İdeal Toplum Açısından

İsrâ Sûresi

Yrd. Doç. Dr. Muhittin Akgül

İDEAL TOPLUM AÇISINDAN

İSRÂ SÛRESİ

ÖZGEÇMİŞ

Muhittin Akgül 1963 yılında Erzurum'un Çat ilçesinde doğdu. İlk ve orta tahsili aynı yerde yaptıktan sonra, liseyi Erzurum ve İstanbul İmam-Hatip Lisesinde tamamladı. Fakülteyi Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (1988), Yüksek Lisansını Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsünde (1991), Doktorayı ise Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde (1997) tamamladı. Bir süre Diyanet İşlerinde vâiz olarak görev yaptıktan sonra Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi. Bir yıl Kâhire'de ilmî çalışmalarda bulundu. Hâlen Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır.

Yayınlanmış eserleri:

1. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber (Işık Yayınları)
2. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Özellikleri (Işık Yayınları)
3. Kur'ân'a Yeni Yaklaşımlar (Tercüme) (Işık Yayınları)
4. Kur'ân İnsan ve Toplum (Işık Yayınları)
5. Kur'ân Okumanın Önemi (Işık Yayınları)
6. Âyetler ve Hadisler Işığında Hayatımız I-II-III (Işık Yayınları)

İdeal Toplum Açısından

İsrâ Sûresi

Yrd. Doç. Dr. Muhittin Akgül

İDEAL TOPLUM AÇISINDAN
İSRÂ SÛRESİ

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
975-6079-23-1

Yayın Numarası
17

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Şubat 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yeni Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Kur'ân, insanlığın hidayet kitabıdır. Varlığın başlangıcından, hatta daha ötesinden haberler veren değişmez bir rehberdir. Nazil olduğu zamana kadarki kitapların hem şahidi, hem musahhihi ve hem de tasdik edicisidir. Görünen ve görünmeyen âlemlerin yanıltmaz kâşifidir. Gerçek anlamda anlaşıldığı ve yaşandığı zamanlarda, kendisine uyanları selamet sahillerine çıkartan yegâne yol göstericidir.

Kur'ân, zaman ve mekân açısından evrensel olduğundan, onun her dönem ve durumda yeniden okunması ve yorumlanması gerekir. Zaten o, incelikleri ve güzellikleri asla bitmeyen bir özelliğe sahiptir. Bu sebepten dolayıdır ki, bu çağları aşkın eserin, günümüze kadar binlerce cilt tefsiri yapılmış, bundan sonra da devam edecektir.

Kur'ân'ın kendisine nazil olduğu Hz. Muhammed (s.a.s.), aynı zamanda onun ilk müfessiridir. O'nun (s.a.s.) vefatından sonra da her asırda değişik tefsirler yazılmış, bunlar da kendi aralarında dirayet tefsiri, rivayet tefsiri, ahkâm tefsiri vs. kategorilere ayrılmıştır. Bu tefsirler bazen Kur'ân'ın tamamını, bazen de bir veya birkaç sûresini ihtiva etmektedirler. İşte elinizdeki bu çalışma da, İsrâ Sûresi'ni ele almaktadır.

Kur'ân'ın her suresinde belli konulara vurgu yapılmıştır. İsrâ sûresi ise daha ziyade toplumsal kuralları ihtivâ etmektedir. İsrâ Sûresi'nde belirtilen bu kurallar, her dönemdeki fert ve toplumun mutlaka uyması gerekli olan genel prensiplerdir. Bundan dolayıdır ki, "On Emir" olarak bilinen buyrukların aynısı, burada da uyulması gereken ilkeler olarak vurgulanmıştır.

Fakültedeki ders notlarının yeniden gözden geçirilmesi ile ortaya çıkan bu eserde, sûre tefsir edilirken öncelikle âyetlerin meâli verildi. Şayet âyetlerde anlaşılması zor olan bir kelime varsa onun sözlük anlamı belirtildi. Âyetlerin önceki âyetlerle olan münasebetleri ve sebeb-i nüzûlleri gösterilerek, varsa aynı konudaki diğer âyet ve hadislerle yorumlandı. Özellikle temel prensiplerin beyan edildiği 22-39. âyetlerin, Tevrat'taki "on emir" ile mukayesesi yapıldı.

Kaynak itibariyle başlangıçtan günümüze kadar yazılan tefsirlerin büyük bir kısmına müracaat edilmeye gayret gösterildi. Ayrıntılı gramer ve dil ayrıntılarından ziyade, günümüz insanının ihtiyaç duyacağı ilkeler üzerinde duruldu ve rahat bir şekilde anlaşılabilecek bir üslûp tercih edildi. Meâl olarak Prof. Dr. Suat Yıldırım Hocam'ın meâlini kullandım. Çalışma bizden gayret Yüce Yaratıcı'dandır.

Yrd. Doç. Dr. Muhittin Akgül
muhittinakgul@hotmail.com

01.09.2005

İSRÂ SÛRESİ

A. SÛRENİN MUHTEVASI

Hz. Peygamberin gecenin küçük bir diliminde Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya yolculuğu olan İsrâ mucizesi, İsrailoğullarının yeryüzünde yaptıkları iki fesat, Kur'ân'ın insanlar için hidâyet kaynağı olduğu, inanmayanları bekleyen kötü âkibet, insanın aceleciliği, gece-gündüzün Cenab-ı Hakk'ın birer âyeti olması, insanların yaptıklarının kaydedildiği, bir kimsenin başkasının suçundan mesul olamayacağı, bir memlekette kötülükler yaygınlaşınca oranın başına felaketlerin geleceği, Allah'a ortak koşanların sonunda pişman olacakları, ana-baba hakları, fakirlere yardım, saçıp savurmanın kötülüğü, cimriliğin yerilmesi, açlık korkusuyla çocukları öldürmenin ve zinanın çirkinliği, adam öldürmenin yasaklanması, yetim malına el uzatılmaması, ahde vefalı olma, ölçü-tartıda haksızlık etmeme, gözün, kulağın ve bütün organların yaptıklarından mesul olacakları, böbürlenmenin çirkinliği, müşriklerin melekleri Allah'ın kızları kabul etmeleri, iki ilahın imkansızlığı, bütün varlıkların Allah'ı tesbih ettiği, inanmayanların kalplerinin mühürlendiği, inanmayanların, Resûlullah'ın okuduğu Kur'ân'a sihir demeleri, şeytanın insanoğluna olan düşmanlığı, Allah'tan başka ibadet edilen putların asla bir yardımlarının olamayacağı, şeytanın Hz. Âdem'e secde etmemesi, şeytanın Allah'a gerçek anlamda kulluk yapanlara herhangi bir etkisinin olamayacağı, insanın çok değerli bir varlık olması ve ona temiz yiyeceklerin helal kılınması, bu dünyada Cenab-ı Hakk'ın âyet-

lerini görmezden gelip nankörlük yapanların âhirette kör olarak haşredilecekleri, namaz vakitleri, Resûlullah'a teheccüd namazını kılması tavsiyesi, Kur'ân'ın inananlar için şifa olması, insana nimetler verildiğinde Yaratıcı'sını unutuvermesi, ruhla ilgili insanoğlunun bilgisinin sınırlılığı, inanmak için müşriklerin Allah Resulü'nden bazı istekleri, Hz. Mûsâ'ya verilen dokuz mûcize, Kur'ân'ın peyderpey indirilişi ve Cenab-ı Hakk'ın Esma-i Hüsna'sının olduğu gibi konular ele alınmıştır.

B. SÛRENİN İSİMLERİ

Kur'ân'daki sûreler, isimlerini ya kıssasını ihtivâ ettikleri şahsiyetlerden, ya bahsi geçen topluluklardan, ya sûrenin ilk kelimesinden, ya hurûf-u mukattaalardan, ya da sûrede geçen garip bir kelimeden almaktadır. Bazan bir sûrenin birden fazla isminin olduğu gibi (İnsan-Dehr, Fâtır-Melâike, İsrâ-Beni İsrâil), bazan da iki veya daha fazla sûreye bir isim verilmiştir (Zehrevân, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine denilmektedir ki, iki parlak sûre anlamına gelmektedir. Muavvizetân, Felak ve Nass sûrelerine denmektedir. Muavvizât, İhlâs, Felâk ve Nass sûrelerine denmektedir. Müsebbihât, Hadîd, Saff, Cum'a, Teğâbûn ve A'lâ sûrelerine denmektedir).[1]

Bazı sûrelerde olduğu gibi, İsrâ sûresinin de farklı isimleri vardır. Bunlardan biri **İSRÂ'**dır. İsrâ olarak isimlendirilmesi, surenin baş tarafında geçen ve Resûlullah'ın gecenin bir kısmında Mekke'den Medine'ye olan yolculuğunu anlatmasındandır. Sûrenin diğer bir ismi **BENÎ İSRÂİL'**dir. Sûrenin 4. ve 5. âyetlerinde İsrailoğullarının yeryüzündeki bozgunculukları hatırlatıldığı için bu isim verilmiştir. Diğer bir adı ise **SUBHÂN'**dır. Zira sûre bu kelimeyle başlamaktadır.

C. SÛRE'NİN FAZİLETİ

Hz. Âişe'nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) her gece İsrâ ve Zümer sûrelerini okurdu.[2] İbn Mes'ûd (r.a.) ise, İsrâ, Kehf ve Meryem

1 Sûrelerin isimleri ve bunlarla ilgili rivâyetler için bkz: Aydemir, Abdullah, Hz. Peygamber ve Sahâbenin Dilinden Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri, Akyol Neşriyat, İzmir 1981, s. 83-96.

2 Tirmizî, Daavât 22.

sûreleri hakkında: “Onlar ilk gelen sûrelerdendir ve ilk ezberlediğim (ilk servetimdir) sûrelerdendir.”[3] demiştir.

D. SÛRENİN TEFSİRİ

İSRÂ HADİSESİ VE TEVRAT’IN HZ. MÛSÂ’YA VERİLMESİ

1. ÂYET:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّه هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed’i, Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren O Zât’ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O’dur.” (İsrâ, 17/1)

Tesbih, Allah Teala’yı tenzih etmek, yani en kudsi zatını inanç, söz ve amel bakımından layık olmayan her türlü kusurdan arı ve uzak tutmaktır. Aslı, suda pek iyi yüzerek uzaklara gitmek, uzaklaşmak demektir. إِنَّ لَكَ فِي اَلنَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا “Çünkü gündüzleyin senin için uzun bir meşguliyet var.” (Müzzemmil, 73/7) âyetinde de bu anlamdadır.

Yüce Yaratıcının hayret edilecek ve şaşılacak bir sanatı görüldüğü zaman O’nu tesbih etmektir. Demek ki esas anlamı, tesbih ve Allah’ın noksan sıfatlardan tamamen uzak olduğuna delalet eden beliğ bir tenzihtir. **Tesbih**, ayrıca farklı anlamlara da gelmektedir ki, bunlar:

1. **Namaz:** Tesbih, namaz anlamına gelmektedir. Buna göre namaz kılana *müsebbih* denir. فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنْ الْمُسَبِّحِينَ ۞ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “Şayet Allah’ı çok **tesbih eden** ibadetli kimselerden olmasaydı, tâ mahşere kadar onun karnında kalırdı.” (Saffat, 37/143-144) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. Zira namaz kılan kimse, kıldığı namazla Allah’a saygı göstermiş ve Cenâb-ı Hakk’ı O’na yakışmayan şeylerden tenzih etmiştir.

---

3 Buhârî, Tefsir 17, 21; Fedâilu’l-Kur’ân 6.

2. **Tevbe:** Tesbih, tevbe anlamına gelmektedir. وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ "Nasıl oldu da onu işitir işitmez: "Böylesi iftiraları ağzımıza alamayız, bize yakışmaz böyle şeyler. **Subhanellah!** (Tevbe ettik) Bu, pek büyük, pek çirkin bir bühtandır." demediniz!" (Nûr, 24/16) âyetinde tevbe anlamında kullanılmıştır.

3. **Allah'ın Nûru:** Tesbihin bir anlamı da Cenâb-ı Hakk'ın nuru demektir. "***Le ehraket sübühatü vechihi ma edraket min şeyin:*** O'nun yüzünün sübuhatı, yetiştiği her şeyi yakardı."[4] hadisinde tesbih kökünden gelen ***sübhan***, Allah'ın yüzünün nuru anlamında kullanılmıştır.[5]

Bu sûrenin böyle mükemmel ve yüksek bir tesbih ve tenzih ile başlaması, daha sonra zikredilecek hayret verici işlerin önemi ile ilgilidir. Bunda birinci olarak, akıllara hayret veren imkânların üstünde olan İsrâ hadisesini yüceltmek ve onu doğrulamak için, kalplerin temizlenmesini hazırlamak ve makamın nezaketi dolayısıyla benzetme kuruntularından genellikle korunmayı hatırlatma vardır. İkinci olarak, onu mümkün görmeyenlere karşı yüce Allah'ın noksan vasıflardan beri bulunduğunu ve dolayısıyla acizlik ve yalan gibi kusurlardan uzak olduğunu açıklamakta, kudret ve bağışlamasının yücelik ve büyüklüğünü ilan etmek vardır. Üçüncü olarak, genel bir şekilde bu sûrenin mânâsının Allah'ın temiz ve kusursuz olması ile ilgisine işaret vardır. Evet O, öyle bir Sübhandır ki, kulunu, ona ibadet etmekle seçkin olan, bilinen özel kulunu, yani Muhammed Mustafa (s.a.s.)'yı geceleyin, yani bir gecenin az bir kısmında, Mescîd-i Haram'dan, -Mescid-i haram, Ka'beyi kuşatan ve Harem-i Şerif denilen camidir. Bunun etrafını kuşatan yer de özel ve belirli sınırlara kadar Harem'dir.- O Harem-i Şerif içinden veya etrafından, Mescid-i Aksâ'ya -ki beytü'l-makdis'tir- geceleyin götürdü. O Mescid-i Aksâ ki, etrafını mübarek kıldık, yani çevresini din ve dünya bereketleriyle bereketlendirdik. Çünkü Musa (a.s.)'dan İsa (a.s.)'ya kadar vahyin iniş yeri ve peygamberlerin ibadetgâhı

4 Müslim, İman 293; İbn Mâce, Mukaddime 13.

5 Dâmeğânî, Hüseyn b. Muhammed, Kâmûsu'l-Kur'ân, Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, Beyrut 1985, s. 225-226; Râzî, Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Huseyn b. Hasan b. Ali et-Teymî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, 20/116-117; Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Feza Gazetecilik A.Ş, ts, 1/260.

olmuş, hem de nehirler ve ağaçlar, çiçekler ve meyvelerle donanmışdı. Bu defa da İsrâ şerefi ile bereketli kılındı.[6]

Esrâ; geceleyin yapılan yolculuk anlamındadır.[7] Istılahta ise; Allah Teâlâ'nın, kulu Muhammed'i (s.a.s.), gecenin bir vaktinde, Mekke'deki Mescid-i Haram'dan, Kudüs'deki Mescid-i Aksâ'ya götürüp, tekrar aynı yerine getirmesidir.[8]

"Mi'râc" ise; yükselme yahut yukarılara çıkmada kullanılan bir âletin adı olup,[9] ıstılahta; Resûlullâh'ın, gecenin bir kısmında, Mescid-i Aksâ'dan, Sidretü'l-Münttehâ'ya, oradan da yeniden aynı mekanına getirilmesi hâdisesine verilen addır.[10]

Bi abdihi'den maksat Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Cenab-ı Hakk'a göre kulluk en üst bir mertebe olduğundan, en sevgili kulunu, en yüksek bir derecede **abd** olarak vasıflandırmıştır. Nitekim bu kutlu yolculukta ona vahyederken "kuluna vahyetti ha vahyetti." (Necm, 53/10) şeklinde yine **abd** olarak vasıflandırması oldukça manidardır.

Yüce Yaratıcı karşısında kulluk vasfının önemli olmasındandır ki Hz. Mevlânâ kulluğuyla övünür ve şöyle der:

"Kul oldum, kul oldum, kul oldum! Ben Sana hizmette iki büklüm oldum. Kullar âzad olunca şâd olur; ben Sana kul olduğumdan dolayı şâd oldum."

Rivayete göre Allah Resûlü Mi'rac'da en yüksek makama ulaşınca Allah Teâlâ ona: "Ey Muhammed, seni neyle şereflendireyim?" diye vahyedince, O: "Ey Rabbim, beni kendine kul olmaya nisbet ederek" diye cevap verince, Cenab-ı Hakk bu âyeti inzâl buyurdu.[11]

Leylen şeklinde gelmesi, bu yürüyüş süresinin kısalığına ve gecenin çok az bir diliminde olduğuna delalet etmek içindir. Zira normalde o gü-

---

6 Elmalılı, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 5/275. Ayrıca bkz: Seâlibî, Cevâhiru'l-Hisân, 2/329.

7 Râğıb, a.g.e, s. 231; Fîrûzâbâdî, Kâmus, 1669.

8 İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/3; Elmalılı, a.g.e, 5/275.

9 İbn Manzûr, a.g.e, 2/322; İbn'ül-Esîr, en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, 3/203.

10 Ebû Şehbe, a.g.e, 1/407.

11 Râzî, a.g.e; 20/117.

nün şartlarına göre kırk gecede ancak alınan Mekke-Mescid-i Aksâ arasındaki bir mesafe, gecenin çok az bir diliminde katedilmiştir.

Mescid-i Aksâ'dan maksat, Beyt-i Makdis'tir. Mescid-i Haramla arasındaki mesafenin uzunluğundan dolayı bu isim verilmiştir.

Etrafının mübarek kılınması: Bereketli kılınma iki yöndendir: Birincisi maddeten bereketli kılınma ki, meyveler, çiçekler, ağaçlar ve nehirler gibi dünya bereketleridir. İkincisi de pekçok peygamberin ibâdetgâhı, peygamberlerin kabirlerinin bulunması ve peygamberlere vahyin indiği bir mekan olması bakımlarından bir berekettir.[12]

Bazı âyetlerin gösterilmesi: İsrâ-Mi'rac'dan maksat, Cenab-ı Hakk'ın birliğine ve varlığına delâlet eden bazı âyetlerinin gösterilmesidir ki, "*Andolsun Rabb'inin âyetlerinden en büyüğünü gördü.*" (Necm, 53/18) âyetinde de buna işaret edilmiştir. Nitekim Allah Resûlü bu kudsî yolculukta cennet, cehennem, semâvât, arş, kısa bir sürede uzun mesafelerin katedilmesi, peygamberlerle buluşma gibi harikulâde olaylarla karşılaşmış, onları yakından müşahede etmiştir. Bunların herbiri birer âyettir.

O, Semi' ve Basirdir: Yani Cenab-ı Hakk herşeyi hakkıyla işiten ve görendir. Böyle bir ifadenin âyetin sonunda gelmesi şu anlamlara gelebilir: Allah Teâlâ, müşriklerin mi'racla ilgili Hz. Peygambere söyledikleri sözleri duymakta, yaptıkları çirkin davranışları görmektedir. Her türlü noksan sıfattan münezzeh olan Allah, kulu Hz. Muhammed (s.a.s.)'in gizli açık her türlü davranışını bilmektedir. Bunun için, böyle yüce bir makama lâyık olduğunu da bilmektedir. Onun için de böyle bir makamı ancak ona tahsis etmiştir.

Bazı müfessirler de bu ifadelerdeki zamirlerin Resûlullah'a ait olduğunu, anlamın şöyle olabileceğini söylemişlerdir: Gerçekten sözümüzü işiten ve Zâtımızı gören yalnızca o kuldur.[13] Yani o, gösterdiğimiz âyetleri görendir. Semi'dir, zira Bizim emir ve yasaklarımızı hakkıyla dinleyen, onlarla amel edendir. Basirdir, kâinata ibret nazarıyla bakıp, Allah'ın âyetlerini görendir.[14]

---

12 Kurtubî, el-Cami' Li Ahkâmi'l-Kur'ân, 10/212; Râzî, a.g.e; 20/117.

13 Elmalılı, a.g.e; 5/283.

14 Âlûsî, Mahmûd Ebu'l-Fadl, Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts. 15/14.

Kaynaklara baktığımızda, bu olayın cereyân şekli özetle şöyledir: Allah Resûlü, Ka'be'nin yanındaki Hatîm denilen yerde yatarken, uyku ile uyanıklık arasında veya Ümmü Hâni'nin evinde iken, Cebrâil gelip göğsünü yarmış, zemzemle yıkayıp, hikmetle doldurmuş, Burak ismindeki bineğe bindirilerek Cebrâil beraberliğinde Mescid-i Haram'dan, Kudüsteki Mescid-i Aksâ'ya gidilmiş, orada bütün peygamberlere namaz kıldırmış, daha sonra da ma'nevî bir merdivenle yüce âlemlere yolculuk başlamış; bu yolculukda değişik makamlarda, farklı peygamberlerle buluşulup, sonunda Cenâb-ı Hakk'ın kurbiyetine mazhar olmuştur.[15]

Bu mûcizevî hâdise, hem bu sûrede, hem Necm ve Tekvîr sûrelerinde, hem de sahih sünnette sâbit olup, inkârı mümkün değildir. Necm sûresindeki şu âyetler de bu olayı anlatmaktadır:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى "İnmekde olan yıldıza andolsun ki, arkadaşınız Muhammed şaşırmadı, azıtmadı da. O, kendi arzusuna göre söylemiyor. O Kur'ân, ancak vahyolunan bir vahiydir. Onu çok çetin kuvvetlere sahip olan öğretti. Güzel görünümlü doğruldu, o da en yüksek ufuktaydı. Sonra yaklaştı ve yüksek ufkun mâverâsına sarktı. O'nunla arasındaki mesafe, iki kaşın arası kadar veya daha yakın oldu. Bu surette kuluna vahyettiğini vahyetti. Gözünün gördüğünü kalbi yalanlamadı. Şimdi siz, onun gördüğü konusunda onunla mücadele mi ediyorsunuz? Andolsun ki, o, onu bir kere de bir başka inişinde gördü. Sidre-i Müntehâ'nın yanında. Me'vâ cenneti de, onun yanındadır. O dem ki Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Onun gözü aşmadı ve şaşmadı. Andolsun Rabb'inin âyetlerinden en büyüğünü gördü." (Necm, 53/1-18)

---

15 Buhârî, Salat 1, Hacc 76, Enbiyâ 5, Tevhîd 37, Menâkıb 24; Müslim, Îman 259, 263; Ebû Dâvûd, Sünne 23, Edeb 35; Ahmed b. Hanbel, 3/148,149, 5/143; İbn Hişâm, a.g.e, 2/396-410; Taberî, a.g.e,15/3-24; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/3/42.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ "Bu Kur'ân, arşın sahibi katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. Arkadaşınız (Muhammed) asla deli değildir. Andolsun ki, o, Cebrail'i apaçık ufukta görmüştür. Ve o, görülmeyenler hakkında söylediklerinden ötürü töhmet altında tutulamaz."[16]

Bu kutlu yolculuktan döndükten sonra Allah Resûlü, gördüklerini etrafındakilere anlatmış, Mekke müşrikleri bu anlatılanlara inanmamışlardır. Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için de, Kudüs hakkında bazı şeyler sormuşlardır; ancak Resûlullah bunların her birine isâbetli cevaplar vermiş, hattâ yolda gelmekte olan bir kervandan da onlara bahsetmiştir. Dediği her şeyin doğru olduğunu kesin bir şekilde anlamalarına rağmen Mekke müşrikleri, yine de ona inanmamışlardır.[17]

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bu mûcizevî yolculuğunun, rûhen mi, yoksa ruh ile beden beraber mi olduğu hususunda farklı bazı düşüncelerin varlığı söz konusudur. Bazıları[18] bu olayın sâdece rûhen olduğunu söylemişlerdir. Ancak büyük bir ekseriyete gelince bunlar, Resûlullâh'ın yaptığı bu yolculuğun yalnızca rûhen olmadığını, aynı zamanda bedenin de bu yolculukda rûha refâkat ettiğini söylemişlerdir. Delil olarak da şunları zikretmişlerdir:

1. Kur'ân-ı Kerim'de bu olay anlatılırken kullanılan kelimeler, Resûlullâh'ın bu yolculuğu ruh ve bedenle birlikte yaptığını göstermektedir. *"Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya kadar…"*[19] ifadesindeki "abd" (kul) kelimesi, hem ruh, hem de bedeni içine alan bir lafızdır.[20] Kur'ân'ın diğer âyetlerine baktığımızda, "abd" kelimesinin geçtiği

16 Tekvîr, 81/19-24.

17 İbn Hişâm, a.g.e, 2/398 vd; Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, 2/433-434; Nedvî, Asr-ı Saâdet, 1/43-44.

18 M. Hüseyn Heykel ve Muhammed Hamidullah gibi bazı araştırmacılar, mi'rac konusundaki rivâyetlerden bazısına bakarak, bu hâdisenin sâdece rûhen olduğunu iddiâ etmişlerdir. Bkz: Muhammed Hüseyn Heykel, Hayât-ı Muhammed, s. 162-167; Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, (Çev: Salih Tuğ), 1/119-148.

19 İsrâ, 17/1.

20 Râzî, *Tefsîr*, 20/121; Ebû Fâris, Muhammed Abdulkâdir, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, s. 23.

yerlerde kasdedilen mânâ rûh-beden birlikte insandır.[21] Nassın zâhiri varken, te'vîline gitmek doğru değildir. Hem zaten bu yolculuk uyku halinde ve sâdece ruhla olmuş olsaydı, âyetteki ifadenin "..*kulunun rûhuyla...*" olması gerekirdi.[22]

2. Yüce Allah, İsrâ-Mi'râc olayının geçtiği, İsrâ sûresine "*Subhânellezî esrâ bi abdihî...*" cümlesiyle başlamıştır ki, Araplar, hayret âmiz bir hâdiseyle karşılaşıp ondan dehşete kapıldıklarında: "Subhânellâh!" derler. Bu sûrenin de böyle bir cümleyle başlaması göstermektedir ki, burada acayip şeyler meydana gelecektir. Şâyet bu, rü'yada olan bir olay olmuş olsaydı, hayret edilecek bir durum söz konusu olmazdı.[23]

3. Konuyla ilgili olan bir âyette: "*insanlara fitne olması için...*" ifadesi vardır ki, buradan da meydana gelen bu olayın, ruh-bedenle birlikte olduğu anlaşılmaktadır. Zîra madde âleminin ötesinde nice olayları Resûlullah bahsetmiştir ki, bunlardan hiç birisine müşrikler bu şekilde bir itiraz etmemişler ve bu bir imtihan vesilesi olmamıştır. Zaten insanlar uykularında pekçok hârika olaylar görür, aşılmaz mesafeleri aşarlar. Sabahleyin bunları etrafındaki insanlara anlattıklarında, hiç kimse bunu yadırgamaz ve vukûunu muhal görmez. Ancak isrâ-mi'rac hadisesini duyan müşrikler, hemen karşı gelmiş, bunun mümkün olamayacağını iddia etmişlerdir. Şâyet İsrâ ve Mi'rac, sâdece ruhla gerçekleşmiş olsaydı, onların bu denli sert ve ateşli itirazlarına sebebiyet vermesi düşünülemezdi.[24]

---

21 Bu âyetlerden bazılarının mealleri şöyledir: "Onlar gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı, görmüyorlar mı? Dilesek onları yere batırırız, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda, Rabb'ine yönelen her kul için bir ibret vardır." Sebe, 34/9; "Biz Dâvûd'a, Süleymân'ı armağan ettik. Süleymân ne güzel kuldu! Hep Allah'a yönelme halindeydi." Sa'd, 38/30; "O, sâdece kendisine ni'met verdiğimiz ve İsrâiloğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur" Zuhruf, 43/59; "Allâh'ın kulu kalktı, O'na yalvarınca, (hayretten, hepsi) onun üzerine üşüşüp nerdeyse keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi." Cin, 72/19; Ayrıca bkz: Nisâ, 4/172; Kehf, 18/65; Meryem, 19/93; Alak, 96/10.

22 Kâdı Iyaz, a.g.e, 1/189; Kurtubî, a.g.e, 10/208.

23 Ebû Fâris, a.g.e, s. 23.

24 Sûyûtî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, s. 54-56; Askalânî, *el-isrâ ve'l-Mi'râc*, s. 95; Kâdı Iyâz, a.g.e, 1/189; Râzî, *Tefsîr*, 20/121; Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akl-is'Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kurân'il-Kerîm*, 5/155; Abdulhalîm Mahmûd, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, s. 41-42; Ebû Şehbe, a.g.e,1/412; Elmalılı, a.g.e, 5/309; Ebû Fâris, a.g.e, s. 23.

4. Bu hâdisenin sâdece rûhen olduğunu iddia edenlerin ileri sürdükleri delillerden birisi de Hz.Âişe (r.a.)'nin: *"Bedeni benim bedenimi terketmedi."* sözüdür ki, bu sözün ona âit olması mümkün değildir. Çünkü Allah Resûlü'nün Hz. Âişe ile evliliği Medine döneminde olmuştur. İsrâ ve Mi'rac ise ittifakla Mekke döneminde vukû bulmuştur. Yine bununla ilgili olarak Muaviye'ye nisbet edilen rivâyet de doğru değildir. Çünkü bu olay olduğu zaman henüz Muâviye müslüman olmamıştır. O zaman bu delillerin de doğru olması düşünülemez.[25]

5. İsrâ ve Mi'râc'ın ruh-beden beraberce olduğu hakkında, sahâbenin ve ümmetin icmâı vardır. Başta Hz. Ebûbekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali gibi pekçok kimse, bu hâdisenin ruh ve bedenle meydana geldiği hususunda ittifak halindedirler.[26]

6. Bu olayın akabinde gerek Ümmü Hâni'nin, Allah Resûlü hakkındaki endişesi[27] gerekse bizzat Hz. Peygamber'in kendi endişeleri[28] de göstermektedir ki, bu hâdise, ruh-beden bütünlüğü içerisinde meydana gelmiştir. Şâyet bu olay, bedenle birlikte gerçekleşmemiş olsaydı, insanların onları yalanlayacakları endişesi olmazdı.

7. Şâyet İsrâ ve Mi'rac rü'yada ve rûhen olmuş olsaydı, bu olayın Hz. Peygamber'in risâletine delil olması ve onun bir mûcize olması düşünülemezdi. Çünkü insanlar rü'yalarında, her türlü hârikulâdelikleri görebilir, uçabilir, normal hayatta yapılması mümkün olmayan pekçok işi başarabilirler. Ancak bunların hiçbirisini hârika bir olay olarak, bir mûcize olarak takdim etmezler. Kimse de onların rü'yalarında gördüğü bu türlü şeyleri inkâra kalkmaz.

8. "*Muhammed'in gözü aşmadı ve şaşmadı. Andolsun Rabb'inin âyet-*

---

25 Kâdı Iyaz, a.g.e, 1/194; Ebû Şehbe, a.g.e, 1/411.

26 Kâdı Iyâz, a.g.e, 1/188; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhü'ş-Şifâ*, 1/405; Abdulhalîm Mahmûd, a.g.e, s. 41; Ebû Fevzi Abdulmuttalib, a.g.e, s. 70; Şehbe, a.g.e, 1/410.

27 Ümmü Hâni, bu olayın cereyan ettiği gece Resûlullâh'ın onun evinde kaldığı kimse olarak rivâyet edilmektedir ki, bu hanım Hz. Peygambere: "Şâyet bu yolculukta gördüklerini müşriklere anlatırsan, seni mutlaka yalanlarlar." diyen sahâbiye hanımdır.

28 Resûlullah (s.a.s.) aynı gecenin sabahında, şöyle buyurmuşlardır: "Gece yolculuğuna çıkarıldığım gecenin sabahında, Mekke'de insanların beni yalanlamalarını gâyet iyi biliyordum." Ahmed b. Hanbel 1/309.

lerinden en büyüğünü gördü."[29] âyetleri de göstermektedir ki mi'râc, ruh-beden beraberce meydana gelmiştir.[30]

9. Ayrıca Hz. Peygamberin, diğer peygamberlere Mescid-i Aksâ'da namaz kıldırması, bu hâdisenin rûh-bedenle olduğunun ayrı bir delilidir.[31]

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, İsrâ ve Mi'rac, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bir mûcizesidir. Kitap, sünnet ve icma' ile vukûu sabit olup, inkârı mümkün değildir.

Buharî ve diğer hadis kitaplarında sahih rivayetlerle rivayet edildiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.s.) Burak ile Beytü'l Makdis'e vardıktan sonra oradaki büyük ve sert kayadan göğe çıkarıldı. Her bir gökte peygamberlerden biriyle görüştü, nice nice melekler gördü. Cennet ve cehennemin durumlarını gördü, Sidre-i Müntehâ'ya geçti, Allah'ın melekût âleminden bir çok acaib şeyler gördü. Nihayet beş vakit namazın farz kılınması emri ile aynı gecede geri döndü. Sabahleyin Mescid-i Haram'a çıkıp Kureyş'e haber verdi. Hayret etmek ve kabul etmemekten kimi el çırpıyor, kimi elini başına koyuyordu. İman etmiş olanlardan bazıları dönüp irtidâd etti (dinden çıktı). Birtakım erkekler Hz.Ebû Bekir'e koştular. Ebu Bekir; "Eğer o, bunu söylediyse şüphesiz doğrudur" dedi. Onlar: "Onu bu konuda da mı tasdik ediyorsun?" deyince, O da: "Ben onu bundan daha ötesinde tasdik ediyorum, sabah akşam gökten getirdiği haberleri yani peygamberliğini tasdik ediyorum" dedi. Bunun üzerine kendisine Sıddîk unvanı verildi. Kureyşliler içinde Beytü'l-Makdis'i o zamanki haliyle bilenler vardı. Bunlar, onun vasıfları ve durumuyla ilgili sorular sordular, tanımlamasını istediler. Derhal Hz. Peygambere Beytü'l-Makdis gösterildi. Bunun üzerine ona bakıp anlatıyordu. "Gerçi Beytül-Makdis'i tanımlamada isabet etti." dediler. Sonra: "Haydi bakalım bizim kervandan haber ver, o bizce daha önemlidir, onlardan bir şeyle karşılaştın mı?" dediler. Peygamber (s.a.s.) "Evet, falancanın kervanlarıyla karşılaştım, Revhâ'da idi. Bir deve kaybetmişler arıyorlardı. Yüklerinde bir su kadehi vardı. Susadım onu alıp

29 Necm, 53/17-18.

30 Ebû Fâris, a.g.e, s. 24.

31 Ebû Fâris, a.g.e, s. 24.

su içtim ve yine eskiden olduğu gibi yerine koydum. Geldiklerinde sorun bakalım kadehte suyu bulmuşlar mı?" buyurdu. "Bu da diğer bir alâmettir" dediler. Sonra onların yüklerini ve görünüşlerini sordular. Bu defa da kervan olduğu gibi Hz. Peygambere gösterildi ve sorduklarının hepsine cevap verdi ve buyurdu ki: "İçlerinde falan ve falan önde, boz renkte bir deve üzerinde dikilmiş iki harar olduğu halde falan gün güneşin doğması ile beraber gelirler". Bunun üzerine: "Bu da diğer bir âyettir" dediler ve o gün hızla Seniyye'ye doğru çıktılar. Güneş ne zaman doğacak da onu yalancı çıkaracağız diye bakıyorlardı. Derken içlerinden birisi: "Güneş doğdu!" diye haykırdı. Diğer birisi de: "İşte kervan geliyor, önünde boz bir deve ve içlerinde falan ve falan da var, tıpkı (Hz. Muhammed'in) dediği gibi" dedi. Böyle olduğu halde yine de iman etmediler de: "Bu apaçık bir büyüdür." (Neml, 27/13; Saff, 61/6) dediler.[32]

Ebu Saîd-i Hudrî'nin rivayetine göre Allah Resûlü'nün yolculuğu şöyledir: "Sonra Mirac getirildi -ki insanların ruhu onda göğe yükselir. Baktım ki, gördüğüm şeylerin en güzeli; görmez misin ölmek üzere olan kimse, ona nasıl gözünü diker? Bunun üzerine dünya göğü kapısına kadar yükseltildik. Cebrail kapının açılmasını istedi. "O kimdir?" denildi. "Cibril" dedi. "Yanındaki kim?" denildi. "Muhammed" dedi. "Öyle mi? O Peygamber olarak gönderildi mi?" denildi. O, "evet" dedi. Hemen kapıyı açtılar ve beni selamladılar. Bir de ne bakayım görevli bir melek gördüm ki göğü koruyor ve ona İsmail deniliyor, emrinde yetmişbin melek ve her birinin emrinde yüzbin melek var. "Burada Resulullah (s.a.s.) şu âyeti okudu: "Rabb'inin ordularını ancak kendisi bilir" (Müddessir, 74/31) ve buyurdu ki: Derken bir adam ile beraberim ki, şekli Allah'ın yarattığı günkü gibi, ondan hiçbir şey değişmemiş, kendisine soyundan olan insanların ruhu arzediliyor: "Mümin ruhu, hoş ruh, hoş kokuludur. Bunun kitabını "**illiyyîn"** (iyilerin defterin)de kılın" diyor. "Kâfir ruhu ise; kötü ruh, kötü kokuludur. Bunun kitabını "**siccîn"** (kötülerin defterin) de kılın" diyor. "Ey Cibril! Bu kim?" dedim. "Baban Âdem" dedi. Ve o, bana selam verdi, gönlümü aldı, hayır ile dua etti.[33] "Hoş geldin

32 Buhârî, Salat 1; Hacc 76; Enbiyâ, 21/5; Müslim, Îmân 259, 263; Tirmizî, Tefsîr 19; Ahmed b. Hanbel, 3/148, 149; 5/143.

33 Buhârî, Salat 1; Enbiyâ 5, 22; Müslim, Îman 263-264.

salih peygamber ve salih evlad" dedi. Sonra baktım bir toplum gördüm ki, dudakları deve dudağı gibiydi. Onlara bir takım memurlar görevlendirilmişti, dudaklarını kesiyorlar ve ağızlarına ateşten bir taş koyuyorlar, bu taşlar makadlarından çıkıyordu. "Ey Cibril! Bunlar kimler?" dedim. O: "Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenlerdir" dedi. Sonra baktım bir toplum vardı ki, derilerinden parçalar kesiliyor ve ağızlarına tıkılıyor. Ve yediğiniz gibi yeyiniz deniliyor. Ve bu onlara en iğrenç bir şey oluyor. "Ey Cibril! Bunlar kimler?" dedim. "Bunlar o koğucular, fitnecilerdir ki, insanların etlerini yerler ve sövmek ile ırz ve namuslarına saldırırlar." dedi. Sonra baktım bir toplum var ki, önlerine bir sofra kurulmuş, üzerinde benim gördüğüm etlerin en güzellerinden kebaplar var, etraflarında da leşler var. Onlar, o güzel etleri bırakıp bu leşlerden yemeğe başladılar. "Bunlar kim? Ey Cebrail!" dedim. O: "Bunlar zinakârlar" dedi. "Allah'ın helal kıldığını bırakırlar da haram kıldığını yerler." Sonra baktım bir toplum var ki, karınları evler gibidir. Bunlar Firavun ailesinin yolu üzerinde bulunuyor. Firavun ailesi sabah ve akşam ateşe atılırken bunlara uğruyor, uğradı mı bunlar bir fırlıyorlar, fırlayınca her biri karnının ağır basması ile düşüyor ve bunun üzerine Firavun ailesi bunları ayaklarıyla çiğniyorlar. "Ey Cibril! Bunlar kimler?" dedim... Dedi ki: "Bunlar, karınlarında faiz yiyenlerdir. "Onların misali kendisini şeytan çarpmış olan kimse gibidir." (Bakara, 2/275). Sonra birtakım kadınlar göğüslerinden asılmış ve birtakım kadınlar, baş aşağı ayaklarından asılmış. "Ey Cibril! Bunlar kimler?" dedim. O: "Bunlar zina eden ve çocuklarını öldüren kadınlardır" dedi. Sonra ikinci göğe çıktık. Orada Yusuf ile buluştum. Ümmetinden kendine tabi olanlar da etrafında idi. Yüzü, ayın ondördündeki dolunay gibiydi. Bana selam verdi, hoş geldin dedi. Sonra üçüncü göğe geçtik. Orada iki teyzeoğlu; Yahya ve İsa ile buluştum. Giyimleri ve saç sakalları birbirine benziyordu. Bana selam verdiler. Hoş geldin dediler. Sonra dördüncü göğe geçtik. İdris ile buluştum. Bana selam verdi, hoş geldin dedi. Nitekim yüce Allah: *"Biz onu yüce bir makama yükselttik"* (Meryem, 19/57) buyurmuştur. Sonra beşinci göğe geçtik. Orada milletine sevdirilmiş olan Harun ile buluştum. Etrafında ümmetinden birçok tabileri vardı, uzun sakallı idi. Sakalı hemen hemen göbeğine değecekti. Beni selamladı, hoş geldin dedi. Sonra altıncı göğe çıktık, Orada Musa b. İmran ile buluştum. Sonra yedinci göğe geçtik. Ben, orada İbrahim ile buluştum. Sırtını Beyt-i Ma'mur'a dayamıştı. Beni selamladı "Sa-

lih Peygamber ve Salih evlad hoş geldin" dedi. Bunun üzerine bana denildi ki: "İşte senin yerin ve ümmetinin yeri." Sonra Resulullah "Gerçekten İbrahim'e insanların en yakını, zamanında ona tabi olanlarla şu Peygamber (Hz. Muhammed) ve ona iman edenlerdir. Allah müminlerin yardımcısıdır." (Al-i İmran, 3/68) âyetini tilavet etti ve buyurdu ki: "Sonra Beyt-i Ma'mur'a girdim, içinde namaz kıldım. Ona her gün yetmişbin melek girer, Kıyamete kadar geri de dönmezler. Sonra baktım bir ağaç var ki bir yaprağı bu ümmeti bürür. Bunun kökünde bir kaynak akıyor, iki kola ayrılıyordu. "Ey Cibril! Bu nedir?" dedim. O: "Şu rahmet nehri, şu da Allah'ın sana verdiği Kevser'dir" dedi. Bunun üzerine rahmet nehrinde yıkandım, geçmiş ve gelecek günahlarım bağışlandı. Sonra Kevser'in akış istikametini tuttum ve nihayet cennete girdim. Bir de ne bakayım orada hiçbir gözün görmediği, kulağın işitmediği, insan kalbine gelmeyen şeyler var. Sonra yüce Allah bana emrini emretti ve elli vakit namaz farz kıldı. Ondan sonra Musa'ya uğradım. "Rabbin ne emretti?" dedi. "Üzerime elli namaz farz kıldı" dedim. O: "Dön, azaltması için Rabbine yalvar. Çünkü ümmetin bunun altından kalkamaz" dedi. Rabbime döndüm, azaltması için yalvardım. O benden on vakit namaz indirdi. Sonra Musa'ya döndüm. Bu şekilde Musa'ya uğradıkça Rabbime dönüyordum. Sonunda beş vakit namaz farz kıldı. Musa, yine: "Rabbine dön, azaltmasını iste" dedi. Ben: "Çok müracaat ettim, artık utandım." dedim. Bunun üzerine bana denildi ki: Sana bu beş vakit namaz, elli namazdır. Bir iyilik on katı iledir. Her kim iyilik yapmaya gayret eder de onu işlemezse, onu bir iyilik yazılır, işleyene de on iyilik yazılır. Her kim de bir günah yapmaya teşebbüs eder de işlemezse bir şey yazılmaz, işlerse bir günah yazılır."[34]

2. ÂYET:

وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا
مِنْ دُونِي وَكِيلًا

"Biz Mûsâ'ya Kitap verdik ve onu İsrailoğullarına "Benden başkasını Rab edinmeyin, Benden başkasının himayesine girmeyin" diye, bu Kitabı doğru yolu gösteren bir rehber kıldık."

34 Mi'rac hadisesiyle ilgili çeşitli rivayetler vardır. Zikredilen rivayet bunlardan yalnızca biridir. Bkz: Taberî, 15/10-13. Ayrıca bkz: Buhârî, Salat 1; Enbiyâ, 21/5, 22; Müslim, Îman 263-264.

El-Kitab; ketebe fiilinden gelmiş olup, masdarı, deriyi deriye veya başka bir tabakayı diğer tabakaya iple bağlamak anlamına gelir. Terim olarak, harfleri birbirine birleştirmek demektir. Bu bağlamda sözlerin birbirlerine bağlanmasına da işaret eder. Bunun için, ağızdan çıkan seslerin düzenli bir şekilde olması halinde, yazılmamış olsa da, çıkan bu seslere de kitap denilebilir. Nitekim yazılı olmasa da, bu anlamda, Allah'ın kelamına da kitap denilir.[35]

Kitap kelimesi Kur'ân'da, değişik anlamlarda kullanılmıştır. Bu isim, bazen Levh-i Mahfûz, bazen Tevrat ve İncil, bazen yalnızca Tevrat, bazen da sadece Kur'ân için kullanılmıştır.[36]

Hüden; doğru yolu göstermek demektir. Bu kelime, hidayet almak anlamına geldiği gibi, hidayet eden rehbere ve hidayet olunan doğru yola da denilir.[37] Râgıb el-İsfahâni'ye göre, Cenab-ı Hakk'ın insana hidayeti şu dört şekilde olur: **1.** Umumi bir hidayettir ki, bu, Yüce Yaratıcı'nın her varlığa verdiği akıl, anlayış ve zaruri bilgileri, istidatları ölçüsünde vermesidir. "Rabb'imiz O'dur ki, her şeyi yaratmış sonra da (onlara) yol göstermiştir." (Tâ, Hâ, 20/50) âyetinde bu anlam vardır. **2.** Cenab-ı Hakk'ın, insanları, göndermiş olduğu peygamberlerin lisanıyla çağırdığı hidayet. Mesela: "Onları buyruklarımızla, insanlara doğru yolu gösteren önderler yaptık." (Enbiyâ, 21/73) âyeti bu anlamdadır. **3.** Peygamberlerle gönderilen bu hidayeti kabul edene, Allah Teâlâ'nın mahsus kıldığı tevfik (yardım, muvaffakiyet) hidayeti. "Hidayeti kabul edenlerin ise, Allah hidayette yakinlerini artırır." (Muhammed, 47/17) ile "Allah, iman edenleri hidayet etti." (Bakara, 2/, 213) âyetlerinde bu anlam vardır. **4.** Âhirette, cennetin yoluna hidayet etmesi. "Hamdolsun bizi bu cennete eriştiren Allah'a! Eğer Allah bizi muvaffak kılmasaydı, kendiliğimizden biz yol bulamazdık." (A'raf, 7/43) âyeti bu anlamı ihtiva etmektedir. Sayılan bu derecelerden bir sonra gelen, bir öncekini gerektirir ve ona terettüp eder. Ancak önceki derece bir sonrakini gerektirmez.[38]

---

35 Râgıb, el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 423.

36 Kitap Kavramıyla ilgili geniş bilgi için bkz: Ünal, Ali, Kur'ân'da Temel Kavramlar, s. 17-21; Soysaldı, H. Mehmet; *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, s. 130-139.

37 Elmalılı, a.g.e; 1/14.

38 Râgıb, a.g.e; s. 538-539.

Vekîl; Her şeyi idare eden, gözeten, hiçbir şeyin bilgisi kendisinden gizli kalmayan, şâhid, kendisine dayanılan, güvenilen, rızıklara kefil olan varlık anlamına gelir.[39]

Birinci âyette Allah Resûlü'ne yapılan İsrâ ikramı hatırlatıldıktan sonra, bu âyette ise Hz. Mûsa'ya daha önce bir ikram olarak verilen Kitap hatırlatılmaktadır. Yüce Yaratıcı'nın gönderdiği her kitap gibi, Mûsa'ya verilen Kitap da, onları her türlü cehâletten, karanlıklardan ve kötülüklerden alıp, imanın aydınlığına, ilmin gerçeklerine götürmektedir. Gönderilen her peygamber ve onlar vasıtasıyla gönderilen her kitap, değişik dönemlerde yeryüzünü aydınlatmış, kötülüklerin yok olmasını sağlamış ve insanlığa doğru yolu göstererek huzur ve mutluluk getirmiştir. Bu âyette bu anlamda Tevrat'a vurgu yapılmıştır.

Tevrat'ta ise, Allah'tan başkasını vekil edinmenin yasaklandığı belirtilmiştir. Bu bir anlamda tevhidi içermektedir. Tevrat, hidayettir; bu hidayet, Allah'tan başka hiçbir varlığın VEKİL olarak kabul edilmemesini gerektirir. Şayet başka varlıklar, ilah yerine konuyor veya ilahlardaki hususiyetler onlara izâfe ediliyorsa, ne Tevrat'tan ne de başka kitaplardan alınması gereken hidayet alınmamış demektir. Zâten kitapların gönderilişlerindeki asıl maksat, Tek ve Eşsiz olan Allah'ın varlığı ve birliğinin tam olarak bilinmesidir. Bu anlamda devirler, peygamberler ve onlara gönderilen kitap veya suhuflar değişse de, hepsindeki ana muhteva Tevhid'dir. Nitekim âyette de Tevrat'ın bu yönüne dikkatler çekilmiş oluyor.

3. *ÂYET:*

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا

"Ey Nûh ile birlikte gemide taşıdığımız kimselerin nesli! Yalnız bana güvenip, dayanın, Bana şükredin. Şunu bilin ki Nûh çok şükreden bir kul idi."

Yukarıdaki âyetlerden sonra bütün insanlığa sesleniliyor ve onlara asılları hatırlatılıyor. Netice itibariyle bir ana-babadan geldiklerine, bu anlamda herkesin aynı kökten olduğuna vurgu yapılıyor. Ve Ey Nûh'un

39 Bkz: Râğıb, a.g.e; s. 531532.

gözetiminde gemiye bindirip, Tufan'dan kurtardığımız birkaç mü'minin çocukları! Yani ey bugünkü insanlar! Siz bu aslınızı düşünmelisiniz. Yalnız bunu düşünseniz, başka vekil edinilmeyeceğini anlarsınız.

Zürriyyete şeklinde mansup olması, ya nidadan dolayı, yani "Ey Nûh ile beraber gemide taşıdığımız zürriyet" veya mukadder bir E'ni'nin olmasındandır.

Şükreden kul: Şükür; görülen herhangi bir iyiliğe karşı gösterilen memnuniyet ve minnettarlık anlamlarına gelir. Istılahta ise; insana bahşedilen duygu, düşünce ve organları, yaratılış gâyeleri doğrultusunda kullanmaya denir. Şükür, hem kalp, hem dil ve hem de bütün uzuvlarla yerine getirilebilir.

Âyetin öncesiyle yakın bir münasebeti vardır. Şöyle ki, Cenab-ı Hakk sanki: "Benden başkasını vekil edinmeyin ve bana ortak koşmayın. Çünkü Nûh, çok şükreden bir kuldu. Kul, ancak tevhid ehli olursa çok şükreder. Zira böyle bir kimse, kendisine ulaşan her nimeti Allah'ın fazlından bilir. Siz, onun kavminin zürriyetisiniz. Bunun için de, atalarınız nasıl ona uydu ise, sizler de onun arkasından gidip, onun gibi yapın" demektedir.[40]

Birinci âyette Hz. Peygamber'in (s.a.s.) abd olması vurgulanmıştı. Burada da Hz. Nûh'un abd olmasına vurgu yapıldı ki, bu da, Allah katında abd olmanın ne kadar büyük bir derece olduğunu bildirmesi açısından oldukça önemlidir.

Her peygamberin belli yönleri ağır basar. Bu anlamda bazı peygamberler, şefkat, bazıları celal, bazıları doğru söz, bazıları hilm vs. olarak ön plandadırlar. Burada ise, Hz. Nuh'un şükreden bir peygamber olduğuna vurgu yapılmıştır.

Rivayetlere göre, Hz. Nûh şükür konusunda oldukça titizdir. Her yemek yeyişinde: "Beni yediren Allah'a hamdolsun. İsteseydi beni aç bırakabilirdi." Su içtiğinde, "Bana su ihsan eden Allah'a hamdolsun. İsteseydi beni susuz bırakabilirdi." Bir şey giydiğinde, "Beni giydiren Allah'a hamdolsun. İsteseydi beni çıplak bırakabilirdi." Ayakkabı giydiğinde, "Bana ayakkabı giydiren Allah'a hamdolsun. İsteseydi beni yalınayak bırakabi-

40 Râzî, a.g.e; 20/124.

lirdi." Tabii ihtiyacını yaptığında, "Benden, bana eziyet veren şeyi çıkaran ve böylece bana rahatlık veren Allah'a hamdolsun. İsteseydi onu çıkarmayabilirdi."[41]

Âyetlerde sıkı bir münasebetin olduğu açıktır. Zira baş tarafta Resûlullah'ın İsrâ hadisesi belirtildi. Sonra Hz. Mûsa hatırlatılmak üzere Yahudilerin dikkatleri çekildi. Burada da bütün insanlığın bir anlamda babası olan Hz. Nûh ve şükreden yönüne vurgu yapıldı. Böylelikle, Resûlullah gibi âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamber nimetine karşı saygılı olunması, ona karşı gelinmemesi ve yalanlanmamasına, aksine herkes için büyük bir nimet olan bu peygambere teşekkür edilmesi gerektiğine işaret edilerek, nasıl babamız Hz. Nûh, kendisine verilen her nimetin kıymetini bilip, onlara karşı şükrettiyse, bizim de, bu şerefli peygambere uyup, verilen nimetlerin kadrini takdirimiz istendi.

İSRAİLOĞULLARININ ÇIKARACAĞI FESAT

4. ÂYET:

وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ
وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا

"Biz Kitap'ta İsrailoğullarına şu hükmü de bildirdik: "Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacak ve açık zorbalıklar edeceksiniz."

وَقَضَيْنَا Hakkında hüküm vermek, kesinleştirmek, bir şeyi fiili veya sözlü olarak açıklamak, vahyetmek ve bildirmek gibi anlamlara gelmektedir.[42]

وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا Allah'a itaatta kibirlenmek, insanlara zulmetmek ve haddi aşmak demektir.

Bu âyet İsrailoğullarının tarihte işlemiş olduğu çirkin olayları hatırlatmaktadır. Cenab-ı Hakk, bir hidayet kaynağı olsun da, kötülüklerden vazgeçsinler, fitne ve fesat çıkarmasınlar, insanlara haksız yere zulmetme-

41 Taberî, a.g.e; 15/19-20.
42 Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 4/276.

sinler, Tevrat'taki hidayete uysunlar diye elçi ve Kitap göndermesine rağmen, onlar buna kulak asmamış, bildikleri her türlü kötülüğü yapmaktan asla geri durmamışlardır.

Kimin ne yapacağını ilm-i ezelisiyle bilen Allah Teâlâ, İsrailoğullarının yapacakları fiilleri ve yaptıkları bu fiillere karşı Cenab-ı Hakk'ın vereceği cezayı önceden hatırlatmıştır. Onların başlarına gelecek olan bu cezalar haksız yere verilen bir ceza değil, bilakis yapacakları bozgunculuğun cezasıdır. Yoksa şu âyette de bildirildiği gibi: قُلْ إِنَّ اللهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ "De ki Allah Teâlâ kötü olan şeyi asla emretmez." (A'râf, 7/28) Yüce Yaratıcı hiçbir kimseye kötülük yapmayı emretmez. Allah Teâlâ için geçmiş ve gelecek birdir. O'na göre meçhul olan hiçbir şey yoktur.

لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ ifadesiyle, onların işleyecekleri günahlara ve Tevrat'ın hükümlerinin tersine hareket edeceklerine işaret edilmiştir. *Yeryüzünden* kasıt, Beyt-i Makdis veya Mısır toprakları olabileceği gibi, bütün bir yeryüzü de kasdedilmiş olabilir.[43]

İKİ FESAT

İki fesatla ilgili farklı rivayetler vardır. Bunlardan birincisi onların Eş'iya'yı (ki bu, İsrailoğullarına gönderilen büyük peygamberlerdendir.) öldürmeleri, Ermiya'yı hapsetmeleri ve Tevrat'ın hükümlerine karşı gelmeleridir. İkincisi ise, Hz. Zekeriyya ve Yahya'yı katletmeleridir.[44]

Onların bu fesatlarıyla ilgili Taberi'de uzunca şöyle bir rivayet vardır: İsrailoğulları'nda bir çok olaylar meydana gelmiş, günahlar işlenmişti. Yüce Allah, bunlarla onları sorumlu tutmamış, kendilerine iyilik ve ihsan ile muamele etmişti. Nihayet, İsrailoğulları padişahlarından Sıddıka isminideki padişahları zamanında olaylar büyümüştü. O zaman Şa'ya (a.s.) onlara peygamber olarak gönderilmiş ve Babil hükümdarı Sencarib'in hücum ve istilası bertaraf edilmişti. Şa'ya b. Emsiya (a.s.) İsa ve Muhammed (a.s.)i müjdeleyen bir peygamberdi. Sıddıka, onun vahiy ve nasihatları ile amel etmiş ve başarılı olmuştu. O vefat edince İsrailoğulları'nın işleri ka-

43 Bkz: Râzî, a.g.e; 20/124; Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 15/21.

44 Kurtubî, a.g.e; 10/215; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/239-240.

rışmış, hükümranlıkta yarışmaya düşmüşler, birbirlerini öldürmeye başlamışlardı. Şa'yâ'yı dinlemiyorlar, nasihatlerini kabul etmiyorlardı. O vakit, yüce Allah, Şa'ya (a.s.)'ya buyurmuş ki: "Kalk! Kavmin içinde senin dilin üzere vahyedeceğim". Adı geçen kalkmış yüce Allah da onun dilini vahiyle konuşturup buyurmuş ki:

"Ey gök dinle! Ey yer sus! Çünkü Allah Teâlâ İsrailoğulları'nın durumunu anlatacak." O İsrailoğulları ki, kendi nimetiyle büyütmüş, kendisi için seçmiş, ihsanı ile seçkin kılmış, kullarına üstün kılmış ve ihsanıyla başkalarına üstün tutulmuştu. Halbuki onlar, çobanı olmayan kaybolmuş davar gibi idiler. Öyle iken ürkenlerini yatıştırdı, kaybolanlarını topladı, kırıklarını sardı, hastalarını tedavi etti, zayıflarını semizlendirdi, semizlerini korudu. Bunu yaptığı zaman azdılar, koçları tosuşmaya başladı, birbirlerini öldürüyorlar, hatta kırığı kendine sarılacak sağlam bir kemik bile kalmadı. Yazıklar olsun bu hata yapan ümmete! Yazıklar olsun şu hata yapan topluma ki, ölümün kendilerine nereden geldiğini anlayamıyorlar. Deve bile vatanını hatırlar da ona döner gelir. Eşek bile üzerinde doyduğu bağı hatırlar ve ona geri döner. Öküz bile semizlendiği şenliği hatırlar ve ona döner gelir. Bu toplum ise öküz değil, eşek değil, akıl sahipleri oldukları halde, ölümün kendilerine nereden geldiğini farketmiyorlar. Ben onlara bir misal vereceğim, dinlesinler, onlara de ki:

"Bir zaman boş, harap, bayındır olmayan ölü bir arazi vardı. Ve bunun kuvvetli ve bilgili bir de sahibi vardı. Onu imar etmeye başladı. Kendi kuvvetli iken arazisinin harap olmasını veya bilgili iken boşuna harcadı denilmesini istemedi. Etrafını duvarla çevirdi, içinde sağlam bir köşk yaptı, ortasından ırmak geçirdi. Zeytinden, nardan, hurmadan, üzümden ve türlü türlü meyvelerin hepsinden cins cins ağaçlar dikti ve onu kuvvetli, güvenilir, görüş sahibi, çalışkan bir korucunun korumasına emanet bıraktı, gelişmesini bekledi. Tomurcuklandığı ve meyveleri keçi boynuzu çıktığı zaman, "Aman bu ne kötü arazidir! Bunun duvarını, köşkünü yıkalım, ırmağını kapayalım, bekçisini yakalayalım, ağaçlarını yakalım; eskiden olduğu gibi harap olsun, imardan iz ve eser kalmasın" dediler. Bu davranışı nasıldır, buna ne dersiniz? Allah buyurdu ki: "O duvar benim zimmetim (koruluğum), köşk şeriatım, nehir kitabım, koruyucu peygamberim, diki-

len ağaçlar da onlar, o ağaçların çıkardığı keçi boynuzu da onların kötü amelleridir. Ben de onlara, kendi aleyhlerine verdikleri hükümle hükmettim. O, onlara Allah'ın verdiği bir misaldir. Bana sığır ve koyun kesmekle yaklaşmak istiyorlar. Halbuki et, bana ulaşmaz ve ben onu yemem. Bana takva ile, haram kıldığım nefisleri boğazlamaktan sakınmakla yaklaşmayı bırakıyorlar. Kanlarla elleri boyanmış, elbiseleri bulaşmış. Benim için evler ve ibadet edilecek yerler yükseltip sağlamlaştırıyorlar ve onların içlerini temizliyorlar da kendi kalplerini ve vücutlarını pisliyorlar ve kirletiyorlar. Benim için evleri ve ibadet yerlerini yaldızlı nakışlarla süslüyorlar da akıllarını, fikirlerini bozuyorlar. Benim evleri yükseltip sağlamlaştırmaya ne ihtiyacım var? Ben o evlerde oturmam, benim nakışlı ibadet yerlerine ihtiyacım mı var? Ben onlara girmem, ben onların yükseltilmesini ancak içlerinde zikir ve tesbih edilmem için ve namaz kılmak isteyenlere bir alâmet olması için emrettim."

Diyorlar ki: "Eğer Allah'ın, bizim dostluğumuzu ve kaynaşmamızı pekiştirmeye gücü yetse idi elbette toplardı. Ve eğer bizim kalplerimize anlatmaya Allah'ın gücü yetse idi mutlaka anlatırdı. "İki kuru ağaç al, en çok birleştikleri bir sırada birleştikleri yere var. O iki ağaca hitap ederek Allah da size ikinizin bir ağaç olmanızı emrediyor. Bunu söyleyince iki ağaç birbirine karışıp hemen birleştiler. Bundan dolayı Allah, buyurdu ki: "Söyle onlara gördünüz ya ben, iki kuru ağacı birleştirmeye kadirim. Dileseydim sizin dostluğunuzu birleştirmez miydim veya kalplerinize söz geçiremez miydim? Halbuki ona ben şekil verdim."

Diyorlar ki: "Oruç tuttuk, orucumuz kabul makamına yükselmedi, namaz kıldık namazımız nurlanmadı, sadaka verdik sadakalarımız sebebiyle malımız artırılmadı, güvercin gibi inleyerek dualar ettik, kurtlar gibi uluyarak ağladık hiç biri işitilmedi, dualarımız kabul edilmiyor."

Allah buyurdu ki: "Onlara sor, benim duaları kabul etmeme engel olan nedir? Ben işitenler içinde en fazla işiten, bakanlar içinde en fazla gören, cevap verenlerin en yakını, merhamet edenlerin en merhametlisi değil miyim? Elimdeki şeyler mi azdır? Nasıl olur ki? Benim kudret ellerim iyilik yapmaya açıktır, dilediğim gibi harcarım ve bütün hazinelerin anahtarları benim yanımdadır. Onları benden başkası ne açar, ne kapatır.

Gerçekten benim rahmetim her şeyi kapsar. Birbirlerine merhamet edenler ancak o sayede ederler. Yoksa sonradan cimri mi oldum? Ben cömertlerin en cömerdi, bütün iyilikleri yapmayı sevenim; verenlerin en cömerdi, kendisinden dilek istenenlerin en fazla kerem sahibi değil miyim? Eğer şu kavim benim kalplerinde parlattığım, ondan sonra kendilerinin onu atıp da dünyayı satın aldıkları hikmet ile nefislerine bir göz atsalardı, nereden vurulduklarını görürler ve en büyük düşmanlarının, kendi nefisleri olduğunu tam olarak bilirlerdi."

"Ben onların yalan sözle ayıp ve kusurlarını örterek iyi göründükleri, haram yemekle kuvvet almak istedikleri oruçlarını nasıl kabul ederim? Onların kalbleri benimle savaşmaya, yarışmaya kalkışan, haram kıldıklarımı işleyenlere kulak verip dururken namazlarını nasıl nurlandırırım? Veya sadakaları benim katımda nasıl zekat yerine geçer (Mallarını temizler) ki? Onlar başkalarının mallarını sadaka olarak veriyorlar. Ben onlarla ancak kendilerinden gasp edilmiş olan sahiplerini mükafatlandırırım. Hem dualarını nasıl kabul ederim ki? O ancak dilleri ile söyledikleri bir sözdür, yaptıkları ise ondan çok uzak ve farklıdır. Ben ancak yumuşak huylunun duasını kabul ederim, ancak zavallı zayıf yoksul kimselerin sözünü dinlerim ve yoksulların, miskinlerin rızası benim rızamın alâmetlerindendir. Fakirlere merhamet, zayıflara yanaşma, mazluma insaf, malı gasp edilene yardım, hazırda bulunmayana adalet etseler dullara, yetime, yoksula ve her hak sahibine hakkını verseler! Bana insanla konuşmak yaraşsaydı ben onlarla konuşurdum."

"Ve o vakit gözlerinin nuru, kulaklarının duyma gücü, kalplerinin anlayışı olurdum. Ve o vakit bellerini doğrultur, ellerinin ve ayaklarının kuvveti olurdum. Ve o vakit dillerini ve akıllarını sağlamlaştırırdım."

"Sen benim peygamberlik işlerimi tebliğ edip, onlar sözümü işittikleri zaman: "Bunlar uydurma laflar, birinden birine miras kalan lakırdılar, büyücülerin ve kâhinlerin yazdıkları eserlerden bir eserdir" diyorlar. Ve kendileri de böyle bir söz söylemek isteseler yapabilirler ve şeytanların onlara yapacağı vahy ile gaybden haberdar olabileceklerini iddia ediyorlar. Ve hepsi bu söylediklerini gizliyor, sır tutuyor. Durum böyle ise onlar bilirler ki, ben göklerin ve yerin gaybını bilirim. Ve onların açıkladıkları ve giz-

ledikleri şeyleri de bilirim. Bu gökleri ve yeri yarattığım gün, kendim için var ettiğim bir hüküm verdim. Ve ona önünde süreli bir zaman belirledim ki mutlaka o, gerçekleşecektir.

Eğer onlar gayb ilminden çalmalarında doğru iseler, haydi sana haber versinler ben o hükmü ne zaman tatbik edeceğim, o ne zaman olacak? Eğer onların, dilediklerini yapmaya güçleri yetiyorsa, benim onu yapacağım kuvvet gibi bir kuvvet göstersinler. Ben onu müşriklerin istememesine rağmen, her dinin üstüne çıkaracağım. Eğer onların, dilediklerini söylemeye güçleri yetiyorsa, o hüküm emrini vereceğim. Hikmetin benzerini telif etsinler (yazsınlar). Çünkü ben gökleri ve yeri yarattığım gün şöyle hükmettim: "Peygamberliği, ücretle çalışanlar içinde kılayım, mülkü çobanlara, yüceliği alçak kimselere, kuvveti zayıflara, zenginliği fakirlere, serveti malı en az olanlara, şehirleri kırlara, kaleleri çöllere, ilmi cahillere, hükmü okuma-yazma bilmeyenlere çevirip vereyim."

Şimdi onlara sor bu, ne zaman? Ve bunun başına geçecek kimdir? Kimin eli ile ben bu sünneti açacağım? Bu işin yardımcıları ve destekleyenleri kimlerdir? Biliyorlarsa söylesinler. Ben bunun için okuma, yazma bilmeyen bir peygamber göndereceğim. Sert değil, kaba değil, sokaklarda bağırmaz, edebe ve terbiyeye uymayan davranışta bulunmaz, edebe aykırı söz söylemez. Ben, ona her güzellik için doğru bir davranış vereceğim, her güzel ahlâkı ona bağışlayacağım. Sükuneti elbisesi, iyiliği prensibi, takvayı gönlü, hikmeti düşüncesi, doğruluk ve vefakarlığı tabiatı, affı ve şeriatın hoş gördüğü şeyleri ahlâkı, adalet ve iyiliği yaşantısı, hakkı şeriati, hidayeti imamı, İslâmı milleti, Ahmed'i ismi kılacağım. Sapıklıktan sonra onunla hidayet edeceğim. Cahillikten sonra onunla öğretim yapacağım, düşkünlükten sonra onunla yükselteceğim, tanınmazken onunla şan vereceğim, azlıktan sonra onunla çoğaltacağım, darlıktan sonra onunla zenginleştireceğim, ayrılıktan sonra onunla toplayacağım. İhtilafa düşen kalbleri, dağınık arzuları, bölünmüş ümmetleri onunla birleştireceğim. Ümmetini, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet yapacağım.

Benim birliğime inanmak için bana iman ve ihlas ile şeriatın uygun bulduğunu emredecek ve şeriatın yasakladıklarını nehyedecekler. Ayakta, oturarak, rukua vararak ve secde ederek bana namaz kılacaklar. Benim yo-

lumda saf tutarak ve düşmana karşı yürüyerek savaşacaklar. Benim rızamı elde etmek için mallarından, yurtlarından çıkacaklar. Ben onlara camilerinde, meclislerinde yattıkları, gezdikleri yerlerde tekbir, tevhid, tesbih, hamd, övgü ilham edeceğim, Sokak başlarında tekbir, tehlil ve takdis edecekler. Benim için yüzlerini, el ve ayaklarını temizleyecekler, bellerine elbiseler (ihramlar) bağlayacaklar, kurbanları kanları, kitapları göğüsleri, gece rahip, gündüz arslan. O benim bir lütfumdur ki, dilediğime veririm. Ve ben çok büyük lütuf sahibiyim. Şa'yâ (a.s.) sözünü bitirince öldürmek için üzerine saldırmışlar. O da kaçıp bir ağaca gizlenmiş, eteğinin dışarıda kalan ucunu görmüşler, testereyi dayayıp onu ağaç ile beraber biçmişler. Sonra Ermiyâ (a.s.)'yı da hapsetmişler. Allah Teâlâ da Buhtu Nasr'ı onlara musallat edip cezalarını vermişti.[45]

5. ÂYET:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا
خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا

"Onlardan birincisinin vadesi gelince, kuvvet ve şiddet sahibi olan kullarımızı sizin üzerinize musallat ettik de onlar sizi yakalayabilmek için evlerin aralarına bile girerek her tarafı didik didik edip araştırdılar. Bu, yerine getirilmesi gereken bir vaad idi."

أُولِي بَأْسٍ Şiddetli ve güçlü savaşçı.

فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ Araştırmak, didik didik etmek.

1. FESAT: İsrailoğulları, Mukaddes beldede kibirlendikçe kibirleniyor ve yeryüzünde fesat çıkarıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, İlâhî vaad gereği çok şiddetli ve çetin olan bir takım kullarını onlara musallat ediyor. Bu kimseler, İsrailoğullarının bütün güç ve kuvvetlerini alt üst ediyor, vatanlarının her tarafına hâkim oluyorlar. Ve onlara sefalet ve acının her türlüsünü tattırıyorlar. İsrailoğullarının vatanlarını istila eden bu kimseler, o kadar ileri gidiyorlar ki, onlarının evlerinin aralarında dolaşıyor, onları teftiş ediyor, ölmeyen başka kimse kaldı mı diye en ücrâ diplere

45 Taberî, a.g.e; 15/23...

bile bakıyorlardı. Halbuki böyle olacağını Cenab-ı Hakk ezelî ilmiyle daha önceden onlara bildirmişti. Şimdi meydana gelen ise, وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولا "Bu, yerine getirilmesi gereken bir vaad idi."

Burada izafette (tamlama ile) marife olarak: عِبَادَنَا "kulumuz" buyrulmayıp nekire olarak عِبَادًا لَنَا "bir kulumuz" buyrulması, bunların Allah'a nispet edilerek anılacak, marifet ve ibadetleri makbul kulları olmadığına işarettir. Yani bu belirsiz yapmada عَبْدِه O'nun kulu" ifadesindeki belirlilik gibi özel tamlama ile bir şereflendirme mânâsı değil, şiddetli bir korkutma ve dehşet mânâsı vardır. Gerçekten yüce Allah, âlemlerin Rabb'i olduğu için, aslında mümin de kâfir de O'nun kuludur. Ve düşünmeli ki, mümin iken azan bir kavme, kâfir bir kavmin musallat kılınması ne korkunç şeydir. Salih ellerle ıslah kabul etmeyen kavimleri bekleyen sonuç ta budur. Bazı tefsirciler, bu olayın Câlut olayı olduğunu söylemişlerse de çoğunluk, "Buhtunnasr" olayı demişlerdir. Bununla beraber esas önemli olan taraf, olayın zaman ve şahısları değil, özel mahiyeti ile hikmetidir. Kur'ân'da da ancak bu nokta anlatılmıştır. Onun için en doğrusu şahıslar ve zamanların belirlenmesi ile uğraşmayarak olayı, Kur'ân'ın açıklaması yönüyle kökü ve hikmeti ile ele almaktır.[46]

6. *ÂYET:*

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا

"Sonra o istilacılara karşı size yeniden galibiyet ve zafer verdik, servet ve oğullarla kuvvetlendirdik, sayınızı daha da çoğalttık."

الْكَرَّةَ Devlet, galebe, güç.

أَمْدَدْنَاكُمْ Desteklemek, yardım etmek.

نَفِيرًا Sayı ve ordu bakımından.

İsrailoğulları belli bir süre, çeşitli mağlubiyetleri, felaket ve zilletleri yaşadıktan sonra, kendilerine gelip, Rabb'lerine dönüyorlar. Başlarına gelen bu ağır musibetlerden ders alıp, kendi durumlarını ıslaha yöneliyorlar.

46 Elmalılı, a.g.e; 5/289-290.

Cenab-ı Hakk da onların bu durumlarından dolayı, yeniden güç ve galibiyet veriyor, düşmana karşı zafer ihsan ediyor ve eski konumlarını yeniden kazanmış oluyorlar. Bu, aslında yeryüzünde değişmeyen İlâhî bir prensiptir. Nitekim değişik bir âyette bu husus şöyle bildirilir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنصُرُوا اللّٰهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللّٰهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا ذَلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ "Ey iman edenler! Eğer siz Allah'ın dinine destek olursanız, O da size yardım eder ve savaşta ayaklarınızı kaydırmaz. O inkârcılara gelince, onların hakkı yıkımdır. Allah onların yaptıklarını boşa çıkarır. Bu böyledir. Zira onlar Allah'ın indirdiği buyruklarını beğenmediler. Allah da onların bütün iyi ve güzel işlerini boşa çıkardı. Peki onlar dünyada hiç dolaşmadılar mı ki, daha önce yaşamış nesillerin âkibetlerinin nasıl olduğuna baksınlar, Allah onları yerle bir etti. Benzeri iş yapan kâfirleri de , benzeri âkibetler beklemektedir. Bu böyledir. Çünkü iman edenlerin yardımcısı Allah'tır." (Muhammed, 47/7-11)

Zaman, hiçbir kavim için sürekli aynı akmaz. Bahtlı günler, galibiyetler ve zaferler sürekli değişebilir. وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ "Zafer günlerini insanlar arasında nöbetleşe döndürür dururuz" (Âl-i İmrân, 3/140) âyetinde de bu duruma açıkça işaret edilmektedir.

7. ÂYET:

إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا

"İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz, onu da kendi aleyhinize işlemiş olursunuz. Derken sonraki taşkınlığınızın vâdesi gelince, kederinizden suratlarınız asılsın, daha önce girdikleri gibi yine Mescide girsinler ve istila ettikler yeri mahvedip dursunlar diye başınıza yine düşmanlarınızı musallat ettik."

أَحْسَنْتُمْ Allah'a itaat, emir ve yasaklarına riayetle güzel çalışma, iyilikler yapma, ihsan şuuruna varma.

أَسَأْتُمْ Kötülük yapmak, Allah'a isyan etmek, bozgunculuk peşinde olmak.

لِيَسُوءُواوُجُوهَكُمْ Kötü olmaları ve başlarına gelen sıkıntıların çehrelerinde belirginleşmesi.

وَلِيُتَبِّرُوا Helak etmek, paramparça haline getirmek.

مَا عَلَوْا Galip gelmek, şehirleri istila etmek.

Bu âyeti kerime İsrailoğullarının başına gelen acıklı hadiseleri zikretmeden önce, bütün zaman ve mekanlar için geçerli ve değişmeyen genel bir kuralı hatırlatıyor. O kural, kişinin ya da kişilerin, yaptıkları şeylerden bizzat mesul olmaları, yaptıkları şeyin karşılığını ister ceza, isterse mükafaat olsun, mutlaka görecekleri ve kişinin her şeyin sebebini kendi şahsında aramasıdır.

وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz, onu da kendi aleyhinize işlemiş olursunuz. Yani, güzel işler yaptığınızda, Allah'a itaat ederek, emirlerine uyup, yasaklarından kaçınmanız kendi menfaatinizedir. Zira bunların faydası, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Cenab-ı Hakk'a değil, sizedir. Şayet siz, O'nun dediği gibi kul olur, hakiki Rabb olarak O'nu kabul ederseniz, bütün hayır ve bereket kapılarının açıldığını, size musallat olanların darmadağın olduğunu ve aynı zamanda âhirette de kazançlı olduğunuzu görürsünüz. Şayet yasakları çiğnemek suretiyle kötülükleri işlerseniz, o da sizin aleyhinizedir. Ceza olarak Cenab-ı Hakk, dünyada başınıza azılı düşmanları musallat eder, onlar size her türlü zulmü reva görürler, âhirette de çok çetin bir azapla karşı karşıya kalırsınız.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ "Kim makbul güzel işler yaparsa kendi lehine, kim kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına asla zulmetmez." (Fussilet, 41/46)

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍوَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ "Başınıza gelen her musibet, irtikap ettiğiniz

günahlar, ihmal ve kusurlarınız sebebiyledir. Hatta Allah günahlarınızın çoğunu da affeder. Siz, kaçmakla Allah'ın cezasından kendinizi kurtaramazsınız. Sizin Allah'tan başka ne haminiz, ne de yardımcınız vardır." (Şûrâ, 42/30-31)

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا "Ey insan! Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsindendir. Ey Resûlüm! Seni bütün insanlara elçi gönderdik. Allah'ın buna şahid olması yeter." (Nisâ, 4/79) gibi âyetler de buna işaret etmektedir.

Bu konuyla ilgili Resûlullah'tan gelen bir rivayet oldukça manidardır. Şöyle buyururlar: "Kulun günahları çoğalıp da onları affettirip temizlemediğinde, Allah Teâlâ onlara keffaret olarak onun başına üzüntü verecek şeyleri musallat eder."[47]

Kur'ân'da özellikle İsrailoğullarına yapılan bu uyarı, zaten daha önce kendilerine nazil olan Tevrat'ta da belirtilmektedir. Ancak onlar her zaman olduğu gibi, yine ona kulak asmamış, neticede büyük felaketlerle karşı karşıya kalmışlardır. Tevrat'taki şu ifadeler de, Kur'ân'da haber verilen bu durumu bildirmektedir:

"Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız; çünkü ben Allah'ınız Rabbim...

"Eğer kanunlarımda yürürseniz ve emirlerimi tutarsanız ve onları, yaparsanız; o zaman yağmurlarınızı vakitlerinde göndereceğim ve yer mahsulünü verecek ve kırın ağaçları meyvelerini verecekler... Ve memlekete selâmet vereceğim ve yatacaksınız ve sizi korkutan olmayacak ve kötü hayvanları memleketinizden kaldıracağım ve memleketinizde kılıç geçmeyecektir. Ve düşmanlarınızı kovalayacaksınız ve önünüzde kılıçla düşecekler. Ve sizden beş kişi, yüz kişiyi kovalayacak ve sizden yüz kişi, on bin kişiyi kovalayacak ve düşmanlarınız önünüzde kılıçla düşecekler. Ve yüzümü size çevireceğim sizi semereli edeceğim ve sizi çoğaltacağım...

"Fakat beni dinlemez ve bütün bu emirlerimi yapmazsanız; ... ben de

47 Ahmed b.Hanbel, 6/157.

size şunu edeceğim: Dehşeti gözleri söndüren ve canı yıprandıran veremi ve sıtmayı üzerinize koyacağım ve tohumunuzu boş yere ekeceksiniz ve onu düşmanlarınız yiyecek. Yüzümü size karşı koyacağım ve düşmanlarınızın önünde vurulacaksınız, sizden nefret edenler, üzerinize hükümdar olacaklar; ve sizi kovalayan yokken kaçacaksınız. Ve eğer bunlarla da beni dinlemezseniz, o zaman suçlularınız için sizi yedi kat daha tedib edeceğim. Ve kuvvetiniz gururunu kıracağım; ve göklerinizi demir gibi edeceğim...

"Ve eğer bana karşı yürür ve beni dinlemeğe razı olmazsanız, suçlarınıza göre üzerinize yedi kat daha belâ getireceğim... Ve benim tarafımdan bunlarla da ıslâh edilmezseniz, ben de size karşı yürüyeceğim ve ben de suçlarınız için sizi yedi kat vuracağım. Ve üzerinize ahdin öcünü alan kılıcı getireceğim. Ve şehirlerinize toplanacaksınız ve aranıza veba göndereceğim ve düşman eline vereceğim.

"Ve eğer bununla da beni dinlemezseniz ve bana karşı yürürseniz; o zaman ben size karşı öfke ile yürüyeceğim; ben de suçlarınız için sizi yedi kat tedib edeceğim. Ve oğullarınızın etini ve kızlarınızın etini yiyeceksiniz. Ve yüksek yerlerinizi yıkacağım ve güneş putlarınızı devireceğim ve leşlerinizi putlarınızın leşleri üzerine koyacağım ve canım sizden nefret edecek... Ve sizi milletler arasında dağıtacağım ve ardınızdan kılıç çekeceğim ve diyarınız ıssız olacak ve şehirleriniz çöl olacaklar.

"Ve siz düşmanlarınızın diyarında iken bütün ıssızlık günlerinde, diyar o zaman Sebtlerinin tadını alacak; o zaman diyar rahat edecek ve Sebtlerinin tadını alacak; bütün ıssızlık günlerinde siz orada otururken sebtlerinizde görmediği rahatı görecekler. Ve sizden artakalanlara gelince düşman memleketlerinde onların yüreklerine korkaklık vereceğim. Ve yelin sürüklediği yaprağın sesi onları kovalayacak ve kılıçtan kaçar gibi kaçacaklar ve kovalayan yokken düşecekler. Ve düşmanlarınız önünde durmağa kudretiniz olmayacak. Ve millet arasında helak olacaksınız ve düşmanlarınızın diyarı sizi yiyecek ve sizden artakalanlar, düşman memleketlerinde fesatlarında yıpranacaklar...

"Ve bana karşı ettikleri suçlarındaki fesatlarını ve babalarının fesadını, bana karşı yürüdüklerinden ötürü benim de onlara karşı yürüdüğümü ve onları düşmanlarının memleketine getirdiğimi ikrar edecekler. Eğer o

zaman sünnetsiz yürekleri alçalırsa, o zaman fesatlarının cezalarına razı olurlarsa; ben de Ya'kub'la olan ahdimi hatırlayacağım... ve diyarı hatırlayacağım. Diyar da onlar tarafından bırakılacak... Ve fesatlarının cezasına razı olacaklar; çünkü hükümlerimi reddettiler ve canları kanunlarımdan nefret etti. Ve bununla beraber düşman memleketlerinde oldukları zaman, onları tamamen yok etmek ve kendileriyle olan ahdimi kırmak üzre kendilerini reddetmeyeceğim ve onlardan nefret etmeyeceğim; çünkü ben onların Rabbiyim; ve onların Allah'ı olmak için kendilerini Mısır diyarından milletlerin gözü önünde çıkarmış olduğum atalarının ahdini onlar uğruna hatırlayacağım; ben Rabbim"[48]

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا Derken sonraki taşkınlığınızın vâdesi gelince, -ki bundan kasdın, onların Hz.Zekeriyya ve Yahya'yı öldürmeleri olduğunu yukarıda belirtmiştik- kederinizden suratlarınız asılsın, daha önce girdikleri gibi yine Mescide girsinler ve istila ettikler yeri mahvedip dursunlar diye başınıza yine düşmanlarınızı musallat ettik.

İsrailoğulları, belli bir müddet kendilerini ıslah etmiş, sınırları çiğnememiş ve Allah'a kullukta hassasiyet göstermişler. Ancak daha sonra yeniden eski kötü alışkanlıkları nüksedip, iyilikler unutulmuş, sınırlar çiğnenmeğe başlamış, Allah Teâla da yeniden başlarına felaketler vermiş. Ancak bu felaketler tahammül edilecek türden değil, kederi insanın yüzünden okunacak son derece şiddetli istilalar şeklindedir.

لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ kederinizden suratlarınız asılsın. Burada üzülme işi yüzlere nispet edilmiştir. Çünkü kalpte meydana gelen rûhi hallerin belirtisi, insanın yüzüne akseder. Şayet kalpte bir sevinç ve mutluluk meydana gelirse, bu hal yüze, parlaklık, tebessüm ve sürûr olarak yansır. Şayet kalpte bir tasa ve korku varsa, o zaman da yüzde bir ekşime, rengin değişmesi ve morarma meydana gelir. İşte bunun içindir ki, âyette kötülük, yüzlere nispet edilmiştir.[49]

48 Kitabı Mukaddes, Levililer, 26.

49 Râzî, a.g.e; 20/127.

Anlaşılan odur ki, başlarına musallat edilen millet, onlara o kadar acı ve katı davranışlarda bulunmuştur ki, bundan dolayı içlerini kaplayan siyahlık onların yüzlerine aksetmektedir.

وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ Onların üzerlerine gönderilen düşmanlar, o sadece onlara zulmetmekle kalmıyor, onların kutsal sayıp değer verdikleri bütün şeyleri de harap ediyorlar. Âyetteki mescidden maksat, Kudüs'tür.

وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا Her ellerine geçirdikleri şeyi mahvediyorlar. Kur'ân'ın bu âyetleri, İsrailoğullarının başlarına gelen felaketlerin ne kadar büyük olduğunu mükemmel bir şekilde tasvir etmektedir. İfadelerden anlaşıldığına göre, taş taşın üzerinde kalmamış, felaketler birbirini takip etmiş, sahip oldukları hangi değerler varsa hepsini kayıp etmişlerdir.

Burada İsrailoğullarına musallat edilen kimselerin ırkları, kim oldukları belirtilmemiştir. Zira burada önemli olan husus, Cenab-ı Hakk'ın mevcut olan bir kuralının hatırlatılması, dolayısıyla bu hadiseden ders alınmasıdır. O kural da, bozgunculuk ve isyanın, neticede büyük felaketlere vesile olmasıdır.

8. ÂYET:

عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا

"Olur ki tevbe edersiniz de Rabbiniz size merhamet eder. Eğer tekrar bozgunculuğa dönerseniz, Biz de size ceza vermeye döneriz. Zaten cehennemi kâfirlere zindan kılmışız."

حَصِيرًا Hapishane, zindan, girildiğinde çıkılması mümkün olamayan yer.

Bu âyette onlara yeniden ümit veriliyor, tevbe etmeye, fitne ve fesatçılıktan vaz geçmeğe çağrılıyorlar. Şayet bunlardan uzaklaşır, hallerini düzeltirlerse, Yüce Allah'ın kendilerine yeniden rahmet kapılarını açacağı, eski istikballerine kavuşacakları müjdeleniyor.

Buradaki عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ ifadesinin, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygambere işaret etmesi de mümkündür.[50] Evet O, herkese

50 Elmalı, a.g.e; 5/291.

rahmettir. Şayet İsrailoğulları, âhir zamanda gelen bu peygambere sahip çıkar, ona itaat eder ve kabul ederlerse, Alah Teâlâ'nın bu vesileyle rahmetine mazhar olacaklarına işaret edilmiştir.

وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا Ancak yeniden fesada dönerseniz, yani rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'i (s.a.s.) kabul etmez, yalanlar, Tevrat ve İncil'de olan şeyleri gizlemeğe kalkarsanız, başınıza yeniden belalar akar. Bunun içindir ki, **Nadir, Kureyza, Kaynuka ve Hayber** yahudilerinin başlarına gelen sıkıntılar bunun şahididir. Yani yeniden isyana dönmüşler, Cenab-ı Hakk da yeniden câri olan kuralını işletmiş ve onların başlarını ezdirmiştir.[51]

Bu kural daha sonraki dönemler için de geçerlidir. Nitekim bahsi geçen kimseler, aynı kötülükleri tekrar yapmışlar, Allah da çeşitli kulları vasıtasıyla tekrar müstehak oldukları cezalarını vermiştir. Bugün de aynı bozgunculuklarına devam etmektedirler. Allah Teâla'nın şaşmaz kuralı kim bilir ne zaman, kimlerin eliyle yeniden onların başlarına gelecektir![52]

وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا Zaten cehennemi kâfirlere zindan kılmışız. Bu ifadede de ağır bir tehdit vardır. Onların başlarına gelecek olan cezanın, yalnızca bu dünyayla sınırlı olmayıp, aynı zamanda âhirette de onları yakalayacağıdır.

حَصِيرًا kelimesinin kullanılması manidardır. Dünya işkencesi ne kadar kuvvetli ve fazla olursa olsun, bazı insanlar ondan kurtulup kaçabilirler. Ancak âhiretteki azaba gelince, kaçılması ve kurtulması mümkün değildir. Herkesi çepeçevre kuşatacakır.

KUR'ÂN-I KERİM'İN HEDEFLERİ

9. ÂYET:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

51 Râzî, a.g.e; 20/128.

52 Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4/2214.

“Gerçekten bu Kur’ân, insanları en doğru yola, en isabetli tutuma yöneltir. Güzel ve makbul işler yapan müminlere nâil olacakları büyük mükafaatı müjdeler.”

يَهْدِي Hidayet eder, yol gösterir, doğru yola götürür.

أَقْوَمُ En doğru, en adaletli, en sağlam, yanlışlığın bulunmadığı.

الصَّالِحَات Doğru, isabetli, insanlara faydalı, insanın insanlık adına ve kendisine faydalı yaptığı işlerin hepsi.

Sûrenin baş tarafında, Resûlullah’a ikram edilen İsrâ olayı, İsrailoğulları için hidayet olan Tevrat’ın Hz. Musâ’ya verilmesi ve İsrailoğullarının isyanlarından dolayı dünya ve âhirette başlarına gelecek olan azap hatırlatıldı. Burada da aynı hidayet etme özelliğine sahip olan Kur’ân ve onun bazı hususiyetlerine vurgu yapılmaktadır.

KUR’ÂN DOĞRU YOLU GÖSTERİR

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ Gerçekten bu Kur’ân, insanları en doğru yola, en isabetli tutuma yöneltir. Zira Kur’ân, şu büyük kâinat kitabının ezelî bir tercümesidir. Kâinatın, tekvînî âyetlerini okuyan çeşitli dillerinin ebedî tercümanıdır. Görünmeyen ve görünen âlemin müfessiridir. Allâh’ın isimlerinin ve vasıflarının, yerde ve gökteki gizli manevî hazinelerinin kâşifidir. Hâdisât satırlarının altında saklı olan gerçeklerin anahtarıdır. Görünen dünyada, görünmeyen âlemin lisânıdır. Şu şehâdet âleminin perdesi arkasından gelen ebedî rahmânî iltifatların ve ezelî sübhanî hitapların hazinesidir. İslâmiyet âleminin manevî güneşidir, temelidir, hendesesi (planı)-dır. Uhrevî âlemlerin mukaddes haritasıdır. Allah’ın Zat, sıfat, esmâ ve şuunatının tercümanı, açıklayıcısı ve delilidir. İnsanlık âleminin mürebbîsidir. İnsanlığın en ileri derecesi olan İslâmiyetin hayat suyudur, ışığıdır. Bütün beşer nev’inin uyması gereken hakiki hikmet ve fikirdir. İnsanlığı mutluluğa götüren hakîki mürşiddir. Ve insana hem bir şerîat kitabı, hem bir dua, zikir ve ibâdet kitabı, hem bir fikir ve hikmet kitabı, hem bir emir ve da’vet (tebliğ) kitabıdır. Hülâsa bütün insanlığın her türlü manevî ve fikrî ihtiyaçlarına mercî olacak çok kitapları ihtiva eden kutlu bir kitaptır.[53]

53 Nursî, *Sözler*, s. 339-340.

Kur'ân, zaman ve mekan sınırı tanımaksızın, bütün millet ve nesilleri her zaman en doğruya ileten bir kitaptır. En doğru şeklinde ifade edilen *hidayet* ise, içine her türlü iyiyi ve doğruyu almaktadır. İnsanoğlunun ulaşması gereken her yol ve her hayır ondadır. Ve ondaki hakikatlerin zaman ve mekanla kaydı yoktur.

Kur'ân, insanı, şuur ve vicdanında, kapalı ve müphem tarafı bulunmayan bir inançla ve ruhları vehim ve hurafelerin sıkıntısından kurtaran bir akide ile, çalışmağa ve yapıcılığa el verişli olan insan enerjisini harekete geçirip, tabiat kanunlarındaki esrarla beşer fıtratındaki esrarı en münasip bir şekilde birbirleriyle bağdaştıran bir metotla en doğru yola iletir.

Kur'ân, insanoğlunun içi ve dışı arasında uygun bir bağ kurmak, duygularıyla hareketleri arasında irtibat sağlamak ve inancıyla davranışları arasında uygunluğu temin etmek suretiyle insanı en doğruya ulaştırır.

Kur'ân, yapılması emredilen ibadetlerle, kulun güç ve kuvveti arasında meydana getirdiği muvazene ile de en doğruya ileten bir kitaptır. İbadetler, ne insanın yapamayacağı kadar ağır ve fazla, ne de onu tembellik ve rehavete sevkedecek kadar basittir. Gayet mutedil ve insanın tahammül sınırını aşmayacak seviyededir.

Kur'ân, insanlar arasındaki münasebetleri tanzimde de en doğruya götüren bir Kitaptır. Gerek fertler, gerek eşler, gerek hükümet ve devletler ve gerekse ırklar arasındaki münasebetleri sabit ve sağlam temeller üzerine oturtur. Bu sağlam temelleri, bir takım insanların görüş ayrılıkları, heva ve hevesleri sarsamaz. Bu temeller, bir takım şefkat ve yakınlık duygularıyla eğilip bükülemez. Şahsî menfaat ve çıkarlar, onun hedefini değiştiremez. Zira bu temelleri, kulları için, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah kurmuştur. O, yarattıklarının durumlarını en iyi bilen, nerede ve hangi zamanda olursa olursun kullarının menfaatini en iyi gözetendir.

Kur'ân, bütün semavî dinleri tasdik eder, onları hak dinin fertleri sayarak aralarında bağlantılar kurar ve mukaddes varlıklarına saygı duyar. Böylelikle, Allah tarafından gönderilmiş olup, herhangi bir değişikliğe uğramayan semavî dinlere mensup bütün insanları sulh ve selamet çatısı altında toplar.

Kur'ân'ı rehber edinmeyip hidayete eremeyenlere gelince, onlar, in-

sanoğlunun heva ve heveslerine terkedilmişlerdir. Her şeyde acele eden, gerçek anlamda kâr ve zararını bilemeyen, arzu ve isteklerinin gerisinde kötülük dahi olsa, o arzunun peşine takılarak sürüklenen insanoğlunun.[54]

Başka bir âyette de Kur'ân'ın bu yönüne dikkatler şöyle çekilir: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجَا قَيِّمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ لَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا "Hamd O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı. Dosdoğru bir Kitap olarak gönderdi. Ta ki Kendi nezdinde inkârcılar için hazırladığı şiddetli azabı bildirerek onları uyarsın. Makbul ve güzel işler yapan müminleri de ebediyyen içinde kalacakları güzel bir mükâfatla müjdelesin." (Kehf, 18/1-3)

Resûlullah'ın tarifleriyle Kur'ân; öyle bir kitaptır ki) O'nda, sizden önceki (milletlerin ahvaliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyamet ahvali ile ilgili haberler.. ayrıca sizin aranızda, (iman-küfür, taat-isyan, haram-helal vs. nevinden) cereyan edecek ahvâlle alakalı da hükümler var. O, hak ile batılı ayırdeden tek ölçüdür ve O'nda herşey ciddidir. Kim bir zalimden korkarak, ondan kopar ve onunla amel etmezse, işte o zaman Allah da onu helak eder. Kim O'nun dışında bir hidayet ararsa Allah o kimseyi saptırır. Zira o, Allah'ın en sağlam ipi (hablu'l-metin)dir. O, hikmet edalı hatırlatan bir beyan.. ve Hakk'a ulaştıran bir yoldur. O, kendisine uyanları (değişik arzulara takılıp) kaymaktan, kendisini (kıraat eden) dilleri de iltibastan korur. Alimler hiçbir zaman ona doyamaz.. Onu çokça tekrar okuyana usanç vermez ve tadını eksiltmez. Onun insanlarda hayret uyaran yanlarının sonu gelmez. O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman, şöyle demekten kendilerini alamamışlardır: فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا "Biz doğru yolu gösteren harika ve hiç duyulmadık bir Kur'ân dinledik. Biz onun (Allah kelamı olduğuna) inandık." (Cin, 72/1) O'nun üslubuyla konuşan doğruyu konuşmuş olur. O'nunla amel eden mutlaka mükafat görür. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur."[55]

54 Kutup, a.g.e; 5/2215.

55 Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 14; Dârimî, Fedailü'l-Kur'an, 1; Ayrıca bkz.Ahmed b. Hanbel 1/91.

O, insanın ihtiyaç hissedeceği hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır. En önemlisinden, daha az önemlisine kadar her şeyi ele almış, en güzelini insanlara bildirmiştir. Kısacası düşünen, anlayan, ve kavrayabilen için Kur'ân'da her şey vardır. Şu âyet de buna işaret etmektedir: وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ "..kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o her şeyi açıklayan Kitap'ta bulunmasın." (En'âm, 6/59),

Kur'ân, gerek yaşantıda, gerekse vicdanlarda yerleştirdiği prensiplerle, hayatın bütün yönlerini içine alacak şekilde gayet açık bir metod ortaya koymuştur. Öyle orijinal bir metod ki, insanlık daha önce onun benzerini görmemiştir. İnsanlığa, madde ve manada daha önce hiç bir sistemin vermediğini vermiştir. Aynı zamanda geçici ve bölgesel peygamberlik devri onunla sona ermiş, herkesi içine alan zaman-mekan bakımından evrensel peygamberlik müessesesi onunla başlamış ve onunla kıyâmete kadar devam edecektir.

Kur'ân'ın en mükemmel prensipleri ortaya koymasını özetle şu sahalarda açıkça görmemiz mümkündür:

1. Ferdin Fertle Münasebeti

Kur'ân, insanlar arası ilişkilerde kardeşlik ve dostluğu getirmiştir.

a. Bu anlamda onların, kavga için değil tanışma için farklı topluluklar halinde var edildiklerini ve aslında ana-babalarının da bir olduğunu vurgulamıştır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ "Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır. Muhakkak ki Allah herşeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır." (Hucurât, 49/13)

b. Mü'minlerin ancak kardeş olduklarını beyan ederek, kardeşçe muamele etmeye teşvik etmiştir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ "Müminler sadece kardeştirler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Al-

lah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız." (Hucurât, 49/10)

c. İdeal mü'minlerin, birbirlerine merhametle davranan kimseler olduğu belirtilmiş, birbirlerinin haklarına saygılı davranmaları vurgulanmış, Allah'ın (c.c.) yardımının ancak topluluk üzerine ineceği belirtilmiş ve böylelikle sıcak insani ilişkilere teşvik edilmiştir.

2. Aileyle Münasebetler:

a. Allah Teâlâ aileyi kendi âyetlerinden bir âyet sayarak, insanların dikkatlerini bu konuya çekmiştir:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır." (Rûm, 30/21),

b. Eşler arasında iyi geçim emredilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُواْ النِّسَاء كَرْهاً وَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُواْ بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلاَّ أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَن تَكْرَهُواْ شَيْئاً وَيَجْعَلَ اللّهُ فِيهِ خَيْراً كَثِيراً "Ey iman edenler! Kadınları zorla miras olarak almanız helâl olmaz. Çok belli bir fuhuş işlemedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını ele geçirmek için onları sıkıştırmanız da size helâl değildir. Onlarla hoşça, güzelce geçinin. Şayet onlardan hoşlanmayacak olursanız, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur." (Nisâ, 4/19)

c. Çocuklara iyi davranma emredilmiş, onlara karşı yapılması gereken görevler vurgulanmış ve bunlar yapılmadığında gelecekte anne-babanın başına gelecek muhtemel sıkıntılar hatırlatılmıştır.

3. Toplumla Münasebetler:

Kur'ân, insanın toplumla olan ilşkileri moktasında da vazgeçilmesi mümkün olmayan ilkeler koymuştur. Bu anlamda insan haklarına saygı-

nın önemli noktalarına vurgular yapmış, hatta bu ilişkinin bozulmaması noktasında zenginin malında yoksulun hakkının olduğunu, akrabaya, yoksula ve yolcuya infakta bulunulmasını emretmiştir. Yine toplumun fertleri arasındaki ilişkilerin bozulmaması adına başkalarının evine girerken izin istenmesi ve selam verilmesi gibi çok hassas noktalar dahi emredilerek, bu konuda dikkatler uyarılmıştır.

MÜ'MİNLERE MÜJDELER VERİR

وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا Güzel ve makbul işler yapan müminlere nâil olacakları büyük mükafaatı müjdeler. Cenab-ı Hakk, insanın yaptığı güzel davranışları karşılıksız bırakmamış, onları teşvik için Kur'ân'da değişik müjdeler vermiş böylece onları iyiliklere teşvik etmiştir. Bu anlamda Kur'ân'da pekçok âyet vardır. Mesela insandaki bazı şeylere karşı duyulan sevgi duygusundan hareketle, inananlara cennette hazırlanmış nimetlerden bahsedilmiş ve vadedilen cennetin özellikleri anlatılmıştır:

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ "Muttakilere vadolunan cennetin durumu şuna benzer: Bahçelerinin içinden ırmaklar akar. Meyveleri gibi gölgeleri de devamlıdır. İşte haramlardan korunan muttakilerin âkıbeti. Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir." (Ra'd, 13/35)

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا "Ama o gün, cennetlikler, kalınacak yerlerin iyisinde, dinlenme yerlerinin en güzelinde bulunacaklardır." (Furkân, 25/24)

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ "O gün bütün yaptıklarınızla Allah'a arzolunursunuz, öyle ki sizden en ufak bir şey bile gizli kalmaz. Hesap defteri sağ tarafından verilen neşelenir ve: "İşte defterim! buyurun okuyun, inceleyin!" "Zaten ben hesabımla karşılaşacağımı biliyordum!" der. O artık mutluluk veren bir yaşam içindedir. Çok güzel ve pek kıymetli cennet bahçelerindedir.

Meyveleri hemen el ile koparılacak durumdadır. Kendilerine şöyle denir: "Geçmiş günlerinizde yaptığınız güzel işlerden dolayı afiyetle, yiyin, için!" (Hâkka, 69/18-24)

Oradaki kuşlar, bazı nimetler, şarap ve hûrilerden bahsedilmiştir:

عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِين يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُون بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِين لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ وَلَحْم طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ وَحُورٌ عِينٌ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُون جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُون لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمً إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِين فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ وَطَلْح مَنْضُود وَظِلّ مَمْدُودٍ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَة لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَة وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاء فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا عُرُبًا أَتْرَابًا لِأَصْحَابِ الْيَمِين ثُلَّةٌ مِنْ الْأَوَّلِين وَثُلَّةٌ مِنْ الْآخِرِينَ "Mücevheratla işlenmiş tahtlara yaslanarak karşılıklı otururlar. Etraflarında, cennet şarabından dolu testiler, sürahiler, kadehlerle, ebediliğe ermiş çocuklar dolaşıp hizmet ederler. Bu içkiden ötürü baş ağrısı çekmezler, sarhoş da olmazlar. Bir de... tercih edecekleri meyveler... Canlarının istediği kuş etleri. Ve gün görmemiş saklı inciler gibi güzel eşler. Bütün bunlar dünyada yaptıkları güzel işlere mükâfat olarak verilecek. Onlar cennette ne boş bir söz, ne de günaha sokan bir laf işitmezler. İşittikleri söz, hep: "Selam! selam!" sesleridir. Ashab-ı yemin ki ne ashab-ı yemin! Ne mutludur onlar! Dalbastı kirazlar, Dolgun salkımlı muzlar, Yayılmış gölgeler... Şarıl şarıl akan sular... Tükenmeyen, eksilmeyen, hiçbir surette esirgenmeyen birçok meyveler içindedirler. Onlara, pek kaliteli yatak odalarında, değerli eşler de verdik. Biz o eşleri, yepyeni bir yaratılışla yaratıp, sûret ve sîretlerini son derece güzelleştirdik. Böylece onları, Ashab-ı yemin için bakire kızlar, kocalarına aşık yaşıtlar kıldık. Birçoğu önceki ümmetlerden, birçoğu da sonrakilerden. (Vâkıa, 56/15-40)

مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِير قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُون إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنثُورًا وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْت نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا "Koltuklarında diledikleri

gibi dinlenir, orada ne Güneş sıcağı görürler, ne de dondurucu soğuklara uğrarlar. Cennet ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkar, meyveleri devşirmeleri pek kolay olur. Etraflarında hizmet edenler gümüş kaplar, billur kâseler, gümüşî parlaklıkta billur kupalarla dolaşır, onlara ikram ederler. Cennetlikler içeceklerini kendi iştahları ölçüsünce tayin ederler. Onlara karışımında zencefil bulunan kadehler ikram edilir. Bu içecekler, adı Selsebil olan pınardandır. Etraflarında ebedi cennet çocukları dolaşır durur ki, onları gördüğünde parlaklıklarından ötürü etrafa saçılan inciler sanırsın. Hangi tarafa baksan hep nimet, servet, ihtişam, büyük bir saltanat görürsün. Elbiseleri ince veya kalın yeşil renkli ipeklerden, atlaslardandır. Gümüş bilezikler takınırlar. Onların Rabbi, kendilerine tertemiz bir içki ikram edip şöyle demiştir: "İşte bütün bunlar sizin mükâfatınızdır. Gayretleriniz makbul oldu." (İnsan, 76/13-22)

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Bizim ayetlerimize ancak o kimseler inanır ki kendilerine o ayetler hatırlatıldığında, derslerini hemen alır, secdeye kapanır, Rablerine hamd, O'nu takdis ve tenzih ederler, asla kibirlenmezler. Teheccüd namazı kılmak için yataklarından kalkar, cezalandırmasından endişe ederek, rahmetinden ümid içinde olarak Rablerine dua edip yalvarırlar ve kendilerine nasib ettiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. İşte onların dünyada yaptıkları makbul işlere mükâfat olarak gözlerini aydın edecek, gönüllerini ferahlatacak hangi sürprizlerin, hangi nimetlerin saklandığını hiç kimse bilemez. Öyle ya, mümin olan, hiç fasık gibi olur mu? Bunlar asla bir olamazlar. İman edip, güzel ve makbul işler işleyenlere, yaptıklarına karşılık konukluk olarak Me'va Cennetleri vardır." (Secde, 32/15-19)

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيم "Amma bugün cennetlikler, zevk ve eğlence içindedirler... Hem kendileri, hem eşleri gölgeliklerde,

tahtlarına kurulurlar. Orada turfanda yemişler onlara, hâsılı istedikleri her şey onlara... Rabb-i Rahim'den sözle olan bir selâm yine onlara... (Yâsîn, 36/55-58)

Dokuz ve onuncu âyetlerde, aslında müminler için iki müjde vardır. Bunlardan biri, Cenab-ı Hakk'ın onlara vereceği mükafaat, diğeri ise, düşmanlarına verilecek olan cezadır.[56]

10. ÂYET:

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا "Âhirete inanmayanlara ise gayet acı bir azap hazırladığımızı bildirir."

أَلِيمًا Elem verici, sıkıntı verici ateş.

İNANMAYANLARI UYARIR

Cenab-ı Hakk, müminleri müjdeledikten sonra, bu âyette Allah'ın birliği ve varlığını, âhireti, oradaki sevap ve cezayı kabul etmeyip, iyilikten uzak duranları, ve yeryüzünde fitne fesat çıkartıp, fasıklık yapanları bekleyen şiddetli cezayı bildirmektedir. Burada azabı ifade etmek için, "müjdeleme"nin kullanılması istihzâ içindir.[57]

Kur'ân-ı Kerim'de gerek müjdeleme, gerekse kötülükler yapanlara verilecek cezalar büyük bir yekun tutar. Zira insanları ıslahta, müjdeleme ve teşvik ne kadar önemli ise, korkutma ve sakındırmanın da o kadar önemi vardır. İnsanlardaki korku duygusundan hareketle, cehennemin varlığı, orada insanların başlarına gelecek acı durumlar anlatılmıştır. Bunlara örnek olarak şu âyetleri gösterebiliriz:

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَالَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ يَالَيْتَهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللهِ الْعَظِيمِ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ "Ama hesap defteri sol tarafından verilen kimse: "Eyvah! der, keşke verilmez olaydı bu defterim!

56 Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ân'il-Kerîm*, 5/158.

57 Râzî a.g.e; 20/129; Zuhaylî a.g.e; 15/28.

Keşke hesabımı bilmez olaydım! Nolurdu, ölüm her şeyi bitirmiş olaydı! Servetim, malım bana fayda etmedi! Bütün gücüm, iktidarım yok oldu gitti!" Allah cehennem bekçilerine emir verir: "Tutun bağlayın onu, kelepçeleyin." Sonra da cehenneme sallayın. Sonra da onu, yetmiş arşın uzunluğundaki zincire vurun!" Çünkü o, büyükler Büyüğü Allah'a inanmazdı. Çünkü O, fakiri doyurmayı teşvik etmezdi. Bugün artık burada Onun bir dostu olmaz. Yiyecek olarak da cehennemliklerin irininden başka bir şey bulunmaz. Onu, büyük şirk suçunu işleyenlerden başkası yemez." (Hakka, 69/26-36)

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ أَوْ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ("Ashab-ı şimal ki ne ashab-ı şimal! Ne bedbahttır onlar! Onlar kızgın ateşte ve kaynar sularda... Ne serin, ne de faydalı olmayan, kapkara duman tabakası altındadırlar. Çünkü onlar dünyada iken refah içinde şımarırlardı. O en büyük günahta, şirkte ısrar ederlerdi. Ve derlerdi ki: "Ölüp toprak olduktan ve çürümüş kemik haline geldikten sonra mı biz diriltilecekmişiz, gelip geçmiş atalarımız da mı?" De ki: "Öncekiler de, sonrakiler de belli bir günün, belli vaktinde mutlaka toplanacaksınız." Sonra siz ey yoldan sapanlar ve hak dini yalan sayanlar! Zakkum ağacının meyvesinden yiyecek, Karınlarınızı onunla dolduracak, Üstüne de kaynar su içeceksiniz! Hem de susamış develerin suya saldırışı gibi saldırarak içeceksiniz. İşte hesap gününde onlara ikram edilecek ziyafet! Sizi yaratan Biz'iz, hâlâ bu gerçeği ikrar ve tasdik etmeyecek misiniz?" (Vâkıa, 56/41-55)

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ "Yoldan çıkmış fâsıkların ise barınakları cehennemdir. Her ne zaman oradan çıkmak isteseler yine oraya itilirler. Onlara: "Cehennem azabını yalan sayıyordunuz.

Tadın da görün bakalım!" denir. O kâfirlerin dönüş yapmaları ümidiyle, onlara en büyük azaptan önce, dünyada açlık, musibet, esaret, ölüm gibi peşin bir azap tattıracağız. Rabb'inin ayetleri ile kendisine nasihat edildiğinde sırtını dönüp uzaklaşan kimseden daha zalim kimse olur mu? Biz o suçlulardan elbet intikam alıp onları cezalandıracağız." (Secde, 32/20-22)

يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ "Yığılan bu altın ve gümüş cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara: "İşte! denilecek, sizin nefisleriniz için yığıp hazineye tıktıklarınız! Haydi tadın bakalım o tıktığınız şeyleri!" (Tevbe, 9/35)

مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ "Neticede her inatçı, zorba zalim hüsrana uğradı. İş bununla bitmeyecek, ardından cehenneme girecek. Orada kendisine kanlı irinli su içirilecek, yutmaya çalışacak ama boğazından geçiremeyecek. Ölüm her yandan ona geldiği halde yine de ölmeyecek. Bunun arkasından da pek şiddetli bir azap daha vardır. Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların iyi işleri, bir kül yığınına benzer. Fırtınalı bir günde rüzgar onu şiddetle savurmaktadır. Kazandıklarından hiç bir şeyi ellerinde tutamıyorlar. İşte asıl kayıp, asıl sapıklık budur!" (İbrâhim, 14/16-17)

إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا "Doğrusu kim Rabbine kıyamette suçlu olarak gelirse onun yeri cehennemdir. Orada ne ölür kurtulur, ne de yaşamı hayat sayılır. (Tâhâ, 20/74)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Senden önce de birtakım ümmetlere resûller gönderdik. Dinlemediler: Hakka dönüş yapsın, suçlarının affı için niyaz etsinler diye onları çetin bir yoksulluk, hastalık ve sıkıntılarla cezalandırdık. Bâri, kendilerine şiddetimiz geldiği vakit yalvarsaydılar, tevbe

etseydiler! Fakat ne gezer! Heyhât! Onların kalpleri kaskatı olmuş, Şeytan da yapmakta oldukları masiyet ve günahları kendilerine süslemiş, cazip göstermişti. Kendilerine verilen öğütleri terkedip unutunca üzerlerine her şeyin, her zevk ve nimetin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen bu genişlik ve serbestlikle tam ferahlandıkları sırada, ansızın onları kıskıvrak yakaladık da bir anda bütün ümitlerini kaybediverdiler! Alemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun ki böylece, zulmedip duran o gürûhun arkası kesildi." (En'âm, 6/42-45)

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَابَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "Fakat bugün sizler, şöyle bir tarafa çekilin ey mücrimler" "Ey Âdem'in evlatları! Size emretmemiş miydim: Şeytana tapmayın sakın! Çünkü o size âşikar düşman... Lâkin Bana tapın işte sırat-ı müstakim!" İçinizden nice nesilleri saptırdı o. Bunu düşünmeli değil miydiniz? İşte tehdid edildiğiniz cehennem! İnkârınız sebebiyle girin oraya bugün. Bugün mühür vuracağız ağızlarına, elleri Bize söyler, ayakları şahitlik eder, kendi yaptıklarına." (Yâsîn, 36/59-65)

11. ÂYET:

وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا

"İnsan, bazen şerri, tıpkı hayrı istercesine ister. Pek acelecidir bu insan!"

Bu âyetle öncesi arasında bir münasebet vardır. Yüce Allah insana, Kur'ân-ı Kerim'i indirip, bu büyük nimet ve ikramdan sonra, yine de insan, zaman zaman onun prensiplerini kabul etmek ve onun hükümlerine başvurmaktan yan çizer ve hiçbir faydası olmayan şeylere yönelir. İşte bu sebepten dolayı Cenab-ı Hakk: "İnsan, bazen şerri, tıpkı hayrı istercesine ister. Pek acelecidir bu insan!" buyurmuştur.

İnsan, peşin zevk peşindedir. Ahiret nimetlerini de dünyada görmek ister. Acelecilikle, vakti gelmeyen nimete çarçabuk ulaşmak isteyen, on-

dan mahrum kalmakla cezalandırılır. Öyleyse müminler beddua değil, sabır ve ihtiyat ile hayra dua edip yararlı işler yapmalıdırlar.

Burada insanın aceleciliği vurgulanmaktadır. Evet insan, kızdığı ve öfkelendiği zaman, kendine, evlatlarına ve malına felaketle bedduada bulunur. Sanki hayır ister gibi duasının kabul edilmesini arzu eder. Ama bu öyle bir duadır ki, kabul edildiğinde neticesinden kendisi de hoşlanmaz. Yüce Yaratıcı, engin rahmet ve şefkatinden, bu duaları çoğu kez kabul etmez. Şayet onların her istedikleri dua kabul edilmiş olsaydı, hiçbir zaman onların hayırlarına olmazdı. Nitekim şu âyette bu husus daha açık bir beyanla şöyle ifade edilmektedir:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ "Eğer Allah insanların faydalarına olan şeyleri çabucak elde etmek istemeleri gibi, müstehak oldukları şerri de çarçabuk verseydi derhal sonları gelir, helak edilirlerdi." (Yûnus, 10/11),

Resulullah (s.a.s.) da, acelece davranıp, bazı şeylerin sonunu düşünmeden olmasını isteyen ve beddua eden kimseleri şöyle uyarmaktadır:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَوْلَادِكُمْ وَلَا تَدْعُوا عَلَى خَدَمِكُمْ وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَمْوَالِكُمْ لَا تُوَافِقُوا مِنَ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَاعَةَ نَيْلٍ فِيهَا عَطَاءٌ فَيَسْتَجِيبَ لَكُمْ قَالَ أَبُو دَاوُد هَذَا الْحَدِيثُ مُتَّصِلٌ عُبَادَةُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ عُبَادَةَ لَقِيَ جَابِرًا Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdular: "Nefislerinizin aleyhine dua etmeyin, çocuklarınızın aleyhine dua etmeyin, hizmetçilerinizin aleyhine dua etmeyin. Mallarınızın aleyhine de dua etmeyin. Ola ki Allah'ın duaları kabul ettiği saate denk gelir de, istediğiniz kabul ediliverir."[58]

İNSANIN ACELECİ OLMASI

İnsanın aceleci olması farklı şekillerde yorumlanmıştır:

1. Bununla, Kur'ân'a inanmayan insanların: (Enfal, 8/32) gibi sözlerle, Hz. Peygamberle alay etmeleri, iyiliği bırakıp, şerri istemeleri dile getirilmiştir.

2. İnsanın, bunaldığı zaman kendi aleyhine dua etmesidir. Ah ölsem de kurtulsam! Çocuklarına beddua eder. Halbuki bu, onun hayrına değil şerrinedir.

58 Ebû Dâvûd, Salat 362.

3. İnsan, bazen aleyhine olacak şeyleri, hayır sanarak ister, olması için dua eder. Gerçekte o, onun aleyhinedir. Fakat olayın iç yüzünü bilemediğinden, hayrı istediği gibi şerri de istemiş olur.[59]

4. İnsan peşincidir. Veresiyeyi sevmez. Âhireti dünyada görmek ister. Çoğu zaman âhireti bırakır da dünyayı ister. Çünkü acelecidir. Bunun için de iyilikle kötülüğü ayırdetmez.[60]

Nitekim Kıyâmet sûresindeki bir âyette de insanın bu aceleciliğine vurgu yapılmıştır: كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ "Gerçek şu ki: Siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz. Onun için âhireti terkedip durursunuz." (Kıyâmet, 75/20-21)

وَيَدْعُ الْإِنسَانُ kaide olarak aslında vav ile وَيَدْعُو şeklinde yazılmasıydı. Çünkü vavın düşmesini gerektirecek bir cezm edatı yoktur. Fakat وَيَدْعُ Mushafta telaffuz edildiği gibi yazılmış ve o şekliyle ötedenberi korunmuştur. Çünkü Mushaf'ın imlası kurala göre kıyas değil, ilk duyulduğu şekline göredir. Bunun için başlangıçta böyle kıyasa aykırı olarak yazılmasında şüphe yok ki, bir nükte vardır. Allahu a'lem bu nükte, hattında âyetin manasına uygunluğu olsa gerektir. Yani âhireti unutmakla ilgili olduğuna işaret etmek için fiilin sonu hazfolunmuştur, denebilir.[61]

12.ÂYET:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ
مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ
وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا

"Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delilini sildik, gündüz delilini aydınlatıcı yaptık ki hem Rabbinizin lutfedeceği nimetlerin peşine düşesiniz, hem de yılların sayısını ve hesabı bilesiniz. Biz her şeyi açık açık bildirdik."

Yüce Yaratıcı, yukarıdaki âyetlerde, büyük bir nimet olan Kur'ân'ı

59 Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 5/202.
60 Elmalılı, a.g.e; 5/294-295.
61 Bkz. Râzî, a.g.e; 20/130; Elmalılı, 5/295.

hatırlattıktan sonra, burada da yine ayrı bir nimet olan ve Allah'ın birliği ve varlığına birer delil teşkil eden gece-gündüz âyetlerini hatırlattı. Kur'ân'ın âyetleri, Allah'ın varlığı ve birliğini lafızlarla ifade ederken, kainattaki âyetler de mevcudiyetleri ve işleyişleriyle Allah'ın birliği ve varlığına birer âyet olmaktadırlar.

Cenab-ı Hakk'ın iki çeşit âyeti vardır. Bunlardan biri, indirmiş olduğu Kur'ân âyetleri, diğeri ise tekvînî dediğimiz, îcad ve yaratılış kitabındaki âyetlerdir. Bunlardan her ikisi de Allah'ın zâtına, sıfatlarına, hüküm ve iradelerine delalet ettiklerinden dolayı âyet ismini almışlardır. Bu iki kitap ve bu iki çeşit âyet, karşılıklı olarak biri diğerinin işareti, öbürü de onun işaret edip gösterdiği şeydir. Biri, diğerinin açıklaması ve tefsiridir. Tam anlamıyla marifet, Allah tarafından indirilen kitabın sözlü âyetlerinden, yaratılış kitabının fiili âyetlerini ve ondan Hak Teâlâ'nın Zât ve sıfatlarını okuyup anlamak, anladıktan sonra, O'nun kanunlarına, emirlerine ve hükümlerine uyarak, doğru yoldan Allah'a ulaşmaktır.[62]

GECE-GÜNDÜZÜN ÂYET OLMASI

Gece ve gündüz, Cenab-ı Hakk'ın birliği, varlığı ve varlığa her an müdahalesini gösteren birer âyettir. Bu iki âyet, öteden beri, şaşmadan hassas seyirlerinde devam etmekte, kendilerinde bir aksaklık meydana gelmemekte ve hiçbir mania onların bu işleyişlerini etkilememektedir. Onların, sürekli birbirlerinin arkalarından gelmeleri ve düzenli bir işleyiş içinde olmaları, kendiliğinden değildir, olamaz da. Bu cansız ve şuursuz varlıklara bu kadar mükemmel bir intizamı veren bir Zât vardır. İşte onların Yüce Yaratıcı'yı göstermeleri, onları birer âyet olma konumuna getirmiştir ki, âyette bu yönlerine dikkatler çekilmiştir.

Gece-gündüzün bu ince nizam içindeki işleyişleri başka değil, sadece Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanıyladır. Ondan başka bir gücün böyle bir sistemi sağlaması ve aksatmadan devam ettirmesi mümkün değildir. Nitekim Yüce Yaratıcı farklı âyetlerde, bunların birer lütuf olduğunu hatırlatmaktadır.

62 Elmalılı, 1/470.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allah geceyi ebedi olarak uzatıp kıyamete kadar karanlık yapsa Allah'tan başka size gündüzü getirecek tanrı var mıdır? Hâla dinleyip kabul etmeyecek misiniz? De ki: Söyleyin bakalım! gündüzü ebedi olarak uzatıp kıyamete kadar gündüz yapsa Allah'tan başka, koynunda istirahat edip sükûnet bulacağınız geceyi getirecek tanrı var mıdır? Hâla gerçeği görmeyecek misiniz? O, rahmetinin eseri olarak gece ile gündüzü var etti ki, geceleyin istirahat edesiniz, gündüzün de hayatınız için çalışıp Allah'ın lütfundan nasibinizi arayasınız ve O'nun nimetlerine şükredesiniz." (Kasas, 28/71-73)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا "Tefekkür ederek ders almak veya şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü peşpeşe getiren O'dur." (Furkân, 25/62)

İnsanlar, gece-gündüzün sürekli olan değişikliğine alıştıkları için, bu büyük nimeti unutabiliyorlar. Aslında bunların bu mükemmel akışlarının, insanları dehşete düşürmesi ve tefekküre sevketmesi gerekiyor. Kur'ân, insanları bu ülfet ve alışkanlıktan kurtarmak için, zaman zaman kendisine, yani kendindeki âyetlere, zaman zaman da kainatta cereyan eden ve insanların göre göre alıştıkları önemli âyetlere dikkatleri çekiyor.

فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ Gece delilini sildik, yani geceleyin insanları aydınlatan Ay'ı sildik. Ay'ın mahvedilmesiyle ilgili olarak, İbn Abbas şöyle demektedir: "Gece âyeti olan Ay, Güneş gibi aydınlatıcı idi, aydınlığı mahvedildi ve Ay'ın yüzündeki o karaltı o mahvın izidir."[63]

Ayın nuru kendiliğinden olmayıp güneşten elde edildiği, eskiden beri astronomi ilmi bilginlerince bilinirse de ayın, önceleri güneş gibi aydınlatıcı iken, sonradan böyle mahvedilip sönmüş olduğu bilinmiyordu. Kur'ân'ın bildirmiş olduğu bu gerçeği nihayet zamanımız bilim adamları

---

63 Taberî, 15/49.

almış kabul etmiş ve bu günkü bilimsel düşüncelerini bu temel üzerine takip etmekte bulunmuşlardır.[64]

Ay'ın ışığının silinmesi, insanların istirahatları açısından da önemlidir. Zira gecenin karanlığının ve gece ortaya çıkan Ay'ın ışığının silinmesinin, insanların göz ve istirahatlarıyla yakın bir ilgisi vardır. Aynı zamanda burada, insanlara bu nimet de hatırlatılmaktadır.

وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً gündüz delilini aydınlatıcı yaptık, herkesin görebileceği ölçüler içinde yaptık. Zira gündüz, insanların çalıştıkları, hareket ettikleri dolayısıyla ışığa daha çok muhtaç oldukları zamanlardır. Nitekim âyetin devamında bundaki hikmet açıkça şöyle ifade edilmiş:

لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَد : السِّنِينَ وَالْحِسَابَ "Rabb'inizin lutfedeceği nimetlerin peşine düşesiniz, hem de yılların sayısını ve hesabı bilesiniz." Geceleriyle, gündüzleriyle, aylarıyla, yılarıyla, zamanı ölçüp, yaşantımızı daha iyi bir şekilde düzenleyelim, dünya ve âhiret zamanlarını hatırımızdan çıkarmayalım, hesabın sadece âhiretten ibaret olmayıp, öbür âlemde de varlığını hatırlayalım diye Yüce Yaratıcı bu hikmetli gece-gündüz âyetlerini koymuştur.

İnsanlar dünyada gerek dünyevî hesaplarını, sözleşmeler, çalışmalar, ödemeler vs. olsun, gerekse uhrevî hesaplarını, haccın zamanı, namaz vakitleri, iftar ve imsak vakitleri vs. gibi gece-gündüzün varlığıyla ayarlamaktadırlar. Bunların boş yere değil bir hikmete mebnî yaratıldığı başka bir âyette şöyle belirtilmektedir:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ "O'dur ki güneşi bir ışık yaptı. Ay'ı da bir nûr kılıp, ona birtakım konaklar tayin etti ki yılların sayısını ve vakitlerin hesabını bilesiniz. Allah, bunları boş yere değil, ancak hikmet uyarınca, sabit bir gerçek olarak yaratmıştır. Bilip anlayacak kimselere Allah ayetleri böylece açıklar. (Yûnus, 10/5)

وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا Biz her şeyi açık açık bildirdik. Yaratılış âleminde her şeyi ayırd edip gündüz âyeti ile gösterdiğimiz gibi, Kur'ân'da da din ve

64 Elmalı, 5/296.

dünyanızla, iyilik ve kötülüğünüzle ilgili her şeyi âyetleri ile açıkladık; bu şekilde Kur'ân, gündüz âyeti gibidir. Bunun karşısında önceki kitaplar ise, mahvedilmiş gece âyeti gibi neshedilmiştir.[65]

Nitekim Kur'ân'ın her şeyi açıklayan yönüne başka âyetlerde de vurgu yapılmıştır: وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ "Ey Resûlüm, işte sana bu kutlu Kitabı indirdik ki her şeyi açıklasın, doğru yolu göstersin. Allah'a teslimiyetle itaat edecek olanlara, rahmetin ve müjdenin ta kendisi olsun." (Nahl, 16/89)

GÖRÜNTÜSÜ ALINAN İŞLERİMİZ

13. ÂYET:

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا

"Her insanın yaptıklarını boynuna doladık, her insan yaptıklarına göre muamele görür. Nitekim kıyamet günü hesap defterini önünde açılmış bulacaktır."

طَائِرَهُ Kuş, iyi-kötü amel, baht, pay, hisse, kader defteri, insanın hareketleri.

كِتَابًا Yazılı bir belge olarak.

مَنشُورًا Apaçık bir şekilde.

Bu âyetin önceki âyetlerle münasebetiyle ilgili olarak Râzî şu açıklamaları yapmaktadır: 1.Allah Teâla: "Biz her şeyi açık açık bildirdik." buyurması, onlara tevhid, nübüvvet ve âhiretle ilgili her çeşit delil ve ihtiyaç hissettikleri her şey anlatıldı demektir. Hal böyle olunca, bundan sonra insanın hiçbir mazereti kalmamıştır. Dolayısıyla bunun akabinde, kıyamet günü Cenab-ı Hakk'ın herkesin amelini boynuna dolayacağını ve ona: "Defterini oku. Bugün muhasebeci olarak kendi işini görmeye kendin yetersin!" buyurmuştur.

2.Yüce Yaratıcı, insanlara gerek dini gerekse dünyevî olarak ihtiyaç duydukları her şeyi bahşettiğini bildirince, bunun çok büyük bir nimet

65 Elmalı, 5/297.

olduğuna da vurgu yapmış olmaktadır. Dolayısıyla onların da, Yaratıcılarına karşı kullukta bulunmalarını gerektirir. Yani kıyamet gününde herkes, dünyada yaptığı davranış ve sözlerinden hesaba çekilecektir.

3. “İnsanları ve cinleri, ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım.” (Zâriyat, 51/56) âyetinde de olduğu gibi, mahlukatı ancak kendine ibadet etsinler diye yarattığını beyan buyurup, güneşin, ayın, gece ve gündüzün durumlarını da detaylı bir şekilde bildirince, bu, “Ben, bütün bunları, istifade edesiniz ve böylelikle Bana itaat ve hizmetle meşgul olabilesiniz diye yarattım. Hal böyle olunca, Kıyamet gününde herkese, o hizmet ve ibadeti, yaptı mı, yoksa diretip, isyan edip azdı mı diye hesap sorarım” demek olur.[66]

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ “Her insanın yaptıklarını boynuna doladık, her insan yaptıklarına göre muamele görür.”

Her insanın boynuna dolanan şey, o insanın yaptığı amellerin neticesidir. İnsanların yaptıkları şeylerden kinâye olarak bu kullanılmıştır. İnsanın boynuna dolanması, ondan ayrılmaması ve yakasını bırakmaması, iyi kötü, insandan sadır olan fiillerin mutlaka kaydedilmesi demektir. Kur’ân-ı Kerim’in değişik âyetlerinde, insanların yaptıkları şeylerin kaydedildiğine, kayıt için husus meleklerin bulunduğuna ve iyilik ya da kötülük her şeyin insanın karşısına çıkarılacağına vurgu yapılmıştır.

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَه وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَه “İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, Zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.” (Zilzal, 99/6-8) âyetinde, insanların iyi kötü en küçük davranışlarının karşılığını görecekleri ve bunların asla karşılıksız bırakılmayacağı belirtilmiş, إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ “Zaten onun sağında ve solunda yerleşmiş iki kayıtçı vardır. Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın.” (Kâf, 50/17-18) âyetinde, insanların

66 Râzî, 20/133-134.

sağlarında ve sollarında görevli iki meleğin bulunduğu, insanın davranışlarından da öte, ağzından çıkan sözlerinin dahi kaydedildiği bildirilmiş, وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ * كِرَامًا كَاتِبِينَ * يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ "Halbuki yanınızdan ayrılmayan muhafızlar var. O muhafızlar değerli, şerefli kâtiplerdir. Yaptığınız her şeyi bilip yazarlar." (İnfitâr, 82/10-13) âyetinde, görevli muhafızların her şeyi bilip yazdıkları açıklanmış, مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ "Kim kötü iş yaparsa onun cezasını bulur." (Nisâ, 4/123), âyetinde, herkesin yaptığının karşılığını mutlaka göreceği hatırlatılmış ve إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "Siz, sadece ne yaptıysanız, onun karşılığını bulacaksınız." (Tûr, 52/16) âyetinde ise, insanların başlarına gelecek olan azabın, ancak yaptıklarının bir karşılığı olduğu bildirilmiştir.

İnsanların boyunlarına bağlanan **tâir**le ilgili farklı bir yaklaşım da şudur: Tâir, insandan hiç ayrılmayan vicdanın derinliklerinde daima kendini hissettiren ve halk arsında sıkça kullanıldığı üzere, amele bağlı olarak "vicdan azabı" veya "vicdan rahatlığı" demektir.[67]

İnsanlar yirminci asırda sesleri ve görüntüleri kaydeden nice aletler geliştirdiler. Bu aletler Allah'ın kâinatta zerrelere yaptırdığı kayıt işlemini tespit etmeye çalışmaktadırlar. Allah'ın melekleri bu aletlere muhtaç değildir. İnsanın kendi vücudu ve çevresindeki şeyler, onun bütün yaptıklarını ve konuştuklarını en ince ayrıntıları ile kaydeden bir kamera veya teyp gibidir. Kıyamet günü, kendi kulağı ile dünyada söylediklerini işitecek ve yaptıklarını gözleriyle görecektir. Demek Allah kullarına sırf kendi ilmine göre muamele etmeyecek, bilakis adâletin: iddia, delil, inkâr, şahit, savunma gibi bütün şartlarını yerine getirecektir.[68]

Araplar, herhangi bir işe girişecekleri zaman, "bu işin sonu hayır mı olacak, yoksa şer mi" sorusuna kuşların uçuş durumlarından karar verirlerdi. Kuş uçtuğunda sağa-sola mı, yoksa yukarı aşağıya mı uçtuğuna dikkat ederler, bununla o işin hayır veya şer, uğurlu veya uğursuz olduğuna karar verirlerdi. Bu durumu onlar sıkça yaptıklarından, hayır ve şer, bir şeyin lazımıyla isimlendirilmesi kabilinden "tâir" olarak isimlendirildi.[69]

---

67 Gülen, M.Fethullah, *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, 1/217.

68 Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 518.

69 Râzî, 20/134.

وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا Nitekim kıyamet günü hesap defterini önünde açılmış bulacaktır. Kur'ân'ın bu ifadeleri, onun, anlatılması gereken hususları en güzel ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyduğunun da bir göstergesidir. İnsan, kıyamet gününde, dünyada yapmış olduğu amellerden yakasını kurtarması mümkün değildir. Nitekim onun amel defterleri, hiçbir gizlilik, tahrifat veya bilmezlikten gelme gibi hususlara çekilmeksizin açık ve seçik olarak önüne çıkacaktır. Kur'ân'ın, amel arşivini açılan bir kitap olarak tasvir etmesi, insanın üzerinde bıraktığı tesir bakımından önemlidir. Zira başka bir âyette de belirtildiği üzere يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ "Gün gelir, bütün gizli haller ortaya dökülür. O gün insanın ne bir kudreti, ne de bir yardımcısı kalır." (Târık, 86/9-10) âyetinde de ifade edildiği üzere her şey açığa çıkacak, gizlilikler âşikâr hâle gelecek ve insan bütün bunları önüne konulmuş bir kitap olarak okuyacaktır.

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr, 81/10), âyetinde de kitapların açıkça ortaya çıkarılacağı günün, insanlar açısından oldukça zor olacağına işaret edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetlerinde de, insanlara kitaplarının verileceği durum ve o esnadaki konumları, çok açık bir şekilde ele alınmıştır: يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ كَلَّا لَا وَزَرَ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ يُنَبَّأُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ "İşte o gün der insan: "Var mı kaçacak mekân?" Asla! bulunmaz hiç bir sığınak Rabb'inin huzurudur son durak! O gün insana yaptığı her türlü iyilik ve fenalık ile; yapmadığı her türlü iyilik ve fenalık tek tek bildirilir, ona göre karşılığını alır. Artık insan şahit olur kendi hakkında, türlü türlü mazeretler öne sürse de!" (Kıyâmet, 75/10-15) âyetlerinde, insanın bu kitabını gördüğünde kaçacak bir mekan arayacağı bildirilmiştir.

وَعُرِضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَاوَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا "Hepsi sıra sıra Rabb'inin huzuruna arzolundular. Ve şöyle nida edildi onlara: "İlkin sizi nasıl yarattıksa, aynen o şekilde Bize döndünüz. Siz ise, size böyle bir bu-

luşma belirlemediğimizi iddia ederdiniz değil mi?" İşte herkesin hesap defteri önüne konuldu. Mücrimlerin defterdeki kayıtlardan korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün: "Eyvah bize! Bu deftere de ne oluyor? Ne küçük koymuş, ne büyük, yazılmadık şey bırakmamış!" Böylece yaptıkları her şeyi yanlarında buldular. Şu kesin ki Rabb'in kimseye zulmetmez." (Kehf, 18/48-49) âyetlerinde, küçük büyük yapılan her söz ve davranışın bu kitaplarda kayıtlı olup arşivlendiğine dikkatler çekilmiştir.

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ "Biz hiç kimseye takatinin üstünde yük yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği bildiren insanların yaptıklarını tam tamına tesbit eden bir Kitap vardır. Bundan ötürü asla haksızlığa uğratılmazlar." (Mü'minûn, 23/62) âyetinde, onlara verilecek kitapta, hiçbir haksızlığın olmayacağına ve bu kitabın âdeta doğruları konuşan yönüne vurgu yapılmıştır.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَالَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ يَالَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَمَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ "O gün bütün yaptıklarınızla Allah'a arzolunursunuz, öyle ki sizden en ufak bir şey bile gizli kalmaz. Hesap defteri sağ tarafından verilen neşelenir ve: "İşte defterim! buyurun okuyun, inceleyin!" "Zaten ben hesabımla karşılaşacağımı biliyordum!" der. O artık mutluluk veren bir yaşam içindedir. Çok güzel ve pek kıymetli cennet bahçelerindedir. Meyveleri hemen el ile koparılacak durumdadır. Kendilerine şöyle denir: "Geçmiş günlerinizde yaptığınız güzel işlerden dolayı afiyetle, yiyin, için!" Ama hesap defteri sol tarafından verilen kimse: "Eyvah! der, keşke verilmez olaydı bu defterim! Keşke hesabımı bilmez olaydım! N'olurdu, ölüm her şeyi bitirmiş olaydı! Servetim, malım bana fayda etmedi! Bütün gücüm, iktidarım yok oldu gitti!" Allah cehennem bekçilerine emir verir: "Tutun bağlayın onu, kelepçeleyin." Sonra da cehenneme sallayın. Sonra da onu, yetmiş arşın uzunluğundaki zincire vurun!" (Hâkka, 69/18-32) âyetlerinde ise, kitapları sağdan ve soldan verilenlerle, bunların bu kitaplar neticesinde karşılaşacakları durumlar son derece ibret verici ve ürkütücü bir tasvirle anlatılmaktadır.

Hasan Basrî'nin rivayet ettiği bir hadîs-i Kudsî de (r.a.) şöyledir: Ey insanoğlu! Senin için bir sayfa açtık. Ve senin için iki melek görevlendirdik. Binaenaleyh, onların biri sağında, biri de solundadır. Sağındaki iyiliklerini, solundaki de kötülüklerini kaydetmektedir. İşte bu kitap, sen öldüğünde dürülür ve seninle beraber kabrine konur. Kıyamet gününde de aynen karşına çıkarılır."[70]

Bu âyet, insanların hem dünyalarını ve hem de âhiretlerini belli bir intizama sokmaları açısından oldukça önemlidir. Âhiretleri açısından, insanların sadece bu dünya için değil, âhiret için de hazırlık yapmalarını, orayı unutmamalarını ve netice itibariyle oraya gideceklerini hatırlatmaktadır. Dünyaları açısından ise, fert ve toplumun huzur ve saadet kaynağıdır. Zira gizli veya âşikâr olarak yapılan, konuşulan ve ortaya konan her şeyden bir gün mutlaka hesap vereceğini düşünen bir fert ve böyle fertlerin meydana getirdiği bir toplum, kötü diyeceğimiz her şeyden uzak kalır. Topluma müspet anlamda yüzlerce polisin ve kanunun yapamayacağı büyük bir etki yapar. Kötülüklere karşı büyük bir zırh vazifesi görür. Maddî güçleri aldatacağını bilse de, her zaman insanı gözetleyen bir gücün olduğu şeklindeki güvenlik mekanizmasını verir. Yani bu âyet aynı zamanda insana otokontrol mekanizmasını kazandırır.

14. ÂYET:

اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

"Şöyle deriz ona: "Defterini oku. Bugün muhasebeci olarak kendi işini görmeye kendin yetersin!"

حَسِيبًا Hesap görücü olarak.

Kıyâmet gününde mü'min sahifesiyle birlikte getirilir. O, sayfasını okur. Yaptığı iyi davranışlar, o kitabın dış kısmında olup, insanlar da buna bakarak ona âdeta imrenirler. İşlemiş olduğu günahlar ise, bu sayfaların iç tarafındadır. Burayı görüp okuduğunda ise, mahvolduğunu zanneder. İşte bu esnada Cenab-ı Hakk: "Git ben, seninle benim aranda olanları bağışladım der. Bunun üzerine bu insan büyük bir sevince garkolur. Nitekim bu insan,

70 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 3/29.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌوَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌتَرْهَقُهَا قَتَرَةٌأُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ
"Yüzler vardır o gün pırıl pırıldır. Güleçtir, sevinç doludur. Yüzler de vardır toza toprağa bulanmış, üstünü karanlık kaplamıştır. İşte bunlar kâfir, günaha dadanan, haktan sapan kimselerdir." (Abese, 80/39-42) âyetlerinde buyrulduğu kimselerden olur.[71]

Âyette hesaba çekileceğimiz ifade edilmiştir ki, insan, böyle bir hesaptan önce, dünyada iken zaman zaman kendi hesabını yaparsa, âhiretteki bu hesabın kolay olacağı da "Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin"[72] şeklindeki Nebevî bir müjde ile haber verilmektedir.

15. ÂYET:

مَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً

"Kim doğru yolu seçerse, kendisi için seçmiş olur; kim de doğru yoldan saparsa, kendi aleyhinde sapmış olur. Hiçbir kimse başkasının günah yükünü taşımaz. Biz Peygamber göndermediğimiz hiçbir halkı cezalandırmayız."

وَلَا تَزِرُ Taşımaz, yüklenmez.

وِزْر Günah, suç, mesuliyet.

FERDÎ MESULİYET

Bu ayette insanların ferdî mesuliyetleri vurgulanmaktadır. Bir kimse iyi bir yol seçtiğinde, bunun mükafatının, kötü bir yol seçtiğinde de cezasının kendisine ait olacağı belirtiliyor. Her fert, kendi yaptığından sorumludur ve bunun karşılığını mutlaka görecektir. Nitekim başka bir âyette bu husus şöyle ifade edilmiştir: وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى "İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez. Bu gayretinin semeresi de ileride ortaya çıkacaktır. Emeğinin karşılığı kendisine tam tamına ödenecektir." (Necm, 53/39/40)

71 Râzî, 20/135.

72 Tirmizî, Kıyâmet 25.

Bir kimse, başkasının yaptığı günahtan mesul değildir. Başkasının herhangi bir kötülüğü işlemesi, diğerlerinin de aynı kötülüğü yapmasını gerektirmez veya meşru kılmaz. Nitekim inanmayanlar da Allah Resûlü'ne mazeret olarak, dedelerinin yollarını takip ettiklerini ileri sürmüşlerdi: بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ "Hayır! Ne bilgileri var, ne kitapları! Sadece şöyle derler: "Biz babalarımızı bir dine bağlanmış gördük, biz de onların izlerinden gidiyoruz." (Zuhruf, 43/22)

Bu âyetin Velid b. Muğîre hakkında nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Velid, Mekke'lilere şöyle derdi: Bana uyun, Mumammed'e (s.a.s.) inanmayın! Şayet ona inanmamanızda size bir günah gelecekse, o benim üzerime olsun!"[73] Bunun üzerine bu âyet inerek, Velid'in onların günahlarını yüklenemeyeceğini, şayet inanmazlarsa bunun mesuliyetinin onlara ait olacağı bildirilmişti.

Ancak bir insanın başkasının günah veya sevabını alamayacağı veya onlardan etkilenmeyeceği hususuyla, insanların iyilik ya da kötülük yapmalarına vesile olmak suretiyle kazanılan sevap veya günahı karıştırmamak gerekir. Şayet insanlara bir iyilik yolu gösterilmiş, onlar hayırlara yönlendirilmişse, bu iyiliği yapanlardan hiçbir eksiltme olmaksızın, vesile olan insanlara da aynı sevap verilecektir. Aynen bunun gibi, kötülüğe vesile olunmuş, kötü bir çığır açılmış ve bir kısım kimseler bu vesileyle günah işlemişlerse, bu defa da yine vesilelikten dolayı o kimse aynı günaha düçar olur. Nitekim bu husus şu âyetlerce gâyet açık bir şekilde belirtilmektedir:

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ "Böylece kıyamet günü kendi günahlarını tastamam yüklenmelerinden başka, bilgisizlikleri sebebiyle saptırdıkları kimselerin günahlarının epey bir kısmını da yüklenmeleri için böyle derler. Bak! Ne fena bir yük yükleniyorlar!" (Nahl, 16/25)

وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ "Ama onlar mutlaka kendi yükleri ile beraber başka yükleri de yani başkalarını saptırmanın vebalini de taşımak zorunda kalacak ve kıyamet günü uydurdukları iftiralardan sorguya çekileceklerdir." (Ankebût, 29/13)

---

73 Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 15/39.

Burada suça ortak olmadaki sebep, bu kimselerin başkalarını sapıklığa ve kötülüğe sürüklemeleridir. Nitekim "sebep olan, yapan gibidir." sözü de, öteden beri kabul edilen bir prensip haline gelmiştir.

Bu ayette belirtilen suçun şahsiliği ile Hz. Peygamberin: **İnnelmeyyite leyuazzebu bi bukâi ehlihi** "Ölen kimse, ehlinin kendisi için ağlamasından dolayı azap görür."[74] hadisi arasında herhangi bir tenakuz yoktur. Hadiste anlatılan husus, câhiliyede yaygın olan bir gelenekle ilgilidir. Zira câhiliye döneminde bir kimse öleceği zaman arkasından ağlanılmasını tavsiye ederdi. O insanlar da yaka paçalarını yırtarak ve belki de kader açısından söylenilmesi sakıncalı olan bazı ağıtlar yakarak ağlarlardı. Ölen kimse de, böyle bir şeye kendisi vasiyyet etmesi sebebiyle vesile olunca, işlenilen günaha o da ortak olmuş oluyor. İşte hadiste anlatılan husus bu olsa gerektir.

VE İLÂHÎ RAHMET

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا "Biz Peygamber göndermediğimiz hiçbir halkı cezalandırmayız." Yüce Yaratıcı âyetin bu kısmında, engin rahmet ve merhameti gereği, insanlara uyarıcı, iyi ve kötüyü birbirinden ayırdedici peygamberler ve kitaplar göndermeden, onlara azap etmeyeceğini bildirmektedir. Hz. Âdem Nebi ile başlayan peygamberlik silsilesinin son Nebî Hz. Muhmmed (s.a.s.)'le devam etmesi de, yukarıda belirtilen hikmete mebnîdir. Yani insanlığın başına herhangi bir bela ve musibetin gelmemesi için peygamberler uyarıcı ve yol göstericidirler.

Cenab-ı Hakk, her dönemde insanlara peygamber göndermiş ve onları bundan mahrum etmemiştir. Ancak buna rağmen insanlardan bir kısmı onları dinlememiş, netice olarak de İlâhî azaba mustehak olmuşlardır. İnsanlara her dönemde uyarıcıların gönderilmesi, bu azaba müstehak olan kimseler tarafından bile âhirette ikrar edilecektir. Şu âyetlerde bu durum açıkça belirtilmektedir:

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ

74 Buhârî, Cenâiz 32,33; Müslim, Cenâiz 16.

الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ "Kâfirler, bölük bölük cehenneme sürülür. Nihayet oraya varıp da kapılar açılınca cehennem bekçileri onlara şöyle sorar: "Size Rabb'inizin ayetlerini okuyan ve Allah'ın huzuruna çıkacağınız bu günü bildirerek sizi uyaran peygamberleriniz gelmedi mi?" "Evet geldiler" derler. Fakat kâfirler hakkında azap hükmü kesinleşti, şimdi ne desek boş!" (Zümer, 39/71),

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ "Onlar orada imdad istemek için şöyle feryad ederler: "Ey Ulu Rabbimiz, ne olur, çıkar bizi buradan, dünyaya geri gönder de, daha önce yaptıklarımızdan başka, güzel ve makbul işler yapalım!" Allah onlara şöyle buyurur: "Biz, size, düşünüp ibret alacak, gerçeği görecek kimsenin düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi? Hem size peygamber de gelip uyardı. Öyleyse tadın azabı! Zalimlerin hiç bir yardımcısı yoktur!" (Fâtır, 35/37)

إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ "Onlar oraya atılınca, cehennemin müthiş homurtusunu, kaynaya kaynaya çıkardığı uğultuyu işitirler. Cehennem öfkesinden nerdeyse çatlayacak haldedir. Ne zaman oraya yeni bir kafile atılsa, oranın bekçileri: "Sizi uyaran bir peygamber daveti size ulaşmadı mı?" diye sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: "Evet, bizi uyaran oldu, ama biz onu yalancı saydık ve "Rahman hiç bir vahy indirmedi, siz besbelli bir sapıklık içindesiniz" dedik. Ve ilave edecekler: "Şayet biz gerçeği işiten ve aklını çalıştıran kimseler olsaydık, elbette bu alevli ateşe girenlerden olmazdık.!" Böylece günahlarını itiraf ederler. Bizden ırak olsun o cehennemlikler!" (Mülk, 67/7-11)

Acaba kendisine bir peygamber ya da bir uyarıcı gelmeyen insanların durumu nasıl olacaktır? Bununla ilgili farklı görüşler ve mütalaalar vardır. Biz sadece bunların neticesini vererek, bu konuda geniş tartışmaları kaynaklarına havale edeceğiz. 1. Şayet insanlara davet ulaşmamış ve aslâ daveti işitmemişlerse, bu kimseler ehl-i cennettir. 2. Kendilerine davet ulaşmış, fakat buna rağmen inanmamışlarsa, cehennemliktirler. 3. Kendi-

lerine davet ulaşmış, ancak yalan ve yanlış bir şekilde ulaşmış, bunların da cennetlik olacağı Cenab-ı Hakk'tan ümid edilir.[75]

16. ÂYET:

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا

"Herhangi bir beldeyi imha etmek istediğimizde oranın lüks içinde yaşayan şımarıklarına iyilikleri emrederiz, buna rağmen onlar dinlemez, fısk-u fücura devam ederler. Bu sebeple onun hakkında cezalandırma hükmü kesinleşir. Biz de orayı yerle bir ederiz."

مُتْرَفِيهَا İleri gelenler, zenginler, nimet ve refahın kendilerini şımarttığı kimseler.

فَفَسَقُوا Allah'a itaatten çıkmak, isyan içinde olmak.

الْقَوْلُ Azap, musibet, bela.

فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا Helak etmek, tahrip etmek, paramparça hale getirmek.

أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا Yani elçilerimiz vasıtasıyla bu insanlara ıslah olmalarını emrederiz.

Biz, bir kavmin helak edilmesi mevzuundaki hükmümüzü yürürlüğe koymak istediğimizde, mallarının, çoluk-çocuklarının ve taraftarlarının, azabımızı kendilerinden savuşturacağını zanneden ve verdiğimiz nimetler yüzünden şımaran o kimselere, bana iman etmelerini emrederim. Ama onlar bunu yapmaz, fıska dalarlar. O zaman da azap hak olmuş olur. Yani:

1.Biz, mutlaka günah işleyeceklerini bildiğimiz için, bir memleket ahalisini imha etmek istediğimizde, bu helâki yerine getirmek için sırf bu bilgimizle yetinmeyiz. Aksine onların refah ve nimetten şımarmış elebaşlarına, Bize itaat ve iman etmelerini emrederiz. Ama onlar buna uymaz ve fâsık olurlar. Onların bu fıskları açıkça ortaya çıkınca, onların üzerine, bildirilmiş olan o azabımızı indiririz.

75 Bu konudaki tartışmalar ve geniş bilgi için bkz: Akçay, Mustafa, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dînî Sorumluluğu*, Işık Yayınları, İzmir 2000.

2. Biz, ahalisinden meydana gelen günahlar sebebiyle bir memleketi imha etmek istediğimizde, o günahların onlardan meydana gelişinin hemen başlangıcında, onlara azap göndermeyiz. Aksine onlardan nimet ve zenginlikten şımarmış elebaşlarına, bu günahlardan dönmelerini emrederiz. Onlar da dönmeyince, sağanak gibi belalar onların başlarına yağar.[76]

Bu âyet-i kerîme, Cenab-ı Hakk'ın kâinatta câri olan bir kuralını ifade etmektedir. Bir memleketin batmasını gerektiren şartlar oluşunca, Allah Teâlâ o memleketi batırmak ister. Zira o memleket böyle bir belayı hak etmiştir. Çünkü o memlekette bozguncu elebaşlar çoğalmaya başlamış, diğer insanlar da bunlara karşı mücadele etmeyip yapılan kötülüklere engel olmamaktadırlar. Onların bu davranışlarından dolayı, Yüce Yaratıcı elebaşlarını onlara iyice musallat eder. Böylece her şey çığırından çıkmış, İlâhî azabın vakti gelmiştir. Böylelikle bu memleket batar, insanları helak olur. Bu durumdan ise herkes mesuldür.[77]

Nitekim başka bir âyette de insanların başlarına gelen musibetlerin, onların kendi yaptıkları isyanlar ve haksızlıklar olduğuna vurgu yapılmıştır:

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيد وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيب وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ "İşte sana bildirdiğimiz bu haberler, helâk olmuş diyarların haberleri. Onların kiminin izleri hâlâ dururken, kimi biçilmiş ekin gibi yok olmuştur. Biz onlara zulmetmedik, asıl onlar kendi kendilerine zulmettiler. Rabb'inin azap emri gelince Allah'tan başka taptıkları tanrılar kendilerine hiçbir fayda vermedi. Hatta onların ziyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı. Halkı zalim olan ülkeleri cezaya çarptığı zaman Rabb'inin yakalaması işte böyle olur! Şüphesiz ki Onun çarpması pek acı, pek çetindir!" (Hûd, 11/101-103)

Bu âyette aynı zamanda toplumda iyiliklerin tavsiye edilip, zararlı şeylerden sakındırılmasına da bir işaret vardır. Kur'ân-ı Kerim'de böyle önemli bir görevi yerine getirme, mü'minlerin önemli bir özelliği olarak

76 Râzî, 20/141.
77 Kutup, 4/2217-2218.

vurgulanmaktadır. Mü'min, hakîkat adına içinde yaşadığı topluluğa fazilet dersi veren insandır. Böyle olması, mü'minliğin ayrılmaz bir parçasıdır. İslam nazarında bütün müslümanlar, bir vücudu meydana getiren organlara benzetilmiştir. Vücudun sağlam ve rahat olması için nasıl bütün organların sağlam olması bir zaruretse, bir toplumun sağlam ve huzurlu olması da o toplumu meydana getiren fertlerin sağlamlığına bağlıdır. Bu da ancak mü'minlerin "emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker"i güzel yapmalarıyla gerçekleşir. Bu anlamda Kur'ân mü'minleri nazara verirken onların bu yönü dikkatleri çekmektedir:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ
وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, birbirlerinin velileridirler. İyiyi emreder, kötülükten alıkorlar. Namaz kılar zekat verir, Allah'a ve peygamberine itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Allah şüphesiz güçlüdür, hakimdir." (Tevbe, 9/71)

Mü'minlerin tam karşıtı olan münafıkları ise Kur'ân şöyle anlatmaktadır:

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ
أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ "Münafık erkek ve münafık kadınlar da birbirlerindendir. Kötülüğü emreder, iyiliğe engel olurlar ve cimrilikte bulunurlar. Onlar Allah'ı unuttular (bu yüzden) Allah da onlara unutma muamelesinde bulundu. Doğrusu münafıklar, fasıkların tâ kendileridir" (Tevbe, 9/67)

Burada münafık erkeklerle kadınların aynı karakter ve huyda oldukları vurgulanarak, önemli özelliklerinden birinin kötülüğü emredip iyiliğe engel oluşlarına vurgu yapılmıştır. Böylece hem onların bir özelliği, hem de bu görevi yapmamanın büyük bir eksiklik olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber de bu müessesenin işlemediği toplumların başlarına gelen kötü neticeyi bildirerek, mü'minleri, iyiliği tavsiye edip kötülüklerden sakındıran konumlarından asla uzaklaşmamalarına işaret etmektedir. Resulullah şöyle buyurmuştur: "İsrâiloğullarına, içtimaî çöküntü şöyle girmiştir: Bir kişi diğerinde gördüğü bir kötülük üzerine, "Ey filan, bu işi ter-

ket, bu sana helâl değildir" derdi. Ertesi gün de gelir, o adam aynı kötülüğü işliyor olmasına rağmen, onunla dostluğunu devam ettirir; onunla beraber oturup kalkar, beraber yer içerdi. Bunun üzerine Allah (c.c.) onların kalplerini birbirlerine çaldı." Sonra da Allah Resûlü (s.a.s.):

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُون كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ "İsrâiloğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdir. Bu, onların baş kaldırmaları ve aşırı gitmelerinden dolayı idi. Onlar birbirlerinin yaptıkları fenalıklara mani olmuyorlardı. Yapmakta oldukları bu iş ne kötü idi" (Mâide, 5/78-79) âyetini okuyarak şöyle buyurdu: "Hayır, vallahi, muhakkak marufu emredip münkerden nehyetmelisiniz ve yine muhakkak zalimin elinden tutup onu hak çizgisine getirmelisiniz."[78]

Burada, kötülüğe engel olmayan, sessiz kalmak suretiyle adeta onları destekleyen İsrâiloğulları'nın durumu dile getirilirken, mü'minler aynı akıbetten sakındırılmakta ve böyle bir duruma düşmemeleri için tenbihte bulunulmaktadır.

Yine Kur'ân-ı Kerim'de bu görevi yerine getirenlerin gerçek huzura ulaşacakları belirtilmiştir: وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنْ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمْ الْمُفْلِحُونَ "Ey müminler! İçinizden hayra çağıran, iyiliği yayıp kötülükleri önlemeye çalışan bir topluluk bulunsun. İşte selâmet ve felahı bulanlar bunlar olacaktır." (Âl-i İmrân, 3/104),

Buna göre gerek ferdi, gerekse toplumsal kurtuluşun, huzur ve güvenin varlığı, ancak hayra çağıran, iyiliği yayıp kötülükleri önlemeye çalışan bir topluluğun varlığıyla mümkündür. Bunun yapılmadığı dönem ve yerlerdeki kimseler felaha eremeyen kimselerdir.

Bu görevin yapıldığı yerler semâvî ve arzî belalardan korunurlar: Eğer bir yerde, iyiliği emredip kötülükten meneden bir topluluk varsa, Allah (c.c.) o bölge halkını semavî ve arzî bütün felaketlerden koruyacağına dair teminat vermektedir. Böyle bir teminatı başka birilerinin vermesi mümkün değildir. Bununla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmakta-

78 Ebû Dâvûd, Melâhim 17; İbn Mâce, Fiten 20.

dır: فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ)وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ "Sizden önceki nesillerde, dünyada fesat ve düzensizliği menedecek, böylece onları helâk olmaktan koruyacak idrak ve fazilet sahipleri bulunmalı değil miydi? Onların içinden görevlerini yaptıklarından ötürü kurtardığımız az kimse var. Zalimler ise içinde bulundukları refahın ardına düştüler. Doğrusu onlar suçlu kimselerdi. "Halkı ıslah edici olduğu halde, Rabb'in, haksızlıkla memleketleri helâk etmez." (Hûd, 11/116-117)

Bu ayet, iyiliği yayıp kötülüğü önlemeye çalışmanın lüzumunu belirtmektedir. Ayetten anlaşılan diğer bir husus şudur: Eğer bir toplumda, iyilik için çalışanlar yeterli sayıda iseler, genel azap, bir fırsat tanımak için bir süre ertelenir. Eğer toplum, salihlere hakka hizmet için izin vermiyorsa, o toplum helâkini hazırlamış demektir.[79]

Hz. Peygamber bir hadislerinde bununla ilgili olarak: "Ya emr-i bi'l-maruf nehy-i an'il münker yaparsınız; ya da Allah size azap gönderir, (gönderir de) duâ edersiniz; artık duânız kabul edilmez."[80] buyurmaktadır. Başka bir hadîste de, şu ilavede bulunulur: "... Allah başınıza şerirlerinizi musallat eder. Sonra hayırlılarınız duâ eder de duâları kabul olmaz."[81]

Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte bu hususa şöyle işaret edilmektedir: "Allah, bazı insanların günahı sebebiyle umuma azap etmez. Ancak onlar kendi aralarında münkerâtın işlendiğini görür de, ona mani olmaya güçleri varken mani olmazlarsa, işte o zaman azaba ma'ruz kalır."[82]

Şu âyette de bu husus dile getirilmekte ve şöyle denmektedir:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ "Aranızdan yalnız zalimleri çarpmakla kalmayacak fitneden sakının ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu bilin!." (Enfâl, 8/25)

Bu vazifeyi yapanlar halifelik vazifesini tam ifa etmiş olurlar: Zira

79 Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, s.233.
80 Tirmizî, Fiten 9; Ahmed b. Hanbel, 5/388.
81 Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid* 7/266.
82 Ahmed b. Hanbel, 1/2, 5.

emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker, insanın, yeryüzünde Allah'ın halifesi olmasının gereğidir. İşte, insana diğer canlılardan farklı birtakım ayırıcı özelliklerin verilmesi, bir bakıma onun baştan halife kabul edilişi demektir. Zaten Allah (c.c.) meleklerine hitaben, "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim.." dedikten sonra, insanlığın babası olan Hz. Âdem'i (a.s.) yaratmıştır. O'na eşyaya tasarruf hakkı vermiş ve O'nu kendi yerine bir bakıma halife tayin etmiştir. Vekil, kendisine vekâlet veren şahsın tayin ettiği hudutların dışına çıkamaz ve o hudutların dışında tasarruf yapamaz. Zaten, insanın yapması gereken şeyler de, peygamberlerin bildirmiş olduğu ilâhî fermanlarla tespit ve tayin edilmiştir. İşte insan, o beyan ve hükümler doğrultusunda hareket ettiği müddetçe vekâletini tam ve mükemmel yerine getirmiş olacaktır.[83]

Hasan Basri Hazretleri'nin mürsel olarak rivayet ettiği bir hadîs bu mülâhazaya ışık tutar mahiyettedir. Hadîste şöyle denilmektedir: "Kim, emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker yaparsa o Allah'ın, Allah Resûlü'nün ve kitabullah'ın halifesidir."[84]

Bu işi yapma kişiyi Allah rızasına kavuşturur: Dürre Bint-i Ebî Leheb (r.a.) anlatıyor: "Bir gün Resûlullâh (s.a.s.) hutbe okuyordu. Mescide bir adam girdi ve Allah Resûlü'ne, "İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sordu. Allah Resûlü bu soruya şu şekilde cevap verdi: "İnsanların en hayırlısı emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker yapan, çok okuyan, Allah'tan çok korkan ve sıla-ı rahimde bulunandır."[85]

17. ÂYET:

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا

"Hem Nuh'dan sonra öyle nesiller helak ettik ki saymaya gelmez. Kullarının günahlarını Rabb'inin görüp bilmesi yeter."

كَمْ Pekçok, nice.

الْقُرُون Milletler, kavimler, asırlar.

83 Gülen, M. Fethullah, *İrşad Ekseni*, Feza Gazetecilik A.Ş, s. 19-20.

84 Deylemî, Firdevs, 3/586.

85 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/431.

16. âyette Cenab-ı Hakk'ın kainatta câri olan bir kuralı hatırlatılmıştı. Bu âyette de bu kuralın daha önceki nesiller için de geçerli olduğu üzerinde durulmaktadır. Önemli olan milletin kim olduğu ve bu helakin ne zaman olduğu değil, bu helaki meydana getiren sebeplerdir. Bu sebepler, hangi dönem ve millet içinde zuhur ederse, aynı kuralın devreye girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bu âyette aynı zamanda her dönemde yaşayan kimseler için de gizli bir tehdit vardır. O da şudur: Yani ey insanlar, Hz. Nûh'tan sonra çeşitli milletler, isyan ve küfürlerinden, bizim emir ve yasaklarımızı dinlememelerinden dolayı nasıl helakle karşı karşıya kaldılar, kaçacakları ve yardım dileyecekleri kimseleri bulamadılarsa, bu konuda siz de aynı hatalara düşer, isyanlara dalarsanız, akıbetiniz onlarınkinden farklı olmayacaktır. Zira sizlerin Allah katında ayrıcalıklı bir yanınız yoktur. Hatta belki durumunuz daha tehlikelidir. Çünkü onlar, Hz. Nûh gibi, Hz. Lût gibi peygamberleri yalanlamalarından ve dinlememelerinden bu helaklere sebep oldularsa, siz, kâinatın efendisi Hz. Muhammed'i (s.a.s.) dinlememekle daha büyük bir helakle karşı karşıyasınız demektir.

وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِه۪ خَب۪يرًا بَص۪يرًا Kullarının günahlarını Rabb'inin görüp bilmesi yeter. Allah Teâlâ için gizlilik ve kapalılık söz konusu değildir. O, her şeyi en ince teferruatına kadar görüp haberdardır. Burada hem *Habîr* hem de *Basîr* gibi iki sıfatının kullanılmasında zâlim ve fesatçılar için büyük bir tehdit, inanan ve iyi işler yapanlar için de büyük bir müjde vardır.

18. ÂYET:

مَنْ كَانَ يُر۪يدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ ف۪يهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُر۪يدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ
يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا

"Kim acele, şu peşin dünya zevkini isterse, Biz de dilediğimiz kimse hakkında ve dilediğimiz miktarda olmak kaydıyla, o dünya zevkini ona veririz. Ama sonra ona cehennemi mekân kılarız, O da yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya atılır."

الْعَاجِلَةَ Dünya, peşin.

يَصْلٰيهَا Oraya girer, atılır.

مَذْمُومًا Horlanarak, kötülenerek.

مَدْحُورًا Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış olarak.

Dünyayı ve Âhireti İsteyenler

Dünyada insanlar genel olarak şu iki grupta toplanırlar. Sadece dünya için çalışanlar ve âhiret için çalışanlar. Sadece dünya için çalışanlara gelince, dünya bu tip insanların en büyük gâyesi ve ulaşacağı hedefidir. Dolayısıyla bunların bütün gayretleri dünya içindir. Bunlar, âhireti unutur, dünyanın arkasına takılırlar. Cenab-ı Hakk, bu tip insanların imkanlarını kendi dilediği kadar genişletir, zaman zaman bunların standartlarını yükselir ve zengin olurlar. Bu, her isteyenin dünyada emeline ulaşacağı anlamına gelmez. Aksine Allah Teâlâ'nın dilediği kimselere ve dilediği kadardır. Dünyalık mal, Cenab-ı Hakk'ın irade ve meşietine bağlıdır. Bu dünyayı isteyen ve sadece bu dünyada gözü olanların ise âhirette bir nasipleri yoktur. Hatta nasipleri bir tarafa, acı bir son onları beklemektedir. Nitekim Allah Resûlü de bu tip insanları şöyle tavsif etmektedir: "Dünya, evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Aklı olmayan kimse ancak sadece dünya için biriktirir."[86]

Şu âyetler de bu anlamdadır: مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Kim dünya hayatını ve dünyanın zinet ve şatafatını isterse, Biz orada onların işlerinin karşılığını kendilerine tam tamına öderiz ve onlara dünyada asla haksızlık yapılmaz. Fakat onlara ahirette ateşten başka bir şey yoktur. Onların dünyada yaptıkları bütün işler hatta iyilikler bile, heder olmuştur, bütün yaptıkları boşa gitmiştir." (Hûd, 11/15-16)

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ "Kim ahiret mahsülü isterse, onun ürünlerini fazla fazla artırırız. Kim de sırf dünya menfaati isterse ona da ondan veririz, ama âhirette onun hiç nasibi olmaz." (Şûrâ, 42/20)

86 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/71.

İstidrac Tehlikesi

Bazı câhil kimseler dünyadaki mutluluklarının sebebini, kendilerinin Allah katında iyi bir kimse olmalarına bağlarlar. Aslında böyle bir düşünce yanlıştır. Zira insan, dünyalık elde edebilir. Ancak neticede bazan Allah'ın azabına, hor ve hakir kılmasına sebep olur. [87]

19. ÂYET:

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا

"Kim de âhireti ister ve ona layık bir biçimde mümin olarak gayret gösterirse, işte bunların çalışmaları makbul olur."

Âhireti Kazanmak İçin Üç Şart

Bu âyette âhireti kazanmak için üç şart belirtilmektedir. Bunlar

1. Yapılan şeylerle âhiretin istenmesi: Herhangi bir davranışın Cenab-ı Hakk katında bir değer kazanması için, onun sağlam bir niyetle yapılması gerekir. Yapılan davranış, söylenen söz veya akıldan geçen bir düşüncede ancak rızâ-i İlâhî varsa, onun âhirette insana faydası ulaşır. Bunlarda dünyevî bir maksat, çıkar ve menfaat düşünülerek yapılıyorsa, dünyada sonucu alınır, ancak âhirette hiçbir neticeyi elde edemez. Niyet, âdeta yapılacak olan bir binanın plan aşamasıdır. Nasıl bir bina plansız ve projesiz yapılmıyorsa, makbul iş için de, niyet aynı konumdadır. Dolayısıyla karşımıza niyet meselesi çıkmaktadır. Allah Resûlü de niyetle ilgili şu vecîz ifadeleriyle konuya açıklık getirmiştir: Ameller (başka değil) ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur. Kimin hicreti, Allah ve Resûlü (rızası ve hoşnutlukları) için ise, onun hicreti Allah ve Resûlü'ne müteveccih sayılır. Kim de nâil olacağı bir dünya veya nikahlanacağı bir kadından ötürü hicret etmişse, onun hicreti de hedeflediği şeye göredir."[88] "Allah Teâlâ sizin sûret, şekil ve dış görünüşlerinize değil; kalplerinize bakar."[89]

87 Râzî, 20/143.

88 Buhârî, Bed'ül-Vahy 1; Itk 6; Müslim, İmâret 155; Ebû Dâvûd, Talak 11...

89 Müslim, Birr 33; İbn Mâce, Zühd 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285-539.

2. Amel yapılması: Âhiretin sadece istenmesi kâfi değildir. Aynı zaman da birtakım ameller de gereklidir. İşte âyetin وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا "ona layık bir biçimde gayret gösterirse" ifadesi de buna işaret etmektedir. Pratiğe dökülmeyen bir niyet, doğru bir niyet değildir.Böyle bir niyet, gerçek bir iş yapma isteğinden daha çok, kişinin kendi nefsiyle arasındaki kuru bir iddiadan ibarettir. Çünkü iş yapma isteği gerçekten olmuş olsa, böyle bir istek insanı fiile teşvik eder. Nitekim Yüce Yaratıcımız da dünyayı sadece insanların güzel işler yapmaları ve böylelikle gerçek iş yapanla, sahteleri birbirinden ayrılsın diye yarattığını bildirmektedir: الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا "Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk, 67/2). Şu asla unutulmaması gereken bir gerçektir ki, neticeye ulaşmak, ancak amelle mümkün olur ve Allah'a giden yol da ancak ameller merdiveninden geçmektedir.

3. Sahih iman: Âyette üzerinde durulan diğer bir husus da, bu niyet ve niyete göre yapılan işlerin mü'mince yapılmasıdır. İman, sadece ben mü'minim demekle olmaz. Kalbe yerleşen imanın tatbikat ve amelle tamamlanması gerekir. Mü'minin âhirete dair ibadet ve emirleri yerine getirmesi onu dünyanın temiz lezzetlerinden alıkoymaz. Aradaki fark, dünyadan nasibini alırken, başını kaldırıp yüce ufukları da görebilmesidir. Şu fani dünyanın geçici metaları, mü'min için asıl gaye ve hedef olmamalıdır. İnsanoğlu kendine hakim olup, dünya hayatını İslam'a göre tanzim ettiği takdirde, hem dünya onun için zararlı olmaktan çıkar, hem de bu geçici metaa köle olmaktan kurtulur.[90]

Mü'min olmayan bir kimsenin amelinin âhirette kendisine dönmesi söz konusu değildir. Resûlullah da: "Ben, ortaklardan müstağni ve berî olanların en müstağnisiyim. Kim, işlediği bir amelde başkasını ortak kılarsa, onu o ortak koştuğu şeyle başbaşa bırakırım."[91] buyurarak, işlerin mü'mince yapılmasının önemini vurgulamıştır.

Belki birisi şöyle bir soru sorabilir: Nasıl oluyor da bir kimse Allah'a inanmadığı zaman, yapmış olduğu iyi işler de, iyi olarak görülmüyor...?

90 Kutup, 4/2218.
91 Müslim, Zühd 46; İbn Mâce, Zühd 21.

Yine bir kâfir herhangi bir bağış yaptığı zaman.. Nasıl oluyor da bu fiili, sâlih bir iş olarak kabul edilip, kendisine âhirette mükâfaat verilmiyor..?!

Ona şöyle diyebiliriz: Allâh'ın varlığına inanmayan bir kâfir, yapmış olduğu her iyiliği kendisine isnâd etmekte ve şu düşünceyle yapmaktadır: "Veren benim, tasaddukta bulunan benim, rızık veren benim ve zengin kılan da yine benim.." İşte bu, kibirlenmenin, kendini beğenmişliğin ve gururun ta kendisidir. Böyle bir iyiliğin, amel-i salihlikle yakından uzaktan bir ilgisi yoktur.. Mü'minin yaptığı iyiliğe gelince o, iyilikte bulunduğunda şuna inanır: "Vermeyi bana ilham eden Allâh'tır; iyilik yapmaya beni muvaffak kılan Allâh'tır; bana cömert bir eli, bol malı ve şefkatli bir kalbi veren de yine Allâh'tır..." İşte son derece mütevâzilik içerisinde yapılan böyle bir iyilik, gerçekten bir iyiliktir.[92]

20. ÂYET:

كُلًّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا

"Hepsine, dünyayı isteyenlere de, ahireti isteyenlere de Rabb'inin ihsanından veririz. Rabb'inin ihsanı kısıtlanmış değildir."

نُمِدُّ Peşpeşe vermek.

مَحْظُورًا Engellenmiş, kısıtlanmış.

Bu dünyada Cenab-ı Hakk, mü'min kâfir demeksizin herkese çalıştığının karşılığını vermektedir. Zira bu dünya çalışma yeridir. Çalışan kazanacak, çalışmayan kaybedecektir. Ve Allah Teâlâ bu dünyada, isimlere göre değil, sıfatlara göre muamele etmektedir. Yani kâfir olduğu halde çalışkanlığı, dürüstlüğü, sözünde durması, tembel olmaması gibi sıfatları üzerinde taşıyan kimseler, bu çalıştıklarının semeresini alacak ve ilerlemiş bir toplum haline geleceklerdir. Mü'min olmasına rağmen, çalışmayan, uyuşuk olan, tembellik yapan, sözünde durmayan kimseler de, mü'min olsalar bile, geri kalacak, kuyruk haline gelecek ve esaret toplumu haline düşeceklerdir.

Âyette Cenab-ı Hakk'ın verdiği şey, عَطَاءُ رَبِّكَ "Rabb'inin ihsanı" ola-

92 Mahmûd, Mustafa, *Kur'ân'a Yeni Yaklaşımlar*, (Çev: Muhittin Akgül), s. 126.

rak vasıflandırılmıştır ki, bu son derece önemlidir. Zâhiren insanlar kazansa da, aslında bunları onlara veren gerçekte, âlemlerin sâhibi ve Mâliki olan Allah'tır. Kişinin ortaya koymuş olduğu işler, Allah'ın, kendisini ulaşmağa muvaffak kılacağı sebeplerden bir sebeptir. Hayatı boyunca yapmış olduğu şeyleri, kendi zekâsıyla, kendi gayretiyle ve uyanıklılığıyla yaptığını düşünen kimse, gerçeği bilmeyen nankörün ta kendisidir.

O'nun Verdiğini Kimse Engelleyemez

Yegâne Gâlip Allah'tır. O'nun güç ve kuvveti her şeyin üstündedir. O dilediği ve verdiği zaman, hiçbir güç O'nun vermesinin önüne geçemez. Nitekim başka bir âyette bu husus şu ifadelerle beyan edilmiştir:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "De ki: "Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allah'ım!" Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarsın. Her türlü hayır yalnız Senin elindedir. Sen elbette her şeye kadirsin." (Âl-i İmrân, 3/26)

21. ÂYET:

انظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا

"Bak nasıl dünyada onların kimini kimine üstün kıldık! Elbette ahirette erişilecek daha büyük mertebeler, kazanılacak daha yüksek faziletler vardır.

Dünya ve Âhiretteki Farklı Dereceler

Bu âyette, insanların dünyada rızık, makam vs. noktalarda birbirlerinden farklı kılındıkları anlatılmaktadır. Dünyada kâfirler birbirlerinden farklı oldukları gibi, mü'minler de farklı farklıdır. Evet insanların kimi zengin kimi fakir, kimi efendi kimi köle, kimi sıhhatli kimi hastadır. Bunun böyle olmasının hikmetleri Kur'ân'ın diğer âyetlerinde şöyle ifade edilmiştir:

1. Dünya Hayatının Düzeni Açısından:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ "Senin Rabb'inin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Halbuki bu dünya hayatında onların maişetlerini aralarında taksim eden, bir kısmını diğer kısmını çalıştırması için, kiminin derecesini kimine üstün kılan Biziz. Senin Rabb'inin rahmeti onların topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır." (Zuhruf, 43/32)

Dünyada rızıklar, rızık vesileleri, içtimai hayatın teşkilatlanması, geçimlerin takdir edilmesi âciz insanlara bırakılsa elbette dünya hayatı altüst olurdu. Eğer insanlar arasında hiçbir fark olmayıp, hepsi her bakımdan eşit, aynı derecede güçlü, aynı derecede akıllı, aynı derecede zengin olsaydı, artık kimse kimseye muhtaç olmaz ve ihtiyacı olmayınca da kimse kimseye iş görmez, ekonomi gelişmez, toplumda ilerleme olmazdı. Bu mali farklar, dünya işlerinin görülmesi içindir. Yoksa malca zenginlik, Allah katında insanın üstün olduğunu göstermez. Allah'ın rahmeti, insanların yığdıkları dünya malından çok daha hayırlıdır.[93]

2. İmtihan Açısından:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ "Odur ki sizi dünyada halifeler yapmış ve verdiği nimetlerle sizi denemek için kiminizi kiminize üstün kılmıştır. Muhakkak ki Rabb'in, cezalandırmayı dilediğinde işi çarçabuk bitirir ve muhakkak O Gafurdur, Rahimdir: affı, merhamet ve ihsanı pek boldur." (En'âm, 6/165)

Dünya imtihan yeridir. Cenab-ı Hakk, bizlere verdiklerine karşı, onları yerli yerinde kullanıp kullanmama ve şükredip etmeme noktasında imtihan etmektedir. Dünyadaki bu derecelerin farklı farklı olması da işte bu imtihanın muktezasıdır. Bunun neticesinde nice yüksek seviyedekiler alçalacak, aşağıdakiler de yukarılara çıkacaktır.

Allah Resûlü de dünyanın bir imtihan yeri olduğunu şu veciz ifade-

93 Ateş, Süleyman, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, 8/250.

leriyle bildirmiştir: "Dünya tatlı ve hoştur. Allah sizi ona vâris kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır.."[94]

3. Hikmetli Dağılım Açısından:

وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ

"Eğer Allah kullarına rızık ve imkânları bol bol yaysaydı, onlar dünyada azarlardı. Lakin O, bu imkânları dilediği bir ölçüye göre indirir. Çünkü O kullarından haberdar olup onların bütün yaptıklarını ve yapacaklarını görmektedir." (Şûrâ, 42/27)

Toplumun bütün fertlerini üretimde olduğu gibi tüketimde de eşit hale getirme hayali peşinde koşmanın tutunduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupasında dini inkâr eden J.P. Sartre, kendisi gibi münkir bir Sovyet yazarının şu tespitini, benimseyerek nakletmiştir. Bu ayet-i kerimenin ihtiva ettiği gerçeğe, en aykırı bir tarafın tespiti olması itibariyle onu nakletmekte fayda görüyorum: "Refah, herkese şamil olunca, işte o zaman insanlığın trajedisi, yani sonu başlayacaktır" (H. Rousseau, Les Religions, s. 9-10.) Demek ki, Allah'ın bu dünyayı ve insanlığı yönetmesinin hikmetli ve pek isabetli olduğunu, gerçeği görmesini bilen herkes ikrar etmek zorundadır.[95]

وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا Elbette ahirette erişilecek daha büyük mertebeler, kazanılacak daha yüksek faziletler vardır. Dünyada insanlar arasında derece farkı olduğu gibi, âhirette de gerek kâfir ve gerekse mü'minlerin dereceleri birbirlerinden, bu dünyada yaptıkları amellere göre farklı farklıdır. Hatta âhiretteki dereceler daha fazladır.

Bu cümlede insanlara bir uyarı yapılmaktadır. Derecelerin en yükseğine ve kalıcı olanına tâlip olanlar, âhiretlerini asla unutmayıp, ona önem versinler. Zira âhiret dereceleri daha faziletli ve daha büyüktür.

22. ÂYET:

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا

"Sakın Allah ile beraber başka tanrı edinme, yoksa yerilmiş, bir kenara itilmiş vaziyette kalırsın."

94 Müslim, Zikir 99; Tirmizî, Fiten 26; İbn Mâce, Fiten 19.

95 Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm*, s.485.

Önceki Bölümle İrtibatı

Önceki bölümde, Kur'ân'ın en doğru yola ilettiğine ve onda her şeyin yerli yerinde açıklandığına vurgu yapılmıştı. Bu bölümde ise, Kur'ân'ın bu hidayet eksenli kuralları ve insanlar için aydınlık yolun prensipleri belirtiliyor. Yine önceki âyette, insanların dünyayı ve âhireti isteyenler olarak ikiye ayrıldıkları ve yaptıklarının Cenab-ı Hakk katında makbul olması için gerekli şartlar üzerinde durulmuştu. Burada ise, yukarıda belirtilen gerçek mü'minliği kazanmanın şartları belirtilmiştir. Bu şartların başında elbette Allah'a şirk koşulmaması ve yalnızca O'na ibadet edilmesi gelmektedir. Bundan başka, bu bölümde ayrıca şu hususlar vurgulanmıştır: Ana-babaya iyilik, akraba, düşkün ve yoksula hakkını vermek, harcamalarda cimrilik ve israfa kaçmamak, geçim endişesiyle çocukları öldürmemek, zina yapmamak, herhangi bir kimseyi haksız yere öldürmemek, yetimlerin malını korumak, ahdi yerine getirmek, ölçü-tartıyı dosdoğru yapmak, gerçeği araştırmadan zanna dayalı bir hüküm vermemek ve kibirlenip böbürlenmemek.

Çeşitli tahrifatlara maruz kalmasına rağmen elimizde mevcut olan Tevrat'ta da aynı kuralların varlığı görülmektedir. Nitekim şu âyette de İsrailoğullarına verilen bu kurallara şöyle dikkat çekilmektedir:

تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلاَّ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَلاَ تَقْتُلُواْ أَوْلاَدَكُم مِّنْ إمْلاَقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلاَ تَقْرَبُواْ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُواْ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللّهِ أَوْفُواْ ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ وَأَنَّ هَـذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُواْ السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben okuyup açıklayayım: O'na hiçbir şeyi ortak yapmayın, anneye babaya iyi davranın, fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, çünkü sizin de onların da rızkını veren Biz'iz. Kötülüklerin, fuhşiyatın açığına da gizlisine de yaklaşmayın! Allah'ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın! İşte aklınızı kullanırsınız diye Allah size bunları emrediyor. Rüşdüne erinceye kadar, yetimin malına en güzel şeklin

dışında bir sûrette yaklaşmayın! Ölçüyü, tartıyı tam ve doğru yapın! Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Hakkında konuştuğunuz kimse, akrabanız bile olsa, yine doğruyu söyleyin. Allah'a verdiğiniz ahdi tutun! İşte düşünüp tutasınız diye Allah size bunları emretti. Bir de şu: "İşte Benim dosdoğru yolum. Ona tâbi olun. Yoksa başka yollara uymayın ki sizi O'nun yolundan ayırmasın. İşte kötülüklerden sakınasınız diye Allah, size bunları emretti". (En'âm, 6/151-154)

Bu kurallar bir toplumun olmazsa olmaz kurallarıdır. Toplumun ayakta kalmasını, uzun ömürlü olmasını ve mutlu olmasını sağlayan bu kuralların Tevrat'taki ele alınış şekli ise şöyledir:

Tevrat'ta On Emir

"Karşımda başka ilahların (tanrıların) olmayacaktır." (Çıkış, 20:3)

"Kendin için oyma put, yukarıda gökte olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin. Çünkü ben senin Rabb'inim." (Çıkış, 20:4-6).

"Rabb'in ismini boş yere ağza almayacaksın. Çünkü Rabb kendi ismini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır." (Çıkış, 20:7)

"Sebt gününü kutsamak için onu hatırında tut. Altı gün çalışacak, bütün işini göreceksin, ama yedinci gün Allah Rabb'e Sebt'tir; hiç bir iş yapmayacaksın, ne de oğlun, kızın, kölen, cariyen, hayvanların ve kentinde yaşayan garibin. Çünkü Rab gökleri, yeri, denizi ve onlarda olan her şeyi altı günde yarattı, yedinci günde dinlendi. Bunun için Rab, Sebt gününü mübarek kıldı" (Çıkış, 20:8-11),

Sebt (Cumartesi) günü, Yahudilerce, Allah ile yaptıkları antlaşmanın sembollerinden biridir. Rabb'in bu günü, Eski Antlaşma üyelerini diğer halklardan ayırır. Onlar haftanın bu son gününü kutsadılar, bayramlık giysilere bürünerek çalışmadılar, ateş bile yakmadılar. İlahiler okuyup sürekli çalıştıkları Tevrat'tan seçtikleri bölümler üzerinde düşünmek için bir araya geldikleri bu günde kedere yer yoktu. Rabb'in Günü, imanlıların Allah'a uzun bir süre yönelecekleri, tüm zihinleriyle Yaratanları'nı, Kurtarıcıları'nı anacakları haftanın her hangi bir günü olmalıdır. Vaazı dinlemek,

Kutsal Kitap'tan okumak, mutlak sessizlikte kişisel dua, gündelik yaşam kargaşasında ruhlara nefes alma imkânı verir. Bu tefekkür ve muhasebe günü, gelmekte olan haftanın "çölünü" aşabilmeleri için imanlılara yeterli ruhsal gıdayı sunmalıdır. Ancak bu günün odak noktasını ne insan, ne de onun ruhsal tatmini oluşturuyor; gün, Rabb'in günüdür, O'nun huzurunda bir bayram günü. Rab onu diğer günlerin arasından ayırdı, kutsayıp bereketledi: Yaratan'ın yarattıklarına eşsiz bir armağanı.

Sebt gününün ruhsal hedefi, yeri, göğü, tüm mahlûkatı ve onların tacı olarak da kendi benzeyişine göre insanı yaratan Allah'a hamd etmektir. Yaratılmışlardan her biri bilgelik, düzen ve kudret nişanesi olan başlı başına bir mucizedir. Yaşam ve "ışık" bir tarafa, bilim adamları beden ve ruhun sırlarından pek azını araştırmak girişiminde bulundular. Allahımız'ın yarattıkları harikulâdedir. Yaratılanlar bu denli eşsiz ve muhteşemse, Yaratan'ın kendisi ne yüce olmalı! Yaratış amacını gerçekleştirdikten sonra Allah dinlendi. Yorulduğu için değil; yüce Tanrı ne bitkin düşer, ne de uyuklar. Dileği, yaptığı "işi" sınamak, lütfunun mükemmel bir biçimde vücuda getirdiği yüceliklerle hoşnut olmaktır.[96]

"Babana ve anana hürmet et, ta ki Rabb'in sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun." (Çıkış, 20:12)

"Adam öldürmeyeceksin." (Çıkış, 20:13)

"Zina etmeyeceksin." (Çıkış, 20:14)

"Çalmayacaksın." (Çıkış, 20:15)

"Komşuna karşı yalan şahitlikte bulunmayacaksın." (Çıkış, 20:16)

"Komşunun evine tamah etmeyeceksin. Komşunun hanımına, hizmetçisine, eşeğine veyahut da komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin." (Çıkış, 20:17)*

---

96 Abdulmesih, On Emir ve On Emir'in Diğer Dinlerle Karşılaştırmalı Bir Yorumu, Sevgi Yayınları, Dördüncü Emir'in Açıklandığı yer.

* Daha geniş bilgi için bkz. Öksüz, Âdil, *Ceza Hükümleri Açısından Tevrat ve Kur'an*, İstanbul 2005.

SAĞLAM BİR TOPLUMUN VAZGEÇİLMEZ KURALLARI

Dinlerin aslı birdir. Hz.Âdem'den başlayan peygamberlik müessesesi, zaman geçse, şartlar değişse de değişmez temel kuralları vardır. Bu kurallar, evrensel olup, herkes için geçerlidir. Peygamberlerin getirdikleri kurallardaki farklılıklar, teferruata ait konulardadır. İnanç ve ahlakla ilgili ve aynı zamanda geçerliliği hiçbir zaman kaybolmayan kurallar, Hz. Âdem'de, Hz. Nuh'ta, İbrâhim'de, Mûsâ'da, Îsâ'da ve netice itibariyle son peygamber Hz. Muhammed'de (s.a.s.) aynı olup değişmemiştir. İşte bundan sonra gelecek emir ve yasaklar da bu kabilden olup, her dönemde geçerliliği olan prensiplerdendir. Temiz ve mutlu bir toplumun reçetesi, bu kurallardadır. Bu kuralların geçersiz olduğu toplumlar hasta, fertler derbeder ve milletler bahtsızdır.

Allah'a ortak koşmama ve O'ndan başkasına ibadet etmeme konusuyla ilgili emirlerin Tevrat'taki ifadeleri şöyledir:

"Karşımda başka ilahların (tanrıların) olmayacaktır." (Çıkış, 20:3), "Kendin için oyma put, yukarıda gökte olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin. Çünkü ben senin Rabb'inim." (Çıkış, 20:4-6).

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا آخَرَ Sakın Allah ile beraber başka tanrı edinme! Bu âyette Cenab-ı Hakk'a şirk koşmak yasaklanıyor. "Müşrik" Arapça'da "eşreke" kelimesinin ism-i fâili olup, bir şeye ortak koşmak, Allah'a eş koşmak, Allâh' la beraber birtakım putlara tapmak gibi anlamlara gelmek-

tedir.[97] Istılahta ise; açıktan açığa Allah'a ortak koşan, birden fazla ilah olduğu kanaatini taşıyan kimselere denir.[98] Şirkin, peygamberin çevresinde ve asrında Arap toplumunda egemen olan umûmî bir inanç olduğu söylenebilir. Hattâ onun Arapların mahallî inançları olduğunu söylemek de doğrudur.[99]

Aslında şirk kavramı, genel bir kavramdır. Çeşitli inançları kapsayabilir. Birbirine karışmış ve biri diğerinin içine girmiş inançları da içerebilir. Bu inançları genel bir ilke birleştirmiş olabilir ki, o da Allah ile beraber, Allâh'ın dışındaki bir varlığa ortak koşmaktır. İsterse bu dışındaki varlık bir put olsun, bir melek, bir şeytan ya da tabîat güçlerinden bir güç olsun, isterse bu şirk koşma eylemi Ulûhiyet, Rubûbiyet, ibâdet, âyin ya da şefaatçi kılma, yakınlık, ilişki kurma amacıyla kabul edilsin farketmez.[100]

Kur'ân, şirki yasakladığı gibi, şirk içine düşen insanların başlarına gelecek acı sonu da haber vermiştir. Buradaki hitap, her ne kadar Resûlullah'a yapılmışsa da, âyetin şümûlüne bütün insanlar girmektedir. Emrin müfred olarak kullanılmasındaki bir hikmet de, her şahsın, hitabın bizzat kendisine yapıldığını anlaması ve emrin kendisine geldiğinin şuurunda olmasıdır. İnanç meselesi, ferdi ilgilendirir. İnanç noktasında her ferdin kendisi mesuldür. İnançla ilgili olarak sonunda kınanmış ve kendi başına bırakılmış bir neticeyle kalmak da vardır. Tevhidden sapanlar, işte bu acı neticeyi tadacaklardır. Allah'a şirk koştuğu için, bu kötü fiilinden dolayı kınanacak ve kendi kötülüğüyle başbaşa bırakılacaktır. Böyle kimselerin hiçbir yardımcısı da olmayacaktır. Herhangi birisine Cenab-ı Hakk'ın yardımı kesilince, başkaları yardım etse de, onun yardımcısı yok demektir. Bu kişilerin kendi başlarına bırakılış halleri âyette فَتَقْعُدَ kelimesiyle ifade edilmektedir. "Oturur kalırsın" anlamına gelen bu kelimeyle, kınanıp terkediliş şekli, gâyet mükemmel bir şekilde canlandırılmıştır. "Oturup kalmak", çaresizlik, miskinlik, zaaf ve aczi en mânidar bir şekilde dile getiren bir tablodur. Aynı zamanda dûçar olunan bu durumun devamlı olacağı da

97 Râğıb, a.g.e, 259-260; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 3/313-315; Dâmeğânî, a.g.e, s. 262-263.
98 Elmalılı, a.g.e, 2/94.
99 Derveze, İzzet, *Asru'n-Nebî*, (Çev: Mehmet Yolcu), 1/297.
100 Derveze, a.g.e, 1/298.

anlaşılmaktadır.[101] Burada İslâmî bir topluma sunulan ilk kural, Allah'ı birleme ve O'na şirk koşmamaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a şirk koşmak yasaklanmış,[102]şirk, sapıklık olarak kabul edilmiş,[103] onun büyük bir zulüm olduğu,[104] büyük bir günah olduğu,[105]şirk koşana cennetin haram olduğu,[106]şirkin, bütün amelleri boşa çıkaracağı,[107] şirk koşanların asla affedilmeyecekleri[108] ve ortak koşulanların hiçbir şeye güçlerinin yetmediği[109] belirtilmiştir.

23.ÂYET:

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ
أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

"Rabb'in şöyle buyurdu: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anaya babaya güzel muamele edin. Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öff!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle."

قَضَى Hükmetti, kesin olarak emretti, buyurdu, takdir etti.

أُفٍّ Karşı tarafı istiskal etmeye ve ona kızmaya delalet eden bir isimdir. Hoşa gitmeyen şeyleri belirtmek için kullanılır.

تَنْهَرْ Şiddetli kızgınlık.

قَوْلًا كَرِيمًا Tatlı, yumuşak söz.

Cenab-ı Hakk'a inancın en önemli bir rüknü olan tevhid anlatıldıktan sonra, imanın şeâiri ve belirtileri üzerinde duruluyor. Bunların başında da şüphesiz Allah Teâlâ'ya kulluk gelmektedir. Sûrenin başında da

101 Kutup, 4/2220.
102 A'raf, 7/33; Nahl, 16/74; Hacc, 22/31.
103 Nisâ, 4/116.
104 Lokman, 31/13.
105 Nisâ, 4/48.
106 Nisâ, 5/72.
107 En'âm, 6/88; Zimer, 39/65.
108 Nisâ, 4/48,116.
109 A'raf, 7/91-95.

Hz.Peygamber'den "abd" kul olarak bahsedilmişti. Zira kulluk ulaşılması gereken en yüce bir zirvedir.

A. TEK ALLAH'A İBADET

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ Rabb'in şöyle buyurdu: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Bu ifade, Allah'a ibadetle meşguliyeti, O'nun dışındakilerden sakınmayı içerir. Zira ibadet, saygının zirvesidir. Buna da Allah'tan başkası layık değildir. Zira bütün nimetlerin, hayatın, varlığın, hasılı her şeyin kaynağı ve sahibi O'dur.

Âyette ilkönce Allah'a ibadet tavsiye ediliyor. Bu mesele gönüllerde tam olarak yerleşince, ferdî ve ictimâi prensiplere geçiliyor. Allah inancı ve O'na kulluk görevi yapmayan insanlardan zaten diğer hususların beklenmesi oldukça zordur.

B. ANA-BABAYA İYİLİK

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا "Anaya babaya güzel muamele edin."

Kur'ân-ı Kerim'de çoğu yerde Cenab-ı Hakk'a kulluktan sonra ana-babaya ihsan emredilir ki, bu oldukça önemlidir. Zira aslında insanın varolmasında gerçek sebep olan Allah Teâlâ'dan sonra, zâhiri esbap açısından ana-babadır. Aynı zamanda onun terbiyesi, güzel bir ortamda büyümesi, son derece büyük şefkat ve merhamet atmosferinde neş'et etmesi ana-baba sayesindedir. Nitekim şu âyette de Allah'a şükürden sonra ana-babaya teşekkür emredilmiştir ki, bu da oldukça dikkat çekicidir: وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ "Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: "Hem Bana, hem de annene babana şükret, unutma ki sonunda Bana döneceksiniz." (Lokmân, 31/14)

Ana-babaya iyilik, oldukça önemli ve ihmali mümkün olmayan bir vecîbe olduğu içindir ki, bu husus sadece müslümanlara değil, aynı za-

manda Yüce Yaratıcı tarafından diğer din mensuplarına da emredilen bir meseledir. Tevrat'ta bu konuyla ilgili olan ifadeler şöyledir: "Babana ve anana hürmet et, ta ki Rabb'in sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun."

Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de de, bu emirlerin İsrailoğullarına verildiği belirtilmektedir: وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي
الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا
مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ "Bir vakit İsrailoğullarından söz alıp: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anaya babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara güzel muamele edin, İnsanlara tatlı söz söyleyin, namazı hakkıyle eda edin, zekâtı verin" demiştik. Sonra pek azınız hariç sözünüzden döndünüz. Hâla da yüz çevirmektesiniz." (Bakara, 2/83)

Kur'ân-ı Kerim değişik âyetlerinde, insanların anne-babalarına karşı takınmaları gerekli olan davranışları üzerinde durur ve onları bu hususta teşvik eder. Kur'ân'ın, insanları çocuk ve torunlara karşı değil de, özellikle anne-babaya karşı saygıya, sevgiye ve onlarla ilgilenmeye teşvik etmesi, insanın fıtratında olan bir eksiklikten dolayıdır.

İnsanlar, ellerinde olmayarak, sevgi ve muhabbetlerini, kendi çocuklarına, yeni ve gelecek nesle bağlarlar. İhtimamlarını geriye doğru yönlendirdikleri pek azdır. Yolcu durumunda olan ve kendilerine hayatı kazandırmış bulunan ana-babaları seyrek hatırlarlar. Bunun içindir ki, evlatların geriye doğru dönüp, ana ve babalarına yakın alaka göstermelerini temin için, vicdanlarını coşturmaya ihtiyaç görülmüştür.

Baba ve annenin evlatların üstüne titremesi, insanın fıtratında vardır. Onlar için hiç bir fedakarlığı esirgemez. Hatta yeri geldiği zaman, canını bile feda etmekten çekinmez. Yeşil bir filizin büyüyüp, bir bitki haline gelinceye kadar tohumundaki bütün gıdaları emerek onu kapçık haline getirdiği, bir civcivin hayat buluncaya kadar yumurtadaki bütün maddeleri tüketip sadece kabuğunu bıraktığı gibi, evlat da anne ve babanın her türlü enerjisini, sağlığını, gayret ve himmetlerini emerek onları –şayet ömür vefâ ederse– birer pîr-i fânî haline getirir. Buna rağmen yine de anne baba şikayette bulunmazlar, hatta hallerinden de oldukça memnundurlar.

Evlada gelince, onlar bütün bu kendilerine yapılanları kısa bir zamanda unutuverirler. Yönleri istikbale dönüktür. Hanımlarını, çocuklarını ve gelecek nesillerini düşünürler... Ve hayat böylece akıp gider...

İşte bunun içindir ki, anne ve babaların evlatlarına ihtimam göstermeleri için tavsiyeye ihtiyaç hissedilmez. Böyle bir tavsiye ve emre ihtiyacı olan evlattır. Kendilerine bütün enerji ve varlığını sarfedip kupkuru bir cesed haline gelen anne ve babalarına karşı vazifelerini hatırlamaları için vicdanlarının kuvvetle coşturulmasına ihtiyaç vardır.[110]

Anne-baba, insanın en başta hürmet edeceği kudsî iki varlıktır. Onlara hürmette kusur eden, Hakk'a karşı gelmiş sayılır. Onları hırpalayan er-geç hırpalanmaya maruz kalır. İnsan, daha küçük bir canlı halinde varolmaya başladığı günden itibaren, hep, anne-babanın omuzlarında ve onlara bâr olarak gelişir. Bu hususta ne peder ve validenin, çocuklarına karşı olan şefkatlerinin derinliğini tayine, ne de onların çektikleri sıkıntıların sınırını tesbite imkan vardır. Bu itibarla, onlara hürmet ve saygı, hem bir insanlık borcu hem de bir vazifedir.

Ebeveynin kadrini bilip, onları, Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile sayanlar, bu dünyada da, öteler ötesinde de en talihlilerdendir. Onların varlıklarını istiskal edip, hayatlarına karşı bıkkınlık gösterenler ise, sürüm sürüm olmaya namzet bir kısım uğursuzlardır.

İnsan, peder ve validesine karşı hürmeti nisbetinde, Yaratıcı'sına karşı hürmetkâr sayılır. Onlara hürmeti olmayanın, Allah'a da hürmet ve saygısı yoktur. Günümüzde ne garip tecellilerdendir ki, sadece Allah'a karşı saygısız olanlar değil, O'nu sevdiğini iddia edenler bile, anne ve babalarına isyandan geri kalmamaktadırlar!..

Anne-babanın hukukunu hiçe sayan ve onlara isyan eden evlat, "insan bozması bir canavar", çocuğun manevî hayatını garanti etme gayretinden mahrum ebeveyin de merhametsiz birer gaddardırlar.[111]

Kur'ân-ı Kerim'in değişik yerlerinde anne-babaya itaat üzerinde önemle durulmuş ve emredilmiştir: وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللهَ

110 Kutup, a.g.e; 4/2221.

111 Gülen, M. Fethullah, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, Nil Yayınları, İst. 2001, s.141-143.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا "Bir vakit İsrailoğullarından söz alıp: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anaya babaya güzel muamele edin." (Bakara, 2/83)

Hz. Yahya övülürken, övülme sebeplerinden birinin, anne ve babasına karşı gösterdiği saygı olduğu vurgulanmıştır: يَايَحْيَى خُذْ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ۞ وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ۞ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا "Yahya! Kitaba var kuvvetinle sarıl" dedik ve henüz çocuk iken ona hikmet verdik. Tarafımızdan bir merhamet, arı duru bir gönül de ihsan ettik. O haramlardan çok sakınan bir insandı. Anne ve babasına iyi davranan hayırlı bir evlattı, asla zorba ve isyankâr biri değildi." (Meryem, 19/12-14)

Şu âyette de, annenin hamilelikte, doğum esnasında ve emzirmede çocuktan dolayı çektiği sıkıntılar hatırlatılarak, insanlara annelerine ve babalarına teşekkürleri emredilmiştir: وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا "Biz insana, anne ve babasına güzel muamele etmesini emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımış ve nice güçlüklerle doğurmuştur. Çocuğun anne karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer." (Ahkâf, 46/15)

Kur'ân, müminlere müşrik olan anne-babalara dahi iyi davranılmasını, anne-babanın onları Allah'a isyanın dışında, dünyevî ihtiyaçlarının karşılanmasını, onlarla iyi geçinilmesini ve sahip çıkılmasını öğütlemektedir: وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُون "Eğer onlar seni, şerik olduğuna dair hiçbir bilgin olmadığı şeyleri, Bana ortak saymaya zorlarlarsa sakın onlara itaat etme. Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, makul bir tarzda onlara sahip çık. Bana yönelen olgun insanların yolunu tut. Sonunda hepinizin dönüşü Bana olacak ve Ben işlediklerinizi tek tek size bildirip karşılığını vereceğim." (Lokmân, 31/15) Müşrik olan anne-babaya saygı ölçüsü bu olduğuna göre, mümin olan anne-babaya saygının ölçüsü daha ileri bir seviyede demektir.

Resûlullah (s.a.s.) de, müşrik dahi olsalar anne-babaya iyi davranılmasını öğütlemişlerdir: Esma Bintu Ebî Bekr (r.a.) anlatıyor: Henüz müşrik olan annem yanıma geldi. (Nasıl davranmam gerekeceği hususunda) Hz.

Peygamber (s.a.s.)'den sorarak: "Annem yanıma geldi, benimle (görüşüp konuşmak) arzu ediyor, anneme iyi davranayım mı?" dedim. "Evet" dedi, ona gereken hürmeti göster."[112]

Anne-babaya yapılan iyilikler, aynı zamanda insanların işlemiş oldukları günahlara karşı bir keffaret olmaktadır. Günah işlemiş, ancak pişman olup tevbe etmek isteyen ve bunu nasıl yapacağını Allah Resûlü'ne sormaya gelen sahabeye Hz. Peygamber şu tavsiyede bulunmuştur:

İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (s.a.s.)'a gelerek: "Ben büyük bir günah işledim, buna tevbe imkanım var mı?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.): "Annen var mı?" diye sordu. Adam: "Hayır yok" dedi. "Peki teyzen de mi yok?" dedi. Adam: "Hayır, var" deyince Resûlullah (s.a.s.): "Öyle ise ona iyilik yap!" diye emretti."[113]

Hz. Peygamber (s.a.s.) de özellikle anne-babalara karşı saygı ve sevgide kusur edilmemesi ve onlara gereken ilginin gösterilmesi konusunda bir hayli tahşidatta bulunmuştur:

Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü iyi davranıp hoş sohbette bulunmama en ziyâde kim hak sâhibidir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.): "Annen!" diye cevap verdi. Adam: "Sonra kim?" dedi, Resûlullah (s.a.s.) "Annen!" diye cevap verdi. Adam tekrar: "Sonra kim?" dedi, Resûlullah (s.a.s.) yine: "Annen!" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu: "Sonra kim?" Resûlullah (s.a.s.) bu dördüncüyü: "Baban!" diye cevapladı."[114]

Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.s.) bir gün: "Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün" dedi. "Kimin burnu sürtülsün ey Allah'ın Resûlü?" diye sorulunca şu açıklamada bulundu: "Ebeveyninden her ikisinin veya sâdece birinin yaşlılığına ulaştığı halde cennete giremeyenin."[115]

Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Hiçbir evlat, babasının hakkını, bir istisna durumu dışında ödeyemez. O durum da şudur: Babasını köle olarak bulur, satın alır ve âzad eder."[116]

112 Buhârî, Hibe 28, Edeb 8; Zekat 50; Ebu Dâvud, Zekât, 34.

113 Tirmizî, Birr 6.

114 Buhârî, Edeb 2; Müslim, Birr 1.

115 Müslim, Birr 9; Tirmizî, Daavât 110.

116 Müslim, Itk 25; Ebu Dâvud, Edeb 129; Tirmizî, Birr 8; İbnu Mâce, Edeb 1.

Abdullah İbn Amr İbni'l-Âs (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Allah'ın rızası babanın rızasından geçer. Allah'ın memnuniyetsizliği de babanın memnuniyetsizliğinden geçer."[117]

Resûlullah (s.a.s.) ana-babaya iylik yapmayı o kadar önemli bir mesele olarak görmüştür ki, vatanı korumak için savaşa giden bir sahabeye izin vermemiş, anne-babasının ihtiyaçlarını görmesini söylemiştir. Bu konuyla ilgili şu rivayetler oldukça manidardır:

İbn Amr (r.a.) anlatıyor: "Bir adam, cihada iştirak etmek için Hz. Peygamber (s.a.s.)'den izin istedi. Resûlullah (s.a.s.): "Annen baban sağlar mı?" diye sordu. Adam: "Evet" deyince: "Onlara (hizmet de cihad sayılır), sen onlara hizmet ederek cihad yap" buyurdu.[118] Müslim'in bir diğer rivayetinde adam: "...Sana, hicret ve cihad etmek ecrini de Allah'tan istemek şartı üzerine biat ediyorum" der. Resûlullah (s.a.s.) "Anne ve babandan sağ olan var mı?" diye sorar. Adam: "Evet, her ikisi de sağ" deyince: "Yani sen Allah'tan ecir istiyorsun?" der. Adamın "evet"i üzerine: "Öyleyse vâlideyn'in yanına dön. Onlara iyi bak, (Allah'ın rızası ondadır)" emreder.

Ebu Dâvud ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette adam: "Ağlamakta olan ebeveynimi de geride bıraktım" der. Resûlullah (s.a.s.) ona "Yemen'de bir kimsen var mı?" diye sordu. Adam: "Ebeveynim var" deyince "Peki, onlar sana izin verdiler mi? diye tekrar sordu. "Hayır" cevabı üzerine: "Öyleyse onlara geri dön, onlardan izin iste. Şâyet izin verirlerse cihada katıl, vermezlerse onlara hizmet et!" emretti."

Muâviye İbn Câhime'nin anlattığına göre; Câhime (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelir ve: "Ey Allah'ın Resûlü, ben gazveye (cihad) katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişâre etmeye geldim" der. Resûlullah (s.a.s.): "Annen var mı?" diye sorar. "Evet" deyince, "Öyleyse ondan ayrılma zira cennet onun ayağının altındadır"[119] buyurur.

Ebu'd-Derda (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s.): "Baba, cennetin orta kapısıdır. Dilersen bu kapıyı terket dilersen muhafaza et" dediğini işittim.[120]

---

117 Tirmizî, Birr 3.

118 Buhârî, Cihâd 138; Müslim, Birr 5; Ebu Dâvud, Cihad, 33; Nesâî, Cihad 5; Tirmizî, Cihad 2.

119 Nesâî, Cihad 6.

120 Tirmizî, Birr, 3.

إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا "Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öff!" bile deme, onları azarlama!

Burada özellikle yaşlılık devresinin zikredilmesi, genellikle bu devrelerin sıkıntı vermesi ve zahmetli olması dolayısıyla evlatların bu durum karşısında bıkmalarını ve kızmalarını göstermelerindendir. Veyahut da anne-babanın daha çok bu dönemde bakıma muhtaç olduklarındandır. Gerçekten insanlar yaşlılıklarında daha hassas olur, adeta bir çocuk gibi en küçük şeylerden, yüz hareketlerinden, tavır ve davranışlardan hemencecik alınan ve kırılan bir yapıya sahip olurlar. Hatta insan hayatında iki defa çocukluk yaşar. Bunlardan birincisi gerçek çocukluk dönemi, diğeri ise yaşlılık devresidir.

İnsan küçükken âciz, zayıf ve muhtaç olduğu gibi, ana-baba da aynı duruma düştüklerinde şu beş hususa dikkat edilmelidir:

1. Üff Dememe:

فَلاَ تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ "Üff!" bile deme: Üff, hoşnutsuzluğun en alt mertebesidir. İnsan, fıtraten sevmediği, hoşlanmadığı ve altından kalkamadığı bir işle karşı karşıya geldiğinde, söylenir, yüzünü ekşitir ve üff püf der. Yaşlı anne-babanın çeşitli ihtiyaçları karşısında, hele yatalak olduklarını, yemeği dahi kendi başlarına yiyemedikleri, yerken zaman zaman el titremelerinden dolayı döktüklerini de hesaba katacak olursak, insan, bu gibi durumlar karşısında sabırsızlık gösterebilir, onları artık istemediğini, bir an önce ölmelerini beklediğini ihsas ettirebilir. İşte Kur'ân burada devreye girerek, insanların anne-babalarına kesinlikle böyle davranmamalarını, bırakın onları bir tarafa atmayı, huzur(!) evlerine koymayı ve onlara bakmamayı, üff bile dememelerini tavsiye değil, emretmektedir.

2. Azarlamama:

وَلاَ تَنْهَرْهُمَا "Onları azarlama!" Nehar, Arapça'da azarlamak, reddetmek, kovmak anlamlarına gelir. Nitekim Duha sûresinde de وَأَمَّا السَّائِلَ فَلاَ تَنْهَرْ "İsteyene de kaba davranma, onu azarlama." (Duhâ, 93/10) kaba davranma ve

azarlama anlamında kullanılmıştır. Âyet, insanların anne-babalarına karşı herhangi bir kaba davranış ve azarlamadan kaçınmalarını öğütlemektedir. "Üff" demekle azarlamak arasındaki fark şu olsa gerektir: "Üff"de küçük olsun büyük olsun bir kızma söz konusudur ve fazla dışa vurmadan gizlice hoşa gitmeyen bir söz söylemektir. "Tenhar"da ise, onların sözlerini, görüşlerini veya tekliflerini reddetme yahut yalanlama vardır.

Yaşlandıklarından dolayı anne-baba kendilerine göre düşünebilir, evlatlarını hala çocuk görebilir, kendilerinin daha tecrübeli olduklarını düşünebilirler. Dolayısıyla hayatın değişik alanlarıyla ilgili fikir ve görüşlerinin evlatları tarafından kabul edilmesini isteyebilirler. Bu durumda evlada düşen, görüşleri yanlış da olsa, onları azarlamama, yalanlamama ve görüşlerinin çağdışı olduğunu söyleyerek onlara hakaret etmemektir.

3. Tatlı Söz:

وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا "onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle." Anne-babayla konuşurken yumuşak, tatlı, latif ve hoş ifadeler kullanılmalı, onları incitecek, korkutacak ve ürkütecek ifadelerden kaçınılmalıdır.

Hz. Ömer'in (r.a.) ifadesiyle onlara: Anneciğim, babacığım diye seslenilmeli,[121] isimleriyle seslenilmemeli, onların önünde yüksek sesle konuşulmamalı ve onlara sert bakılmamalıdır. Said b. Müseyyeb'e "yumuşak söz"den maksadın ne olduğu sorulduğunda o: "Suçlu bir kölenin, katı kalpli ve sert efendisine karşı kullandığı üslup" şeklinde cevap vermiştir.[122]

24. ÂYET:

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنْ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

Şefkatle, tevazu ile kol kanat ger onlara ve şöyle dua et: "Ya Rabbi, onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak Sen de onlara merhamet buyur!"

وَاخْفِضْ İndir.

121 Râzî, *Tefsîr*, 20/152.

122 Taberî, a.g.e; 15/65; Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, 5/529.

جَنَاحَ الذُّلِّ Şefkat ve tevazu kanatları

4. Onlara Karşı Tevâzu

Kuş, yavrusunu büyütmek için, onları bağrına basmak istediğinde, yavrularının üzerine kanatlarını gerer. Her türlü tehlikeye karşı onları korumasına alır. Soğuklardan, yırtıcı kuşlardan yavrularını korumak için kendisini her türlü tehlikeye atar. Yüce Mevla burada evlatlara seslenmekte, adeta onlara: "Tıpkı sen çocukken, ana-babanın sana yaptığı gibi, şimdi de sen onları bağrına basarak, onlara kol kanat ger, sahip çık ve gör gözet." buyurmaktadır.

5. Rahmet Duası

وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا "Şöyle dua et: Ya Rabbi, onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak Sen de onlara merhamet buyur!"

Burada anne-babaya gerek yaşlılıklarında, gerekse öldükten sonra hayır duada bulunulması emrediliyor. "Onlar beni küçüklüğümde nasıl ihtimamla yetiştirdilerse.." ifadesiyle evlatlara, çocukluk çağlarında şefkat ve merhamete olan ihtiyaçları hatırlatılıyor. Yani çocuk o gün nasıl bunlara muhtaç idiyse, bugün de aynı şeylere ana-babanın ihtiyaç duyacağı hatırlatılıyor.

رَبِّ ارْحَمْهُمَا "Onlara merhamet buyur" ifadesi, hem dünyayı, hem de âhireti kapsamaktadır. Ana-baba yaşıyorsa ve kâfirse, çocuğun bunların hidayet için dua etmesinde herhangi bir mahsur yoktur. Hatta bu bir görevdir. Zira bir insan için anne-babanın hidayetinden daha mutluluk verici bir şey yoktur. Nitekim başka bir âyette Hz. İbrâhim'in babasına bu konuda şöyle dua ettiği bildirilmektedir: وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنْ الضَّالِّينَ "(İbrahim): Babamı da affet, ona tevbe ve iman nasib et, Zira o yolunu şaşıranlar arasında." (Şuarâ, 26/86). Yine Hz. Nuh da bu konuda şöyle dua etmiştir: رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ "Ya Rabbî, beni, anamı, babamı ve evime mümin olarak girenleri, erkek ve kadın olarak bütün müminleri affeyle." (Nûh, 71/28).

Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُوْلِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ "Kâfir olarak ölüp cehennemlik oldukları kendilerince belli olduktan sonra, akraba bile olsalar, müşriklerin affedilmelerini istemek, ne Peygamberin, ne de müminlerin yapacağı bir iş değildir." (Tevbe, 9/113) Anne-baba kâfir olarak ölmüşlerse, onlara duanın bir faydası olmayacağını, dolayısıyla duanın yasaklandığını bildirmektedir.

Ancak müslüman olarak ölen ana-baba için, dua etmenin yanında, onların yapamadıkları bazı vecîbelerin de yapılabileceği Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından bildirmiştir. Resûlullah'ın şu ifadelerinde, amel defterlerinin öldükten sonra kapanmayacağı bildirilmiş, bunlardan birinin de arkada kendilerine dua edecek hayırlı evlatlar bırakan ana-babalar olduğu belirtilmiştir: إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ صَدَقَةٌ جَارِيَةٌ وَعِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ وَوَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ "İnsan öldüğü zaman, şu üç şeyin dışında ameli sona erer. Devam eden bir sadaka, faydalanılan bir ilim ve kendisine hayır duada bulunacak salih bir evlat."[123]

Ana-babaya öldükten sonra iyilik

Ana-babaya öldükten sonra iyilik yapılması, onların yapamadıkları bazı vecîbelerin evlatlar tarafından yerine getirilebileceği ile değişik rivayetler vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Büreyde (r.a.) anlatıyor: "Bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, ben anneme bir cariye tasadduk etmiştim. Şimdi annem öldü" dedi. Resûlullah (s.a.s.): "Sadaka yapmış olmanın ecrini mutlaka alacaksın. Miras yoluyla cariye sana geri gelecek (tekrar senin olacak)" buyurdu. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü annemin bir aylık oruç borcu vardı, onun yerine tutabilir miyim?" diye sordu. "Annene bedel tut!" dedi. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, annem hiç haccetmedi, onun yerine hac yapabilir miyim?" diye sordu Resûlullah (s.a.s.): "Evet, ona bedel haccet" buyurdu."[124]

123 Müslim, Vasiyyet 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36.

124 Müslim, Sıyam 157; Tirmizî, Zekât 31; Ebu Dâvud, Vesâyâ 12, Zekât 31.

عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ مَالِكِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَبَقِيَ مِنْ بِرِّ أَبَوَيَّ شَيْءٌ أَبَرُّهُمَا بِهِ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِمَا قَالَ نَعَمْ الصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا وَالِاسْتِغْفَارُ لَهُمَا وَإِيفَاءٌ بِعُهُودِهِمَا مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِمَا وَإِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا وَصِلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا

Ebu Üseyd Mâlik İbn Rebî'a es-Sâidî (r.a.) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, anne ve babamın vefatlarından sonra da onlara iyilik yapma imkânı var mı, ne ile onlara iyilik yapabilirim?" diye sordu. Resûlullah (s.a.s.): "Evet vardır" dedi ve açıkladı: "Onlara dua, onlar için Allah'tan istiğfar (günahlarının affedilmesini) taleb etmek, onlardan sonra vasiyetlerini yerine getirmek, anne ve babasının akrabalarına karşı da sıla-i rahmi ifa etmek, anne ve babanın dostlarına ikramda bulunmak."[125]

Resûlullah (s.a.s.) sadece ana-babaya değil, onlar öldükten sonra, onların arkadaşlarına ve dostlarına da iyilikler, ziyaretler, onların ihtiyaçlarını gidermeler gibi davranışlarda bulunarak, bu konuda müslümanlara büyük bir nezaket örneği sergilemiş ve örneklik yapmıştır. İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s.)'ı işittim, şöyle diyordu: "Kişinin yapacağı en üstün iyiliklerden biri, ölümünden sonra babasının dostlarına sıla-ı rahimde bulunmasıdır."[126]

Ömer İbnu's-Sâib'den rivayet edildiğine göre, şu haber kendisine ulaşmıştır: "Peygamberimiz (s.a.s.) bir gün otururken süt babası çıkagelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hürmeten, onun için, giydiği şeylerden birini serer ve üzerine oturtur. Az sonra süt annesi gelir. Peygamberimiz (s.a.s.) bunun için de elbisenin diğer tarafını serer, kadın üzerine oturur. Biraz sonra süt-oğlan kardeşi gelir. Resûlullah (s.a.s.) kalkarak onu da önüne oturtur."[127]

Kur'ân, ana-babaya iyilikle şu iki önemli şeyin toplumda yerleşmesini temin etmektedir. Bunlardan birisi, insanlarda şükür/teşekkür duygusunun gelişmesidir. "Şekûr" Allah'ın isimlerindendir. İnsanların sûreten de olsa kendilerinin dünyaya gelmelerine vesile olan ana-babalarına teşekkür etmeleri, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma adına önemli bir husustur. İkincisi

125 Ebu Dâvud, Edeb 129; İbnu Mâce, Edeb 2.

126 Müslim, Birr,11-13; Tirmizî, Birr, 5; Ebu Dâvud, Edeb 129.

127 Ebu Dâvud, Edeb 129.

ise, ailevî bağların güçlenmesi ve aralarında sevgi, merhamet, şefkat ve yardımlaşmanın hiç aksatılmadan devam ettirilmesidir. Bir ismi de "Rahim" olan Allah Teâlâ'nın, akrabalar arasındaki ilişkiye kendisine ait olan sıla-i rahim ismini vermesi de oldukça dikkat çekicidir.

25.ÂYET:

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا

"Rabbiniz ruhlarınızdaki duyguları pek iyi bilir. Eğer siz iyi iseniz şunu bilin ki Allah kötülüklerden, özellikle ana babasına yaptığı kötü muamelelerden, tövbe edenlere karşı Gafurdur, günahları bağışlar."

أَوَّابِين Allah'ı çok tesbih eden, Allah'a itaat eden, kuşluk namazlarını kılan, akşam-yatsı namazları arasında nafile namaz kılan, günahlardan tevbe eden veya her günahtan sonra tevbe eden gibi anlamlara gelmektedir.[128]

Önceki âyetlerde ana-babaya her yönüyle itaatın bir vecîbe olduğu hatırlatılmıştı. Burada ise, bütün duygu ve hareketler kalpteki inançla irtibatlandırılıyor. Yapılan her şeyin, Allah'ın murakabesi altında olduğu vurgulanarak, konuşulanların ve içten geçirilen bütün duyguların Yüce Allah tarafından malum olduğu bildiriliyor.

Bu âyet, ana-babaya iyilik konusunda insanları uyarıyor, içlerinden gele gele onlara iyilik etmelerini tembihliyor. Ancak bütün dikkatlere rağmen, kasıtsız olarak yine de birtakım kusurlar, onları tam olarak razı edememe gibi durumlar olduğunda, Cenab-ı Hakk'ın bunları affedeceği, niyetler temiz olduğu müddetçe de aff ve mağfiret kapılarının açık olduğu bildiriliyor.

On Emrin beşinci buyruğu ana-babaya itaattir. Bu konudaki Tevrat emri şöyledir:

"Babana ve anana hürmet et, ta ki Rabb'in sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun." (Çıkış, 20:12)

Tevrat'a göre ana-babaya karşı yapılan saygısızlıklar oldukça ağır cezalar gerektirmektedir:

---

128 Sülemî, İzzuddin Abdulazîz b. Abdusselam, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâr-u İbn Hazm , Beyrut 1996, 2/217.

"Babasına ya da anasına vuran, mutlaka öldürülecektir" "Babasına ya da anasına lânet eden mutlaka öldürülecektir." (Çıkış, 21:15-17) Böyle birisi tüm halk için yük ve tehlikedir. "Babasına ya da anasına lânet edenin çırası karanlıkta söndürülür." (Süleyman'ın Meselleri, 20:20) "Anasını, babasını hor gören, lânetli olsun" (Tesniye, 27:16). Yaş olgunluğuna karşın sürekli olarak ana babasına karşı koyan kişi, Eski Antlaşma çağında halk topluluğu tarafından taşlanırdı. (Tesniye, 21:18-21)

26. ÂYET:

وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا

"Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma."

C. AKRABAYA-YOKSULA VE YOLDA KALMIŞA İYİLİK

Kur'ân, ana-babaya iyilikten sonra, çemberi genişleterek işin içine akrabayı, yoksulu ve yolda kalan kimseleri de katmakta, böylece adeta bütün insanlar arasında bir bağ kurmaktadır. Zaten Kur'ân'a göre bütün insanlar, bir anne-babadan meydana gelmiş büyük bir ailenin fertleri hükmündedir: يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ "Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, içinizden takvada (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır. Muhakkak ki Allah herşeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkiyle haberdardır." (Hucurât, 49/13).

Yakınlardan maksat, anne-baba, kardeş gibi yakın ve diğer uzak bütün akrabalardır. "Miskin"den maksat; ihtiyaç içerisinde olan herkes bu kelimenin içine girer. Yolda kalmış ise, memleketinde zengin olsa bile, başka bir yerde muhtaç konumuna düşen kimsedir.

İslam, toplumda sıkı bir birliktelik ortaya koyarak, dertleri paylaş-

tırmak ve toplumsal dayanışmayı uygulatmak suretiyle mutlu bir ortam sağlamıştır. Birbirinin yardımına koşan, birbirinin derdiyle ilgilenen bir toplumda da zaten saadetten başkası beklenmez. Zengin fakir kardeş olur, fakirin gözü zenginde olmaz ve zengin de verdiğinden dolayı bir üstünlük taslamaz. Zira o bilir ki, vermiş olduğu şeyler, aslında kendisine emanet olarak verilen fakirlerin hakkıdır. Çünkü âyette حَقَّهُ ifadesi buna işaret etmektedir.

D. SAÇIP-SAVURMAMA

وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا "sakın saçıp savurma."

İnsanın sahip olduğu her şey Allah'ındır ve insan için bir emanettir. Bu emaneti sefihçe kullanmayan mü'min, gerek kendisi, gerek ailesi ve gerekse başkaları için harcamada bulunurken vasat olmayı unutmaz. Bu harcamanın özellikle mal yönünden haddi aşmasına Kur'ân'da *tebzir* denilir. Bu kelime, *Bezera* fiilinden gelir. Fiilin anlamı, tohum ekmek, dağıtmak, ölçüsüz dağıtmaktır. *Bezr,* tohum, nesil demektir. Fiil, tef'il babına nakledildiğinde, tohumu gereken yere atmamak ve böylece onu kaybetmek, karşılığında bir şey alamamak anlamındadır. Bu kelimenin anlamından, malı saçıp savurmak, sefihçe harcamak, gerektiği yere sarfetmemek, az da olsa faydalı yerde değil de, yok olup gideceği yerde harcamak anlamları çıkmıştır. Bu bakımdan söz gelimi hak etmeyen kimseye az da olsa mal vermek, infakta bulunulmaması gereken yerlere infakta bulunmak, kısaca malı gerektiği yerde ve gerektiği şekilde harcamamak, *tebzir* kavramının içine girer.[129]

Mücahid (r.a.) bu konuda şöyle demektedir: "Bir kimse yerli yerine vermek şartıyla bütün servetini sarfetse, yine de israf etmiş sayılmaz. Fakat yersiz olarak verdiği, bir ölçek veya birkaç gram şey dahi israftır.[130] Bu konuyla ilgili söylenen şu söz de oldukça yerindedir: "Hayırda israf olmadığı gibi, israfta da hayır yoktur."

İsraf, kanaatsizliği netice verir. Kanaatsizlik ise, çalışmann zevkini

129 Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir 1999, s. 323.
130 Râzî, a.g.e; 20/155.

kırar, tembelliğe atar, insanı mütemadiyen şikayet ettirir. İnsanın izzetini kırar, dilencilik yolunu gösterir.

İslam, her konuda orta yolu tavsiye ettiği gibi, harcama ve infak konusunda da orta yolu tavsiye ediyor. Faydasız ve yersiz harcamalardan kaçınıp, itidalli harcayanlar Rahman'ın kulu olarak vasıflandırılıyor: وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا "Rahman'ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar." (Furkân, 25/67).

27. ÂYET:

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

"Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabb'ine karşı pek nankördür."

Şeytan nasıl yaratanına karşı nankörlük ettiyse, insan da Allah'ın kendisine verdiği malı yerinde kullanmamakla nankör olmuş ve böylece nankörlük noktasında ve verilen nimetleri yerinde harcamama hususunda şeytanın dostu, kardeşi ve takipçisi olmuş olur.

Tebzir, şeytanın davet edip teşvik ettiği kötü bir davranıştır. Zira tebzir, ya fasit bir yolda harcama ya da malın haram zevkler ve lezzetler uğruna saçılıp savrulmasıdır. Dolayısıyla bu hareketi yapanlar, şeytanın gönüllü askerleri olmuşlardır.

Bu ifadede aynı zamanda insanları bu kötü davranıştan sakındırma vardır. Zira tebzir öyle bir alışkanlıktır ki, insan bir defa onu yapınca, alışkanlık haline getirir, artık ondan hiç ayrılmayan bir ahlak halini alır.

Buradaki küfürden maksadın kafirlik anlamında değil de, nankörlük anlamına anlaşılması mümkündür. Zira tebzir, eldeki malın Allah'ın emrettiği yerlerin dışına harcanmasıdır ki, bu, Allah'ın verdiği mala karşı bir nankörlüktür. Bunu adet haline getirmek ise, nimetlere karşı nankörlüğün adet haline getirilmesi demektir.[131]

Ayrıca bu âyet, indiği dönemle de ilgilidir. Nitekim Araplar, yağ-

131 Tâhir b. Âşûr, Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyye, 15/81.

malama ve baskınlarda bulunma suretiyle mal biriktiriyor, sonra da onları şan, şöhret, kibir ve gurur uğrunda harcıyorlardı. Gerek Kureyş müşrikleri ve gerekse diğer insanlar bu malları, insanları İslamiyet'ten alıkoymak, inananları yıldırmak ve müslümanların düşmanlarına yardım etmek için sarfediyorlardı. İşte Kur'ân'ın bu âyeti, onların yaptıkları bu çirkin davranışa dikkatleri çekmek için nâzil olmuştur.[132]

Bu âyette mü'minler, kâfirlere ait bir sıfat olan tebzirden şiddetle sakındırılmışlardır.

E. GÜZEL VE YUMUŞAK SÖZ

28. ÂYET:

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا

"Eğer elinin dar olması sebebiyle Rabb'inden umduğun bir lütfu, bir imkânı beklerken, o hak sahiplerine şimdilik ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse onlara gönül alıcı bir şeyler söyle."

قَوْلًا مَيْسُورًا dürüst, güzel ve yumuşak söz.

Bir kimsenin akrabalarına, düşkünlere ve yolculara yardım edecek durumu yoksa ve hak bekleyen bu kimselere karşı mahcubiyet duyuyorsa, Allah'a teveccüh edip, hem onlara hem de kendisine hazinelerinden vermesini istemelidir. Onları en azından tatlı sözlerle karşılayıp, onların sıkıntılarından kurtulmaları için duacı olmalıdır. Onlara herhangi maddi bir yardımda bulunamadığı zamanlarda, en azından tatlı bir söz, güzel bir muamele ve onların içine düştükleri karamsarlığı giderecek hoş tavırlar sergilemelidir.

Âyetteki قَوْلًا مَيْسُورًا ile ilgili şu anlamlar mümkündür: 1.İsteyen kimseyi en güzel biçimde geri çevirme, 2.Yumuşaklıkla ve isteyeni yokuşa sürmeden savma, 3. قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى "Bir tatlı söz, bir kusur bağışlama, peşinden incitme gelen maddî yardımdan (sadakadan) çok daha iyidir." (Bakara, 2/263) âyetinde anlatılan durumdur. 4.Yanında veya elinde o anda bulunmadığında daha sonra vereceğini vadetme hususudur.

132 Râzî, 20/155.

Nitekim Resûlullah (s.a.s.), kendisinden bir şey istenildiğinde varsa verir, olmadığı takdirde de va'd ederdi. Bazan üzerine giydiği tek elbisesini bile isteyen olur, O da hiç çekinmeden hemen verirdi. Bir gün bir bedevi gelip O'ndan bir şey istemişti; Allah Resûlü (s.a.s.) ona istediği şeyi vermişti. Bir başkası gelip istemiş, ona da vermişti. Üçüncü bir şahıs isteyince Allah Resûlü bu defa verecek bir şey bulamamıştı da, eline ilk fırsatta mal geçtiğinde vermeyi va'd etmişti. Bu durum Hz.Ömer'i üzmüş, Resûlullâh'ın bu derece rahatsız edilmesinden rahatsız olmuştu. Ayağa kalkarak şöyle dedi: "İstediler verdin. Bir daha istediler yine verdin. Bir daha istediler va'dettin. Yani bu kadar kendini eziyete sokma Yâ Resûlellah! dedi."

Ancak bu sözler Resûlullâh'ın hiç hoşuna gitmemişti. Tam bu esnada Abdullah b. Huzâfetü's-Sehmî ayağa kalkarak şöyle dedi: "Ver Ey Allah'ın Resûlü; sakın Allah'ın seni fakir bırakacağını ve senden nimetlerini kesivereceğini zannetme!" Hz. Peygamber (s.a.s.) bir süre sustuktan sonra şöyle buyurdu: "İşte zaten ben de bununla emrolundum."[133]

29. ÂYET:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan, kaybettiklerine hasret çeken bir hale düşmeyesin."

مَغْلُولَةً Ellere ve boyna bağlanan ip olup, cimrilikten kinayedir.

مَلُومًا Ayıplanan, kınanan (cimrilikle).

مَحْسُورًا Hasret çeken, pişman olan.

F. HARCAMADA ORTA YOL

Önceki âyette Cenab-ı Hakk infak etmeyi emretmişti. Burada da infaktaki ölçüyü ve adabı göstermektedir. Aslında ölçülü olma ve her şeyde dengeli davranma, İslam'ın belli başlı özelliklerindendir. Kur'ân, bu son

133 İbn Kesîr, el-Bidâye Ve'n-Nihâye, 6/63.

ümmeti, “vasat ümmet” olarak vasıflandırmış olup, bu da bütün davranışları içine almaktadır. Bu âyette hem harcamada aşırılık ve hem de cimrilik güzel bir teşbihle yerilmekte ve hoş karşılanmamaktadır. Cimrilik, ellerini boynuna bağlayan bir insana, israf ise, elini sonuna kadar açan dolayısıyla elinde avucunda hiçbir şey kalmayan bir adama benzetilmiştir. Ancak her iki durumda da pişmanlık ve ayıplanma söz konusu olup, açıkta kalma vardır. Nitekim başka bir âyette de harcamadaki ideal ölçü şu ifadelerle daha da pekiştirilmektedir: وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا “Rahman’ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar.” (Furkân, 25/67).

İSRAF: Herhangi bir şeyde haddini aşmaktır. İnfakta israf da, harcamada haddini aşırmaktır. Masraf ya bir zaruret veya bir ihtiyaç veya bir güzellik için yapılır. Zaruri olan masraf yapılmayınca yaşamak mümkün olmaz; mesela ölmeyecek kadar yemek bir zarurettir. İhtiyaç duyulan masraf yapılmazsa güçlük çekilir; mesela doyacak kadar yemek, ihtiyaçtır. Güzelleştirme için yapılacak masraf yapılmazsa, güzel olmaz; hoş yemek gibi. Ferdin ve toplumun kendi kazancına göre bu derecelerden bir sınırı vardır. Şu halde ne zaruret, ne ihtiyaç ve ne de güzellik için olmayan, faydasız, zararlı, meşru olmayan yönlere yapılan harcama herkes için bir israf olduğu gibi, insanların ihtiyacı karşısında fazla yiyip içmek de güzel değil, israf sınırına girmiş olur. İyilik ve yarar sağlayan şeylere harcamak ise boşa harcamak değil, üretmek olacağından israf olmaz. Rahmân’ın kulları faydasız, hayırsız yere sarfetmezler. Hakkını da kısmazlar ikisi arası denk olur. İşte iktisat denilen de budur.[134]

Demek ki vermeme bir cimrilik, saçıp savurma da tebzir olup, ikisi de zemmedilmiştir. Bütün işlerin hayırlısı ve faydalısı orta yoldur ve o takip edilmelidir. Cimrilik, İslam’ın hoş görmediği davranışlardandır. Cimrilik, maldaki bereketi yok eder. İnsan, vermemek suretiyle malının azalmayacağını zannetse de, aslında haberi olmadan eksildiği, malının bereketsizleştiği, infak edenin de malında artma ve bereketlenme olduğu haber verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)’den bu konuyla ilgili bir rivayet şöyledir: مَا

134 Elmalılı, 6/87-88.

مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلَّا مَلَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اللّٰهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَيَقُولُ الْآخَرُ اللّٰهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا "Kulların sabaha erdiği her günde iki melek semadan iner ve bunlardan biri şöyle dua eder: "Ey İlahımız! İnfak edene halef (devam) ver." Diğeri de şöyle dua eder: "Ey İlahımız! Cimriye de telef ver."[135]

السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنْ اللهِ قَرِيبٌ مِنْ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنْ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنْ النَّارِ وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنْ اللهِ بَعِيدٌ مِنْ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنْ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنْ النَّارِ وَلَجَاهِلٌ سَخِيٌّ أَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ عَالِمٍ بَخِيلٍ "Cömert kişi, Allah'a yakın, cennete yakın, insanlara yakın, cehennemden uzaktır. Cimri ise, Allah'tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak, cehenneme yakındır. Cömert bir cahil, cimri bir alimden Allah'a daha yakındır."[136]

خَصْلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "İki haslet vardır ki bir mü'minde asla beraber bulunmazlar: Cimrilik ve kötü ahlâk."[137]

إِيَّاكُمْ وَالظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ "Zulümden kaçının. Zira zulüm, Kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevketmiştir."[138]

Ayrıca cimrilikle ilgili Kur'ân'ın değişik âyetlerinde şu ifadeler vardır:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ "Allah'ın kendilerine lütfu ile bol bol verdiği nimetlerde cimrilik edip harcamayanlar, sakın bu hâli kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır, bu onların hakkında şerdir. Cimrilik edip vermedikleri malları kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah ne yaparsanız hepsinden haberdardır." (Âl-i İmrân, 3/180)

135 Buhari, Zekat 28; Müslim, Zekat 57.
136 Tirmizî, Birr 40.
137 Tirmizî, Birr 41.
138 Müslim, Birr 56.

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا "O cimrilik eden, üstelik etrafındaki insanlara cimriliği tavsiye eden ve Allah'ın lutf u fazlından kendilerine verdiği nimetleri gizleyen nankörler yok mu, işte Biz onları zelil ve perişan edecek bir azap hazırladık." (Nisâ, 4/37).

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ "Münafık erkeklerle münafık kadınlar size değil, birbirlerine benzerler: Kötülüğü teşvik edip iyiliği menederler ve cimriliklerinden dolayı ellerini sımsıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unutup terkettiler, Allah da onları terketti. Şüphesiz ki münafıklar, hep itaat dışına çıkan fasık kimselerdir." (Tevbe, 9/67)

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ "Onlardan kimi de Allah'a şöyle kesin söz vermişlerdi: "Eğer Allah bize lütfundan verirse, biz de mutlaka zekât ve teberrûda bulunacak ve elbette iyi insanlardan olacağız." Fakat Allah lütfundan onlara servet verince cimrilik edip onun hakkını vermediler. Allah'a verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemeyi âdet edinmeleri sebebiyle, Allah da bu işlerinin neticesini, kalplerinde kıyamet gününe kadar sürecek bir münafıklık kıldı." (Tevbe, 9/75-77).

30. ÂYET:

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا

"Şu kesin ki Rabb'in dilediği kimsenin nasîbini bollaştırır, dilediğinin nasîbini daraltır. Çünkü Rabb'in kullarının her halini bilip görmektedir."

Bu âyette Cenab-ı Hakk, dilediği kimselere bol bol verdiğini, dilediği kimselere de az verdiğini ve kullarının maslahatına uygun ölçüde verdiğini bildirmektedir. Rabb, bütün mahlukatı terbiye eden, onların işlerini ıslah edip yoluna koyan, iyi ve doğru olacak, uygun olacak bir ölçü üzere onun ihtiyaçlarını gideren, böylelikle, bazısının rızkını genişleten, bazısınınkini de daraltan kimse anlamına gelir. Arapça'da **kadr** kelimesi, darlaştırma, kıtlaştırma anlamına gelmektedir. Nitekim şu âyetlerde bu anlam kasdedilmiştir:

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا "İmkânı geniş olan, imkânına göre nafakayı bol versin. Nasibi sınırlı olan ise Allah'ın kendisine verdiği imkân ölçüsünde nafaka versin. Allah, herkesi sadece ona verdiği imkân nisbetinde yükümlü tutar. Allah, sıkıntının ardından kolaylık ihsan eder." (Talak, 65/7),

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ "Ama yine denemek için nasibini daraltınca O: "Rabbim beni zelil, perişan etti" der." (Fecr, , 89/16)

Allah Teâlâ bir kısım insanların rızıklarını da bol vermiştir. Zira onların menfaatine uygun olan da budur. Nitekim başka bir âyette bu husus şöyle ifade edilmiştir:

وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ "Eğer Allah kullarına rızık ve imkânları bol bol yaysaydı, onlar dünyada azarlardı. Lakin O, bu imkânları dilediği bir ölçüye göre indirir. Çünkü O kullarından haberdar olup onların bütün yaptıklarını ve yapacaklarını görmektedir." (Şûrâ, 42/27).[139]

İnsan, insanlar arasında servet bakımından var olan eşitsizliğin hikmetini anlamada zorlanabilir. Bunun için de suni birtakım vesilelerle, tabii servet dağılımını değiştirmeğe çalışmamalıdır. Tabii eşitsizliği ortadan kaldırmak veya onu adaletsiz bir hale sokmak için suni araçlar kullanmak doğru değildir. Her iki aşırı uç da yanlıştır. En iyi ekonomik sistem, servetin ilâhi kanuna uygun bir şekilde dağıtılmasına dayanan sistemdir.[140]

Allah, dilediğini zengin, dilediğini yoksul yapar. İnsan, Allah'ın kendisi için uygun gördüğünü, takdir buyurduğunu gönül hoşluğuyla karşılayıp O'na şükrederse mutlu olur. Kim bilir belki yoksul olması, hakkında hayırlıdır. Zengin olsa başına felaketler gelecektir. Her zengin de mutlu değildir. Zenginlik, Allah'ın bir kimseyi sevdiğinin işareti olamaz. Tersine fakirler Allah'a daha çok bağlıdır. Genellikle kişi zenginleştikçe şımarır, azar, hatta Allah'ı dahi tanımaz olur. Öyle kimseler için zenginlik felaket-

139 Râzî, *Tefsîr*, 20/156.

140 Mevdûdî, Ebu'l Alâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*,İnsan Yayınları, İst. 1996, 3/105.

tir. Çünkü o kimsenin yoksullaşan ruhu ızdırap çekecektir. Asıl zenginlik gönül zenginliğidir. Dünyanın her hali insan için bir imtihandır.[141]

إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا Çünkü Rabb'in kullarının her halini bilip görmektedir. Yani Allah Teâlâ, her insanın maslahat ve menfaatinin, kendisine işte o kadar vermesinde bulunduğunu bilir. İnsanların rızıklarındaki farklılık, Cenab-ı Hakk'ın haşa cimriliğinden değil, aksine onların menfaatlerini görüp gözetmesindendir.[142]

31. ÂYET:

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ

إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

"Fakirliğe düşme endişesi ile evlatlarınızı öldürmeyiniz. Onların da sizin de rızkınızı veren Biziz, Şüphesiz ki onları öldürmek büyük bir suçtur."

إِمْلَاقٍ fakirlik,

خِطْئًا suç, günah.

Bu ve 39. âyet dahil aradaki diğer âyetler, toplumsal muhtevâlı âyetlerdir. Aynı muhtevâ Tevrat'ta da yer almaktadır. Biz de ilgili ayetler üzerinde duracak, o konunun Tevrat'taki yerine de işarette bulunacağız.

141 Ateş, a.g.e; 5/213-214.

142 Râzî, 20/156-157.

İSLAM TOPLUMUNUN UYMASI GEREKEN DİĞER BAZI PRENSİPLER

A. FAKİRLİK ENDİŞESİYLE ÇOCUKLARIN ÖLDÜRÜLMEMESİ

Câhiliye döneminde bazı kimseler fakirlik ve açlık endişesiyle kız çocuklarını öldürürlerdi. Bir önceki âyette rızkı Cenab-ı Hakk'ın verdiği, dilediği kimselerin rızıklarını bol bol verdiği ve bu rızıkları kendisinin takdir ettiği vurgulanmıştı. Burada da tam yerinde bir beyanla fakirlikten korkarak çocukların öldürülmesi yasaklanıyor. Madem rızık Allah Teâlâ'nın elindedir; o zaman çok çocuk sahibi olmanın veya çocukların kız ya da erkek olmasının fakirlikle herhangi bir ilgisi yoktur demektir. Zira her şey Allah'a aittir. Böylelikle çok çocuk sahibi olmakla fakirlik arasında hiçbir ilginin bulunmadığı anlaşılıp da zihinlerdeki istifhamlar silindikten sonra, insanların inançları düzelmiş ve doğru bir hayat prensibine zıt olan bu vahşice hareketten vaz geçmişlerdir.[143]

Bu âyet, eski çağlardan günümüze dek süregelen doğum kontrolü hareketini kökten yasaklamaktadır. İnsanları, çocuklarını öldürmeğe veya düşük yaparak yok etmeye yönelten dürtü, açlık korkusuydu. Çağımızda buna yeni bir metod daha eklenmiştir: Kürtaj, İslâmî tebliğin bu maddesi insanların suni metodlarla çoğalmayı engellemesini yasaklamakta ve

143 Kutup, 4/2223.

Allah tarafından emredilen tabii metodlarla üremeyi, çoğaltmaya teşvik etmektedir. Bu maddeye göre, açlık ve kaynakların azlığına doğum oranını kontrol etmek gibi bir çözümü öne sürmeleri, insanların en büyük hatasıdır. Bu nedenle bu âyette insana şöyle bir uyarı yapılmaktadır:

"Ey insan! Yiyeceklerle ilgili düzenlemeleri yapan sen değilsin, fakat seni yeryüzüne yerleştiren, sana nimetler veren ve senden sonra geleceklere de nimetler verecek olan Allah'tır." Tarih bize bir bölgenin nüfusu ile beslenme kaynaklarının aynı oranda arttığını hatta besin kaynaklarının daha hızlı arttığını söylemektedir. Bu sebeple insanın Allah'ın işine ve düzenlemesine karışması aptallıktır.[144]

ARAP TOPLUMUNDA ÇOCUKLARIN ÜÇ SEBEPLE ÖLDÜRÜLDÜĞÜ ANLAŞILMAKTADIR

1. Tanrılara Kurban Etmeleri

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ

"Yine bunun gibi, onların, Allah'a ibadette ortak saydıkları putlarının hizmetçileri, müşriklerden çoğuna evlatlarını öldürmeyi iyi bir iş gösterdiler ki hem onları mahvetsinler, hem de dinlerini bozup karıştırsınlar." (En'âm, 6/137)

Rivayete göre putların bakıcıları vardı. Bu bakıcılar müşriklere evlatlarını öldürmeyi öğütlerler, bunu da cazip göstermeğe çalışırlardı. Belki de evladı Allah için kurban etmenin Hz. İbrahim'den kalma büyük bir ibadet olduğunu söylüyorlardı. Câhiliyye döneminde bir kişi, şu kadar çocuğu olursa bunlardan birini kurban edeceğine dair yemin ederdi. Nitekim Abdu'l-Muttalip de kendisini koruyacak kadar oğlu olduğu takdirde bunlardan birisini kurban etmeyi adamıştı.[145]

Araplar da bunu başka milletlerden almış olabilirler. Belki de onlar, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesini bilip, bu geleneği ondan almış olabilirler. Zaten onlar kendilerini Hz. İbrahim'in soyundan sayıyorlardı.

---

144 Mevdûdî, *Tefhîm*, 3/106-107.

145 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, 1/164-168.

Nitekim Hz. İbrahim rüyasında oğlunu kurban edeceğini görmüş ve böylece onu kurban etmek istemiştir:

رَبِّ هَبْ لِي مِنْ الصَّالِحِينَ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَابُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَاأَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنْ الصَّابِرِينَ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَاإِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ "Biz de ona aklı başında bir oğul müjdeledik. Çocuk büyüyüp yanında koşacak çağa erişince bir gün ona: "Evladım, dedi, ben rüyamda seni boğazlamaya giriştiğimi görüyorum, nasıl yaparız bu işi, sen ne dersin bu işe!" Oğlu: "Babacığım! dedi, hiç düşünüp çekinme, sana Allah tarafından ne emrediliyorsa onu yap. İnşaallah Allah'ın izniyle benim de sabırlı, dayanıklı biri olduğumu göreceksin!" dedi. Her ikisi de Allah'ın emrine teslim olup, İbrahim oğlunu şakağı üzere yere yatırınca ona şöyle nida ettik: "İbrahim! Rüyana sadık kalıp onun gereğini yerine getirdin. Onu kurban etmekten sizi muaf tuttuk. İşte böyle ödüllendiririz Biz iyileri! Bu, gerçekten pek büyük bir imtihandı. Oğluna bedel ona büyük bir kurbanlık verdik." (Saffât, 37/100-107).

2. Aileye Leke Getirir Savaşamaz Diye Kız Çocuklarını Gömmeleri

Câhiliye döneminde özellikle kız çocukları, ailenin başına bir bela olarak görülürdü. Bir insan için, kız çocuğun dünyaya gelmesinden daha büyük bir musibet yoktu. Böyle bir kimsenin adeta dünya başına yıkılmış gibi olurdu. Nitekim şu kudsî beyan onların içine düştükleri bu vahşetli durumu çok mükemmel bir şekilde tasvir etmektedir:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَى مِنْ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ "Onlardan birine bir kızının dünyaya geldiği müjdelenince, öfkesinden ve üzüntüsünden, yüzü mosmor kesilir. Müjdelendiği bu kötü haberin etkisiyle utanıp eşinden dostundan saklanmaya çalışır. Şimdi ne yapsın! Hor, hakir, itilip kakılan bir bela olarak hayatta mı bıraksın, yoksa toprağa mı gömsün, ne yapsın? diye kara kara düşünür! Dikkat ediniz, ne fena hükümlerdi verdikleri bu hükümler! (Nahl, 16/58-59).

Ve bu konuyla ilgili olarak anlatılan şu hâdise de, âyette işâret olunan bu duruma en güzel bir şekilde açıklık kazandırmaktadır. Bir gün bir sahâbî, Resûlullâh'ın huzuruna gelerek cahiliyeye ait bu anlayışı şöyle anlatmıştı: Yâ Resûlellâh! Biz câhiliye devrinde kız çocuklarımızı diri diri gömerdik. Benim de bir kız çocuğum vardı. Annesine: "Bunu giydir, dayısına götüreceğim" dedim. Hanımım dediğimi yaptı. Çocuk hakîkaten dayısına gideceğini zannediyor ve seviniyordu. Elinden tutup daha önce kazdığım bir çukurun yanına getirdim. Ona kuyuya bakmasını söyledim. O, tam kuyuya bakayım derken, sırtına bir tekme vurdum ve onu çukura yuvarladım. O ise, düştüğü çukurdan: "Babacığım! Babacığım!" diye bağırıyordu. Sahâbî bunu anlatırken, Hz. Peygamber ve yanındakiler de ağlıyorlardı. Orada oturanlardan biri: "Hz. Peygamberi üzüyorsun!" deyince, Resûlullah: "Bir daha anlat" dedi. Sahâbî olayı bir daha anlattı. Ve Resûlullâh'ın gözlerinden süzülen yaşlar, sakalından aşağıya akıyordu."[146]

3. Fakirlik Korkusuyla Çocukları Öldürme

Câhiliye döneminde çocukların öldürülme sebeplerinden biri de bu âyette de belirtildiği gibi açlık korkusudur. Bu âyet, hem o dönemdeki insanlara, hem de daha sonra gelecek ve çocukların fakirliğe sebep olacağı düşüncesine kapılacak kimseleri uyarıyor ve bu düşüncenin yanlış olduğunu, zira rızkın Allah'ın himayesinde olduğu vurgulanıyor.

نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُم "Onların da sizin de rızkınızı veren Biziz." Bu cümlenin bir benzeri de En'âm sûresinde geçmektedir: قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ "Deki: "Gelin Rabb'inizin size neleri haram kıldığını ben okuyup açıklayayım: O'na hiçbir şeyi şerik yapmayın, anaya babaya iyi davranın, fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, *çünkü sizin de onların da rızkını veren Biziz.*" (En'âm, 6/151)

Birinci âyette önce çocuklar zikredilmiş. Zira burada bahsi geçen husus, insanların fazla çocuk sahibi olmalarından dolayı fakirliğe düşecekleri endişesiyle çocuklarını öldürmeleridir. Onların bu yersiz endişelerine mu-

146 Dârimî, Mukaddime 1. Ayrıca bkz: Râzî, *Tefsîr*, 20/45-46; Âlûsî, a.g.e, 14/169.

kabil Cenab-ı Hakk önce çocukların rızkını vereceğini zikretmekle, onların yanlış inançlarını düzeltmektedir.

İkinci âyette ise, çocukların öldürülmesine babaların aslında fakir oluşları sebep gösterildiği için, Allah Teâlâ babaların rızkına kefil olacağını önce zikrederek, yine böyle bir inancın yanlışlığını düzeltiyor. İşte bu iki âyette kelimelerin önce sonra gelmesindeki hikmet bu olsa gerektir.

إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا “Şüphesiz ki onları öldürmek büyük bir suçtur.” Âyetin sonunda da, o masum yavruların öldürülmesinin büyük bir suç ve günah olduğu belirtilmiştir. Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.) de çocukları fakirliğe düşerim endişesiyle öldürmenin büyük günahlardan olduğunu bildirmiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ قَالَ أَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ إِنَّ ذَلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ وَأَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ

Abdullah b. Mes’ûd diyor ki: Resûlullah (s.a.s.)’e: “Hangi günah daha büyüktür?” dedim. “Seni yaratan Allah’a ortak koşmandır.” dedi. Ben: “Bu gerçekten çok büyük bir günah” dedim. Sonra hangisi? dedim. “Senin rızkına ortak olur endişesiyle çocuğunu öldürmendir.” dedi. Sonra hangisi? dedim: “Komşunun hanımıyla zina etmendir.” buyurdu.[147]

Cahiliyenin kız çocukları öldürme âdetinin ötesinde, ayet kürtajı yasaklıyor. Nüfus nüfuzu artırır. Tarih bize, ülkelerin nüfusları ile beslenme kaynaklarının aynı, hatta daha hızlı bir oranla arttığını göstermektedir. Mesela; Türkiyenin nüfusu 20 milyon iken, 65 milyon olduğu döneme göre maddi imkanların çok daha az olduğu kesin bir gerçektir.[148]

32. ÂYET:

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

“Sakın zinaya yaklaşmayın; çünkü o çirkinliği meydanda olan bir hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur.”

147 Buhârî, Tefsîr 25; Edeb 20; Diyât 1; Müslim, Îmân 141-142; Ebû Dâvûd,

148 Yıldırım, Kur’ân-ı Hakîm ve Meâli, s. 284, İsra: 31. âyetin açıklamasında.

الزِّنَى Arada herhangi bir nikah akdi olmaksızın, irade ve ihtiyar ile kadın-erkek arasında yapılan cinsî ilişkidir.

وَسَاءَ سَبِيلًا Kötü bir yol ve meslek!

B. ZİNANIN HARAMLIĞI

Çocukların öldürülmesinden sonra zina hadisesine geçildi. Zira pekçok yönüyle zinada katl (öldürme) manası vardır. Zira hayat dolu bir madde, meşru olan bir yere akıtılmayıp, gayr-ı meşru başka bir yere akıtılmak suretiyle, gayr-ı meşru bir neslin meydana gelmesine yol açmaktadır. Çoğu zaman bu gayr-ı meşru çocuklar, dünyaya gelmesin diye, daha ana rahminde iken ya henüz hayat bulmadan, ya da hayat bulduktan sonra öldürülür. Bazan çocuk doğmadan önce işlenen bu öldürme cinayeti, bazan da çocuk doğduktan sonra işlenir. Şayet canına kıyılmamış da hayata terkedilmişse, bu çocuklar genellikle hakîr ve kötü bir hayat yaşarlar ki, bu da toplum için, bir canlının kaybı demektir.

"Başka bir yönüyle de zina, yaygınlaştığı her toplumu katletmiş sayılır. Zira zinanın yaygınlaştığı toplumlarda soylar bozulur, gayr-ı meşru yolla kanlar karışır, namus ve nesil yönünden güvenler sarsılır, toplumdaki bağlar zayıflar, böylelikle o cemiyet yıkılmağa mahkum olur. Böyle bir durum ise, toplumlar için ölüm demektir.

"Zinanın toplum için ölüm sayılan yönlerinden biri de şudur: Şehevî ihtiyacın zina yoluyla giderilmesi sonunda, eşler arasındaki alaka felce uğrar. Böylece aile yuvası değerini kaybederek geri planda kalmış olur. Halbuki yetişecek nesilleri kanatları altında koruyup yetiştirecek olan, aile yuvasıdır. Çocuk, fıtrî gelişmesini de, ahlâk ve terbiyesini de aileden alır.

"Fuhuş hangi millette yaygınlaşmışsa, o milletin sonu felaket olmuştur. Tarihin ilk devirlerinden günümüze kadar bu gerçeğe şahit olunmaktadır. Bazı kimseler, Avrupa ve Amerika'da fuhşun yaygın olmasına rağmen bu ülkelerin maddî kuvveti ellerinde tuttuklarını ileri sürerler.

"Halbuki Fransa gibi oldukça eski olan ülkelerde fuhşun meydana getirdiği izmihlal meydandadır. Amerika gibi yeni kurulmuş ülkelere gelince, bunların henüz belki zararlarını hissettirmemektedir. Ancak bunların

durumu, gençlik çağlarında bütün enerjilerini israf eden insanlara benzemektedir. O çağlarda gençliğin verdiği kuvvetle, hiçbir şeyin farkında olmazlar. Ancak yaş ilerleyince birden bire çöküp gidiverirler. Vaktinde itidalli davrananların yaşlılığa karşı gösterdiği mukavemeti gösteremezler.

"Kur'ân, zinaya sadece yaklaşmaya dahî izin vermemektedir. Bu, zinadan sakındırmak için mübalağalı bir yasaktır. Zira insanı, zinaya sevkeden şehvet duygusu şiddetli bir duygudur. Bundan dolayıdır ki, zinaya yaklaşmamak suretiyle onun tehlikesinden emin olunabilir. Halbuki yaklaşıldığı takdirde bu emniyeti sağlamak güçleşir.

"Bunun içindir ki İslam, zinayı yasaklarken, ona götüren vesileleri de dikkate almıştır. Zaruret olmadıkça kadınla erkeğin ihtilatına müsaade etmemiştir. Bir kadınla bir erkeğin başbaşa kalmalarına, kadının yabancı erkeklere karşı süslenip püslenmesine izin vermemiştir. Durumu müsait olanların derhal evlenmesini, müsait olmayanların oruç tutmak suretiyle kendini frenlemesini emreder. Evlenmelerde fazla başlık alma ve benzeri şeylerle evliliklerin zorlaştırılmasını istemez. Evlenmek isteyenlere yardımı teşvik eder. Çoluk çocuk sahibi olmanın fakirliğe yol açacağı şeklindeki bâtıl inançları reddeder. Evlenip kendini haramdan korumak isteyenlere yardımcı olunmasını emreder.[149]

Gerek sıhhî, gerek tabiî, gerek ahlâkî, gerek hukukî, gerek ictimâî hangi yönden düşünülürse düşünülsün zina çok zararlı, harap edici bir günahtır. Erkekle kadının yaratılış ihtiyaçlarından olan cinsî münasebetlerinin, meşru ve güzel yolu zinada değil, nikahtadır. Nikahta hayatın bir bereketi, zina ve hayasızlıkta ise onun yok olması ve sonuçsuz kalması vardır. Nikahın kolaylığı, doğruluk ve emniyeti, çoğalması bir toplum bünyesinin sıhhatinden olduğu gibi, tersi olan zinanın yayılması da aksine toplum bünyesini kemiren, çürüten, her türlü ahlâkî kötülüklere sürükleyen tahrip edici şeylerin başıdır. Tıbbî ifade ile ifade edecek olursak zina, toplum bünyesinin firengisidir. Bir hadis-i şerifte Peygamber efendimizden rivayet edilmiştir ki: "Ey insanlar topluluğu! Zinadan kaçınınız, çünkü onda altı özellik vardır. Üçü dünyada, üçü ahirettedir. Dünyadakiler değerleri giderir, fakirlik getirir, ömrü kısaltır. Ahirette de Allah'ın gazabına, hesabın

149 Kutup, a.g.e; 4/2223-2224.

kötülüğüne, cehennemde ebedî kalmaya neden olur." Bu sebepten insanlara yardım ve acıma ona teşvikte değil, ondan menetme ve zorlama ile kurtarmaktadır.[150]

Evlilik dışı cinsel ilişki demek olan zina öteden beri insan aklının, ahlak ve hukuk düzenlerinin, diğer semavi dinlerin yanlış, ayıp ve kötü gördüğü bir fiil olup İslâm dininde de kesin olarak yasaklanmış, işlenmesi büyük günahlar arasında sayılmış ve önlenebilmesi için bir takım tedbirler öngörülmüştür.

"Kur'ân'da namus ve iffeti koruma, müslüman erkek ve kadınların en önde gelen vasıfları olarak sayılır (Mü'minûn, 23/5; Nûr, 24/30-31; Furkân, 25/68; Ahzâb, 33/35). Kur'ân'da "Zinaya yaklaşmayın, zira o bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur" (İsrâ, 17/32) buyrularak, hem zinanın apaçık bir çirkinlik ve sapma olduğu belirtilmiş, hem de zinanın yanısıra kişiyi zinaya götürecek yol ve ortamlar da yasaklanmıştır. Çünkü zina, nesebin karışmasına, ailenin dağılmasına, hısımlık, komşuluk, arkadaşlık gibi bağların çözülüp toplumun manevi ve ahlaki değerlerinin temelden sarsılmasına yol açan ve insanı bedenî zevklerinin esiri yapıp aşağılayan çirkin bir davranıştır. Böylesi zararlı ve kötü davranışın sadece ahlakî ve dinî müeyyidelerle yasaklanması yeterli olmayacağından Kur'ân'da zina eden erkek ve kadına bedenî ceza (100 celde) uygulanması da emredilmiştir (Nur, 24/3). Hz. Peygamberin (s.a.s.) tatbikatında ise bu konuda bir ayırıma gidilerek, Kur'ân'da zikredilen bedenî ceza evli olmayan (gayr-i muhsan) kimselerin zinasına uygulanmış ve ayrıca bu kimseler bulundukları bölge dışına bir yıllığına sürgün edilmiş, zina eden evli (muhsan) erkek veya kadının ise taşlanarak öldürülmesi (recm) yönünde uygulama yapılmıştır.[151]

"Kur'ân ve Sünnetteki bu esaslardan ve ayırımdan hareketle gelişen İslâm ceza hukukunda da, zina suçunun oluşumu, uygulanacak cezanın mahiyet, tür ve şekli sanık ve suçluların hak ve yükümlülükleri gibi konularda ayrıntılı bir hukuk doktrini meydana gelmiştir. Bu ayrıntıların temel amacı, suçta ve cezada kanuniliğin, açıklık, kesinlik ve objektifliğin sağlanması, suçlunun ve toplumun haklarının korunmasında dengenin

150 Elmalı, a.g.e; 5/545-546.

151 Buharî, Hudud, 30, 32; Ebu Davud, Hudûd 23-25; Şevkani, Neylu'l-Evtâr, 7/91-97.

kurulması, toplumun genel ahlak esaslarının ve kamu düzeninin ihlalinin önlenmesidir.

"İslâm hukuk doktrinine göre, zina suçunun oluşması için bu fiili işleyen kimsenin âkil (temyiz gücüne sahip) ve buluğa ermiş olması, baskı ve zor kullanılmadan ve haram bir ilişki olduğu bilinerek işlenmiş olması şartları aranır. Zina eden taraflardan bekar olana yüz sopa (celde) cezasının yanısıra bir yıllık sürgün cezası da verilir. Ancak, bu sürgün cezasının hapis olarak da uygulanabilmesi, kadınlara uygulanması, kesin ve belirli bir ceza mı (had) yoksa hakimin takdirine bağlı bir ilave ceza mı (tazir) olduğu gibi hususlar fakihler arasında tartışmalıdır.

"Zina suçuna recm cezası ise, suçlunun evli, ergen (baliğ) hür ve âkil olması şartıyla yani tam bir ceza ehliyete sahip olması halinde uygulanır, İslâm hukukçularının çoğunluğu, kişinin sahih evlilik ve zifaftan sonra "muhsan" statüsüne geçeceği ve bundan sonra dul kalsa bile yine zinasına recm cezasının verileceği görüşünde olmakla birlikte, bu cezanın sadece suç anında evli olanlara uygulanacağı yönünde görüş de vardır. Ebu Hanife ve Malîk'e göre recm cezasının uygulanabilmesi için suçlunun müslüman olması da şarttır. Onlara göre, zina eden gayri muslimlere recm dışında cezalar verilir. Ebu Yusuf, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise recmin uygulanması açısından müslüman ile zimmî (gayr-i müslim) arasında fark gözetilmez.

"Zinanın ispatında dört erkek şahidin bulundurulması veya suçlunun dört defa ikrarda bulunması şartı da suçun tespit ve ispatında şüpheli durumları önlemek içindir. Bu aynı zamanda zinanın aleniyet kazanıp toplumca bilinir bir hal aldığında cezalandırılması gibi bir anlam da taşır.

"İslâm'da suçların önlenmesi, kişileri suçu işlemeye sevkeden duygu, ortam ve araçların ıslah edilmesi, işlenen suç ve günahların da mümkün olduğu ölçüde gizlenmesi ilke edinildiğinden, öncelikli olarak, erkek ve kadınların yabancıların (aralarında evlilik bağı veya devamlı evlenme engeli bulunmayan kimselerin) yanında belli yerlerini örtmeleri, birbirlerini tahrik edecek şekilde davranmamaları, yabancı kadınla erkeğin başbaşa kalmaması toplumda açıklık ve müstehcenliğin önlenmesi gibi birinci kademede yer alan önlemler alınmıştır. Karşı cinsleri cinsel yönden uyaracak türde söz, bakış ve yakın ilişkilerin de zinaya hazırlayıcı hareketler olarak kınanması bu yüz-

dendir. Bu tedbirlerle yetinilmeyerek İslâm'da ailelere ve topluma çocukları eğitme, evlilik yaşını geçerli bir sebep olmadıkça geciktirmeme, evlenmeleri kolaylaştırma, toplumda dini ve ahlaki değerleri diri tutma görevi verilmiş, her müslümanın kendi eğilim ve davranışını kendi başına denetleyebilecek bir ahlaki yetişkinliğe, kişilik ve sorumluluk bilincine ulaşması hedeflenmiştir. Çünkü İslâm'ın temel gayesi suçluların cezalandırılması değil, toplumda suç ortamının oluşmaması, insanların güven ve huzur içinde yaşamasıdır. Ancak, bütün bu tedbirlere rağmen toplumda zina suçu işlendiğinde, aleniyet kazanıp kesin olarak ispat edildiğinde, suçlunun cezalandırılması, hem suçun önlenmesi, hem toplum hakkının korunması açısından kaçınılmaz bir sonuçtur. İslâm'ın cezaların objektif, âdil ve tutarlı bir şekilde uygulanmasını emredip suçluya artık suçu işledikten sonra acınmaması gerektiğini ikaz etmesi de (Nur, 24/2), suçlunun cezalandırılmasının gerçek anlamda adalet ve rahmet olması gerçeğini ifade içindir. Çünkü insanlara gerçek anlamda acıma, suçluları affetme şeklinde değil, suçları önlemeye çalışma, suça giden yolları kapama, fakat toplumda suç işlendiğinde de tavizsiz, tutarlı ve etkili şekilde suçları cezalandırma ile olur. Bu yüzden İslâm hukukunda zina suçuna uygulanan yüz sopa veya recm cezası, toplumun ortak yararı için konmuş, devletin veya suç mağdurlarının af yetkisi de bulunmayan had cezaları arasında yer almıştır. Fakat dikkatten uzak tutulmaması gereken bir husus, bu suçun sübutuna karar verilebilmesi için öngörülen ağır isbat şartları sebebiyle, hadd-i zina (özellikle recm cezası) İslâm tarihi boyunca nadir olaylarda uygulanabilmiştir. Bu da asıl hedefin cezalandırma değil suçları asgariye indirme olduğunu gösteren açık bir delildir.

"Günümüz toplumlarında zinanın, bir çok cinsel suç ve sapıklığın yaygın bir hal almasının, aileyi ve toplumun ortak manevi ve ahlaki değerlerini sarsıcı bir boyuta ulaşmasının temelinde eğitimin, aile ve beşeri ilişkilerin dini ve ahlaki zeminden koparılarak bireyci, özgürlükçü, bencil ve yararcı bir zeminde geliştirilmeye çalışılması, suçları tespit ve cezalandırmada, kadın-erkek ilişkilerinin bireysel özgürlüklerin ve hakların sınırlarını belirlemede bazı temel kriterlerin yitirilmiş olması yatmaktadır. Bu yanlışlıklar sonucu, suçluya acıma adı altında birçok suç gerektiği şekilde önleyici, ıslah edici ve denk bir ceza ile karşılık görmemekte, suç

mağduru fert veya toplumun hakları gözardı edilmektedir. Batı toplumu için çok daha geçerli olan bu değerlendirmeler, batı toplumuyla yakın ilişki içinde olan müslüman toplumlar için de kısmen geçerli olup, batı toplumlarındaki bu olumsuz gelişmelerden müslüman toplum ve kesimler de oldukça etkilenmektedir. Toplumumuzda bu alanda sayıları ve etkinlikleri giderek artan birçok olumsuz kurum, yayın, yönlendirme ve cinsel özgürlük propagandasına ve resmi eğitimin ve politikaların da bu konuda yetersizliğine rağmen zinanın ve diğer cinsel suç oranlarının batı toplumlarına göre daha düşük olmasının temel nedeni, İslâm dininin ve genel ahlak ilkelerinin fertlerin gönüllerinde, günlük hayatlarında ve beşeri ilişkilerinde egemenliğini ve yönlendiriciliğini büyük ölçüde sürdürmekte oluşudur. Ancak bunun yeterli bir güvence olarak görülmesi yanlış olur. Suçlunun cezalandırılmasından çok suçun işlenmesine meydan verilmemesi ve o ortamın yaratılmaması daha önemli olduğuna göre, bireylerin iyi eğitilmesi, ahlaklı ve erdemli kişiler olarak yetiştirilmesi, cinsi arzu ve ihtiyaçların sömürü aracı yapılmasının ve müstehcenliğin önlenmesi günümüzde daha büyük önem taşımakta, devlet, toplum ve bireyler olarak her kesim bu alanda ayrı sorumluluk taşımaktadır.[152]

Resûlullah (s.a.s.) de zinanın çok kötü bir fiil olup, büyük günahlardan olduğunu, ümmetinin bundan sakınması gerektiğini belirtmiş ve bu hususta tahşidatta bulunmuştur. Mesela bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَمُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ "Zina eden bir kimse, zina yaptığı sırada mü'min olarak zina yapmaz, içkici içki içtiği sırada mü'min olduğu halde içki içmez, hırsız da çaldığı sırada mü'min olarak hırsızlık yapmaz."[153]

Zina Tevrat'ın On Emrinde yasaklanmış ve aynı zamanda çok ağır müeeyyideler konmuştur.

"Bir adam bir cariyeyle yatarsa, eğer kadın nişanlı, bedeli ödenme-

152 Bardakoğlu, Ali, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İFAV Yayınları, İst.1997, 4/586-589.

153 Buhârî, Mezâlim 30, Eşribe 1, Hudûd 1; Müslim, Îmân 100; Ebû Dâvûd, Sünnet 16.

miş ya da azat edilmemişse, ikisi de cezalandırılacak ama öldürülmeyecek. Çünkü kadın özgür değildir." (Levililer, 19:20) "Kızını fahişeliğe sürükleyip rezil etme. Yoksa fahişelik yayılır ve ülke ahlaksızlıkla dolup taşar." (Levililer, 19:29),

"Biri başka birinin karısıyla, yani komşusunun karısıyla zina ederse, hem kendisi, hem de zina ettiği kadın kesinlikle öldürülecektir. (Levililer, 20:10) Babasının karısıyla yatan, babasının namusuna leke sürmüş olur. İkisi de kesinlikle öldürülecektir. Ölümü hak etmişlerdir. (Levililer, 20:11), Bir adam geliniyle yatarsa, ikisi de kesinlikle öldürülecektir. Rezillik etmişler, ölümü hak etmişlerdir. (Levililer, 20:12) Bir erkek başka bir erkekle cinsel ilişki kurarsa, ikisi de iğrençlik etmiş olur. Kesinlikle öldürülecekler. Ölümü hak etmişlerdir. (Levililer, 20:13) Bir adam hem bir kızla, hem de kızın annesiyle evlenirse, alçaklık etmiş olur. Aranızda böyle alçaklıklar olmasın diye üçü de yakılacaktır. (Levililer, 20:14) Bir hayvanla cinsel ilişki kuran adam kesinlikle öldürülecek, hayvansa kesilecektir. (Levililer, 20:15) Bir kadın cinsel ilişki kurmak amacıyla bir hayvana yaklaşırsa, kadını da hayvanı da kesinlikle öldüreceksiniz. Ölümü hak etmişlerdir. (Levililer, 20:16,) Bir adam anne ya da baba tarafından üvey olan kız kardeşiyle evlenir, cinsel ilişki kurarsa, utançtır. Açıkça aşağılanıp halkın arasından atılacaklardır. Adam kız kardeşiyle ilişki kurduğu için suçunun cezasını çekecektir. (Levililer, 20:17) Âdet gören bir kadınla yatıp cinsel ilişki kuran adam kadının akıntılı yerini açığa çıkarmış, kadın da buna katılmış olur. İkisi de halkın arasından atılacaktır." (levililer, 20:18)

33. ÂYET:

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا

"Haklı bir gerekçe olmaksızın Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse onun velisine (mirasçısına) bir yetki vermişizdir; artık o da kısas hususunda aşırı davranmasın, meşrû hakla yetinsin. Zaten kendisine yetki verilmekle gerekli destek sağlanmıştır."

إِلَّا بِالْحَقِّ Haklı bir sebep.

لِوَلِيِّهِ Vârislerine

سُلْطَانًا Selâhiyet, hakkını arama.

فَلَا يُسْرِفْ Meşru ölçüleri aşmak, ileri gitmek.

C. CAN DOKUNULMAZLIĞI

İslam, bir sulh ve silm dinidir. Bunun içindir ki, masum bir kimsenin öldürülmesi, büyük günahlardan sayılmıştır. Hayat veren Allah olduğu gibi, bu hayatın alınması da ancak Cenab-ı Hakk tarafındandır. Her şahsın dokunulmazlığı ve hayat hakkı vardır. Konunun dışında hiç kimsenin bu hakkı alması söz konusu değildir.

İnsanın vücudu İslam nazarında o kadar önemlidir ki, bir kişinin haksız yere öldürülmesi bütün bir insanlığın öldürülmesi gibi kabul edilmiştir:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ "İşte bundan dolayı İsrail oğullarına Kitapta şunu bildirdik: Kim kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir adamın hayatını kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış olur. Resûllerimiz onlara açık ayetler ve deliller getirmişlerdi. Ne var ki onların çoğu bütün bunlardan sonra, hâla yeryüzünde fesat ve cinayette aşırı gitmektedirler." (Mâide, 5/32).

Başkasına ait bir cana kıyıldığında, bunun cezası olarak kısas uygulanması emredilmiştir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَاأُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Ey iman edenler! öldürülen kimseler hakkında size kısas farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile kısas olunur. Ama kim, maktûlün velisi tarafından affedilirse kısas düşer. Bundan sonra gereken diyeti ona güzel ve makul bir

şekilde ve tam olarak ödemek gerekir. Bu esneklik Rabb'iniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur. Artık kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse ona son derece acı bir azap vardır. Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Böylece korunmayı umabilirsiniz." (Bakara, 2/178-179)

İnsan, yaratılışından itibaren çok önemli bir varlık olduğundandır ki, onun canını emniyete almak için konulan kısas hükmü sadece Kur'ân-ı Kerim'de olmayıp diğer dinlerde de var olan bir gerçektir. Mesela Tevrat'ta da bu hususla ilgili şu hükümleri görmekteyiz: "Adam öldürmeyeceksin." (Çıkış, 20:13) "Bir adamı vuran, vurduğu ölürse mutlaka öldürülecektir... Ve babasına, yahut anasına vuran mutlaka öldürülecektir. Ve adam çalan, onu satmış olsun, yahut kendi elinde bulunsun mutlaka öldürülecektir. Ve babasına yahut anasına la'net eden mutlaka öldürülecektir. Eğer bir adam kölesine, yahut câriyesine değnekle vurur ve onun eli altında ölürse mutlaka cezalandırılacaktır... Eğer adamlar kavga edip bir gebe kadına çarparlar ve onun çocuğu düşerse ve bir zarar olmazsa, kocasının kendi üzerine tayin edeceği gibi tazmin edecek ve hâkimler vasıtasıyla verecektir. Fakat zarar olursa o zaman can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin." (Çıkış, 2/2-25),

Tevrat'taki bu ifadelere işaretle Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyrulur: "Hem Tevrat'ta onlara şu hükmü de farz kıldık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılıktır. Hülasa bütün yaralamalar birbirine kısas edilir. Fakat kim bu kısas hakkından feragat edip bağışlarsa bu, kendi günahları için keffaret olur. Kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse işte onlar tam zalimdirler." (Mâide, 5/45). Yani kısas, can almak için değil, cana dokundurmamak için hükmedilmiştir. Onun içindir ki hak sahibi kişi kısastan vazgeçerse, kısas yapılmaz.

İnsanın canı o kadar kıymetlidir ki, kendi hayatını müdâfaa ederken öldüğü zaman en yüksek bir derece olan şehitlik mertebesiyle müjdelenmiştir.[154] Aynı zamanda insanın hayatının önemindendir ki, açlıktan ve susuzluktan dolayı ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, ölmeyecek ka-

154 Tirmizî, Diyât 21; Ebû Dâvûd, Sünnet 29.

dar haram olan şeylerle hayatını kurtarması izni dahî verilmiştir ki, bu da İslâm'ın insan hayatına verdiği önemi göstermesi açısından son derece önemli bir husustur.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ "Hiçbir cana kıymayın!" yasağı, sadece başkalarını değil, kişinin kendi canını da kapsamı içine almaktadır. Çünkü o da bu emri takip eden yasağın içine dahildir. Bu nedenle intihar da cinayet kadar büyük bir günahtır. Bazı akılsız insanlar, intiharın yasak olmadığını, çünkü herkesin kendi nefsi (canı) üzerinde hâkim olduğu fikrini ileri sürmektedirler. Bu nedenle, onlara göre kişinin kendisini öldürmesinde veya servetini yok etmesinde hiçbir kötülük yoktur. Onlar her nefsin Allah'a ait olduğunu ve kişinin onu yok etme, hatta kötüye kullanmaya bile hakkı olmadığını unutmaktadırlar. Bu dünya bir imtihan yeridir ve biz Allah'ın dilediğine uygun bir şekilde hayatımızın sonuna dek burada bir denemeden geçeceğiz. Yaşadığımız şartların uygun veya denenme için tercih edilir olup olmaması önemli değildir. Bunun için bırakın imtihandan kurtulmak için (Allah'ın yasakladığı) intihar suçunu işlemeyi, imtihan alanından kaçmak bile doğru değildir. Çünkü intihar eden kimse, küçük ve önemsiz meselelerden büyük ve ebedî azaba kaçmaktadır.[155]

Allah Resûlü de, intiharın büyük bir günah olduğunu, âhirette insanın başına büyük felaketler getireceğini şu ifadeleriyle haber vermiştir: عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَال مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ يَتَرَدَّى فِيهِ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا وَمَنْ تَحَسَّى سُمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَسُمُّهُ فِي يَدِهِ يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ فَحَدِيدَتُهُ فِي يَدِهِ يَجَأُ بِهَا فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا "Bir kimse kendisini dağdan atarak öldürürse, o kimse cehennem ateşinde sürekli olarak yukarıdan aşağıya kendisini atmak suretiyle azap görür. Kim de zehir içmek suretiyle kendi canına kıyarsa, bu zehiri daima içerek cehennemde azap görür. Ve bir kimse de bir bıçakla kendisini öldürürse, o bıçak elinde olarak cehenneme getirilir. Onu karnına sokmak suretiyle orada azap görür."[156]

Bir mü'minin başka bir mü'mini öldürmesi, kasıtsız bir hatanın dışın-

155 Mevdûdî, *Tefhîm*, 3/107-108.

156 Buhârî, Tıb 56; Müslim, Îman 175; Tirmizî, Tıb 7.

da asla doğru değildir. Hatayla olduğunda da bunun belli bir cezası vardır. Sadece mü'minlerin değil, diğer insanların öldürülmesi de yasaklanmış ve böyle bir durumdaki cezalar da yine Kur'ân tarafından belli edilmiştir. Şu beyanlar bu hususla ilgilidir:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا "Müminin mümini öldürmesi olacak iş değildir, ancak yanlışlıkla olursa başka. Kim yanlışlıkla bir mümini öldürürse mümin bir esir (köle) âzad etmesi ve öldürülenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir; ancak onlar diyetten vazgeçip bağışlarsa o başka. Eğer yanlışlıkla öldürülen, kendisi mümin olmakla birlikte Size düşman bir kavimden ise, öldürenin mümin bir esir (köle) âzad etmesi gerekir. Eğer öldürülen, aranızda anlaşma bulunan bir topluluktan olursa, varislerine teslim edilecek bir diyet ile mümin bir esir âzad etmesi gerekir. Bunları yapmaya gücü yetmeyenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için ardarda iki ay oruç tutması gerekir. Allah her şeyi hakkiyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Nisâ, 4/92)

Kur'ân'a göre kasden bir müminin öldürülmesi, cehennemi, Allah'ın gazabını, lanetini ve büyük azabını gerektiren bir suç olarak kabul edilmiştir:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا
"Kim bir mümini kasden öldürürse onun cezası, içinde ebedi kalmak üzere gireceği cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır." (Nisâ, 4/93)

Resûlullah (s.a.s.) de adam öldürmeyi yedi helak edici büyük günah arasında saymıştır: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكُ بِاللّٰهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ Resûlullah (s.a.s.) "Yedi helak edici şeyden sakının!" buyurunca, bunların neler olduğu kendisine soruldu. Resûlullah şöyle cevap verdiler: "Allah'a şirk

koşmak, sihir, haklı bir gerekçe olmaksızın bir cana kıymak, yetim malını yemek, faiz yemek, savaş meydanından kaçmak, kendisini haramlardan muhafaza eden mümin kadınlara zina iftirasında bulunmaktır."[157]

Hz. Peygamber (s.a.s.)'den konuyla ilgili şu ifadeler de oldukça önemlidir:

"Kıyâmet gününde insanlar arasında hükmü verilecek ilk dava, kan davalarıdır."[158]

"Dünyanın tamamen yok olması, Allah katında müslüman bir adamın öldürülmesinden daha hafiftir."[159]

"Her kim yarım cümleyle de olsa, bir müslümanın öldürülmesine yardım ederse, kıyâmet gününe, iki kaşının arasına (Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiştir.) yazısı yazılmış olarak getirilir."[160]

إِلَّا بِالْحَقِّ "Haklı bir sebep hariç."

Haklı bir sebebin ne olduğunu, Kur'ân'ı açıklama yetkisi kendisine verilen Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle bildirmiştir: لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ أَوْ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانِهِ أَوْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ "Müslüman bir kimsenin kanı, ancak şu üç sebepten dolayı helal olur: İslam dinini terkedip müslümanlar arasında tefrika çıkmasına sebep olmak, evli olduğu zina yapmak, kendisinin öldürdüğü bir kimseye karşılık kısas olarak."[161]

Hadiste belirtilen üç hususla ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Birinci şıkta bir kimsenin İslam dinini terkedip müslümanlar arasında tefrika meydana getirmesi, Allah Teâlâ'nın müslümanlara tevdi ettiği emniyet ve nizamın sarsılmasına sebep olur. Böylece müslümanlar, İslam düşmanı olan kâtillerin insafına terkedilir. İslam toplumun bu duruma düşmemesi için İslam'ı terkeden bozguncu kimsenin katlolunması emredilmiştir. Aslında bu şahıs İslam toplumuna herhangi bir zorlama neticesinde girmiş değildir. İslam'da zorlama yoktur. Kendi isteğiyle bu dini kabul edip, müs-

157 Buhârî, Vesâyâ 23; Tıb 48 Müslim, Îmân 144; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10.

158 Buhârî, Diyât 1; Müslim, Kasâme 8.

159 Tirmizî, Diyât 7.

160 Tirmizî, Diyât 8.

161 Buhârî,Diyât 6; Müslim, Kasâme 25-26; Ahmed b. Hanbel, 1761-70.

lümanların içine giren bu şahıs, İslam toplumunun bütün sırlarını öğrenmiş durumdadır. Böyle bir durumdan sonra İslam'dan ayrılması, bu toplum için büyük tehlike arzeder. Daha önce İslam'a girmeyip dışarıda kalsaydı kimse bu dine girmesi için kendisini zorlayacak değildi.[162]

İslam hukuk doktrininde hakim eğilim irtidat edenle ilgili hüküm bu olmakla birlikte, şu mütalaa da oldukça önemlidir: Hz. Peygamber (s.a.s.) ve dört halife dönemindeki irtidat hareketlerinin mahiyeti, Hanefî hukukçuların, irtidat eden kadının öldürülemeyeceği şeklindeki görüşleri, İslam'ın diğer dinlere karşı genel tavır ve müsamahası göz önüne alınırsa, irtidat suçuna uygulanan ölüm cezasını had değil de, zaman ve şartların gerektirdiği siyasi tedbir mahiyetinde bir ceza olarak değerlendirmek, irtidadın da eyleme dönüşüp kamu düzenini ihlal eder bir mahiyet aldığında cezalandırıldığını söylemek daha isabetli görünmektedir..

"Bu itibarla, İslam'ın irtidadı ağır bir suç ve günah sayması diğer dinlere müsamahasızlık olarak değil de, İslam'ın yegane hak din olmasının makul gereği, kendi inanç sistemini ve kamu düzenini koruma gayretinin tabii sonucu olarak değerlendirilmelidir. Nitekim İslam'ın ilk dönemlerinde, çeşitli bahanelerle irtidat ederek İslam idaresine baş kaldıran, böylece yeni yeni kurulmaya çalışılan İslam birliğini ve kamu düzenini ciddi ölçüde ihlal etmeye yeltenen kimselere karşı çok sert önlemler alınmış, bu kimselerle savaşılmış, tevbe edip vaz geçmeyenler ölümle cezalandırılmışlardır. Ancak burada, kişinin din seçme veya müslümanlıktan çıkma iradesi değil, yeni yetişen nesillere kötü örnek teşkil eden, İslam'ın yüksek ideal ve değerlerini tezyif ederek inanç toplumunda kamu düzenini ihlal edici, isyan ve anarşiyi teşvik edici eyleme dönüşen tavrı cezalandırılmaktadır. Kişilerin inanç, şahsi kanaat ve özel yaşantılarının araştırılmasının İslam'da yasaklanması ve irtidadın da ancak yukarıda değinilen tarzda bir eyleme dönüşmesi halinde cezalandırılması bu anlamı taşır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ve özellikle ilk halifelerin cezalandırdığı irtidatlar da hep toplumsal boyut kazanmış başkaldırı, bozgunculuk ve fitne eylemleridir. Öte yandan İslam nazarında savaşmayı ve öldürmeyi haklı kılan sebep, tek başına küfür değil, aksine saldırganlık,

162 Kutup, a.g.e; 4/2225.

İslam'ın tebliğine engel olma, bozgunculuk ve anarşi gibi kamu düzenini ilgilendiren eylemlerdir.[163]

Kanaatimizce de irtidadın yukarıda şekilde anlaşılması en uygun olanıdır. Zaten böyle bir tarzdaki irtidadın cezasının da, suçun büyüklüğüne doğru oranda bu denli ağır olması yadırganmamalıdır. Günümüz dünyasında da, en modern devletlerden, en az gelişmişine kadar, toplumu ihlal eden, devleti yıkmaya çalışan, halkın bölünmesine çabalayan ve böylelikle bir anlamda mürtedlik yapan kişi ve grupların cezası, İslam'da olduğu gibi ölümdür. Aksi takdirde toplumun düzenini korumak, sulh ve huzurun devamını temin etmek mümkün değildir. Şurası da unutulmamalıdır ki, böyle bir suçun cezasını fertler değil, bizzat devletin kendisi takdir eder ve ancak devletin kendisi uygular. Aksi takdirde fertler cezanın uygulanmasına kalkarsa, bir fitne ve anarşiyi önleyelim derken, daha büyük bir anarşinin doğması kaçınılmaz olur.

Hadiste belirtilen ikinci husus ise, masum bir insanın canına kıyan kimsenin öldürülmesidir ki, bu da son derece âdil bir hükümdür. Nitekim bununla ilgili bir âyette de belirtildiği üzere kısasta ölüm değil, hayat vardır. Çünkü başkasını öldürmeyi düşünen kimse, sonunda kendisinin de öldürüleceğini bildiğinde, böyle bir suça teşebbüs etmesi mümkün değildir. Demek ki kısas, hayatların heder olmasını önleyen önemli ve vaz geçilmez bir hayat kuralıdır.

Üçüncü husus ise, evli olan birinin zina etmesinden dolayı terettüp eden ölüm cezasıdır ki, daha önce zinanın, bir anlamda ölüm olduğunu, dolayısıyla, böyle bir ölümün önlenmesi için bu cezanın da son derece normal olduğunu belirtmiştik.

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا Bir kimse zulmen öldürülürse onun velisine (mirasçısına) bir yetki vermişizdir.

İslam, haksız bir şekilde öldürülen kimsenin velisine, kısas, diyet veya tamamen affetme şeklinde üç alternatif göstermiştir. Kişi dilerse katilin ölümünü ister, dilerse diyete razı olur, dilerse de tamamen affeder

---

163 Bardakoğlu, a.g.e; 2/422.

ve alacağı bedelden de vaz geçebilir. Bu tamamen onun yetkisinde olup, herhangi bir tercihe zorlanması mümkün değildir.

Diyetin miktarına gelince bu husus Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmemiş olup, Resûlullah (s.a.s.) tarafından bildirilmiştir ki, o da yüz deve veya bunun dengi bir bedeldir. Diyet meselesinde temel espri suçu işleyen kimseyi cezalandırmadan ziyade, mağdur olan kimsenin haklarının korunmasıdır.

Öldürülen kimsenin varislerine verilen bu hakların yanında: فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا Artık o da kısas hususunda aşırı davranmasın, meşrû hakla yetinsin. Zaten kendisine yetki verilmekle gerekli destek sağlanmıştır." ifadesiyle, asla aşırı gitmemesi, hakkımı alacağım derken başka bir haksızlığa da vesile olmaması emredilmiştir.

Âyette belirtilen "israf"tan maksat, velinin hem kâtilin, hem de başkalarının öldürülmesini istemesi veya katili öldürmekle yetinmeyip, bir de katilin bazı organlarını vs. kesmesidir.[164] Nitekim Câhiliye döneminde Araplardan biri öldürüldüğünde, öldürülenin akrabaları sadece öldürenle yetinmeyip, onun akrabalarını da işin içine katarak öldürülmelerini isterlerdi.[165] Dolayısıyla âyette bu yanlış gelenek de yasaklanmış oluyor.

Âyetin sonunda ise, öldürülenin ve velisinin, dünyada, kısas ve diyet almak suretiyle, âhirette de günahlarının affedilmesi ve kâtilin cezalandırılması gibi hususlarla yardım edildiklerine işaret edilmiştir ki, bu, öç alma duygusuyla dolu bir kimsenin, normale dönmesi, aşırılıktan uzaklaşması ve içinde kâtile karşı duyduğu nefret ve kinin sönmesi adına önemli bir uyarı mahiyetindedir.

Tevrat'ın On Emrinden biri de adam öldürmemedir. Bu yasağı ihlal edenler için çok ağır cezalar konmuştur:

"Kim birini vurup öldürürse, kendisi de kesinlikle öldürülecektir." (Çıkış, 21:12) "Eğer bir adam komşusuna düzen kurar, kasıtlı olarak saldırıp onu öldürürse, sunağıma bile kaçmış olsa, onu çıkarıp öldüreceksiniz." (Çıkış, 21:14)

"Kavga çıkar, bir adam komşusuna taşla ya da yumrukla vurur, vuru-

164 Bkz. Tabersî, a.g.e, 5/534; Kurtubî, a.g.e; 10/166; Râzî, a.g.e; 20/162.

165 Taberî, a.g.e; 15/82.

lan adam ölmeyip yatağa düşer, sonra kalkıp değnekle dışarıda gezebilirse, vuran adam suçsuz sayılacaktır. Yalnız yaralının kaybettiği zamanın karşılığını ödeyecek ve tümüyle iyileşmesini sağlayacaktır. Bir adam erkek ya da kadın kölesini değnekle döverken öldürürse, kesinlikle cezalandırılacaktır. Ama köle hemen ölmez, bir iki gün sonra ölürse, köle sahibi ceza görmeyecektir. Çünkü köle onun malı sayılır.

İki kişi kavga ederken gebe bir kadına çarpar, kadın erken doğum yapar ama başka bir zarar görmezse, saldırgan, kadının kocasının istediği ve yargıçların onayladığı miktarda para cezasına çarptırılacaktır. Ama başka bir zarar varsa, cana karşılık can, göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak, yanığa karşılık yanık, yaraya karşılık yara, bereye karşılık bere ödenecektir. Bir adam erkek ya da kadın kölesini gözüne vurarak kör ederse, gözüne karşılık onu özgür bırakacaktır. Eğer erkek ya da kadın kölesinin dişini kırarsa, dişine karşılık onu özgür bırakacaktır." (Çıkış, 21:18-27),

"Eğer biri demir bir aletle başka birine vurur, o kişi de ölürse, adam katildir ve kesinlikle öldürülecektir. Birinin elinde adam öldürebilecek bir taş varsa, bu taşla başka birine vurursa, o kişi de ölürse, adam katildir ve kesinlikle öldürülecektir. Ya da elinde adam öldürebilecek tahtadan bir alet varsa, bununla birine vurursa, o kişi de ölürse, adam katildir ve kesinlikle öldürülecektir. Ölenin öcünü alacak kişi, katili öldürecektir; onunla karşılaşınca onu öldürecektir. Eğer biri başka birine beslediği kinden ötürü onu iter ya da bile bile ona bir nesne fırlatırsa, o kişi de ölürse, ya da beslediği kinden ötürü onu yumruklar, o kişi de ölürse, vuran kişi kesinlikle öldürülecektir; katildir. Ölenin öcünü alacak kişi katille karşılaşınca onu öldürecektir.

Eğer biri bir başkasına kin beslemediği halde ansızın onu iter ya da istemeyerek ona bir nesne fırlatırsa, ya da onu görmeden üzerine öldürebilecek bir taş düşürürse, o kişi de ölürse, öldüren ölene kin beslemediğinden ve ona zarar vermek istemediğinden, topluluk adam öldürenle kan öcünü alacak kişi arasında şu kurallar uyarınca karar verecek: Topluluk adam öldüreni kan öcü alacak kişinin elinden korumalı ve kaçmış olduğu sığınak kente geri göndermeli. Kişi kutsal yağla meshedilmiş baş kâhinin ölümüne dek orada kalmalıdır.

Ama adam öldüren kaçmış olduğu sığınak kentin sınırını geçer, kan öcü alacak kişi de onu sığınak kentin sınırı dışında görür, kan öcü alacak kişi öldüreni öldürürse suçlu sayılmayacaktır. Çünkü adam öldüren, başkâhinin ölümüne dek sığınak kentte kalmalı. Ancak onun ölümünden sonra kendi toprağına dönebilir. Bunlar kuşaklar boyunca yaşadığınız her yerde sizin için kesin kural olacaktır. Adam öldüren, tanıkların tanıklığıyla öldürülecek, bir tek kişinin tanıklığıyla öldürülmeyecektir. Ölümü hak etmiş katilin canı için bedel almayacaksınız; o kesinlikle öldürülecektir." (Sayılar, 35/16-31)

34. ÂYET:

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ
وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

"Büluğ çağına ermeyen yetimin malına, en güzel tarzdan başka bir şekilde yaklaşmayın. Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirir."

أَشُدَّهُ Beden ve akıl yönüyle güç ve kuvvet.

الْعَهْدِ Söz, anlaşma.

D. YETİM MALININ HARAMLIĞI VE AHDE VEFA

Babasını kaybetmiş ve henüz buluğ çağına ulaşmamış çocuğa yetim denir. Yetim, henüz küçük olduğundan, malına sahip çıkamaz, onu koruyup kollayamaz. Böyle bir durumda İslam toplumunu teşkil eden fertler, ister yetimin akrabası olsunlar, isterse olmasınlar, onun malına sahip çıkmalı, kendi mallarıymış gibi kazanç getirecek ticarette kullanmalı ve aklı ermiyor diye asla ona el uzatmamalıdırlar.

Bu âyette, toplumu meydana getiren fertlerin her birine bu mesuliyet yüklenmiş olup, bu konuda son derece dikkatli davranmaları emredilmektedir. Mal da, şehvet duygusu gibi kendisine yaklaşıldığında insanın ken-

disini koruması oldukça zor olduğundan, hatta mümkün olmadığından, "yetimin malını yemeyin!" değil de, "yetimin malına yaklaşmayın!" şeklinde bir ifade kullanılmıştır.

Yetimin vasisi konumunda olan kimseler, bu malı kendilerinde bir emanet olarak görmeli, yetim çocuk kendi malının idaresini doğru yapacak bir akıl olgunluğuna ulaşınca da teslim etmelidirler. Nitekim şu âyette de bu husus açıkça belirtilmiştir:

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا "Yetimleri evlenme çağına varıncaya kadar gözetip deneyin. Akılca olgunlaştıklarını görürseniz mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyünce ellerine alacakları düşüncesiyle o malları israfla çarçur etmeyin, tüketmeyin. İhtiyacı olmayan veli, yetim malına tenezzül etmesin. Muhtaç olan ise meşrû sûrette, ihtiyaç ve emeğine uygun olarak yararlansın. Onlara mallarını teslim ettiğinizde bunu şahitlerle tespit ettirin. Allah hesap sorandır ve O'nun hesap sorması kâfidir." (Nisâ, 4/6).

Âyetteki إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ "en güzel tarzdan başka" ifadesiyle, yetimin malını, artırıp çoğaltacak muamelelerde bulunmak müstesna veya o mala muhtaç olduğunda, ondan yemen müstesna anlamının kasdedildiği[166] söylenmiştir.

Rivayet edildiğine göre yetimlerle ilgili olarak Nisâ sûresindeki: إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler. Onlar, yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir." (Nisâ, 4/10) âyeti nâzil olunca, ashap, yetimlerle bir arada bulunmaktan ve onların mallarına bakmayı üstlenmekten çekindiler. Bu iş onlara çok ağır geldi. Hatta yetimlerin mallarını hiç karıştırmamaya başladılar. Bu da yetimlerin mallarının ihmal edilmesine yol açtı. Böylece bu durumu Allah Resûlü'ne arz ettiler. Onların bu arzı üzerine de:

---

166 Bkz:Râzî, a.g.e; 20/163.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "Sana yetimler hakkında da soru sorarlar. De ki: onların gerek kendilerini, gerek mallarını iyileştirip geliştirmek, elbette hayırlı bir iştir. Eğer onlara sahip çıkmak için onlarla beraber oturmak isterseniz bu da mümkündür; Zira onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah kimin iyileştirme gayesi güttüğünü, kimin de işi bozmayı düşündüğünü pek iyi bilir. Şayet Allah dileseydi sizi zora koşardı. Muhakkak ki Allah Azizdir, Hakimdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Bakara, 2/220) âyeti nâzil oldu.[167]

وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirir.

Vefa, bir şeyi tastamam yapmak, eksik bırakmamak demektir. Ahde vefa ise, verdiği söz veya yaptığı anlaşmaya sadık kalma ve onu tamamlama anlamına gelmektedir.[168] İslam, antlaşmaların yerine getirilmesine son derece büyük önem vermiştir. Çünkü, ahde vefa, güvenin, dürüstlüğün, fertlerin ve toplumun manevî yapısının göstergesidir. Gerek fertlerin birbirleri arasında, gerek insanlarla Yüce Yaratıcı'ları arasında ve gerekse devletlerin aralarında yaptıkları sözleşmelerde sadık kalmaları ve sonuna kadar ona riayet etmeleri, vaz geçilmez bir erdemlik göstergesidir.

Âyetin bu cümlesi önemli bir toplumsal kuralı emretmekte ve neticesinin de mutlaka Cenab-ı Hakk tarafından sorulacağı vurgulanmaktadır. Evet yapılan her türlü antlaşmaya vefa gösterilmelidir. Zira bu antlaşmalara riayet edilip edilmediği konusunda kıyâmet gününde ahid sahipleri sorguya çekileceklerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de vefa konusu değişik yönleriyle ele alınmak suretiyle, mü'minlerin bu önemli haslete sahip olmaları istenmiştir. Bu anlamda ahdini yerine getirenlerin, Cenab-ı Hakk tarafından sevildiği bildirilmiştir:

بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ "Hakikat öyle değil, kim ahdini

167 Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâru'l-Islâh, Demmâm 1991, s.72; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâr-u İbn Zeydûn, Beyrut ts. S. 43-44.

168 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*,491-492; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 5/244-245.

yerine getirir ve haramlardan sakınırsa, bilsin ki Allah da o sakınanları sever." (Âl-i İmrân, 3/76)

Ahde vefa gösterenlere büyük mükafatlar verileceği müjdesinde bulunulmuştur: وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا "..Ama kim Allah'a verdiği sözünde durursa, Allah ona pek büyük mükâfat verir." (Fetih, 48/10)

Kurtuluşa eren mü'minlerin ayrılmaz vasıflarından birinin de emanet ve antlaşmalarda vefalı olma özelliği olduğu vurgulanmıştır:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ "Muhakkak ki mü'minler, mutluluk ve başarıya erdiler.. O mü'minler üzerlerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tam tamına tutarlar." (Mü'minûn, 23/1,8).

Cennetteki "ebrâr" (iyi kimseler) anlatılırken, onların böyle bir makama ulaşmasındaki sebeplerden birinin de sürekli vefalı davranmalarının olduğu belirtilmiştir:

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا "İyi insanlar ise, kâfur suyu ile hazırlanmış içecek kâselerini yudumlarlar. Bu, Allah'ın has kullarının içip istedikleri yere akıttıkları bir kaynaktır. Bu kulları dünya hayatında iken sözlerinde durur, adadıkları şeyi yerine getirir ve felaketi bütün ufukları tutan kıyamet gününden endişe ederlerdi." (İnsan, 76/5-7).

Kur'ân'ı gerçek anlamda anlayan "ulu'l-erbâb"ın bir sıfatının da vefalı olma olup, antlaşmalarını bozmama olduğu vurgulanmıştır:

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ "Şimdi, Rabb'inden sana indirilen vahyin hak ve gerçek olduğunu bilen kişi ile âma olan kimse hiç bir olur mu? Ancak akıl sahibi kimseler düşünüp ibret alırlar. Verdikleri ahde sadık kalanlar ve misakı bozmayanlar da işte onlardır." (Ra'd, 13/19-20).

Ahdi bozup vefasızlık yapmanın, lanetlenmeyi ve cehenneme gitmeyi gerektirdiği bildirilmiştir:

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ "Ama Allah'a verdikleri sözü iyice pekiştirdikten

sonra bozanlar ve Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri terkedenler ve yeryüzünde fesat çıkarıp nizamı bozanlar yok mu? İşte onlara sadece lânet vardır. En kötü yurt olan Cehennem vardır." (Ra'd, 13/25).

Ahidlerini basit şeylerden dolayı bozanların, âhirette paylarının olmayacağı, Cenab-ı Hakk'ın onlarla konuşmayacağı, onlara rahmet nazarıyla bakmayacağı, günahlarından arındırıp aklamayacağı ve onları elim bir azabın beklediği haber verilmiştir:

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Önemsiz bir menfaat karşılığında, Allah'a verdikleri ahdi ve yeminlerini bozanların ahirette hiçbir nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlara hitab etmeyecek. Onlara rahmet nazarıyla bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onların hakkı çok acı bir azaptır." (Âl-i İmrân, 3/77).

Resûlullah (s.a.s.) de vefayı imandan saymış ve vefası olmayanın, dininin de olmayacağını vurgulamıştır: عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَلَّمَا خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا قَالَ لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ "Emaneti olmayanın imanı da yoktur. Ahde riayet etmeyenin ise dini yoktur."[169]

Yine vefasızlığı münafıklığın alametlerinden biri olarak görmüştür: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ "Dört şey, her kimde bulunursa hâlis münâfık olur. Her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münâfıklıktan bir haslet kalmış olur. (Bunlar da) kendisine bir şey emniyet edildiği zaman hıyânet etmek, söz söylerken yalan söylemek, ahdettiğinde ahdini tutmamak, husûmet (iddiâ ve mürâfaa) zamânında da hakdan ayrılmaktır."[170]

Hz. Peygamber (s.a.s.), kudsî bir hadiste Cenab-ı Hakk'ın, vefasızlık ederek ahdini bozan kimselerin kıyamet gününde hasmı olacağını bildirmiştir:

---

169 Ahmed b. Hanbel, 3/135.

170 Buhârî, Îmân 24; Mezâlim 17; Müslim, Îmân 106; Ebû Dâvûd, Sünnet 15.

عَنْ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ اللهُ تَعَالَى ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ "Üç (sınıf insan) vardır ki, kıyâmet gününde ben bunların hasmıyım: 1) O kimse ki, bana (mukaddes ismime) yemîn eder de sonra ahdini bozar. 2) Yine bir kimse ki, hür (bir insan)ı köle diye satar da onun pahâsını yer. 3) Öbür kimse de, bir işçi tutar, onu çalıştırır da ücretini vermez."[171]

Ve Allah Resûlü'nün hayatında bizzat yaşayarak göstermiş olduğu şu vefa örneği, vefanın önemini ifade açısından oldukça önemlidir:

Hz. Peygamber'le (s.a.s.) Kureyş arasında, maddeleri oldukça müslümanlara ağır gelen bir antlaşma imzalanmıştı. Antlaşmanın maddelerinden biri de şöyleydi: "Mekke'den Medine'ye gitmek isteyen olursa kabul edilmeyecek; aksine Mekke'ye dönen kimselere de engel olunmayacak. (Yani müslümanlardan biri Medine'ye gitmiş olursa veya müslümanlara sığınırsa, o derhal Kureyş'e teslim edilecektir.)

Bu ağır madde müslümanları çıldırtacak gibiydi. Öyle ki Resûlullah'a saygısı müsellem olan Hz. Ömer bile, Hz. Peygamber'in karşısına dikilmiş: "Sen Allah'ın Resûlü değil misin?" diyecek kadar ileri gitmişti. Resûlullah (s.a.s.) buna rağmen hiç sükûnetini bozmamış, Hz. Ömer'in (r.a.) sorularına şöyle cevap vermişti.

– Evet, ben Allah'ın Resûlüyüm.

– Biz hak yolda değil miyiz?

– Evet, hak yoldayız.

– Öyleyse bu zilleti niçin kabul ediyoruz?

– Ben Allah'ın peygamberiyim ve Allah'a isyan edemem.

– Sen Ka'be'yi ziyaret edeceğimizi söylemedin mi?

– Evet, söyledim. Fakat bu sene demedim.

Bu sırada Süheyl'in oğlu Ebû Cendel ayağındaki zincirleri sürüye sürüye gelmişti. İşte bu bardağı taşıran son damla olmuştu. Ebu Cendel, son derece bitkin bir halde gelip kendisini Resûlullah'ın önüne atıvermişti. Bu acıklı manzara karşısında sahabenin yüreği yanmış ve göz yaşı dök-

171 Buhârî, Buyu' 106; İcâre 10; İbn Mâce, Ruhûn 4; Ahmed b. Hanbel, 2/358.

müşlerdi. Süheyl: "Anlaşmanın geçerli olması için ilk şart oğlumun bana iadesidir." dedi. Etrafta çığlıklar kopmuştu, şefkat ve merhamet âbidesi Hz. Muhammed (s.a.s.) de göz yaşlarını tutamamıştı. Süheyl'e rica ettiler: "Daha anlaşmaya imza atmadık.. Ebû Cendel muaf tutulabilir. Ancak, bu teklifler asla kabul edilmedi ve Süheyl sözünde diretti. Allah Resûlü göz yaşları arasında Ebû Cendel'i geriye iade etti.[172] İade etmesindeki yegane sebep, anlaşmanın –velev ki henüz imzalanmamış da olsa- gereğine saygı gösterme ve vefalı olmaydı. Resûlullah'ın göstermiş olduğu bu vefa örneği, tarihin asla başka bir misalini kaydetmediği bir hadisedir. Ve tarihin, henüz yürürlüğe girmeden, sözünde bu denli duran ikinci bir şahsiyeti göstermesi mümkün değildir.

Netice itibariyle vefa, başta bizleri Yaratan'a karşı olmalıdır. Ona ezelde verdiğimiz ahde vefalı olmalı, emir ve yasaklarına karşı sadakat göstermeli, kulluk noktasında vefa sergilemeliyiz. İman, bir akittir, ona karşı vefalı olmalıyız. Kur'ân'a ve onun mübelliğ ve müfessiri olan Resûlullah'a karşı vefalı olmalıyız. Kendimize, ailemize, neslimize, akrabalarımıza ve en geniş anlamıyla bütün insanlara karşı vefalı olmalı ve vefa duygusundan ayrılmamalıyız.

35. ÂYET:

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

"Ölçtüğünüz zaman dürüst olun, tam ölçün. Doğru terazi ile tartın. Bu hem ticaretiniz için daha hayırlı, hem de akıbet yönünden de daha güzeldir."

الْكَيْلَ Ölçmek.

وَزِنُوا Tartmak.

الْقِسْطَاس Terazi.

تَأْوِيلًا Netice itibariyle.

Bu âyette, bütün bir toplumu ilgilendiren ve insanların sürekli ilgili oldukları bir konu olan, ölçü-tartıda dikkat edilmesi gerekli olan bir kural

172 İbn Hişâm, a.g.e; 3/321-333; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/188-193.

hatırlatılıyor. Bu kural, dürüst tartma, eksik, yanlış tartmama ve doğru bir terazi ile tartma kuralıdır. Ölçü ve tartıdaki hile, sahtekarlıktan ibarettir. Böyle bir sahtekarlık, toplumdaki güveni sarsar, kazançtaki bereketi yok eder. Zâhiren böyle sahtekar bir şekildeki kazanç, ummadık bir anda elden gidiverir. Burada olmasa bile, âhirette insanın başına bela olur.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konu üzerinde önemle durulmuş ve insanlar uyarılmıştır. Hatta Kur'ân'da sadece birkaç sınıf için kullanılan "yazıklar olsun! veyl olsun!" gibi ağır ifadelerin muhataplarından biri de ölçü tartıda haksızlık yapanlardır:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "Vay haline eksik ölçüp tartan mutaffiflerin. Onlar ki satın alırken haklarını tam olarak alırlar. Fakat kendileri başkalarına satar, ölçüp tartarken eksik yapar, hîle karıştırırlar. Sahi onlar, o en mühim günde, yani bütün insanların Rabbülaleminin divanında duracakları günde, diriltilip toplanacaklarını düşünmezler mi?" (Mutaffifîn, 83/1-6).

Âyette geçen "mutaffifin" mutaffif kelimesinin çoğulu olup, alırken tam, verirken eksik ölçenler demektir. Bu kelimenin geldiği anlamlarla ilgili şunlar söylenmiştir: Bir şeyin "taffı", o şeyin kenar tarafı, kıyısı demektir. Arap dilinde, içinde bulunan bir şeyin içindeki nesne o şeyin dışına çıktığında, ya da kap dolu olmadığında veya bir şey dolmaya yaklaşıp da henüz dolmadığı zaman "taff" kelimesi kullanılır. Bundan dolayı da kötü ölçüp, ölçüyü tastamam yapmayana, "kenarına vardırdı, ama tamam doldurmadı" anlamında "mutaffif" denilmiştir. Yine ölçü ve tartıda çok fazla olmayan bir şey çaldığı için, ölçme tartmayı noksan yapana "mutaffif" denilmiştir.[173]

Ölçü tartı işi çok önemlidir. Çünkü o, toplumdaki her ferdin günlük yaşantısında vazgeçemeyeceği ihtiyaçlardan biridir. Bunun içindir ki Kur'ân'ın değişik yerlerinde Cenâbı Hakk, ölçü tartı yapılırken dikkat edilmesini ve insanlara haksızlık yapılmamasını emretmektedir:

---

173 Bkz: Taberî, a.g.e., 30/113-114; Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf, Dâru'r-Reyyân, Beyrut 1987, 4/718-720; Râzî, a.g.e., 31/80; Elmalılı, a.g.e., 9/61-62.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ "Yetim rüşdüne erişinceye kadar, onun malına en güzel yolun dışında yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı adâletle yapın." (En'âm, 6/152), وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ "Tartmayı adâletle yapın. Tartıda noksanlık yapmayın." (Rahmân, 55/9).

Geçmiş kavimler içerisinde de bu kötü davranışı, Hz. Şuayb zamanındaki insanlar işlemiş, Hz. Şuayb da onları bu kötü davranıştan vazgeçirmeğe çalışmıştır.[174]

Göklerin ve yerin ayakta duruşu bir ölçü ve denge iledir. Bütün hakların ölçeği de terazidir. Onun için bir yerde hak ve adaletin yerleşmesi için ilk gerekli olan şey ölçünün herkes için eşit bir şekilde doğru ve dürüst olmasıdır. Bunun doğru olması için iki temel direk gereklidir. Birisi, ölçünün bizzat kendisinin tam olması, eksik veya fazla, yanlış alet kullanılmaması, birisi de ölçmenin tam ve doğru olmasıdır.. Ölçmenin doğru olması ise her şeyden evvel hak adalet fikriyle ruh doğruluğunun neticesidir. Ölçüyü, ölçeği ve tartıyı doğrultacak olan da odur. Kalp ve vicdanlarında insaf ve doğrulukla hak fikir ve imanı beslemeyenler doğru âletle dahî ölçerken hile yapmaktan kaçınmazlar. İnsanlar başkalarının haklarını da kendi hakları gibi tutarak düzgün bir ölçüyle ölçme duygusunu taşımadıkça hile yapmaktan kurtulamazlar. Düşünme ölçüsü bozuk olan kimseler aynı olayı kendileri için düşünürken başka, diğerleri için düşünürken de başka türlü değerlendirirler. Meselâ, kendinin küçük bir şeyinin kaybolmasını bir elem saydıkları hâlde, başkasının az bir şeyi kaybolmasına önem vermez veya bundan lezzet duyarlar ki bu hâl ruh ölçeğinde, fikir ölçüsünde bir hiledir. Asıl bu ruh hâlidir ki insanı ölçü ve tartıda hileye sevkeder. Bu ruh halini taşıyanlara ne kadar doğru ölçü ve terazi verilse onlar fırsat bulup güçleri yettikçe onu kötüye kullanmaktan çekinmezler. Bunların hepsi "mutaffifin" ünvanı altına girer ve "veyl"i hak ederler. Bundan dolayı burada hukukun düzenlenmesi, iyilik ve hayrın yerleştirilmesi için önce ölçü ve tartının düzeltilmesi gerektiği gösterilmek üzere her şeyden önce ölçü ve tartıda bu tür hile yapma alışkanlığının veyli hak ettirdiği haber verilmiş ve bunun asıl sebebinin hak ve âhiret düşüncesini

174 Bkz: A'râf, 7/85; Şuarâ, 26/176-184; Ankebût, 29/36.

ihmal ettiren inanç bozukluğu olduğu, düzeltilmesi için de öncelikle âhirete iman ile sorumluluk duygu ve uyanıklığı duyurulmak üzere: *"Zannetmezler mi onlar? Ki hepsi büyük bir gün için yeniden diriltilecekler."* Yani ölçü ve tartıda yapılan böyle bir hilenin sorumluluk ve cezası öyle ağır ve o "veyl"in yapılacağı gün öyle büyük bir gündür ki insanın, kesin inanç taşıması şöyle dursun bir zan beslese bile o hileye cüret etmemesi gerekir.[175]

Hz. Peygamber (s.a.s.), ölçü tartıda haksızlık yapıldığında insanların başlarına büyük belaların geleceğini şu ifadeleriyle haber vermişlerdir: "Ey muhacirler topluluğu! Beş şey vardır ki onlarla müptela olacağınız zaman (hiçbir hayır kalmaz). Ben, sizlerin o devre erişmenizden Allah'a sığınırım. (Onlar şunlardır): Bir milletin içinde zina, fuhuş ortaya çıkıp nihayet o topluluk bu fiili açık bir şekilde işlediğinde, mutlaka içlerinde tâun hastalığı ve onlardan önce gelip geçmiş milletlerde vukû bulmamış hastalıklar yayılır. Ölçü tartıyı eksik yapan her millet mutlaka kıtlık, geçim sıkıntısı ve başlarındaki yöneticilerin zulmü ile cezalandırılırlar. Mallarının zekâtını vermekten kaçınan her topluluk mutlaka yağmurdan men edilir. Ve şayet hayvanlar olmasa onlara yağmur yağdırılmaz. Allah'ın ve Resûlü'nün ahdini bozan her milletin başına mutlaka Allah, kendilerinden olmayan düşmanı musallat eder ve düşman o milletin elindekinin bazısını alır. Ve onların yöneticileri Allah'ın kitabı ile amel etmeyip, Allah'ın indirdiği hükümlerden işlerine geleni seçtikçe Allah onların azabını kendi aralarında kılar. (Yani iç karışıklık, fitne, anarşi gibi sıkıntılara onları maruz bırakır.)[176]

Evet ölçü tartıdaki haksızlıkta insanın hem karşı tarafa zulmü ve hem de aldatması vardır. Bununla iki büyük kötülük bir arada yapılmış olmaktadır. Bundan dolayı da gâyet tabîi olarak bu vasıftaki insanların, "yazıklar olsun" ihtarına muhatap olmaları son derece yerinde ve gereklidir.

36. ÂYET:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ
أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

175 Elmalılı, a.g.e., 9/63-64.

176 İbn Mâce, Fiten 22; Münâvî, Abdurraûf, Feyzü'l-Kadîr, Dâru'l-Marife, Beyrut ts. 3/452.

“Bilmediğin şeyin peşine düşme! Çünkü kulak, göz, kalp gibi azaların hepsi de sorguya çekilecektir.”

وَلَا تَقْفُ Birisinin peşine düşme, izini takip etme.

TAHMİN VE SÛ-İ ZANLA HAREKET ETMEME

Kur’ân’ın bu âyeti, insanların herhangi bir haber, davranış veya olay hakkında kesin bir karar vermeden önce, çok iyi araştırma yapmalarını, faraziye ve ihtimallerle karar vermemelerini emretmektedir. Çünkü gerek fertler, gerek aileler ve gerekse devletler arasındaki anlaşmazlık ve kavgaların en büyük sebeplerinden biri, tahkikat yapmadan, zanna dayalı olarak verilen kararlardan kaynaklanmaktadır. Yüce Yaratıcı, toplumu koruyacak olan bu önemli prensibin yerleşmesi için de, meseleyi inaçla tekid ederek ahiret boyutuna da dikkatleri çekmiş, karar verme vasıtaları olan kulağın, gözün ve kalbin sorumlu olduğunu bildirmiştir.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ Bilmediğin şeyin peşine düşme! Yani kesin olarak bilmediğin bir konunun hakikatini öğreninceye kadar, o mesele hakkında herhangi bir söz söyleme. Bu, son derece geniş kapsamlı bir ifade olup, herhangi bir sözü, kulaktan kulağa dolaşan bir rivayeti, bir olayın tahlilini veya inançla ilgili bir konuyu ilgilendiriyor olabilir. Daha geniş anlamıyla bu ifade:

a. Gerçek olduğunu bilmediğin inançların, fikirlerin ve akımların arkasına düşme, hurafelere kapılma demektir. Nitekim şu âyetlerde bu husus daha açık bir şekilde belirtilmektedir:

إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَى “Aslında bu putlar sizin ve atalarınızın uydurduğu, kuru isimlerden, boş lafızlardan başka bir şey değildir. Allah onların tanrılıklarına delil olabilecek hiçbir şey indirmemiştir. Onlar sadece zanlarına ve nefislerinin hevayı heveslerine uyarlar. Halbuki onlara Rabbleri tarafından uyacakları mükemmel Rehber çoktan gelmiş bulunuyor.” (Necm, 53/23).

وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا

نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ "Size: "Allahın vâdi gerçektir, kıyamet saati mutlaka gelecektir" denildiğinde siz: "Kıyamet mıyamet bilmeyiz, biz olsa olsa bir zan ve tahminde bulunabiliriz, ama biz kesin bir tarzda ona inanmayız" demiştiniz." (Câsiye, 45/32).

b. Yalan yere şahitlik etme. Ancak gözünün gördüğü, kulağının duyduğu ve kalbinin iyice anladığı hususlarda şahitlik et; zina iftirası, başkalarının töhmet altında bırakılması gibi yanlış yollara gitme demektir. Şu âyette de bu husus üzerinde durulmuştur:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ "Ey iman edenler! zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz. Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah Tevvabdır, Rahîmdir: tevbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur." (Hucurât, 49/12).

c. Bu ifadeyle yalan söyleme kasdedilmiş olabilir. Yani görmediğin halde gördüm, duymadığın halde duydum deme! Nitekim Resûlullah (s.a.s.) de bununla ilgili bir beyanında şöyle buyurmuşlardır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ "Zan ile hüküm vermekten sakının! Zira sözlerin en yalanı zandır."[177]

Burada aynı zamanda başkalarını çekiştirme ve arkalarından konuşma diye isimlendirdiğimiz ve pekçok kimsenin çoğu kez işlediği gıybetten-de nehiy vardır. Zira gıybet, kesin bilgi olmaksızın başkaları hakkında bilgi edinmek ve onlara göre hüküm verme vardır.

Bir kişinin ayıp ve kusurunu o yokken arkasından söylemek[178] şeklinde tarif edilen gıybet, ferdi ve cemiyeti zehirleyen bir zehir ve ruh hastalığıdır. İnsan, yüce bir varlıktır. Allah'ın yeryüzünde değer verdiği ve bütün

---

177 Buhârî, Vesâyâ 8; Nikâh 45; Müslim, Birr 28; Tirmizî, Birr 56.

178 Cürcânî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 163.

canlılardan üstün kıldığı bir konumdadır. İnsanın bizzat kendisi değerli olduğu gibi, şânı, şerefi ve haysiyeti de değerli ve üstündür. Hangi şekilde olursa olsun, onun tahkir edilmesi, ayıplanması, kusurlarının veya duyulmasını istemediği fiillerinin sağa sola taşınması da yasaklanmıştır. Böyle bir davranış içine girilmemesi için bunu yapanlar Yüce Yaratıcı tarafından "veyl" (yazıklar olsun!) ifadesiyle kınanmıştır:

"Mal toplayıp onu tekrar tekrar sayan, insanları arkadan çekiştirip, kaş göz hareketleriyle alay edenlerin (hümeze ve lümezenin) vay haline!"[179]

Başkalarını ayıplamamak, onların aleyhinde konuşmamak ve böylece insanların kendisinden emin olduğu bir konumda bulunmak o kadar değerli bir makam sayılmıştır ki, Hz. Peygamber (s.a.s.), insanların Müslümanca en fazîletli olanının, insanların elinden ve dilinden emniyette bulunduğu kimse olduğunu,[180] iki çene ve iki apış arası konusunda söz verip sözünü yerine getirene cennette kefil olacağını[181] bildirmiştir. Evet Müslümanın nazarında elle yapılan tecâvüz ile gıybet, bühtan, tahkîr, tezyif gibi dil ile yapılan tecavüz ve çekiştirme arasında fark yoktur. Zira birisi onun maddi yönünü zedelemekte ise, diğeri de mânevî yönünü yıpratmaktadır. Hz. Peygamber Mi'rac'a çıktığında orada bir kavmin yanından geçerken, onların demirden tırnaklarla yüzlerini ve göğüslerini yırtıp kanattıklarını görünce, Cibril'e bunun sebebini sormuş, o da bunların, insanları çekiştiren ve onların gizliliklerini ortaya çıkaran kimseler olduğunu söylemiştir.[182]

Önemine binaendir ki, Kur'ân ve sünnette gıybet üzerinde böylesine önemle durulmuş, çirkinlikleri belirtilmiş ve inananların bu kötülükten uzak durmaları istenmiştir. Günümüz insanlarının pek çoğu gıybet olarak yaptıkları davranışlarını gıybet saymama gibi büyük bir hataya düşmektedirler. Bu kişiler, hakkında konuştukları insanların, bizzat yaptıkları davranışlarını dile getirdiklerini, dolayısıyla bunun da bir gıybet olmadığını

179 Hümeze, 104/1-2.
180 Buhârî, İman 4.
181 Buhârî, Rikâk 23.
182 Ebû Dâvûd, Edeb 35; Ahmed b. Hanbel, 3/224.

iddia etmektedirler. Halbuki İslâm'a göre asıl gıybet de zaten budur. Şayet başkalarının yapmadıkları, yaptı şeklinde gösteriliyorsa, bunun adı gıybet değil iftiradır. Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre, Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki:

"Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?" Onlar: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine:

"Birinizin, kardeşini hoşlanmayacağı şeyle anmasıdır!" açıklamasını yaptı. Orada bulunan bir adam:

"Ya benim söylediğim onda varsa, (Bu da mı gıybettir?)" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.):

"Eğer söylediğin onda varsa gıybetini yapmış oldun. Eğer söylediğin onda yoksa bir de iftirada bulundun demektir."[183] buyurdular.

Bu hususla ilgili şu ifadeler de oldukça önemlidir: "Âdemoğlu sabaha erdi mi, bütün azaları, dile temenna edip: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Zira biz sana tabiyiz. Sen istikamette olursan biz de istikâmette oluruz, sen sapıtırsan biz de sapıtırız!" derler.[184] "Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun."[185]

Ateş, odunu yiyip bitirdiği gibi, gıybet de sâlih amelleri tüketir. Bunun içindir ki gıybetten uzak durulmalı, şayet istemeyerek de olsa gıybet yapılmışsa, yapan veya onu dinleyen: "Allah'ım! Bizi ve gıybet ettiklerimizi bağışla!" demeli; ayrıca gıybet edilen kişiyle karşılaşıldığında da hakkını helâl ettirmelidir. Öyle bir düşünceye sahip olunduğunda ise, kolay kolay insanın gıybet denilen bu kötü davranışa girişmesi mümkün olamaz.

إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا Çünkü kulak, göz, kalp gibi azaların hepsi de sorguya çekilecektir."

İnsan, her şeyden hesap verecektir. Kıyâmet günü günahı işlediği organları şahitlik yapacakları gibi: "Gün gelecek, dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları bütün kötülükleri tek tek bildirerek aleyhlerine şahitlik edecektir." (Nûr, 24/24), Resûlullah'ın (s.a.s.):

183 Müslim, Birr 70; Ebû Dâvûd, Edeb 40; Tirmizî, Birr 23.

184 Tirmizî, Zühd 61.

185 Tirmizî, Kıyâmet 51.

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ عِلْمِهِ مَا فَعَلَ بِهِ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ "Kıyâmet günü, dört şeyden sual edilmedikçe, kulun ayakları (Rabb'inin huzurundan) ayrılamaz: Ömrünü nerede harcadığından, ilmiyle ne amelde bulunduğundan, malını nereden kazanıp nereye harcadığından ve vücudunu nerede çürüttüğünden."[186] şeklindeki ifadelerine göre de, bütün organlar yaptıklarından dolayı Allah Teâlâ'ya hesap vermeden yerlerinden ayrılamayacaklardır.

Özellikle göz, kulak ve kalbin zikredilmesiyle ilgili olarak şunlar söylenmiştir:

a. Bu ifadeyle, duyan, gören ve kalbi olan kimsenin mesul olacağı murad edilmiştir. Yani insana: "Dinlenmesi haram olan şeyi neden dinledin, bakılması helal olmayan şeylere neden baktın ve düşünülmesi ve karar verilmesi helal olmayan şeyleri niçin karar verip yaptın?" denilmesidir.

b. Bu ifade şöyle de yorumlanabilir: "İnsanların hepsi, kulaklarından, gözlerinden ve kalplerinden sorumlu olacaklar ve onlara şöyle sorulacaktır: "Kulağınızı Allah'a itaatte mi, yoksa isyanda mı kullandınız?" Diğer organlarına da aynı sorular sorulacaktır. Çünkü bu organlar, vücudun âletleri konumundadır. Nefis de âdeta onların başkanı, yöneticisi ve onları kendisi için kullanan efendi pozisyonundadır. Şayet nefis bu organları hayırda kullanırsa mükafatı, şerde kullanırsa cezâyı hak etmiş olur.

c. Diğer bir anlamı da, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Cenab-ı Hakk'ın âhirette organları yeniden yaratması ve onların da insan aleyhine şahitlikte bulunmasıdır.[187]

İşte bu âyet âyetler ve hadisler, böyle mükemmel bir metodla bu mesele üzerinde böyle önemle durmaktadırlar. Böyle mükemmel bir metodla verilen hükümlerde, sadece aklın görüşüyle yetinilmeyip, kalbin de duygu, düşünce ve kararlarına yer verilir. Herhangi bir mesele, bütün teferruatıyla incelenip her yönüyle aydınlığa çıkarılmadan, ne dil o mesele hakkında konuşup rivayetlerde bulunabilir; ne de akıl kendi cephesinden bir hüküm

186 Tirmizî, Kıyâmet 1.

187 Râzî, a.g.e; 20/168-169.

verebilir. Böylece mesele hakkında hiçbir şüpheye yer bırakılmamış olur. İşte bu da, Kur'ân'ın her sahada en doğru yola ulaştırmasının delillerinden biridir.[188]

37. ve 38. ÂYETLER:

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا

"Hem kibirli kibirli yürüme! Zira ne kadar kibirlenirsen kibirlen, ne yeri yarabilirsin, ne de dağların boyuna erişebilirsin. Böylesi davranışların hepsi kötü olup, Rabbinin nazarında hoş görülmeyen şeylerdir."

مَرَحًا Kibirlenmek, böbürlenmek.

لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ Yeri delip içine nüfûz etme.

Yaratıcı'sını unutan ve O'ndan uzak olan kimseler, ellerinde bulunan mal, evlat, makam gibi varlıklarından dolayı şımarır, gururlanır ve böbürlenmeğe başlarlar. Ancak her şeyin Allah'a ait olduğunu, her şeyin insana geri alınmak ve imtihan edilmek için verildiğini bilen ve buna inanan kimseler ise, bu kötü davranıştan uzak olur, tevazuyu elden bırakmaz ve gerçek olgunluğa ulaşmış olur.

Kur'ân, bu yüce beyanıyla insanların kibir ve gururdan kaçınmalarını, zira onun hiç de gururlanmaya hakkının olmadığını vurgulamaktadır.

إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولاً "Zira ne kadar kibirlenirsen kibirlen, ne yeri yarabilirsin, ne de dağların boyuna erişebilirsin." beyanıyla, hem insanın acz ve zayıflığına, dolayısıyla ona gurur ve şımarmanın uygun olmadığına, hem de mütevazi olması gerektiğine işaret edilmiştir.

كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا Böylesi davranışların hepsi kötü olup, Rabbinin nazarında hoş görülmeyen şeylerdir. Buradaki "böylesi davranışlardan" maksat, baştan beri sayılan yasaklardır. İşte bütün bu davranışlar, Cenab-ı Hakk'ın hoşlanmadığı, dolayısıyla sizin de yapmanızı istemediği davranışlardır. Yukarıdan beri sayılan ve yapılmaması istenen bütün bu

188 Kutup, a.g.e; 4/2227.

kötü davranışlar, Cenab-ı Hakk tarafından hoş görülmeyen davranışlardır ki, bu davranışlar hoş karşılanmadığı gibi, bunları yapanlar da hoş görülmeyecektir. Şüphesiz Yüce Yaratıcı, haram olan herhangi bir şeyin yapılmasından ve kullarına bildirdiği emir ve yasaklara karşı gelinmesinden hoşnut omaz. İşte bütün bu yasaklar, Allah Teâla'nın istemiş olduğu, mükemmel bir toplumun kaçınması gerekli olan davranışlardır.

Gurur ve kibir, Kur'ân'ın değişik âyetlerinde üzerinde durduğu tehlikeli bir hastalıktır. Bunun zıddı ise tevazudur ve teşvik edilmektedir. Bu anlamda Kur'ân-ı Kerim'de şeytan anlatılırken, onun şeytan olup Allah'tan uzaklaşmasına ve isyan etmesine sebep olarak gururlanması ve kendisini üstün görmesi gösterilmektedir. Şu âyetler onun bu durumunu açıkça ifade etmektedir:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ "O vakit meleklere: "Âdem için secde edin!" dedik. İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler. İblis bunu yapmadı, kibrine yedirmedi ve kâfirlerden oldu." (Bakara, 2/34).

إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِين قَالَ يَاإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَاسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنْ الْعَالِينَ "Meleklerin hepsi secde ettiler. Lakin İblis secde etmedi. O kibirlendi ve kâfirlerden oldu. Allah buyurdu: "İblis! Benim ellerimle yarattığım mahlûkuma neden secde etmedin? Gururlandın mı, yoksa kendini çok yükseklerde mi görüyorsun? İblis: "Ben ondan üstünüm, çünkü beni ateşten, onu ise topraktan yarattın" dedi. Allah: "Defol oradan. Sen artık kovulmuş birisin. Lânetim de, hesap gününe kadar senin üstündedir." (Sâd, 38/74-75).

Gururlanma o kadar çirkin bir davranıştır ki, Cenab-ı Hakk, gururlananların yerlerinin cehennem olduğunu ve orada onlarının yüzlerinin simsiyah kesileceğini bildirmektedir. Zira gurur, insanın Allah'a inanmasına engel olan bir perdedir. Şu âyetlerde bu husus belirtilmektedir:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ "O adama: "Allahdan kork da fesat çıkarma!" denildiğinde, kendini benlik ve gurur kaplar ve bu, onu daha fazla günaha sürükler. Böylesinin hakkından cehennem gelir. Gerçekten ne fena yataktır o cehennem!" (Bakara, 2/206).

فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ "O halde girin bakalım içinde ebediyyen kalmak üzere cehennemin kapılarından! Ne fena bir yerdir o kibirlililerin yeri!" derler." (Nahl, 16/29).

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "Ayetlerimizi yalan sayanlar ve onlar kabule tenezzül etmeyenler ise, işte onlar cehennemliktirler. Hem de orada ebedî kalacaklardır." (A'râf, 7/36).

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ "Uydurduğu şeyleri Allah'a mal edip O'nun adına yalan söyleyen kimselerin kıyamet günü yüzlerinin kapkara kesildiğini görürsün. Allah'a karşı böyle kibirli davrananlar, büyüklük taslayanlar için cehennemde yer mi yok?" (Zümer, 39/60).

Gurur ve kibir, Allah'ın sevmediği bir davranış olduğu belirtilerek özellikle mü'minlerin bu kötü davranıştan kaçınmaları istenmiştir: وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ "Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalımlı çalımlı yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez." (Lokmân, 31/18).

Gurur ve kibirlenenleri acıklı bir azabın beklediği ve onların kıyâmet günü hiçbir dostlarının olmayacağı bildirilmiştir: فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا "İman edip iyi ve yararlı işler yapanların mükâfatlarını Allah, tam tamına ödeyecek, hatta lutfundan onlara hakettiklerinden daha fazlasını da verecektir. Kulluktan kaçınıp kibirlenenleri ise can yakıcı bir azaba sokacak ve onlar Allah'tan gayrı ne bir hâmi, ne de bir yardımcı bulamayacaklardır." (Nisâ, 4/173).

Gurur ve kibir sahibi olanların asla cennete giremeyecekleri beyan edilmiştir: إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ "Ayetlerimizi yalan sayanlara ve onları kabule tenezzül etmeyenlere gök kapıları açılmayacak ve deve

iğne deliğinden geçmedikçe onlar da cennete giremeyeceklerdir. İşte mücrimleri Biz böyle cezalandırırız!" (A'râf, 7/40).

Böbürlenenlere imanın nasip olmayacağı ve Allah'a ait bütün delilleri görmelerine rağmen iman etmeyecekleri bildirilmiştir: سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ "Dünyada haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimi gereği gibi anlamaktan uzaklaştırırım. O kibirlenenler her türlü mûcizeyi bile görseler yine de onlara iman etmezler. Doğru yolu görseler o yolu tutmazlar. Ama sapıklık yolunu görseler o yola girerler. Öyle! Çünkü onlar ayetlerimizi yalan saymayı âdet haline getirmiş ve onlardan gafil olagelmişlerdir." (A'râf, 7/146).

Kibirliler, kalplerini dışardan gelecek aydınlığa öylesine kapatmışlar, Allah da onların bütün varlıklarıyla istedikleri bu sonucu yaratıp kalplerini mühürlemiştir ki gerek tekvinî, gerek tenzilî yani gerek Allahın kâinat kitabına koyduğu, gerek indirdiği Kur'ân'a dercettiği ilahî ayetlerin ifade ettiği gerçekleri görmeyecekler, o şan ve şerefi, o mutluluğu tadamayacaklardır. Kur'ân vahiyle indirildiği gibi, onun makbul yorumu da vahiy sırrına mazhardır. Tevazu ve teslimiyetten uzak olan kibirlilere, gizli hazinelerini açmaz.[189]

Kur'ân-ı Kerim'de, insanlara ibret olarak anlatılan ve bulunduğu dönemde yeryüzünde fitne fesat çıkartan Firavun, onun askerleri ve Karun'un anlatılırken, bunların hepsindeki ortak tavrın gurur olduğuna vurgu yapılır:

وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ "Böylece o ve orduları, haksız yere ülkede büyüklük tasladılar ve huzurumuza dönüp hesap vermeyeceklerini zannettiler." (Kasas, 28/39).

وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ "Karun'u, Firavun'u ve Haman'ı da helâk ettik. Mûsa kendilerine belgelerle, mûcizelerle geldi, ama onlar o ülkede kibirlendiler, büyüklük tasladılar, fakat hükmümüzden kurtulamadılar." (Ankebût., 29/39).

189 Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.67.

Kâfirlerin özelliklerinden biri de kibirdir: بَلَى قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ "Yüce Allah şöyle buyurur: "Hayır! ayetlerim sana geldi de sen onları yalan saydın, onları kabul etmeyi kibrine yediremedin, büyüklük tasladın ve kâfirler zümresine dahil oldun!" (Zümer, 39/59).

ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُإِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ "Sonra baktı... Derken suratını astı, kaşlarını çattı... Sonra da sırtını döndü, kibrinden kabardı, arkasına bakmadan çekip gitti! "Bu, dedi, büyücülerden nakledilen büyüden ibarettir. Bu, beşer sözünden başka bir şey değildir." (Müddessir, 74/21-25).

Aynı zamanda kibir, münafığın da sıfatlarındandır: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ "Onlara: "Gelin, Resûlullahın huzuruna varın, sizin için dua etsin, Allahdan size af dilesin." denildiğinde açıktan bir şey söyleyemediklerinden, kibirlerinden ötürü başlarını sağa sola büker, içten içe homurdanırlar ve onların kibirli bir şekilde tevbeye yanaşmayıp yan çizdiklerini görürsün." (Münâfikûn, 63/5).

Böbürlenmenin hiçbir zaman insana faydasının dokunmayacağı ve böbürlenmenin kötü âkıbeti şöyle beyan edilmektedir: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ "Şu kesindir ki Allah size birçok savaş yerlerinde yardım etti, Huneyn günü de... O gün ki sayıca çokluğunuz sizi böbürlendirmiş ama bu, size fayda etmemişti. Olanca genişliğine rağmen, dünya başınıza dar gelmişti. Sonra da bozguna uğrayarak düşmana arka çevirip kaçmaya başlamıştınız." (Tevbe, 9/25).

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ "Derken Biz onu da, sarayını da yerin dibine geçiriverdik. Ne avenesi Allah'a karşı kendisine yardım edip kurtarabildi, ne de kendi kendisini savunabildi." (Kasas, 28/81).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, gurur ve kibirlenmenin zıddı mütevazi olmaktır. Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve kendi küçüklüğünü anlamak ve idrak etmek esası üzerinde gelişen fikre ve vicdana dayalı bir his olarak ta'rif edilen tevâzu; büyüklenmenin zıddı olup, şeref ve yükselmenin

merdiveni kabul edilmiştir.[190] Tevâzu, insanın kendisini sıradan bir insan görmesi ve başkalarına tepeden bakmaması olarak da tanımlanabilir. Resûlullâh'a (s.a.s.) bu zâviyeden bakıldığında, onun son derece mütevâzi olduğu, kendisini asla insanlardan üstün tutmadığı ve hayatının bütün basamaklarında bu hasletinden vazgeçmediği görülür.

Kur'ân, Mekke müşrikleri tarafından Hz. Peygamber'e yapılan bazı yersiz ve alaycı istekler karşısında, Resûlullâh'ın vermesi gereken cevapları ele alırken, aynı zaman da onun tevâzusuna da işaret etmektedir: "De ki: "Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ve size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben sâdece bana vahyolunana uyuyorum."[191] "Eğer ben gaybı bilseydim, elbette çok hayır elde ederdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben, sâdece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeciyim."[192] "De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Nihayet ben de, peygamber olan bir insandan başka bir şey değilim."[193]

Kur'ân, inananların (Rahmân'ın kullarının) özelliklerini anlatırken -ki aynı zamanda ahlâkının Kur'ân olması hasebiyle Resûlullâh'ın da bir vasfını bildirmiş oluyor- gerçek kulluğun tevâzu ve mahviyet olduğu üzerinde duruyor: "Rahmân'ın has kulları, yeryüzünde kasılmadan yürürler. Cahiller kendilerine sataşınca da "selâm" der geçerler."[194] "Onlar, mü'minlere karşı şefkatli ve merhametlidirler."[195] Hz. Peygamber (s.a.s.), bu âyetlerde anlatılanları müşahhas bir şekilde yaşantısında göstermiş, davranışlarıyla pratiğini ortaya koymuştur. Tevâzuda o kadar ileride olmuştur ki, onun meclisine ilk defa gelen kimseler, Peygamber'in kim olduğunu bilemezler, ancak ashâbın davranışlardan veya o konuşmaya başlayınca anlayabilirlerdi. Hicret ettiğinde, daha önce onu görüp tanımayanların çoğu, Hz. Ebûbekr'in elini öpmeye koşmuşlardı. Eline bir yelpaze alıp da, Allâh'ın Resûlü'nü serinletmeye başlayınca, Peygamber'in kim olduğunu ancak anlayabilmişlerdi.[196] Çünkü o, son derece mütevâzi idi ve başkala-

190 Rıfat, a.g.e, s. 340.
191 En'âm, 6/50.
192 A'râf, 7/188.
193 İsrâ, 17/93.
194 Furkân, 25/63.
195 Fetih, 48/29.
196 İbn Hişâm, a.g.e, 2/492.

rından farklı bir davranış sergilemiyordu. Aynı davranışını Mekke fethinde görmekteyiz. Şehre girdiği zaman son derece bir mahviyet ve tevâzu içerisinde, bir deve üzerinde âdeta iki büklüm ve başı bindiği hayvanın eğerinin kaşına değecek kadar eğikti.[197]

Resûlullâh'ın (s.a.s.), ev hânesine karşı da gayet mütevâzi olduğunu görüyoruz. Hz. Âişe onun evdeki tutumunu şu cümlelerle anlatıyor: "Resûlullah evinde, herhangi bir insan gibi davranırdı. Kendi elbisesini yamar, ayakkabılarını tamir eder, koyun sağar, hayvanlara yem verir ve ev işlerinde hanımlarına yardımda bulunurdu."[198] Sofraya hizmetçisiyle beraber oturur[199] kendisini başkasından üstün görmezdi. Çocuklara selâm verir,[200] herhangi biri elinden tutup bir yere götürmek isteyince, tereddüt etmeden kalkıp gider,[201] herkes bir iş görürken, o da iştirak eder, onlarla beraber çalışır,[202] hastaları ziyaret eder, cenâzelerde bulunur ve kölelerin da'vetine icabet ederdi.[203] Bir gün yanına gelen ve mehâbetinden dolayı titreyen bir adamı görünce şöyle demişti: "Kardeşim, korkma, ben de senin gibi, anası kuru ekmek yiyen bir insanım."[204]

Büyüklerde büyüklük alâmeti, tevâzu ve mahviyet, küçüklerde küçüklük emâresi de kibir ve enaniyettir.[205] Resûlullâh'ın büyüklüğünün emârelerinden olan tevâzuunu, hayatının her alanında görmemiz mümkündür. Öyle ki o, bir meclise girdiğinde kendisi için ayağa kalkılmasını dahi istemez: "Acemler gibi ayağa kalkmayın."[206] uyarısında bulunurdu. Son Nebî olmasına ve geçmiş-gelecek günahlarının affedilmesinin bildirilmesine rağmen o, bu tevâzuundan hiç ayrılmamış: "Hiç kimse kendi ameliyle cennete giremez." "Sen de mi?" diyenlere: "Evet, ben de. Eğer Al-

197 Heysemî, a.g.e, 6/169; İbn Hişâm, a.g.e, 47-48.

198 Buhârî, Nafakât 8; Edeb 40; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 45; Tirmizî, *Evsâfu'n*-Nebî, s. 275; Ahmed b. Hanbel, 6/256.

199 Buhârî, Et'ime 55; Müslim, Eymân 42.

200 Buhârî, İsti'zân 15; Müslim, Selâm 15.

201 Bir gün aklından zoru olan bir kadın geliyor. Resûlullâh'ın elinden tutarak çekip, ona: "Gel benim evimdeki şu işimi gör" diyor. Kadın Hz. Peygamber'in elinden çekiyor, o da arkasına takılıp gidiyor. Ve kadının işini görerek sonra geri dönüyor. Kâdı Iyaz, a.g.e, 1/131.

202 Ahmed b. Hanbel, 2/383; İbn Hişâm, a.g.e, 2/496.

203 Buhârî, Tefsîr'u Sûreti 9/12; Müslim, Münâfikûn 3.

204 İbn Mâce, Et'ime 30; Heysemî, a.g.e, 9/20; Kâdı Iyaz, a.g.e, 1/133.

205 Nursî, *Sözler*, s. 676.

206 Ebû Dâvûd, Edeb 152; Ahmed b. Hanbel, 5/253.

lah rahmetiyle sarıp sarmalamazsa."[207] mukâbelesinde bulunmuştu. Kendisini övenlere ise: "Beni Mûsâ b. İmrân'a tafdil etmeyin."[208] "Beni Yûnus b. Metta'ya tafdil etmeyin."[209] demişti. Hattâ Hz. Ömer hacca gitmek için izin istemiş, o da: "Kardeşim, duâna bizi de ortak et."[210] deme gibi büyük bir tevâzu örneği sergilemişti.

Tevâzu ile ilgili bazı sözleri: "Yüzü yerde olanı Allah yükselttikçe yükseltir; kibre girip çalım satanı da yerin dibine batırır."[211] "Allah bana, tevâzu ve mahviyet içinde bulunmanızı ve kimsenin kimseye karşı üstünlük taslamamasını emretti."[212] "Kendini beğenmişliğinden dolayı elbisesini sürüyene, Cenâb-ı Hak kıyâmet gününde rahmet nazarıyla bakmaz."[213] "Kimse kimseyi kaldırıp da yerine oturmasın, ancak yer veriniz ve toparlanınız."[214]

Kibir, basireti kör eden bir perdedir. Kibirle dolu bulunan bir vicdan, kainatta sayfa sayfa yazılmış mucizeleri göremez, idrak edip anlayamaz. Zira, basiret körleşince idrak adına basar da, hiçbir işe yaramaz. Büyüklük, ancak Allah'a mahsustur. Nitekim Kudsi bir hadîste Cenâb-ı Hakk, şöyle buyurur: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا قَذَفْتُهُ فِي النَّارِ "Kibriya, benim ridâm, azamet ise benim izârımdır. Kim benimle bu mevzuda münakaşaya kalkışırsa onu (baş aşağı getirir) cehenneme atarım."[215]

"Kibriya": büyüklük, ululuk, Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatıdır. İnsan için, iç ve dış elbiseler ne ifade ediyorsa keyfiyeti bizce meçhul, Cenâb-ı Hakk için de Kibriya ve azamet, aynı şeyi ifade eder. Bu iki sıfatı Cenâb-ı Hakk'la paylaşmaya kalkanı Allah, hakkıyla paylar ve cehennemine atar. Dolayısıyla

---

207 Buhârî, Rikâk 18; Merdâ 19; Müslim, Münâfikûn 71-73, 75, 76, 87; İbn Mâce, Zühd 20; Dârimî, Rikâk 24; Ahmed b. Hanbel, 2/235, 256, 264...

208 Müslim, Fezâil 159-160.

209 Müslim, Fezâil 166-167.

210 Hz. Ömer bununla ilgili olarak: "O gün dünyalar benim olsaydı, o kadar sevinmezdim." demektedir. Ebû Dâvûd, Vitr 23; Tirmizî, Daavât 109; İbn Mâce, Menâsik 5.

211 Müslim, Birr 69; Tirmizî, Birr 82; Dârimî, Zekat 39; Muvatta, Sadaka 12; Ahmed b. Hanbel, 2/386; Heysemî, a.g.e, 10/325.

212 Müslim, Cennet 64; Ebû Dâvûd, Edeb 40; İbn Mâce, Zühd 23.

213 Buhârî, Libas 1,2,5; Fedâilu's-Sahâbe, 5; Müslim, Libas 42, 43-46, 48; Ebû Dâvûd, Libas 25-27; Tirmizî, Libas 8, 9; İbn mâce, Libas 6, 9.

214 Dârimî, İsti'zan 24; Ahmed b. Hanbel, 2/17, 22, 102; Ali el-Muttakî, a.g.e, 9/152.

215 Ebû Dâvûd, Libas 25; İbn Mâce, Zühd 16; Ahmed b. Hanbel, 2/248, 376.

herhangi bir insanın, hakkı olmadığı hâlde "azamet" ve "kibir" gibi vasıflara sahip çıkıp, bunlarla diğer insanlara karşı üstünlük taslaması, onun ruh dünyası adına ciddî bir hastalık emaresidir.

Her toplum içinde zenginlik, makam, ilim, güzellik soy vb. şeyler büyüklük vesilesi olarak kabul edilen şeylerdendir. Tevazu ise bunlara rağmen insan hayatına hakim olması gereken önemli ve yüksek bir ahlaktır.

Yüzü yerde olanlar, Hak katında da, halk katında da sonsuz pâyelere ulaşırlar. Bunun aksine burunlarını dikip böbürlenenler ve herkesi hakir görüp çalım satanlar ise, hemen her zaman halk tarafından istiskâle uğramış, Hak tarafından da azaba çarptırılmışlardır. İnsanın kendini beğenip büyük görmesi, aklının noksanlığına ve ruhunun hamlığına delâlet eder. Akıllı ve ruhen olgunluğa ermiş bir insan, mazhar olduğu her şeyi Yüce Yaratıcı'dan bilir ve şükran hissiyle her zaman O'nun karşısında iki büklüm olur.

Mütevazi olma, Yaratıcı'nın takdirine, halkın tahkir ve tekdirine karşı insanın gönlüne hoşnutluk hissi kazandırır. Evet, baştan haddini bilip tevazu kanatlarını yerlere kadar indiren birisi, insanlardan gelecek her türlü hor görmelere karşı en emin bir zırh içine girmiş ve en sağlam emniyet tedbirini de almış demektir.

Alçak gönüllülük, ferdin olgun ve faziletli olmasının; kibirlenip büyüklük taslamak ise, onun seviyesiz ve nâkıs olmasının alâmetidir. En kâmil kimseler, en çok insanlarla beraber bulunup, onlarla hemdem olanlardır. En nâkıs kimseler ise, insanlarla beraber bulunmayı, onlarla düşüp kalkmayı gururlarına yediremeyen bednâm talihsizlerdir.

Yaşadıkları toplum içinde kadir ve kıymetleri bilinmeyenler, seciyelerindeki tevazu sayesinde er geç yükselir, şereflere ererler. Büyüklük kompleksine kapılanlar ise, toplum tarafından irdene irdene zamanla yaşadıkları muhit içinde birer yabancı unsur hâline gelirler.

Bir insanın insanlığa yükselmesi onun tevazuu ile, tevâzuu da, makam, mansıp, servet ve ilim gibi halkın itibar ettiği şeylerin onu değiştirmemesiyle belli olur. Zikredilen hususlardan biriyle düşünce ve davranışlarında değişikliğe uğrayan kimsenin ne tevazuundan, ne de insanlığa yükselmesinden bahsedilebilir.

Alçak gönüllülük, bütün güzel huyların anahtarı mesâbesindedir. Onu elde eden, diğer güzel huylara da sahip olabilir. Ona malik olamayan ise, gâliben diğer huylardan da mahrum kalır. Âdem Nebi (a.s.), sürçüp düştüğü zaman, gökler ötesine ait yitirdiği her şeyi tevazuu ile yeniden elde ederken, aynı bâdirede yuvarlanıp giden şeytan, kibir ve gururunun kurbanı oldu.[216]

Kibirde, diğer varlıklardan derûnî bir uzaklaşma hareketi, kendini onlardan soyutlama tavrı saklıdır. Büyüklenen insan, varlıklardan bu uzaklaşma hareketiyle birlikte kendini onlardan üstün, onları da aşaüı gören ben merkezli bir tutum içindedir. Böylesine rûhi ve entelektüel bir uzaklaşma ve soyutlama içinde bulunan kişinin kendisinden başka varlıklarla gerçek anlamda yakınlaşması mümkün değildir. Kibirlinin bu tavrı, hemcinslerine, tabiata ve Yaratıcı'ya yani kendi dışındaki her şeye yönelik olabilmektedir. Kibir, hemcinslerine ve tabiata karşı olduğunda, bunları hafife alma, onlara tahakküm etme, benmerkezli düşünce ve arzuların gerçekleşmesine vesile olduğu ölçüde değer verilen kullanılmaya hazır bir mal olarak görme şeklinde tezahür eder.. Yaratıcıya karşı olan büyüklenmede ise, Tanrı'ya karşı tahakküm imkanı olmadığı için, büyüklenme O'nun varlığını inkâr ve emirlerine karşı isyan şeklinde tezahür eder. Böylece mütekebbir, kendini ve egosonun varlığını ispatlamış olduğunu zannederek Yaratıcı'dan uzaklaşmış olur, O'nunla ilişkisini kendi cihetinden koparır.[217]

39. ÂYET:

ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ إِلَهًا آخَرَ
فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا

"İşte bunlar Rabb'inin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakın Allah'ın yanı sıra başka bir tanrı uydurma, yoksa yerilmiş, rahmetten kovulmuş olarak cehenneme fırlatılırsın."

مَلُومًا Kınanmış, levmedilmiş.

216 *Sızıntı Dergisi*, Kasım 1982. Başyazı'dan.

217 Akçay, Mustafa, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dîni Sorumluluğu*, Işık Yayınları, İzmir 2000, s.202-203.

مَدْحُورًا Allah'ın rahmetinden kovulmuş.

Yukarıdan beri anlatılan emir ve yasakların hepsine birden hikmet denmiştir. Bir ismi de "Hakîm" olan Cenab-ı Hakk, kainattaki icraatlarında hikmetle muamele ettiği gibi, insanlara bildirdiği emir, yasak ve tavsiyelerde de hikmetle hitap etmiştir. حكم fiilinden gelen hikmetin anlamlarından biri de; sözde, davranışta ve düşüncede isabetli olma ve yanlıştan uzak olmadır.[218]

Bu âyetlerdeki emir ve yasaklara hikmet denmesiyle ilgili olarak şunları denebilir:

1. Bu emir ve yasakların neticesi, Cenab-ı Hakk'ın birliğini, taatleri, hayırlı bazı faydalı bir kısım davranışları, tamamen dünyaya dalmamayı ve âhirete yönelmeyi netice vermektedir. Zaten sağlam akıllar da bunun doğruluğunu göstermektedir. Böyle mükemmel prensipleri getiren birisi, şeytanın dinine çağırmış olamaz. Aksine selim fıtrat da göstermektedir ki o, Rahman'ın dinine davet etmektedir.

2. Bu âyetlerde zikredilen hükümler, bütün din ve milletlerde uyulması mecburi olan, neshedilmesi ve kaldırılması asla mümkün olmayan kurallardır. İşte bu yönüyle de bu hükümler muhkem ve hikmettir.

3. Hikmet, zatındaki güzellikten dolayı hakkı bilmek ve kendisiyle amel edebilmek için de hayrı bilmekten ibarettir. İşte bundan dolayıdır ki, Allah'ın birliğini emretmek birinci kısımdan, insanların kendilerine devam edip onlardan sapmamaları için diğer mükellefiyetleri emretmek de ikinci kısımdandır. İşte böylece kesindir ki, zikredilen bu hükümler bizzat hikmettir. Nitekim İbn Abbas'tan da rivayet edilmektedir ki bu âyetlerde belirtilen prensipler Hz. Musâ'ya gelen Levha'larda da vardır. Bunların birincisi: وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ إِلَهًا آخَرَ âyetidir. Nitekin Cenab-ı Hakk: وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ "Ona verdiğimiz levhalarda, insanlara öğüt olmak üzere her şeyi tafsilatlı olarak buyurduk..." (A'râf, 7/145) buyurmuştur.[219]

وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا "Sakın Allah'ın yanı sıra başka bir tanrı uydurma, yoksa yerilmiş, rahmetten kovulmuş olarak

218 Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 2/487.

219 Râzî, a.g.e; 20/171.

cehenneme fırlatılırsın." beyanıyla da, Allah'a ortak koşanların, yerilmiş ve rahmeti sınırsız olan Rahman'ın rahmetinden istifade edemeyecekleri belirtilmiştir.

Yukarıdan beri üzerinde durduğumuz bu ilkeler, her dönem ve her yerdeki insanlar için ideal prensiplerdir. Mükemmel bir toplum, ancak bu ilkelere sarıldığında teşekkül etmiş olacaktır. Bunlardan bir veya birkaçının olmadığı veya hiçe sayıldığı toplumların, gerçek anlamda huzuru bulmaları da mümkün olmayacaktır.

Burada 31-39 âyetlerle ilgili toplu bir değerlendirmeyi nakletmek istiyorum.

Allah Teala İsra Sûresinde: "Rabbin ancak kendisine ibadet etmenize ve anne babaya iyiliğe hükmetti… muhakkak O, kullarına karşı her şeyden haberdardır, görendir." buyurdu. Bu aradaki 23-30. âyetlerde öğüt, terbiye, hafif yasak vardır, va'd ve cezalandırma tehdidi yoktur, sakındırma söz konusudur. Sonra şöyle buyurmuştur:

"Fakirliğe düşme endişesi ile evlatlarınızı öldürmeyiniz. Onların da sizin de rızkınızı veren Biz'iz, Şüphesiz ki onları öldürmek büyük bir suçtur. Sakın zinaya yaklaşmayın; Çünkü o, çirkinliği meydanda olan bir hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur. Haklı bir gerekçe olmaksızın Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse onun velisine (mirasçısına) bir yetki vermişizdir; artık o da kısas hususunda aşırı davranmasın, meşrû hakla yetinsin. Zaten kendisine yetki verilmekle gerekli destek sağlanmıştır. Buluğ çağına ermeyen yetimin malına, en güzel tarzdan başka bir şekilde yaklaşmayın. Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirir. Ölçtüğünüz zaman dürüst olun, tam ölçün. Doğru terazi ile tartın. Bu hem ticaretiniz için daha hayırlı, hem de âkıbet yönünden daha güzeldir. Bilmediğin şeyin peşine düşme! Çünkü kulak, göz, kalb gibi azaların hepsi de sorguya çekilecektir. Hem kibirli kibirli yürüme! Zira ne kadar kibirlenirsen kibirlen, ne yeri yarabilirsin, ne de dağların boyuna erişebilirsin! Böylesi davranışların hepsi kötü olup, Rabbinin nazarında hoş görülmeyen şeylerdir. İşte bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakın Allah'ın yanı sıra başka bir tanrı

uydurma, yoksa yerilmiş, rahmetten kovulmuş olarak cehenneme fırlatılırsın.” (İsra, 17/31-39)

Allah Teala bütün bu ayetlerde hiçbir ceza ve mükafat vadinde bulunmadı. Yalnız son ayette ve yine Mekke’de inip azapla tehdit ettiği ayetlerde hep müşrik olanlara seslendi, müşriklerin Cehennem’e gireceğini bildirdi. Vaktaki Allah Teala Allah Resulüne (s.a.s.) Mekke’den Medine’ye hicret izni verdi ve İslâm’ı beş şey üzerine kurdu. Allah’tan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed’in (s.a.s.) O’nun kulu ve Resulü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak. Allah Teala ayrıca ona, hadleri, farzların kısımlarını indirdi. İşleyenlere ateşi farz kıldığı günahları bildirdi ve katil hakkında: “Kim bir mümini kasden öldürürse onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere gireceği cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.” (Nisa, 4/93) hükmünü indirdi. Allah Teala mümini lanetlemez, şöyle buyurur: “Allah kâfirlere lânet etmiş ve onlara harlı bir ateş hazırlamıştır.” (Ahzab, 33/64) Yetim malını zulmen yiyenler hakkında: “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler. Onlar, yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir.” (Nisa, 4/10) hükmünü indirdi. Tartı hakkında: “Vay haline eksik ölçüp tartanların!” (Mutaffifin 83/1) hükmünü indirdi. Allah Teala sadece kafirler için vay haline tehdidini kullanır, şöyle buyurur: “Sonra onun hakkında birtakım gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Artık gerçeğin meydana çıkacağı o mühim günün duruşmasında vay o kâfirlerin başına geleceklere!” (Meryem, 19/37)

Ahd hakkında şunları indirdi: “Önemsiz bir menfaat karşılığında, Allah’a verdikleri ahdi ve yeminlerini bozanların âhirette hiçbir nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak. Onların yüzlerine bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onların hakkı çok acı bir azaptır.” (Al-i İmran, 3/77). Ahrette payı, nasibi olmayan insan ne ile Cennet’e girsin. Allah Teala Medine’de şu hükmü de indirdi: “Zinakâr, ancak bir fâhişe veya putperest bir kadınla evlenmek ister. Fâhişeyi de ancak bir zinakâr veya putperest nikâhlamak ister. Böyle bir evlilik müminlere haram kılınmıştır.” (Nur, 24/3)

Allah Teala Medine'de yine şu hükmü indirmiştir: "İffetli kadınlara zina isnat edip de buna dair dört şahit getiremeyen herkese seksen değnek vurun ve bundan böyle, onların şahitliklerini artık ebediyyen kabul etmeyin. Çünkü bunlar gerçekten fâsıkların ta kendileridir." (Nur, 24/4) Allah Teala iftiracıyı imanla adlandırmaz. O şöyle buyurur: "Münafık erkeklerle münafık kadınlar size değil, birbirlerine benzerler: Kötülüğü teşvik edip iyiliği menederler ve cimriliklerinden dolayı ellerini sımsıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unutup terk ettiler, Allah da onları terk etti. Şüphesiz ki münafıklar, hep itaat dışına çıkan fâsık kimselerdir." (Tevbe, 9/67) Allah Teala fâsıkların İblis'in adamlarından saydı: Şu kesin ki, hayasızlıktan habersiz, iffetli mümin hanımlara, zina iftirası atanlar dünyada da âhirette de lânete uğrarlar. Onlara müthiş bir azap vardır." (Nur, 24/23)*

40. ÂYET:

أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ
لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا

"Ya! Demek Rabbiniz sizi erkek evlatlarla onurlandırdı da, sizin iddianıza göre, işi bilmiyormuş gibi melekleri de biçare kız çocukları olarak kendine ayırdı öyle mi? Gerçekten siz pek müthiş, vebali çok büyük bir iddia ileri sürüyorsunuz." [19, 88-95; 37,150]

أَفَأَصْفَاكُمْ Seçmek, hususi kılmak.

قَوْلًا عَظِيمًا Günahı büyük söz.

Önceki âyette Allah'a şirk koşulması yasaklanmıştı. Burada da Allah'a şirk koşanların içinde bulundukları cehalet hatırlatılıyor ve bunun büyük bir günah olduğu bildiriliyor. Bilindiği üzere müşrikler, çocukları iki kategoriye ayırıyorlardı. Bunların en şereflilerinin erkekler, değersiz olan diğer grubun ise kızlar olduğuna inanırlardı. Onların böyle bir tutumları yanlış olduğu gibi, değer vermedikleri kızlarını Allah'ın kızları olarak kabul etmeleri de ayrı bir yanlış ve tezat oluşturmaktadır.

---

* Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İstanbul 1990, s. 95-97. (Muhammed el-Bakır'dan özetle)

Nitekim Kur'ân'ın başka âyetlerinde de onların bu yanlış inanışları belirtilmekte ve bunun büyük bir iftira olduğu vurgulanmaktadır:

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَانُ وَلَدًا لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَانِ وَلَدًا وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَانِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَانِ عَبْدًا لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا "Rahman çocuk edindi" dediler. Böyle diyen sizler, öyle çirkin bir iddia ileri sürdünüz ki nerdeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecekti! Rahman'a çocuk isnad etmelerinden ötürü! Halbuki evlat edinmek Rahman'ın şanına yakışmaz. Göklerde ve yerde kim varsa, Rahman'a sadece ve sadece kul olarak gelecektir. O bunların hepsini ilmi ile ihata etmiş, tek tek tesbit etmiştir. Ve onların hepsi de kıyamet günü O'nun huzuruna tek başına gelecektir." (Meryem, 19/88-95).

Başka bir âyette de kızların Cenab-ı Hakk'a, erkeklerin kendilerine nispet edilmesinin çok fena ve insafsız bir taksimat olduğu belirtilmiştir: أَلَكُمْ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنْثَى تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى "Erkek evlatlar size, kızlar Ona olsun, öyle mi? O zaman bu insafsız bir taksim olmaz mı?" (Necm, 53/21-22).

41. ÂYET:

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا

"İnsanlar düşünüp ders alsınlar diye biz Kur'ân'da bu gerçekleri farklı üsluplarla beyan ettik. Ne var ki bu, onları daha da kaçırmaktan başka bir sonuç vermedi."

صَرَّفْنَا Beyan etmek, açıklamak.

نُفُورًا Bir şeyden uzaklaşmak, kaçmak.

DEĞİŞİK TEVHİD DELİLLERİNİN ANLATILMASI

Cenab-ı Hakk kendisini, Kur'ân'da, fiilleri ve her biri de yüce sıfatına delalet eden isimleriyle tanıtır. Etrafımızda gördüğümüz büyük-küçük kâinat (mikro ve makro kozmos), hep Cenab-ı Hakk'ın fiil ve eserleridir. Âlemde Allah ve fiillerinden başka bir şey yoktur dense, mübalağa

sayılmaz. Bu itibarla Kur'ân'da, Zâtı'nı daha ziyade fiilleriyle izhar eder. Yaratma fiili, uluhiyetin bütün varlıklarda tecelli eden icraatıdır. Bu cihetten Allah'ın bu icraatı çok çeşitli fiil ve isimlerle ifade olunmuştur. Yaratmada en önemli husus, yoktan yaratma, yani ilk defa yaratma olduğu hatırlanmalıdır. Uluhiyetin en bariz vasfı olan yaratıcılık, Kur'ân'da bütün yönleriyle işlenir. Görülen görünmeyen bütün varlıklar, yaratma alanı içerisine girer. Göklerden, dağlardan, denizlerden tâ sineklere kadar yayılan geniş saha içindeki küçük büyük her şeyle Allah'ın yaratıcılığı arasında münasebet kurulur. Bundan dolayıdır ki uluhiyetin yaratma vasfını ifade eden isimleri, yaratmanın her türlü safhalarını ifade edecek genişlikte ve çeşitlilikte yer tutar.

"Cenab-ı Hakk Kur'ân'da kendi Zâtı'nı, sıfatlarını ifade eden isimleriyle de tanıtır. Kur'ân-ı Kerim'de 100 civarında geçen esmâ-yı hüsnâ, her biri bir cihetten Cenab-ı Hakk'ı vasfederler.. Cenab-ı Hakk'ın bu fiil ve isimleri, beşerî idrâkin anlayabileceği en makul ölçüde bir Marifetullah gerçekleştirirler. Allah Teâlâ'nın kâinatı kapsayan fiilleri isimlerine, isimleri sıfatlarına, sıfatları da Yüce Zâtı'na delalet ederler. Cenab-ı Hakk'ın Zât'ı, Kur'ân'da nazarî –zihni, belli- belirsiz olarak yer almaz.

"Kur'ân'ın ulûhiyeti kullanmada kullandığı deliller, aklı, kalbi ve tarihi dolduracak vasıftadır. Yoktan hiçbir şey olamaz. Atomlardan galaksilere kadar bütün kâinat Allah'ın yaratmasıyla varolmuştur.. Kur'ân, ulûhiyeti tanıtma mevzuunda beşeriyete sunduğu bunca irşadlar ve bizzat insana doğuştan bahşedilen akıl, duygular gibi fıtrî kabiliyetlerle, beşerden istenen en makul ölçüde bir marifetullah gerçekleştirilebilir. Çünkü Allah gaybdır, ancak delili bulunan bir gaybtır. Yokluk manasına gelen bir gâib değildir. O, bilinmez meşhurdur.[220]

Demek ki Kur'ân, tevhid inancını anlatmak için, değişik yollar seçmiştir. Onların öğüt almalarını ve doğruyu bulmalarını sağlamak için de her türlü vesileye baş vurmuştur. Ancak buna rağmen müşrikler, öteden beri gelen yanlış saplantılara ve inançlara bağlılıktan vaz geçmemişler ve eski inançlarının kaybolacağından endişe etmişlerdir. Dolayısıyla Kur'ân'ın

220 Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?* Nil Yayınları, İzmir 1994, s. 357-361.

sunmuş olduğu değişik tevhid delilleri, onların inançlarını düzelteceğine, onlar Kur'ân'dan daha da uzaklaşmayı seçmişlerdir.

42. ÂYET:

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا

"De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arş'ın ve kâinat hakimiyetinin sahibi Yüce Allaha üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla vaki değildir.)"

TEVHİD DELİLLERİ

Müşriklerin iddia etttikleri gibi Allah'la birlikte başka tanrılar yoktur. Onların tanrı olarak kabul ettikleri şeyler ancak Allah Teâlâ'nın yarattığı mahlukattan bir parçadır. İlah olduğunu iddia ettikleri şeyler ister, Güneş, ister Ay, ister başka bir gezegen, isterse bir insan olsun hiç fark etmez. Zira bütün bunlar Allah'a boyun eğmiş, O'nun kainattaki kurallarına tabi olmaktadırlar.

Bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şu iki yorum nakledilmiştir:

1. Allah'la beraber başka ilahların varlığını farzetsek, o zaman onların birbirlerine üstün gelmesi gerekir. Zira galip gelmeden ilah olunması imkansızdır. Böyle bir durumun varlığı ise, bütün bir kâinatın fesadı demektir. Nitekim bu hususun imkansızlığı başka diğer bir âyette şöyle vurgulanır: لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا "Halbuki gökte ve yerde, Allahtan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ, 21/22).

2. O ilahlardan herbiri kendi acziyetlerini itiraf eder, Allah'a ulaşmak için çareler ararlardı. Yerde gökte yani bütün varlık dünyasında şayet söz sahibi olacak ve kendisine itaat edilecek Allah'tan başka ilâhlar olsaydı muhakkak ikisi de fesada uğrar yok olurdu. Yer ve gök bütün kâinat yok olup giderdi veyahut hiç var olamazdı. Madem ki, bütün düzenleriyle varlıklarını sürdürmektedirler, o halde Allah'tan başka ilâh yoktur. Çünkü ilâh demek hiçbir hususta acizliğe düşmesi mümkün olmayacak şekilde mükemmel bir kudret sahibi demektir. Onun için Allah'tan başka yerde

ve gökte kendi gücü ile işleri idare eden ve icraat yapan ilâhlar farz edildiği takdirde her birinin illet-i tamme (herhangi bir şeyin var olması için gerekli olan sebep, etken) olması lazım gelir, herbirinin yeteri kadar güce sahip olduğu, icad etme, yok etme, diriltme, öldürme, bozma ve değiştirme ve daha nice işleri başkasına muhtaç olmaksızın tek başına yapabilecek kuvveti bulunduğu varsayılmış olur. Bu durumda yer ve göğün var olmalarının gerçekleşmesinde ya her biri, ya hepsi ayrı ayrı tesir etmiş olacak veya yalnız birisi etken olacak. Yalnız biri etken olacaksa diğerleri ilâh değilmiş demek olur. Ve eğer her biri etken olacaksa çeşitli sebeplerin bir tek etki alanı üzerine, bağımsız bir şekilde gelip toplanmaları ve çatışmaları lazım gelir ki, imkansız bir şeydir. Bunların anlaşarak orada toplanmaları imkansız olduğu gibi, bir uyumsuzluk içerisinde, anlaşmaksızın orada bulunmaları da mümkün değildir. Çünkü, anlaşmazlık olursa, mesela biri yapmak isterken diğeri yıkmak isterse, eserde karşıt iki tarafın münakaşası ve karşılıklı engellemeleri sonucu hiçbir şey meydana gelemez. Eğer anlaşarak bir yerde toplanmışlarsa, bağımsızlık konusunda tartışma ve çelişki olur.

"Diğer bir ifadeyle karşı güçler arasında birbirlerini geriye püskürtme eylemi oluşur veya hasılı tahsil (var olan bir şeyi var etmeye çalışma) lazım gelir. Ve yine birden fazla ilâhın olmaması gerekir. Yok eğer hepsinin anlaşıp ortaklaşa yaptıkları etkileri varsayılacak olursa, bu durumda herhangi bir şeyin var olması için gerekli olan sebepler, ancak hepsinin toplamından ibaret olacağından, herbiri tam bir etken değil, tesir gücü az olan noksan etken olmuş olur. Noksan olan ise ilâh olamayacağından hiçbirinin ilâh olmaması gerekir. O halde olsa olsa bunların hepsi ancak birleşerek bir ilâh olacak, yani değişik ilâhlar topluluğu değil de noksanlardan meydana gelen bir topluluğun tümüne birden bir ilâh denmiş olacak. Halbuki her ne olursa olsun bunların yekünü de bağımsız bir güce sahip değildir; yer ve gök gibi, birleşmeye, bir düzene ve bunları yapacak etkin bir güce muhtaçtır, dış etkilere bağlıdır. Böyle olan bir şeyin, ilâh olamayacağı ise açıktır. Sözün kısası Allah'tan başka ilâhlar ve hatta O'nun dışında bir ilâh bile varsayılırsa, gerek ortaklık şeklinde farzedilsin ve gerek tek başına bağımsız olarak düşünülsün ilâh varsayılanların ilâh olamaması lazım gelir. Çelişki muhakkak olurdu. Mutlak varlıkta sağlıklı hiçbir yapıya imkan kalmaz, varlık namına

hiçbir şey gerçekleşemezdi, yer ve gök bulunamazdı. Oysa bugün yer ve gök bozguna uğramayıp, sağlıklı yapılarıyla dimdik ayaktadırlar.[221]

43. ÂYET:

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا

"Allah onların, iddialarından münezzehtir, Son derece Yücedir, Uludur."

Cenab-ı Hakk, kendisinin eş ve benzeri olmaktan münezzeh olduğuna, başka bir ilahın varlığını kabul etmenin yanlış ve batıl olduğuna kesin delil getirince, kendisinin bu yanlış görüş ve inançlardan münezzeh olduğunu bildiren bir ifade kullanarak سُبْحَانَهُ buyurmuştur. Tesbih, Allah'ı kendisine uygun düşmeyen şeylerden tenzih etmektir. Daha sonra da وَتَعَالَى "O yücedir." buyrulmuştur ki, bu yücelik, mekan ve yön bakımından bir yükseklik olmayıp, bununla Cenab-ı Hakk'ın uluhiyeti kasdedilmiştir. Yani O, eşten, benzerden, eksiklikten ve noksanlıktan yüce ve uzaktır.[222]

44. ÂYET:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ
بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

"Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametiyle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı, O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır."

HERŞEY ALLAH'I TESBİH ETMEKTEDİR

Kâinat, Yaratıcı'nın varlığı ve birliğine şahitlik yapan deliller yumağıdır. Oradaki herbir canlı kendine ait bir dille Yaratıcı'sını anmakta, O'nu birlemektedir. Kâinat, âdeta bir koro halinde bu tesbihi yapmak-

221 Elmalılı, a.g.e; 5/444-445.
222 Râzî, a.g.e; 20/174.

tadır. Kat kat gökyüzü, yedi yer, onun içindeki bütün varlıklar ve herşey Allah'ı anmaktadır. Ancak her canlının kendine mahsus bir dili, konuşma stili olduğundan, her zaman için insanların kâinattaki bu tesbihleri duymaları mümkün olmayabilir.

Evet, bir tesbih denizi olan şu semavatn tesbih kelimeleri, güneşler, aylar, yıldızlar olduğu gibi, bir tesbih kuşu ve hamdedici olan şu yeryüzünün dahî hamd cümleleri, hayvanlar, bitkiler ve ağaçlardır. Demek herbir ağacın, herbir yıldızın cüz'î birer tesbihi olduğu gibi, yeryüzü ve zeminin herbir kıt'asının, herbir dağ ve derenin, kara ve denizin, göklerin herbir cisminin ve herbir burcunun da birer küllî tesbihleri vardır.[223]

Kur'ân-ı Kerim'in değişik âyetlerinde bu hususa vurgu yapılmıştır: سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Saff, 61/1).

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ "Halbuki göklerde olsun, yerde olsun kim varsa O'nun mülküdür. O'nun nezdindeki melekler O'na ibadeti ne gurur meselesi yapar, ne de ibadetten yorulurlar. Gece gündüz, usanmadan, ara vermeden tesbih ve ibadet ederler." (Enbiya, 21/19-20).

أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ "Baksana göklerde olan, yerde olan herkes, kanatlarını çarparak uçan dizi dizi kuşlar, hep Allah'ı tesbih ederler. Onlardan her biri kendi duasını ve tesbihini pek iyi bellemiştir. Allah onların yaptıklarını hakkiyle bilir." (Nur, 24/41).

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا يَاجِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ "Biz Davud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik: "Ey dağlar! Ey kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, şevke gelip Allah'ın yüceliğini terennüm edin." dedik." (Sebe, 34/10)

Kâinattaki her şeyin Allah'ı tesbih etmesiyle ilgili olarak iki farklı yorum yapılmıştır. Bunlardan birine göre kâinattaki herşey Allah'ı bizzat

---

223 Nursî, Sözler, s.63.

diliyle sözlü olarak tesbih etmektedir. Buna hem âyetlerden hem de hadislerden deliller getirilmiştir. Âyetlerden şu delilleri zikretmemiz mümkündür:

اصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّاب إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ "Onlar ne derlerse desinler sen sabret ve güçlü kuvvetli bir kulumuz olan Davud'u hatırla. Çünkü o daima Allah'a yönelirdi. Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları, toplu haldeki kuşları onun hizmetine râm etmiştik. Her biri onun âhengine katılır, beraber zikrederlerdi." (Sâd, 38/17-19).

وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ "..ve öylesi var ki Allah'a olan tazimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır." (Bakara, 2/74).

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَانِ وَلَدًا "Böyle diyen sizler, öyle çirkin bir iddia ileri sürdünüz ki, nerdeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecekti! Rahmana çocuk isnad etmelerinden ötürü!" (Meryem, 19/90).

Kâinattaki varlıkların tesbihine ait Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatında yaşadığı ve ashabın da bizzat şahid oldukları pekçok olay vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Vadideki bir ağacın Resûlullah'ın çağırmasıyla gelmesi,[224] hutbe okurken Resûlullah'ın yaslanmış olduğu, ancak minber yapılınca terkettiği hurma kütüğünün bu ayrılıktan sonra deve gibi inlemesi,[225] Cebrâil kendisine risaleti getirdikten sonra uğradığı herbir taşın, ağacın Hz. Peygambere selam vermesi,[226] sahabilerin Resûlullah'la yemek yerken yemeğin tesbihlerini işitmeleri,[227] avucuna aldığı taşların tesbih etmesi ve bunu ashabın işitmeleri,[228] dağın, taşın Allah Resûlü'ne: "Selam sana ey Allah'ın Resûlü!" demeleri,[229] gibi yüzlerce olay saymak mümkündür.

Diğer bir yoruma göre ise, tesbih mecazdır. Bunun anlamı, her var-

224 Tirmizî, Menâkıb 6; İbn Mâce, Fiten 23; Ahmed b. Hanbel, 3/113.

225 Buhârî, Menâkıb 25; Cum'a 26; İbn Mâce, İkâme 99; Nesâî, Cum'a 17; Tirmizî, Cum'a 10.

226 Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 8/259-260; Kâdı Iyâz, *Şifâ*, 1/307.

227 Buhârî, Menâkıb 25; Tirmizî, Menâkıb 6; Dârimî, Mukaddime 5; Ahmed b. Hanbel, 1/460.

228 Heysemî, a.g.e; 5/179; 8/299; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, 6/64.

229 Müslim, Fezîl 2; Tirmizî, Menâkıb 6; Dârimî, Mukaddime 4.

lığın kendine ait özelliğiyle Allah'ı göstermesidir. En küçük varlıktan en büyüğüne baktığımızda, bütün bir kainatta mükemmel bir düzen ve nizamın olduğu açıktır. Evrendeki milyonlarca yıldızın, gezegenin birbirine çarpmadan hareket etmesi, gece-gündüzün peşpeşe gelmesi, mevsimlerin deveranı, insandaki mükemmel yaratılış, aynı topraktan birbirine zıd veya yakın farklı taddaki meyve ve sebzelerin yetişmesi, kainattaki mükemmel denge gibi binlerce olayın bu işleyişleri, kendilerine ait dillerle Allah'ı tesbih etmekte ve O'nu her türlü noksanlıktan tenzih etmektedir.

Aslında bu iki yorumun birbirine ters bir tarafı yoktur. Zira bu varlıkların, yerine göre lisanen tesbihleri mümkün olduğu gibi, Yaratıcı'larına şahitlik etmeleri yönüyle tesbih etmeleri de mümkündür.

Âyetin sonunda Yüce Mevlâ dünyada kullarına karşı son derece merhametli olduğunu ve âhirette mü'minleri bağışlayacağını bildirmektedir. Evet kainattaki her şey, kendine ait bir dille Yaratıcı'yı zikrettiği, tanıdığı ve haykırdığı halde, düşünmesi ve anlaması için akıl, konuşması için dil, duyması için kulak verilen ve aynı zamanda kâinata efendi olarak gönderilen insan, Rabbini tanımamasına, hatta tanımama bir yana O'na sayısızca isyanına rağmen, Allah, aceleden azap etmemekte, mühlet vermektedir. Bununla birlikte tanıyan ve bilen mü'minlerin de hatalarını âhirette affetmektedir.

45. ÂYET:

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
حِجَابًا مَسْتُورًا

"Sen Kur'ân okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanlar arasına görünmez bir perde çekeriz."

حِجَابًا Bir şeye ulaşmaya engel olan şey.

مَسْتُورًا Örtülen, gizlenen, perdelenen.

Bu âyet, Resûlullah'ın düşmanlarından gelebilecek her türlü tehlikeye karşı korunduğunu ifade etmektedir. Zira onlar, Allah Resûlü Kur'ân okuduğunda onu rahatsız ediyor, ıslıklar ve alkışlarla onun okuduğu Kur'ân'ın başkaları tarafından dinlenmesini engelliyorlardı. Hatta zaman zaman bu

rahatsızlıklarını kaba kuvvete baş vurarak gösteriyorlardı. Ancak Yüce Yaratıcı bu âyetle elçisini düşmanlarından koruduğunu, ona herhangi bir zarar veremeyeceklerini ve onunla düşmanlarının arasına bir perde koyduğunu haber vermektedir.

Bununla ilgili değişik rivayetler vardır. Müslümanlık, gizliden gizliye yayılmaya başlamış, bir müddet sonra da: وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ "Önce en yakın akrabalarını uyar." (Şuarâ, 26/214) emriyle açığa vurulmuştu. Resûlullah, insanları Safa tepesine toplayarak, peygamberliğini ilan etmişti. Bu haber karşısında aşırı bir şekilde kızan amcası Ebû Leheb, ona hakâretler yağdırmıştı. Onun bu kötü tutumu sebebiyledir ki Tebbet sûresi nâzil oldu: تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ "Ebû Leheb'in elleri kurusun, zaten yok oldu ya. Ne malı, ne de kazandığı onu kurtaramadı. O, alevli bir ateşe girecektir. Hanımı da odun hamalı olarak. Boynunda hurma lifinden bir ip olacaktır." (Tebbet, 111/1-5). Bunun üzerine karı-kocanın düşmanlığı iyice arttı. Kendilerinin bu derece aşağılanmaları karşısında bu kadın, eline kocaman bir taş alarak Ka'be'nin yanında oturan Resûlullâh'ın yanına geldi. Ancak o, Hz. Peygamberi göremiyor, yanında oturan Hz. Ebûbekr'e soruyordu: "Nerede senin arkadaşın? Duydum ki beni hicvetmiş. Vallâhi eğer onu bulursam, şu taşla onun ağzını kıracağım, vallâhi ben bir şâirim." diyordu ve yanında duran Allah Resûlü'nü göremiyordu.[230] Çünkü Allah, elçisini, onun gözlerine göstermemek şeklinde korumuştu. وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا "Sen Kur'ân okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanlar arasına görünmez bir perde çekeriz." âyetine göre de zaten, âhirete inanmayan bu kadının Resûlullâh'ı görmesi mümkün değildi.

Ebû Cehil'in Resûlullâh'a olan azılı düşmanlığı herkesin malumudur. Onu ortadan kaldırmak için elinden gelen her türlü çareye baş vurmuş, ancak bir türlü istediğini elde edememiştir. Bir rivâyete göre Ebû Cehil (Secdeyi kasdederek): "Muhammed sizin aranızda hâlâ yüzünü toprağa sürtüyor mu?" dedi. Kendisine: "Evet" cevabı verildi. Bunun üzerine: "Lat ve Uzzâ'ya yemin ederim ki onu, bunu yaparken görürsem mutlaka boynu-

---

230 Kurtubî, a.g.e, 20/234; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/536.

na basacağım. Yahut mutlaka yüzünü toprağa gömeceğim." dedi. Az sonra Resûlullâh namaz kılarken onun yanına vardı. Boynuna basmak niyetinde idi. Fakat birdenbire onu bırakıp geri döndüğünü ve elleriyle korunduğunu gördüler. Kendisine: "Sana ne oldu?" denildi. "Gerçekten onunla benim aramda ateşten bir hendek, korkunç bir şey ve bir takım kanatlar var." dedi. Resûlullâh da: "Bana yaklaşmış olsaydı, melekler onun birer birer uzuvlarını koparırdı."[231] buyurdular. Bunun dışında da Ebû Cehil, değişik zamanlarda Resûlullâh'a karşı komplolar yapmağa çalışmıştı. Ancak bunların hiçbirinde başarıya ulaşamamıştı.

Kureyş'in ileri gelenlerinden ve aynı zamanda Hz. Peygamberin azılı düşmanlarından olan Ukbe b. Ebî Muayt ve Nadr b. Hâris gibi kimseler de, değişik zamanlarda onu öldürmek için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardı da, bunların hepsi akîm kalmıştı.[232] Çünkü Allah, elçisini koruyordu. Ve ona korkmamasını, çekinmemesini, kendisine nâzil olan vahyi tebliğ etmesini istiyordu: يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ "Ey şanlı Resûl! Rabb'inden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, O'nun peygamberlik görevini yapmamış olursun. *Allah seni insanlardan korur*. Doğrusu Allah, kâfirler toplumunu doğru yola iletmez." (Mâide, 5/67). Gerçekten, Allah onu birçok yerde korudu. Öyle yerlerde korudu ki ölüm, ona "ayakkabısının bağından daha çok yaklaşmıştı", burnunun dibinde idi. Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin koruyamayacağı durumlarda korumuştu.[233] O, bu görevi yaparken, insanlardan gelecek sû-i kastlere karşı muhâfaza altına alınmıştı. Hz. Âişe: "Peygamber Efendimiz: "Şüphesiz Allah seni insanlar tarafından koruyacak" âyeti ininceye kadar ashâbı tarafından korunuyordu. Bu âyetin nüzûlünden sonra Peygamber: "Ey insanlar artık dağılın, beni Rabb'im koruyor" dedi.[234]

---

231 İbn Hişâm, a.g.e, 1/298-299; Taberî, *Tefsîr*, 30/324; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn 38; Ahmed b. Hanbel, 2/370.

232 Buna benzer misaller için bkz: Buhârî, Salât 109; Müslim, Cihâd 107; Cennet 77; Ebû Dâvûd, Cihâd 115; Ahmed b. Hanbel, 1/403, 417; İbn Hişâm, a.g.e, 1/289 vd; Mâverdî, a.g.e, s. 100-107; Heysemî, a.g.e, 6/18; İsbahânî, a.g.e, 1/265-313; Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, 1/187-188.

233 Draz, a.g.e, s. 50.

234 Tirmizî, Tefsîr-u Sûre (5) 4; Hâkim, *Müstedrek*, 2/313; Taberî, *Tefsîr*, 6/414-415.

Aynı korumanın Resûlullah'ın hayatı boyunca devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim Resûlullâh müslümanlara, Mekke'den Medine'ye hicret izni vermiş, Mekke'de ise kendisi ve birkaç müslüman kalmıştı. Bu durumu gören müşrikler, ellerine iyi bir fırsatın geçtiğini sandılar. Ve hemen toplanarak bir karara varmak istediler. Aralarında çeşitli görüşler ileri sürüldü: وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ "Hani bir vakitler, o kâfirler, seni tutup bağlamak veya öldürmek veya sürüp çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı da Allah da karşılığında tuzak kuruyordu. Öyle ya, Allah tuzakların en hayırlısını kurar." (Enfâl, 8/30) Derken onu öldürmeye karar verdiler. Kaldığı evin her yanı silahlı insanlar tarafından kuşatma altına alındı. Resûlullah da, aynı gece yatağına Hz. Ali'yi bırakarak, bu eli silahlı insanların arasından çıkıp gitti. İşte burada Allah, Resûlü'nü korumuş ve müşrikler onu görememişlerdi: وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ "Biz, onların önlerine, hem de arkalarına birer set çekerek gözlerini perdeledik. Artık onlar göremezler." (Yâsîn, 36/9).

Cenâb-ı Hakk'ın aynı korumasını, mağaraya girdiklerinde de görmekteyiz. Bir kuş ve bir de örümcekle müşriklerin amansız düşmanlıklarını te'sirsiz hale getirmiş, Peygamberimizle (s.a.s.) Hz. Ebu Bekir'in ayağına kadar gelmişken, hiçbir şey elde edemeden hüsranla geri dönmüşlerdir. Şu âyette de bu ilâhî koruma hatırlatılıyor ve Allâh'ın, Hz. Muhammed'i (s.a.s.) koruyacağı te'yîdi üzerinde duruluyor:

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "Eğer siz ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım eder. Hani o kâfirler, onu Mekke'den çıkardıkları vakit, sâdece iki kişiden biri iken, ikisi de mağarada bulundukları sırada arkadaşına "Üzülme! Çünkü Allah bizimledir." diyordu. Allah, onun kalbine sekînet ve kuvvet indirmişti ve onu görmediğiniz bir orduyla desteklemişti. Kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Yüce olan Allâh'ın kelimesidir. Ve Allah güçlüdür, hikmet sahibidir." (Tevbe, 9/40) Burada da anlatıldığı gibi Allâh, görülmez ordularla onu desteklemiş, kudret eli-

nin onun üzerinde olduğunu hissettirmiş ve sağlam bir şekilde hicretini yapmasını te'min etmiştir.[235]

Rivayete göre Resûlullah (s.a.s.) Kur'ân okumak istediğinde, düşmanlardan gelebilecek tehlikelere karşı önce şu üç âyeti okur, sonra okumak istediği bölümleri okumağa başlardı.[236] Bu âyetler şunlardır: إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا "..Biz onların kalblerine bunu anlamalarına engel olacak perdeler, kulaklarına da ağırlıklar koyduk.." (Kehf, 18/57), أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ "Bunlar o kimselerdir ki Allah onların kalblerini kulaklarını ve gözlerini mühürlemiştir. İşte Hakkı göremeyen gafiller onlardır." (Nahl, 16/108), أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ "Baksana kendi heva ve hevesini ilah edinen, ilmi olduğu halde Allah'ın kendisini şaşırtıp, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözlerine de perde çektiği kimsenin haline! Hakkı görmemekte ve azgınlıkta ısrar etmesi sebebiyle Allahın şaşırttığı bu kimseyi kim yola getirebilir? Düşünmüyor musunuz?" (Câsiye, 45/23).

حِجَابًا مَسْتُورًا Bu perde, onların Resûlullah'ı (s.a.s.) görmelerine engel olacak bir şekilde, Allah Teâlâ'nın müşriklerin gözlerinde yaratmış olduğu bir perde olabileceği gibi, onların kalplerinin Allah Teâlâ tarafından mühürlenmesi anlamına gelmesi de mümkündür. Mühürlemek ise, onların Kur'ân'ın inceliklerini, güzelliklerini ve hikmetlerini anlamalarına mani olan bir engeldir. Buna göre hıcâb-ı mestûr ile kasdedilen şey, Cenab-ı Hakk'ın onların kalplerinde yaratmış olduğu bu mühürleme işidir.[237]

İlk bakışta bazılarının zannettiği gibi burada bir kısım insanları küfre zorlama yoktur. Yani Allah hiç kimsenin kalbini kılıflı, manevi kulaklarını sağır yaratıp iman etmelerini engellemez. Ama kâfirler kendilerine yapılan tebliğleri işitmemeyi, Allahın tevhid delillerini görüp anlamama-

---

235 Tevbe 9/40. Bkz: Ahmed b. Hanbel, 1/348; Heysemî, a.g.e, 6/52-53; Abdurrezzâk, *Musannef*, 5/389; Taberî, *Târih*, 2/372-373; İbn Sa'd, a.g.e, 1/227-228; Beyhakî, *Delâil*, 2/473; Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, s. 214 vd; İbn Kesîr, *el-Füsûl fî Sîreti'r-Resûl*, s. 114-116.

236 Kurtubî, a.g.e; 10/175.

237 Râzî, a.g.e; 20/177.

yı âdet haline getire getire kendi kendilerine bu perdeleri çekmiş olmaktadırlar. Fıtratını bozacak derecede iradelerini olumsuz yönde kullanma süreci sonucunda bu duvarlar çekilmektedir. Bu da Allahın koyduğu bir nizam gereği olduğundan, mecazi olarak Allah bu fiili Kendisine izafe etmektedir.[238]

46. ÂYET:

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا

"Ve kalplerinin üzerine onu iyi anlamalarına mani kılıflar geçirir, kulaklarına da ağırlıklar koyarız. Sen Kur'ân'da Rabb'ini Tek olarak andığın zaman, nefretle arkalarını dönüp giderler."

أَكِنَّةً Kapaklar, engeller.

وَقْرًا Duymayı engelleyen ağırlık.

نُفُورًا Ürkek ürkek, kaçarak, nefretle.

KALPLERDEKİ KILIFLAR VE KULAKLARDAKİ AĞIRLIKLAR

Bu âyetin sebeb-i nüzûlüyle ilgili olarak şöyle bir rivayet vardır: Resûlullah (s.a.s.), Kureyş Ebû Tâlib'i ziyaret ettiğinde onlara tevhidle ilgili âyetler okurdu. O ne zaman tevhidle ilgili âyetler okusa, bunu nefretle karşılar ve hemen yanından uzaklaşırlardı.[239]

Nitekim şu âyetlerde de aynı durum şöyle ifade edilmektedir : إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ "Böyle iken Allah bir olarak anılınca ahirete iman etmeyenlerin yürekleri burkulur da, Onun altında başka birtakım ortaklar da anıldığında, derhal yüzleri güler." (Zümer, 39/45).

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ

238 Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 45. âyetin açıklamasında.

239 Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhît*, 6/42; Zuhaylî, a.g.e; 15/89.

"Ve derler ki: "Senin bizi davet ettiğin inançlara karşı kalplerimiz kapalıdır, örtüler içindedir; kulaklarımızda da ağırlık bulunmaktadır. Hem bizimle senin aramızda bir perde çekilmiştir. Artık bu durumda yapacağın bir şey varsa yap, biz de bildirdiğimiz gibi yapmaya devam edeceğiz!" (Fussilet, 41/5).

İşte bu âyetlerde onların bu inatçı, alaylı sözlerine işaretle Kur'ân'a karşı onların gönülleri ve kulakları, yani anlama ve dinleme duyuları üzerinde perde bulunduğu belirtiliyor. Gönülleri ve kulakları üzerine konulan perde, gerçekte kendi isteksizliklerinden meydana gelen psikolojik bir perdedir. İnsan bir sözü, bir konuyu anlamak için kendisini hazırlamaz, öğretmen ders anlatırken onun aklı başka şeylerle meşgul olursa, öğretmen konuyu yüz kere de tekrarlasa o öğrenci yine de bir şey anlayamaz. Konuyu anlayabilmek için önce anlama isteği gerekir. İşte müşrikler bu isteği göstermiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'ân okumağa başladıkça, onlar başka şeyle meşgul oluyor, konuşuyor, gürültü ediyor, katiyyen anlamak niyetiyle dinlemek istemiyorlardı. İşte peygamberle onlar arasına gerilen gizli perde, gönüllerinin ve kulaklarının üzerine vurulan kılıflar, onların bu isteksizliklerinden oluşan psikolojik perdelerdir. Bu durum onların dinlemesine ve anlamasına engeldir. Bu psikolojik olay, o inatçıların kendi davranışları sonucu meydana gelmekle beraber, Allah'ı kanunları içinde oluşur. Onlar isteksizlik gösterince Allah'ın kanunları içerisinde o anlamazlık ve duymazlık hali meydana gelir. Fakat bu yaratma, onların isteklerine göre olmuştur. Yani fiilin malzemesi, nedenleri, onların davranışlarıdır. Bunun için âyet, onların kör taassup ve inatlarını belirtmekte ve kınamaktadır.[240]

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّى مُسْتَكْبِرًا كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
"Kendisine ayetlerimiz okunduğunda, sanki onları işiten kendisi değilmiş gibi, sanki kulaklarında ağırlıklar varmış gibi son derece kibirli olarak sırtını dönüp uzaklaşır. Onları gayet acı bir azapla müjdele!" (Lokmân, 31/7). âyeti de bu tip insanların içinde bulundukları şartlanmış hali göz önüne sermektedir.

وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا "Sen Kur'ân'da Rabb'ini Tek olarak andığın zaman, nefretle arkalarını dönüp giderler."

240 Ateş, a.g.e; 5/222-223.

Müşrikler Kur'ân'ı dinlerken iki farklı durum üzereydiler. Çünkü onlar Kur'ân'dan, içinde Allah'tan bahsedilmeyen âyetleri dinlediklerinde şakalaşıyorlar ve ondan hiçbir şey anlamıyorlardı. Fakat içinde Allah'ın zikredildiği ve Allah'a şirk koşmanın kınandığı bir âyet dinlediklerinde ise, ürkek ürkek sırtlarını dönüyor ve orayı terkediyorlardı.[241]

Kur'ân'ın mihver olarak kabul ettiği tevhid inancı, müşriklerin sahip oldukları konumları, imtiyazları ve böbürlenmeleri tehdit ediyordu. Bunun için de onlar Kur'ân'dan kaçıyorlardı. Onlar, bulunmuş oldukları konumlarına, putperestlik câhiliye adetlerinin hurafeleri sayesinde gelmişlerdi. Onlar, buldukları bu mevki ve imtiyazlarını terketmek istemiyorlardı. Yoksa aslında onlar kendi inançlarındaki yanlışlıkları herkesten iyi biliyor ve İslam'ın mükemmelliğini herkesten iyi anlıyorlardı. Kur'ân'daki eşsizlik ve yücelik onlarca malumdu. Bu yüzden de onu dinlemeye gidiyorlar ve dinledikçe de etkisinden kurtulamıyorlar, kurtulabilmek için de kendi iç dünyalarıyla mücadele ve müdafaaya koyuluyorlardı. Fıtratları onları Kur'ân'a doğru itiyor, onu dinlemelerini, ondan faydalanmalarını istiyor, kibirleri ise şuurla düşünüp ona teslim olmalarına engel oluyordu. Sonra da kibir ve inatlarını haklı göstermek için Resûlullah'ı sihirbazlıkla itham ediyorlardı.[242]

47. ÂYET:

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ
الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا

"Onlar senin okuyuşunu dinlerken ne maksadla dinlediklerini, kulis yaparken insanlara: "Siz, sadece sihir tesirinde kalmış birinin peşinde gidiyorsunuz, aklınızı kullanın!" diye fısıldaşarak vesvese verdiklerini pek iyi biliyoruz."

نَجْوَى Kulis faaliyeti, gizli gizli konuşmalar.

241 Râzî, a.g.e; 20/178.
242 Kutup, a.g.e; 4/2232.

KULİS FAALİYETİ

Bu âyette müşriklerin Kur'ân'ı gizlice dinledikleri beyan edilmiştir. Ancak daha sonra da çeşitli sâiklerle ona inanmayıp, buna kendilerince haklı bir gerekçe de bularak, güya Resûlullah'ın sihir tesirinde kalmış biri olduğunu iddia etmişlerdir.

Peygamber Efendimize yapılan iftiralardan birisi de, ona sihirbaz demeleridir. Kur'ân âyetlerini duyup da etkilenmemek mümkün değildir. Mekke müşrikleri, onu dinleyen ve kendisini onun etkisine kaptıranları görünce, bir ad takmak istediler ki, bu da âyetlerin sihir, peygamberin de sihirbaz olduğuydu. Kur'ân'dan kesitler duyduklarında kendi aralarında fısıldaşıyor, bu bir sihirden ibarettir diyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ali'ye bir sofra hazırlamasını ve müşrik Kureyş'in ileri gelenlerini davet etmesini söyler. Söylenen aynen yapılır; derken Hz. Peygamber onların yanına girer, onlara Kur'ân okur, onları tevhide davet eder ve "Allah'tan başka ilah yoktur! deyiniz. Şâyet bunu söylerseniz, Araplar size itaat eder, Arap olmayanlar da size boyun eğer." der. Ama onlar bunu kabul etmezler. Onlar Hz. Peygamber'den, Kur'ân'ı ve Allah'a daveti dinlediklerinde, kendi aralarında fısıldaşarak: "Bu sihirbaz, büyüye yakalanmış!" gibi sözler söylerler.[243]

Ne garip bir tecellidir ki, inanmayan bu kimseler, Kur'ân'ın etkileyici üslûbu karşısında onu gizli gizli dinlemekten de kendilerini bir türlü alamıyorlardı. Şu hâdise bu durumu anlatan açık bir örnektir: Ebû Süfyan, Ebûcehil ve Ahnes b. Şerik bir gece birbirinden habersiz, gizlice Peygamberin Kur'ân okumasını dinlemeğe giderler. Her biri bir yerde gizlenir, Peygamberin okumasına kulak verirler. Şafak atıncaya kadar dinlerler, şafakla beraber evlerine dönerken yolda karşılaşırlar. Birbirlerini kınarlar: Böyle bir âdet çıkarmayınız, sonra akılsızlarınızdan biri duyarsa içine kuşku düşürmüş olursunuz, derler.

İkinci gece yine herkes birbirinden habersiz eski yerine gider, şafak atıncaya kadar Kur'ân dinledikten sonra evine dönerken yolda karşılaşırlar ve önceki gibi birbirini kınarlar. Fakat üçüncü gece yine aynı şey olur. Yine şafakla beraber evlerine dönerken karşılaşırlar ve bu kez bir daha

243 Râzî, *Tefsîr*, 20/178.

buraya gelmemek üzere and içerler. O sabah Ahnes değneğini alıp Ebû-Süfyan'a gider: Ey Ebû Hanzala! Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşünceni söyle! der. Ebû Süfyan: Vallahi Ey Ebû Sa'lebe! Ondan öyle şeyler işittim ki onların anlamını biliyor, ne demek istediğini anlıyorum. Öyle şeyler de işittim ki ne anlamını biliyorum, ne de ne demek istediğini anlıyorum.

Ahnes oradan Ebûcehil'in evine gider. Ey Ebu'l-Hakem! Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşüncen nedir? der. Ebûcehil şöyle cevap verir: Muhammed'den dinlediklerim mi? Bak, biz Abdi Menaf oğullarıyla ötedenberi şerefte rekabet edegeldik. Onlar yedirdiler, biz de yedirdik, onlar bineksiz hacılara binek temin ettiler, biz de öyle yaptık, onların verdiğini biz de verdik; onlarla daima yarış atları gibi diz dize beraber kaldık. Şimdi onlar: "Bizim aramızdan, kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber çıktı" dediler. Biz buna ne zaman erişiriz? Vallahi ona asla inanmaz ve onu asla kabul etmeyiz.[244]

Kur'ân'a dil uzatanlar, peygambere değişik isimler takanlar bile, kendi söylediklerine gerçekten inanmıyorlardı. Pekçok kimsenin bu davranışları ortaya koymasına vesile olan şey, toplumdaki bazı hatırı sayılan şahısların baskılarıydı. Hz. Peygambere nasıl bir şey desinler ki, insanlar onu dinlemesinler hevesi, insanları âdetâ bu duruma sevkediyordu. O döneme âit vereceğimiz şu misâl, bunun en güzel bir ispatıdır:

Kureyş liderlerinden Velid b. Muğîre, Resûlullâh'ın yanına geldi, Peygamberimiz ona Kur'ân okudu, o da etkilendi. Müteâkiben kalkıp akrabaları olan Benî Mahzûma vardı ve dedi ki: "Vallahi, Muhammed'den demin bir kelam dinledim ki insan sözü desem değil, cin sözü desem değil! Öyle bir halâveti (tatlılığı), öyle bir talâveti (güzelliği) var ki sormayın! Öyle bir kelam ki üstü meyveli, altı verimli, bereketli! O muhakkak üste çıkar, üstüne çıkılmaz." Bunun üzerine Kureyşliler: "Velid saptı, vallahi peşinden bütün Kureyş sapacaktır!" dediler. Hadiseyi işiten Ebûcehil: "Endişe etmeyin, ben onun hakkından gelirim." deyip, üzgün bir eda ile onun yanına vardı ve: "Velid amca, dedi, kavmin seferber olmuş, mal ve para topluyor-

244 İbn Hişâm, a.g.e, 1/315-316; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/81.

lar." Velid: "Nedenmiş o?" diye sorunca: "Sana vermek için" diye cevap verdi. Velid sebebini sorunca, Ebûcehil: "Çünkü sen, Muhammed'den bir şeye nâil olabilmek için onun yanına gidiyormuşsun." dedi. Bunun üzerine Velid: "Kureyş bilir ki ben malca onların en zenginleriyim!" diyerek kızgınlığını ifade etti. Ebûcehil de umduğuna nâil olmuş olarak: "O halde onun hakkında bir şey söyle de kavmin işitsin, senin ondan hoşlanmadığını, onu inkâr ettiğini anlasınlar." dedi. Velid cevaben: "Ne diyeyim, bilmem ki? İçinizde şiiri, recezi ile, kasidesi ile benden iyi bileniniz olmadığı gibi, cin şiirlerini de benden iyi bileniniz yoktur; onun söylediği bunlardan hiç birine benzemiyor ki!..." dedi. Fakat Ebûcehil ısrar edip dedi ki: "Onun hakkında bir şey söylemedikçe kavmin senden katiyyen razı olmaz." Velid kalktı ve kavminin meclislerine gitti: "Siz, dedi, "Muhammed mecnundur" diyorsunuz, hiç kimseyi boğarken gördünüz mü? "Kâhindir" diyorsunuz, hiç kehânete çalışırken gördünüz mü? "Şâirdir" diyorsunuz, hiç şiir ile uğraşırken, şiir söylerken gördünüz mü? "Yalancıdır" diyorsununz, hiç bir yalanına rastladınız mı? Muhatapları: "Hayır, ama nedir öyleyse? deyince: "Bırakın, düşüneyim" dedi. Düşündü, düşündü, sonra "Bu, ehlinden öğrenilen câzibeli bir sihir! Bu, başka değil, herhalde bir beşer sözü!" dedi. Bu söz meclistekilerin çok hoşuna gitti, bir alkıştır koptu. Alkışa devam ederek dağıldılar.[245]

245 Taberî, a.g.e, 14/194-197; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/291-294; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 29/123-125.
Şu âyetlerin de bu hâdiseyle ilgili olarak nâzil olduğu rivâyet edilmektedir. "Tek olarak yaratıp kendisine bol bol mal, çevresinde bulunan oğullar verdiğim ve nimetleri yaydıkça yaydığım o kimseyi Bana bırak. Bir de verdiğim nimetten arttırmamı umar; Hayır; hayır; çünkü o, Bizim ayetlerimize karşı son derece inatçıdır. Onu sarp bir yokuşa sardıracağım. Çünkü o, düşündü, ölçtü biçti; canı çıkası, ne biçim ölçüp biçti! Canı çıkası; sonra yine ne biçim ölçüp biçti! Sonra baktı; Sonra kaşlarını çattı, suratını astı; sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı. "Bu sâdece öğretilegelen bir sihirdir. Bu Kur'ân yalnızca bir insan sözüdür" dedi." (Müddessir, 74/11-25), Vâhidî, a.g.e, s. 446-447; Suyûtî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 326.
Bu şu demektir: O adam, fıtratına karşı direndi. Vicdanına muhalefetinden dolayı kendinden nefret ediyor. Söylerken şaşkın ve sıkıntılı... Sonunda kavminin isteğine uyarak, ister istemez bu sözleri söyledi. Bir bu zor altında verilen hükme, bir de halis arapça zevkinin etkisinde kalarak ilkin söylediği: "*İnsan sözü desem değil, cin sözü desem değil! (...) O muhakkak üste çıkar, üstüne çıkılmaz*" sözü arasındaki farka bakınız. Draz, a.g.e, s. 113 deki dipnot.

48. ÂYET:

انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا

"Bak Resûlüm, seni nelere kıyas ettiler (gâh şair, gâh büyücü, gâh kâhin, gâh mecnûn dediler) de nasıl dalalete düştüler? Hem öyle sersemleştiler ki artık yol bulacak halleri kalmadı."

ÇEŞİTLİ LAKAPLAR TAKMA

Müşrikler, inanmama konusunda inat ettikleri Hz. Peygamber'e kendilerince çeşitli lakaplar taktılar. Bununla güya hem kendilerini tatmin ediyor, hem de halkın ona inanmasına engel oluyorlardı. Onun için de ona gâh şair, gâh büyücü, gâh kâhin, gâh mecnûn dediler. Aslında bu husus sadece o dönemle ilgili değildir. İnsanın karakterinde olan bir özelliktir. Her dönemde inanmayanlar, inancın önünde engeller oluşturmak için, inananları ve bu hususta rehberlik yapanları karalamış, çirkin bazı sıfatlar takarak halkın nazarında küçük düşürmeğe, karalamaya çalışmış ve çalışmakta, bununla da hergün artan ve güçlenen mü'minlerin önlerini kesmeyi hedeflemişlerdir. Aslında onlar büyük bir şaşkınlık içindedirler. Artık onların çıkar bir yolları da kalmamıştır. Zaten küfre bu denli saplanan birisinin istikameti yakalaması da oldukça zordur.

49. ÂYET:

وَقَالُوا أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا

"Bir de şöyle dediler: "Sahi, biz kupkuru kemik yığını ve ufalanmış toz haline geldiğimiz zaman, biz mi yeniden yaratılıp dirileceğiz! (bu olacak iş değil!)"

وَرُفَاتًا Her şeyin en küçük parçası.

ÂHİRETİ İNKÂR VE BUNA CEVAP

Cenab-ı Hakk önce tevhid, sonra nübüvvet, daha sonra da öldükten sonra dirilişle ilgili müşriklerin tereddütlerini dile getirmektedir. Müşrikler Kur'ân'ı dinlediklerinde, onda öldükten sonrayla ilgili çeşitli âyetleri

duyduklarında bunu inkâr ediyorlar, öldükten sonra toprak haline gelen insanın yeniden yaratılmasını kabul etmiyorlar ve bunu inkâr ediyorlardı. Nitekim şu âyetlerde de onların bu yanlış tutumları ifade edilmektedir:

يَقُولُونَ أَئِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ "İnkârcılar alay ederek şöyle diyecek: "Çürümüş kemik haline geldikten sonra mı biz eski durumumuza getirilecek mişiz! O takdirde bu bizim için ziyanlı bir dönüş olur" Fakat olay zor değil, bir tek emirden ibarettir. Bir anda mahşerde toplanıverirler." (Nâziât, 79/10-14).

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ "İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize. Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize; "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!" diye. De ki: "Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her halkı bilir." (Yâsîn, 36/77-79).

Kur'ân, değişik âyetlerde öldükten sonra dirilmenin mutlaka olacağını ikna edici bir üslupla farklı şekiller ve delillerle anlatmasına rağmen, müşrikler bir türlü buna inanmak istemiyor, öldükten sonra dirilmeyi mümkün görmüyorlardı. Onlara göre hayat sadece bu dünyadan ibaretti. Buradaki hayat son bulunca, herkes toprak olacak ve bir daha hayat olmayacaktı. Bunun doğruluğunu ispat için de kendilerince deliller getiriyorlardı. İşte bu âyette onların bu husustaki delilleri belirtilmektedir.

Onlar, yokken hayata gelmenin, ikinci defa hayat bulmadan daha zor olduğunu düşünemiyorlardı. Halbuki Cenab-ı Hakk herhangi bir şeye "ol!" dediğinde, o hemen oluverir. Belki de müşrikler, bu durumu putlarıyla mukayese ediyor, onların son derece büyük bir acziyet içinde olduklarını görüyor ve her şeye muktedir olan Allah Teâla'ya da aynı zaviyeden bakıyorlardı. Fakat durum hiç de onların düşündüğü gibi değildi. O, öyle yüce ve yüksek bir kudrete sahipti ki, مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ "Ey insanlar sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek, bir tek kişiyi diriltmek gibidir. Allah her şeyi hakkiyle işitir ve görür." (Lokmân, 31/28). yüce beyanına göre, O'na göre bütün kainatın yaratılmasıyla, bir tek canlının yaratılması arasında herhangi bir fark yoktur.

50. ve 51. ÂYET:

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًاأَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ
فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ
وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا

"De ki: "İster taş olun, ister demir. İsterse yeniden dirilmesi aklınıza imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık, ne olursanız olun, mutlaka diriltilip kaldırılacaksınız." "O halde" diyecekler, "kimdir bizi diriltecek olan?" De ki: "Sizi ilk defa yoktan yaratan!" Bu sefer, alay ederek başlarını sallayacak da: "Ne zamanmış o?" diyecekler. De ki: "Belki de yakındır."

فَطَرَكُمْ Yaratmak.

فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ Alay ederek başı sallamak.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًاأَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ "De ki: "İster taş olun, ister demir. İsterse yeniden dirilmesi aklınıza imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık, ne olursanız olun, mutlaka diriltilip kaldırılacaksınız." Cümlesinin anlamlarıyla ilgili olarak şu anlamlar muhtemeldir: Ey peygamber! O öldükten sonra dirilmeyi kabul etmeyen ve bunun imkansızlığına inanan kimselere söyle! Güç ve kuvvet bakımından ister taş, ister demir gibi olsunlar. Yüce Yaratıcı için fark etmez. Veya siz taş da olsanız, demir de olsanız farketmez. Cenab-ı Hakk'tan kaçmanız mümkün değildir. Buradaki ifadenin emir kipinde gelmesi, ilzamdaki mübalağa içindir. Bu şu anlama da gelebilir: Dilediğiniz olabilirsiniz. Ancak şunu unutmayın, mutlaka yeniden yaratılacaksınız.[246] Bu şuna benzer: "Sen beni ne zannediyorsun, ben falancayım!" demesi üzerine, karşıdakinin: "Kim olursan ol, istersen Cumhurbaşkanının oğlu ol!" demesine benzer.

Çürüyen kemikte, toprak haline gelen bedende, ne de olsa bir hayat emaresi vardır. Taş ve demirde ise böyle bir şey yoktur. Onlara ister taş, ister demir olun, isterse zihinlerinizde canlılıkla hiçbir ilgisi olmayan daha katı ve sert şeyler tasavvur edin, yine de yeniden hayat bulacaksınız ve Allah sizi öldükten sonra diriltecektir.

Aslında onlar ne demir, ne taş, ne de başka bir nesne olabilirler. Böy-

246 Bkz: Kurtubî, a.g.e; 10/178.

le bir ifadede, sadece onlara bir meydan okuma vardır. Ayrıca taş, demir gibi şeyler his ve şuurdan mahrum oldukları için, cümlenin bu şekilde kullanılmasında onlara yöneltilen bir azarlama da vardır. Yine bunun yanında böyle bir ifadeyle, ima yollu onların kalplerinin taş ve demir gibi katılaşmış olduğuna işaret de vardır.[247]

فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا "O halde" diyecekler, "kimdir bizi diriltecek olan?" Öldükten sonraya inanmayanlar diyecekler ki: Kemik ve ufalanmış toprak haline veya hayat bulmak mümkün olmayan bir duruma geldikten sonra bizi hayata kim yeniden döndürecek? İşte onların bu gelişi güzel ve düşünmeden sordukları soru karşısında Cenab-ı Hakk elçisine şöyle demesini beyan etmiştir: قُلْ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ De ki: "Sizi ilk defa yoktan yaratan!"

Bu mükemmel cevap, insanları düşünmeye sevketmekte ve meseleyi son derece kolay ve anlaşılır bir üslupla vuzûha kavuşturmaktadır. Zira böyle ikna edici bir cevapla onlara şunu hatırlatmaktadır: "Ey insanlar düşünün! Kâinat ve sizler hiç meydanda yokken, var etmek mi, yoksa var olup da yok olduktan sonra yaratmak mı daha kolaydır?" Elbette ikincisi daha kolaydır. Veya ilk defa yaratmaya kâdir olan bir Zât, yeniden yaratmaya kâdir değil midir? Nitekim başka bir âyette de bu husus şöyle beyan edilmektedir: وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da dirilten O'dur. Bu diriltme O'na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakimdir: Mutlak galibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm, 30/27).

Fakat bu inatçı kişiler bu kadar ikna edici bir cevap karşısında yine de düşünmüyor, alay ve ve inatlarına devam ederek, kafa sallıyor, bu kez de başka bir soru soruyorlar; وَيَقُولُونَ مَتَى Ne zamanmış o? Meydana geleceğini son derece uzak görerek, bu ne zaman olacak? derler. وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ "Ama onlar yalnızca şunu soruyorlar: "Eğer iddianızda tutarlı iseniz, bu vâd yani inanmadığımız takdirde geleceğini bildirip tehdid ettiğin azap ne zaman?" (Mülk, 67/25). Âyetinde de bu inatçı insanların, buna benzer bir soruları haber verilmektedir.

247 Kutup, a.g.e; 4/2233.

Onların bu alaylı konuşmalarına Cenab-ı Hakk şöyle mukâbelede bulunmaktadır: قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا De ki: “Belki de yakındır.” Kıyâmetin ne zaman kopacağı sadece Allah Teâlâ’nın bilgisindedir. İlâhî hikmet gereği onun vaktini peygamberine dahi bildirmemiş, bilinmeyenler arasına koymuştur. Kıyâmetin vaktinin bilinmemesi Lokmân suresinde de şöyle beyan edilmektedir: إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ “Kıyamet saatinin ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir. Yağmuru da O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Herşeyi mükemmel tarzda bilen ve her şeyden haberdar olan Allah’dır.” (Lokmân, 31/34).

Kıyâmetin kopma vakti müşriklerin çokça ilgilendikleri bir husus olsa gerek ki, Kur’ân’ın değişik âyetlerinde bu konuya değinilmiş, onların bu husustaki soruları haber verilmiştir. يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا “İnsanlar senden kıyamet saatini sorarlar. De ki: ona dair bilgi Allah’ın nezdindedir. Ne bilirsin belki de o saat yakındır?” (Ahzâb, 33/63).

İnanmayanlar, Cenab-ı Hakk’ı Zât ve sıfatlarıyla bilemediklerinden, kıyâmeti uzak görüyorlar ve yeniden dirilmeyi de kabul etmiyorlardı. Kur’ân onların bu durumunu da şu âyetle bildirmektedir: إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا وَنَرَاهُ قَرِيبًا يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ “Onlar, o günü çok uzakta zannediyorlar, ama Biz yakın olduğunu biliyoruz. O gün gök erimiş maden gibi olur. Dağlar ise atılmış rengârenk yünler gibi olur. Birbirlerine gösterildikleri halde hiçbir candan dost, dostunun hâlini sormaz. Her mücrim o günkü azaptan kurtulmak için fidye olarak: oğullarını, eşini, kardeşini, kendisine sahip çıkan sülalesini, hatta dünyada olanların tamamını verip de kurtulmak ister.” (Meâric, 70/6-14).

İnsanları âhireti inkâra sevkeden sebepler çeşitlidir. Bunlar, sathî ve ön yargılı değerlendirmeler, zanna dayanma, taklid, dünya sevgisi, haddi tecavüz ve şehevî istekleri tatmin arzusu, kibir, gurur, korku, Allah’ın rahmetinden ümit kesme gibi hususlarır.[248]

---

248 Bkz: Öztürk, Yener, *İmkânı ve Lüzûmu Açısından Kur’ân’da Âhiret*, Işık Yayınları, İst. 2001, s.73-91.

Âyetteki عَسَى kelimesi, "kesinlikle meydana gelecektir." anlamındadır. Yakın olarak ifade edilmesine rağmen, aradan bu kadar yıl geçtiği halde vuku bulmaması, ya "her gelen yakındır." anlamında, ya âhiret hayatına nisbetle veya geriye kalan vaktin, yaşanılandan daha az olması anlamınadır.

52. ÂYET:

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا

"Allah, Sizi kabirlerden çağıracağı gün, derhal O'na hamd ederek koşarcasına çağrısına uyacaksınız. Kendi kendinize bir düşünüp, dünyada pek az kaldığınızı sanırsınız."

KABİRDE GEÇEN VAKTİN KISALIĞI

Bu âyette Yüce Yaratıcı, insanları kabirlerinden çağırdığı zaman, O'na boyun eğerek ve hamdederek geleceklerini bildirmektedir. Dünyada O'nu inkar edenleri orada elhamdulillah demeden başka çare bulamayacaklardır.

Cenab-ı Hakk'ın insanları kabirden çağırdığı gün, وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِي مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ "Münâdînin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver. Bütün insanların o sayhayı kesin ve gerçek olarak işitecekleri güne kulak ver, işte o gün kabirlerden kalkış günüdür. Muhakkak ki hayatı veren de, hayatı alıp öldüren de Biziz. Evet, herkes Bizim huzurumuza dönecektir." (Kâf, 50/41-43). beyanında da ifade edildiği gibi, İsrâfil'in Sûr'a üflediği gündür. Rivayete göre İsrâfil (a.s.): "Ey çürümüş cesedler, ey çürümüş kemikler ve ey darmadağınık olmuş parçalar, Allah'ın kudreti, izni ve yaratmasıyla, eskiden olduğunuz gibi olunuz!" diye nidâ edecektir.[249]

Nitekim şu âyetlerde de buna işaret etmektedir: فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِي إِلَى شَيْءٍ نُكُرٍ خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِي يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ "Sen de şimdi onları kendi hallerine terket. Gün gelir

249 Tabersî, a.g.e; 6/543; Râzî, a.g.e; 20/181.

bir münâdî, hiç de hoşa gitmeyen, insanın görür görmez kaçacağı bir yere çağırır. Gözleri korkudan önlerine eğildikçe eğilmiş, dehşet içinde mezarlarından çıkar, yayılmış çekirgeler gibi her tarafı dalga dalga kaplarlar. Boyunlarını, çağıran münâdîye doğru uzatmış vaziyette, kafirler: "Bugün çok zorlu bir gün, işimiz bitik" derler." (Kamer, 54/6-8).

Cenab-ı Hakk'ın emri karşısında hiçbir güç ve kuvvet O'na engel olamaz. O'nun emri hemen yerine getirilir. وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: göğün ve yerin, Kendisinin buyruğu ile kaim olmaları, belirlenen yerde sapasağlam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra sizi yattığınız yerden bir çağırdı mı, birden kabirlerinizden çıkıverirsiniz! Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Onların hepsi, isteyerek veya istemeyerek O'na divan durmaktadır. Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da dirilten O'dur. Bu diriltme O'na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakimdir: Mutlak galibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm, 30/25-27), وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ "Bizim emrimiz sadece bir kere, hem de göz açıp kapama gibi pek hızlıdır." (Kamer, 54/50), إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "Biz herhangi bir şeyin olmasını istediğimiz de, sadece "Ol!" deriz, o da hemen oluverir." (Nahl, 16/40), فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۝ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ "Fakat olay zor değil, bir tek emirden ibarettir. Bir anda mahşerde toplanıverirler." (Nâziât, 79/13-14) şeklindeki yüce beyanlar da, bu sonsuz güç ve kuvveti göstermektedir.

فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ Hemen O'nun emrine icabet edeceksiniz. Bu dünyadayken Allah'ı tanımayıp inkâr edenler, orada "elhamdülillah, elhamdülillah" demekten başka çare bulamayacaklardır. Ancak buradaki "elhamdülillahın" onlara hiçbir faydası olmayacaktır.

وَتَظُنُّونَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا Kendi kendinize bir düşünüp, dünyada pek az kaldığınızı sanırsınız. Bundan kasdedilen zamanla ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. İbn Abbas: Sûr'un 1. nefhasıyla 2. nefhası arasıdır. Zira bu esnada onlardan azap kaldırılmıştır." demektedir. Buna delil olarak da şu

âyeti getirmektedir: قَالُوا يَاوَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَانُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ "Eyvah bize! Kim kaldırdı yatağımızdan?" diyorlar... "İşte Rahmân'ın vâdi: Resûller doğru söylerler." Bütün olay, bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn, 36/52-53),

Başka bir görüşe göre de bununla kasdedilen zaman, kıyâmet meydanındaki bekleşme vaktidir. Zira kâfirler netice itibariyle cehenneme girecekleri için, kıyâmet meydanındaki bu bekleyiş vaktini az görmüşlerdir.[250] Bundan maksadın onların dünyadaki kalış vakitleri olması da mümkündür.

Başka âyetlerde de onların bu zamanı kısa görmeleriyle ilgili şu beyanları görmekteyiz: كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا "Onu gördükleri gün öyle gelir ki onlara: Ancak bir akşam veya bir kuşluk vakti durdular dünyada." (Nâziât, 79/46), نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا "Aralarında konuştukları konuyu Biz pek iyi biliriz. Onların en mûtedil ve en makul olanı, o zaman "Siz bir günden daha fazla kalmadınız." diyecek." (Tâhâ, 20/104), وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ "Kıyamet Saati gelip çattığında suçlu kafirler yemin ederek dünyada sadece bir saat kaldıklarını ileri sürerler. Onlar dünyada iken de doğruluktan yalana işte böyle döndürülüyorlardı." (Rûm, 30/55), قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ قَالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ "Sonra Allah cehennemdekilere der ki: "Size kalsa, dünyada kaç yıl kaldınız?" Onlar: "Bir gün veya daha da az. Ne bilelim, isterseniz bunu tam tamına aklında tutanlara sor! Zira bizim aklımız başımızdan gitmiş durumda." diye cevap verirler. Bunun üzerine Allah Teala şöyle buyurur: "Siz, doğrusu pek az kaldınız. Bu gerçeği bir bilseydiniz! Bana isyan etmezdiniz." (Mü'minûn, 23/112-114).

Bu âyette muhatabın mü'minler olduğu da söylenebilir. Buna göre mü'minler, Cenab-ı Hakk'a hamd ile icabet ederler. Zira onlar kabirde kendilerine has şartlarda Yüce Yaratıcı tarafından özel bir konumda tutulurlar. Böylelikle onlar dirilme ânında, kabirdeki bu zamanın farkına varamadıkları için az görürler.[251]

250 Bkz: Kurtubî, a.g.e; 10/179; Râzî, a.g.e; 20/182.

251 Tabersî, a.g.e; 6/545.

53. ÂYET:

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ
إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا

"Söyle o kullarıma: Hep en güzel sözleri söylesinler, çünkü Şeytan aralarını bozmaya çalışır. Gerçekten Şeytan insanın açık düşmanıdır."

يَنزَغُ Aralarını vesveseyle bozmak.

NAZİK İFADE KULLANMANIN ÖNEMİ

Mü'minlere, kâfirlerle ve diğer din düşmanlarıyla tartıştıklarında bile güzel sözler söylemeleri emredilmektedir. Onlara ne sert söz söylemeli ne de abartılmış ifadeler kullanılmalıdır. Konuşmalarında soğukkanlı olmalı ve karşı tarafın kışkırtıcı davranışlarına rağmen sadece doğru olanı söylemelidirler.[252]

Âyetteki bu güzel söz söyleme tavsiyesi sadece inanmayanlara karşı değil, daha genel bir ifade olup herkesi içine aldığı anlaşılmaktadır. Bu tavsiye hem Resûlullah'a ve hem de mü'minlere bir hitap olup, mü'minler gerek kendi aralarında, gerekse müşrik, ehl-i kitap gibi diğer insanlarla konuşurken, ikna edici ve güzel bir üslupla mukabelede bulunmaları, kaba ve küfür gibi nâhoş şeylerden kaçınmaları söylenmiştir. Nitekim diğer bir âyette de bu husus şu vecîz beyanla ifade edilmiştir:

أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ "Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle, davet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et. Rabbin, elbette, yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pek iyi bilir." (Nahl, 16/125)

Bu ayet, İslam tebliğinin esas metodunu tesbit etmektedir. İnsanlar başlıca üç kısımdır. Birinci kısım aklını kullanmasını bilenler olup bunlara gerçeği anlatmak hikmetle, delilleri bildirmekle olur. İkinci kısım daha geniş kitle olup bunlar akli delillerden çok, selim fıtratlarını koruyan fay-

252 Mevdûdî, a.g.e; 3/117.

da ve zararını düşünen kimselerdir. Bu gruba güzel öğüt vererek, hakka uymakla sağlayacakları faydaları, uymamakla maruz kalacakları zararları anlatmak gerekir. Bu ikisinden anlamayıp muhalif olan kâfirlere de, şartlara göre tartışmanın en verimli şekli ile gerçeği anlatıp savunmak gerekir. Unutmamalı ki Allah Firavun'a gönderdiği Hz. Mûsa ile Hz. Harun'a da: "Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitab edin. Olur ki aklını başına alır, yahut hiç değilse biraz çekinir" (20, 44) talimatını vermişti.[253]

Kur'ân, ehl-i kitapla herhangi bir hususta tartışırken dahî en uygun ve en güzel bir biçimde müzakerelerde bulunmayı tavsiye etmektedir: وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ "Zulmedenleri hariç, Ehl-i Kitab ile en güzel olan şeklin dışında bir tarzla mücadele etmeyin.." (Ankebût, 29/46).

İnsanların ağızlarından çıkan sözlere dikkat etmeleri son derece önemlidir. Zira bazan bir çift söz, büyük kavgalara sebep olabilir. Düşünülmeden, karşıdakinin anlayışı dikkate alınmadan sarfedilen bir söz, en yakın dostları bile düşmana çevirebilir. İşta Kur'ân-ı Kerim, insanlar arasında uyulmasını tavsiye ettiği bu mükemmel prensibiyle tâbilerini, yanlış anlaşılmalara sebebiyet verecek her türlü sözden sakındırmaktadır.

Başka bir âyette bu husus daha ileri bir safhada ele alınarak, başkalarından gelen kırıcı ve kaba davranış ve sözler karşısında bile yumuşak davranılmasını, kendisine bu kabalığın gösterildiği kimsenin, aynıyla mukabelede bulunmamasını öğütlemekle, yine aynı hususa dikkatleri çekmektedir. وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمْ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا "Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki onlar yerde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa "Selametle!" derler." (Furkân, 25/63) Bu âyette dikkat çeken bir husus vardır ki, o da, diline sahip olan kimselerin "Rahman'ın kulları" olarak çok büyük bir paye ile vasıflandırılmalarıdır.

Resûlullah (s.a.s.) de dile sahip çıkma ve konuşmaya dikkat etme hususunda mü'minleri uyarmış, dile sahip çıkılmadığında, âhirette insanın başına büyük sorumluluklar getireceğini hatırlatmıştır. Bu hususla ilgili rivayetlerden bazıları şunlardır:

253 Yıldırım, a.g.e; s.280.

"Âdemoğlu sabaha ulaşınca, bütün organları dile temennâ edip: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Zira biz sana tabiyiz. Sen istikamette olursan biz de istikamette oluruz, sen sapıtırsan biz de sapıtırız." derler."[254]

Ashaptan biri Resûlullah'a şöyle demiş: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana uyacağım bir amel tavsiye eder misin?" Hz. Peygamber (s.a.s.) ona şöyle cevap vermiş: "Rabbim Allah'tır de, sonra doğru ol!" Sonra sahabi tekrar sormuş: "Benim hakkımda en çok korktuğunuz şey nedir?" demiş. Resûlullah (s.a.s.) eliyle dilini tutarak: "İşte şu!" buyurmuştur.[255]

Çok konuşmak, aklî ve ruhî dengesizliğe delâlet eden bir hastalıktır. Makbul söz, en kestirme bir yolla, muhatabın kafasını karıştırmadan ona bir şey anlatan sözdür. Muhataba bir şeyler anlatabilmek için uzun boylu konuşmaya gerek yoktur ve hatta çok defa uzun bir konuşma, beraberinde bir kısım zararlar da getirir. Zira çok söz tenâkuzdan (çelişki), tenâkuzlar ise karşı tarafın kafasında çeşit çeşit yeni sorular meydana getirmekten hâli değildir. Böyle bir durum ise, faydadan daha ziyade muhatap için zararlı olabilir..

"Akıllı insan, konuşmak yerine, hem kendisi hem de başkaları için faydalı olabilecek şahısların konuşturulmasını sağlayan insandır. Aslında, aklı kâinat fen ve ilimleriyle; kalbi de ilâhî mevhibelerle doymuş ve olgunlaşmış kimselerin yanında başkalarının konuşması saygısızlık ve o kâmil ruhların susması da toplum adına bir mahrumiyettir.

"Az söylemek, çok dinlemek bir fazilet ve ermişlik nişânesi, devamlı kendini dinlettirmek arzusu da, her zaman bir cinnet eseri sayılmasa da, mutlak bir dengesizlik ve hayâsızlık olduğunda şüphe yoktur.

"Söylenecek her söz, bir meseleyi halletmeye ve bir soruya cevap olmaya yönelik bulunmalıdır. Söylerken de hem sorana hem de dinleyenlere bıkkınlık vermekten kat'iyen kaçınılmalıdır.

"İnsanın, konuşmaması gerektiği yerde susması ve konuşması icap ettiği yerde de konuşması normal ve tabiîdir. Ne var ki, daha istifadeli olabilecek kimselerin konuşmaları, her zaman tercih edilmelidir. Bu ise, her şeyden evvel bir edep işi ve susmanın faziletini idrak etmeye bağlıdır. Ata-

254 Tirmizî, Zühd 61.

255 Tirmizî, a.g.e., 61.

larımız ne hoş söylemişlerdir: "Konuşman gümüş ise, sükûtun altındır."

"İnsan, çok söz söylemekle değil, söylediği sözlerin yerinde ve faydalı olmasıyla kadrini, kıymetini yükseltir. Aksine, her yerde ulu orta konuşan kimse, hele konuştuğu şeyler de yüce mefhumlara ve uzmanlık isteyen mevzulara dairse, hem bir sürü hatalara düşer, hem de kendi değerini düşürmüş olur. "Çok konuşanın çok sakatatı olur" sözü ne kadar yerinde ve kıymetli bir sözdür.

"İnsan konuşmalarıyla kendini gösterir ve davranışlarıyla da ruhunun yüceliğini aksettirir. Her sözü mutlaka onun söylemesi lâzım geliyormuş gibi lafı kimseye bırakmayan gevezeler, zamanla bütün dostlarından nefret ve tahkir görmeye başlarlar. Böyle bir durum ise, zaman zaman onların da söylemeye muvaffak olabilecekleri güzel sözlerin dinlenmemesini ve dolayısıyla da çok yüksek hakikatlerin bir geveze söylediği için küçümsemesini netice verir ki, bu da, o yüce hakikatlere karşı hürmetsizlik ve saygısızlık demektir.

"Az yeme, az uyuma gibi az konuşma da, öteden beri olgun kimselerin şiarı olagelmiştir. Ruhî melekelerin gelişmesinde insana ilk tavsiye edilen şey, diline hakim olup, lüzumsuz ve münâsebetsiz sözlerden sakınma olmuştur. Zira, her yerde ağzını açıp saçma sapan söz edenlerin, kafa ve gönüllerinden daha büyük olan dilleri, ihtimal ki, onların sürekli kaybetmelerine sebep olacaktır; hem burada, hem de öteki âlemde.

Hele yapmadıkları şeyleri söyleyenlerin hâli, bütün bütün acı ve onlar hesabına düşündürücüdür. Bu itibarladır ki, En Doğru Sözlünün beyanında dil ve apış arasını muhafaza etme, cennetlere uçmanın birinci vesilelerinden sayılmıştır.

"Bir insan, çok konuşma, kendi beyanını beğenme ve başkalarına söz hakkı tanımama hastalığından uzak kaldığı nispette, Yaratan ve yaratıklara yakın ve onların nazarında sevimli olur. Aksine, ne Hak katında, ne de halk katında umduğunu bulamaz."[256]

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ Şeytan, insanların ağızlarından yakaladığı bazı kelimelerle onların aralarını açar ve birbirlerine düşürür. Güzel sözler ise şey-

256 F. Gülen Ölçü veya Yoldaki Işıklar, s. 120-122, İst. 2004.

tanın yolunu keserek, onun bu fırsatı yakalamasına mani olur. İnsanlar arasındaki emniyet ve muhabbetin varlığını muhafaza eder.[257]

Cenab-ı Hakk bize ezelî düşmanımızı hatırlatmakta, onun bizlerin arasını açmak için ağzımızdan çıkan kelimeleri bu ara açmaya vesile olarak kullandığını bildirmektedir. Evet şeytan, bizim öteden beri en yaman düşmanımızdır. Cenab-ı Hakk'tan hayatını devam ettirmek için aldığı iznin asıl sebebi de zaten insanları aldatmak ve birbirine düşürmektir. Nitekim şu âyet onun bu özelliğini açıkçaça haber vermektedir:

ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ
"Sonra onların gâh önlerinden, gâh arkalarından, gâh sağlarından, gâh sollarından sokulacağım, vesvese verip pusu kuracağım, Sen de onların ekserisini şükreden kullar bulmayacaksın." (A'râf, 7/17).

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ "Şeytan sizin düşmanınızdır, öyleyse siz de onu düşman kabul edin. O kendi taraftarlarını, cehennemlik olmaya davet eder." (Fâtır, 35/6) beyânına göre de şeytan bizim düşmanımızdır. O zaman bu açık düşmanı biz de düşman olarak tanımalı, insanlarla konuşmalarımıza, tartışmalarımıza ve ağzımızdan çıkacak her cümleye dikkat etmeliyiz.

54. ÂYET:

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا

"Rabbiniz sizi pek iyi bilir. Dilerse size merhamet eder yahut dilerse sizi cezalandırır. Bunun içindir ki, ey Resûlüm, seni onlar üzerine yönetici, onlardan sorumlu olarak göndermedik."

Bu âyette Allah Teâlâ her şeyden haberdar olduğunu, hidayete lâyık olanları hidayete erdirmek suretiyle merhamet ettiğini, hidayete lâyık olmayan, O'ndan uzaklaşan ve inatçılık yapanların ise dalâlette kalacaklarını, zira kendilerinin bunu istediklerini, dolayısıyla da ilâhî azaba maruz kalacaklarını haber vermektedir.

257 Kutup, a.g.e; 4/2234.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا Ey Resûlüm, Seni onlar üzerine yönetici, onlardan sorumlu olarak göndermedik. Peygamber, insanlara bir vekil değil, uyarıcı bir elçi olarak gönderilmiştir. Dolayısıyla peygamber, insanların yola gelmemelerinden sorumlu değildir. Bu hitap Resûlullah'a olduğu gibi, her dönemde İslam'ı anlatacak kimselere de bir bir uyarıdır.

Her mü'min insanlığın kurtuluşu için elinden gelen her türlü gayreti sarfedecek, ancak insanlar anlattıklarını dinlemiyor ve kabul etmiyor diye de ümitsizliğe düşmeyecektir. Zira insana düşen yalnızca hakikatı aktarmaktır. Hidayete erdirecek olan sadece Allah'tır.

55. ÂYET:

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا

"Hem senin Rabbin, göklerde ve yerde olan kim varsa hepsini pek iyi bilir. Biz nebilerden bazısını bazısına üstün kıldık, nitekim Davud'a da Zebur'u verdik."

Peygamberlerin Birbirlerine Üstünlüğü

Cenab-ı Hakk, "Rabbiniz sizi pek iyi bilir." buyurduktan sonra, kendi ilminin sadece sizleri değil, yer-gök bütün mekanlarda olanı içerdiğini belirtmiş, bunu vurgulamak için de وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ buyurmuştur.

O'nun ilmi her şeyi kuşattığı için de her peygambere ayrı bir hususiyet vermiş böylece birbirlerinden farklı kılmıştır. Bunun için Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Kur'ân'ı vermiştir. Bunda da yadırganacak bir durum söz konusu değildir.

Bu aynı zamanda müşriklerin: وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ "Bu Kur'ân, bu iki şehirden büyük bir adama indirilseydi ya!" (Zuhruf, 43/31) şeklindeki iddialarına da bir cevap niteliğindedir.

وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ Biz nebilerden bazısını bazısına üstün kıldık. Peygamberleri görevlendiren ve gönderen Yüce Zât, onların nasıl ola-

cağını, aralarındaki farkları ve üstünlükleri de kendisi takdir etmiştir. Bunda yadırganacak bir durum söz konusu değilidr. Nitekim Cenab-ı Hakk, Hz. İbrâhim'i "halil"likle, Hz. Mûsâ'yı "kelîm"le Hz. Muhammed'i (s.a.s.) de "hâtemü'n-nebiyyîn" olarak tavsif etmiştir. Şu âyette de buna işaret edillmiştir: تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ "İşte şimdiye kadar zikrettiğimiz resûllerden kimini kimine üstün kıldık. Allah onlardan bazısına hitap buyurdu, bazısını birçok derecelerle yükseltti." (Bakara, 2/253).

Buradaki üstünlük, ya o peygamberin içinden çıkmış olduğu muhitle ilgili olup, davetinin ve çalışma alanının şümûlünü ifade eder. Bir kabilenin, bir ümmetin, bir neslin veya bütün asırlar boyunca ümmmetlerin resûlü olmak gibi. Veya bu üstünlük, peygamberlerin şahsına veya ümmetlerine verilen meziyetlerle ilgilidir. Veyahut da bu üstünlük, getirilen risaletin kendisi veya insanın hayatı ve kâinatın seyri hususundaki şümûlüne göre de olabilir.[258]

Resullerin nebilerden daha üstün olduğu, Kur'ân'ın açıkça bildirdiği bir husustur. Bunlardan da beş tane ulu'l-azm olanlarını şu iki âyet haber vermektedir: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا "Bir vakit, Biz peygamberlerden, kuvvetli bir söz almıştık: Senden, Nuh'dan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem'in oğlu İsa'dan." (Ahzâb, 33/7), شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ "O, "Dini doğru anlayıp hükümlerini uygulayın ve o hususta tefrikaya düşmeyin" diye, din esasları olarak Nuh'a emrettiğini, hem sana vahyettiğimizi, keza İbrahime, Musaya, İsa'ya emrettiğimizi sizin için de din kıldı." (Şûrâ, 42/13).

وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا Nitekim Davud'a da Zebur'u verdik.

Hz. Dâvûd'un Zikredilmesi

1. Hz. Dâvûd aynı zamanda bir hükümdardı. Ancak Cenab-ı Hakk nazarında onun üstünlüğü mal ile olmayıp, dince ilim yönüyle olduğuna dikkat çekmek için, mal ve mülkünü değil de, verdiği kitap "Zebûr"u hatırlatmıştır.

258 Kutup, a.g.e; 1/282.

2. Aynı zamanda Zebûr'da hem Hz. Peygamber (s.a.s.) ve hem de ashabına ait bazı özellikler anlatılmıştır. Nitekim وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ "Şu kesindir ki Biz Zikrden (Tevrattan) sonra Zeburda da: "Dünyaya salih kullarım varis olacaklar. Dünya onlara kalacak" diye yazmışızdır." (Enbiyâ, 21/105) âyetinde de "sâlih kullar"dan maksadın, Hz. Muhammed (s.a.s.) ve ümmeti olduğu bildirilmiştir.

3. Müşrikler, ehl-i kitabın etkisinde kalıyorlardı. Kur'ân'ı kabul etmeyen Medine Yahudileri, Mûsâ'dan sonra peygamber, Tevrat'tan sonra da kitap gönderilmedi diyorlardı. İşta burada Zebûr'u Dâvûd'a verdik demek suretiyle onların bu asılsız iddiaları çürütülmüş oluyordu.[259]

56. *ÂYET:*

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا

"De ki: "İbadetlerde Allah'ın ortakları olduklarını yalan yere, iddia ettiğiniz tanrılarınızı çağırın çağıra bildiğiniz kadar! Onlar ne sizin sıkıntınızı giderebilir, ne de onu başka yere çevirebilirler!"

زَعَمْتُمْ Doğruluğunda şüphe edilen söz. Aynı zamanda yalan anlamına da gelmektedir.

كَشْفَ الضُّرِّ Zarar ve başa gelen sıkıntının giderilmesi.

تَحْوِيلًا Birşeyi başkasına yönlendirmek.

SEBEB-İ NÜZÛL

Bu âyetin nüzulüyle ilgili farklı rivayetler vardır: 1. İnsanlar cinlere ibadet ediyorlardı. Bu cinler müslüman olunca, onlar hâlâ cinlere ibadete devam ettiler. Bunu üzerine bu âyet nâzil oldu. 2. Meleklere, Hz. Mesih ve Hz. Üzeyr'e tapanlar hakkında nâzil olduğu da söylenmiştir. 3. Başka bir rivayete göre ise, Kureyş'e kıtlık isabet edince, gelip durumu Resûlullah'a bildirmişler ve ondan yardım dilemişler de, bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş.[260]

259 Bkz: Râzî, a.g.e; 20/184; Elmalılı, a.g.e; 5/306.

260 Râzî, a.g.e; 20/184-185; Suyûtî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s.176.

BÂTIL TANRILARIN ÂCİZLİĞİ

Bu âyette Yüce Yaratıcı elçisi Hz. Muhammed'e (s.a.s.), Allah’tan başka birtakım ilahlar edinen ve onlara ibadet eden müşriklere seslenerek, onların ilah kabul ettikleri şeyleri çağırdıklarında, onların bu çağrılarına cevap veremeyeceklerini, başlarına bir sıkıntı, kıtlık, hastalık ve fakirlik gibi durumlar geldiğinde, bu ilahların asla onlara faydalarının olamayacağını hatırlatmasını tavsiye etmektedir.

Burada aklen tevhid akidesi ve Yaratıcıya ait özellikler vurgulanmış, ilah olarak tapınılan şeylerin haddizatında hiçbir şeye fayda veya zarar veremeyecekleri vurgulanmış, böylece aklen onların bâtıllığı ispatlanmıştır.

Onların hiç düşünmeden ilah olarak taptıkları putlar, sadece kendilerine ibadet eden kimselerin değil, aynı zamanda bizzat kendilerine gelen zararlar karşısında bile âciz bir durumdadırlar. Nitekim müşrikleri bu konuda düşündürmek ve yaptıklarının son derece mantıksız olduğunu vurgulamak için Kur’ân, şu mükemmel misali vermektedir: يَاأَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ “Ey insanlar! İşte size bir misal veriliyor, ona iyi kulak verin: Sizin Allah’tan başka yalvardığınız bütün sahte tanrılar güç birliği yapsalar da, bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendinden istenilen de, kaçan da kovalayan da ne kadar güçsüz!” (Hacc, 22/73).

57. ÂYET:

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ
رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا

“Onların tanrılaştırıp yalvardıkları kimseler, “Ne yaparsam O’na daha yakın olabilirim?” diye Rablerine vesile ararlar. O’nun rahmetini arar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.”

يَدْعُونَ İlah olarak çağırdıkları.

الْوَسِيلَةَ İbadet ve itaatle yaklaşma.

مَحْذُورًا Gerçekten korkulan, sakınılan.

Burada Cenab-ı Hakk'ın dışında kendisine ibadet edilen cin, Îsâ, Uzeyr her neyse hepsinin Allah'a daha yakın olmak için yollar aradıkları hatırlatılmak suretiyle, diğer insanların bu konuda Allah'a yaklaşmaya daha çok dikkat etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Yani sizin ilah telakki ettikleriniz kulluk yaptığına göre, siz daha fazla kulluk yapmalısınız. Böylelikle şirk her yönüyle çürütülmüş, tevhid inancının doğruluğu ortaya konmuştur.

وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا "O'nun rahmetini arar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur." beyanıyla da, hem ilah kabul edilen varlıkların, Allah'ın azabından korkup, rahmetini ümid ettikleri gerçeği hatırlatılmakta, hem de mü'minlerin bu özelliğe sahip olmaları gerektiğine işaret edilmektedir.

Kur'ân'ın değişik âyetlerinde mü'minin bu iki buudunu teşkil eden havf ve reca hususu üzerinde durulmuştur. Bu anlamda وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ "Sadece ve sadece Benden korkun." (Bakara, 2/40) beyanıyla sadece ve sadece kendisinden korkulması gerektiği, يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ "Her ân üzerlerinde nigehbân bulunan Rabblerinden korkar ve emrolundukları şeyleri titizlikle yerine getirirler." (Nahl, 16/50) ve تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ "Teheccüd namazı kılmak için yataklarından kalkar, cezalandırmasından endişe ederek, rahmetinden ümid içinde olarak Rablerine dua edip yalvarırlar ve kendilerine nasib ettiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. (Secde, 32/16) beyanlarıyla, kendisinden haşyet duyanlar medhedilmiş, وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "Eğer gerçek mü'minseniz Benden korkun!" (Âl-i İmrân, 3/175) beyânıyla Allah'tan korkma, mü'minliğin şartı olarak kabul edilmiş, إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ "Kulları içinde ancak âlimler, Allah'ı lâzım geldiği tarzda tazim ederler." (Fâtır, 35/28) beyanıyla da âlimleri üstün kılan sebebin, haşyet olduğuna vurgu yapılmıştır.

58. *ÂYET:*

وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا
عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

"Hiç bir şehir yoktur ki kıyamet gününden önce Biz orayı imha et-

meyelim veya şiddetli bir azaba uğratmayalım. Bu, Kitapta (Levh-i Mahfuzda) yazılıdır."

AZGIN BELDELERİN CEZASI

Bu âyette, Resûlullah'ı ve getirdiklerini bir türlü kabule yanaşmayan müriklere bir uyarı vardır. Yani geçmiş peygamberlerin kavimlerinin, onları dinlemediklerinden dolayı nasıl başlarına belalar geldiyse, aynı şekilde sizin başınıza gelmesi de mukadderdir.

Allah Teâlâ, kıyamet günü gelmeden önce kainattaki hayatın sona ermesini murat buyurmuştur. Kıyamet günü gelmeden önce, her canlıyı helâk bekliyor demektir. Bu arada çeşitli günahları işlemiş olan birtakım beldeler için Allah azap takdir etmiştir. Ancak takdir edilen bu azabın zaman ve miktarı Yüce Allah tarafından tayin edilmiştir. Allah Teâlâ geleceğe ait işleri geçmişte olan şeyler gibi bilir. O'nun ilminde geçmiş gelecek arasında hiçbir fark yoktur.[261]

Kâinat ve içindekiler birgün mutlaka yok olacaklardır. Buradaki canlılar, ya normal ölümle –ki bunu مُهْلِكُوهَا kelimesi ifade etmekte– veyahut da yaptıkları kötülüklerden, isyanlardan dolayı bir azapla –bunu da أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا kısmı ifade etmekte– yok olacaklardır. Mukâtil ve bazı âlimler, iyi kimselerin helakinin ölümle, bozguncu olanların ise azap ile olacağını söylemişlerdir.[262]

İbn Mesud'dan gelen bir rivayete göre, herhangi bir beldede zina ve faiz yaygınlaşınca, Allah Teâlâ o beldenin helak edilmesine izin verir.[263]

Rahmeti gadabının önünde olan Yüce Allah, hiçbir canlıya haksızlık etmez. Ancak insanlar kendi elleriyle yaptıkları kusurların karşılığını görürler. Bu kural, hem bu dünya ve hem de âhiret için geçerlidir. Bu dünyada insanların başlarına gelen şeylerin kendi yaptıklarından dolayı olduğu Kur'ân'ın değişik âyetlerinde açıkça vurgulanan bir husustur.

---

261 Kutup, a.g.e; 4/2237.

262 Bkz: Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, 5/101, Tabersî, a.g.e; 5/547.

263 Taberî, 15/107; Beğavî, 5/101.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ "Biz onlara zulmetmedik, asıl onlar kendi kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince Allahtan başka taptıkları tanrılar kendilerine hiçbir fayda vermedi. Hatta onların ziyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı. Halkı zalim olan ülkeleri cezaya çarptığı zaman Rabbinin yakalaması işte böyle olur! Şüphesiz ki Onun çarpması pek acı, pek çetindir!" (Hûd, 11/101-102).

وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا "Rab'lerinin emrinden ve Onun Resûllerinin talimatlarından taşkınlık ederek azan nice ülkelerin halkları var ki, Biz onları şiddetli bir şekilde hesaba çektik ve eşi benzeri görülmemiş şekilde cezalandırdık. Böylece kötü işlerinin sorumluluğunu tattılar, işlerinin sonu tam bir hüsran oldu." (Talak, 65/8-9).

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللّٰهِ فَأَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ "Allah şöyle bir temsil getirir: Bir şehir halkı vardı, güvenlik ve huzur içinde idi, rızıkları her yandan bol bol, rahatça geliyordu. Derken Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler, Allah da halkının işlediği suçlar sebebiyle o şehre açlığı ve korkuyu tattırdı, açlık ve korku elbise gibi kaplayıverdi bütün vücudlarını. Onlara, içlerinden bir Peygamber geldi, onlar onu yalancı saydılar. Derken onlar zulümlerine devam ederken, çok geçmeden azap kendilerini kıskıvrak yakaladı." (Nahl, 16/112-113).

İnsanların azaba uğratılmaları ve helak edilmeleri, genellikle onların Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmelerindendir. Bu azabın zaman ve şeklini Yüce Allah takdir eder. İlâhî azap ansızın gelir ve ondan asla kurtuluş olmaz. Ancak yaptıkları kötülüklerden pişman olan ve buna tevbe edenlerin affedileceği de Kur'ân'da belirtilmiştir. Şu âyetler bu hususları tasvir etmektedir:

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنْ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ
"Biz hangi ülkeye peygamber gönderdiysek, mutlaka ilkin oranın halkı, gafletten uyansın, Allah'a yönelip yalvarsınlar diye yoksulluğa, hastalık ve musibetlere duçar ederiz. Sonra o kötü durumları değiştirip güzellikleri yayarız. Zamanla ahali çoğalıp "Vaktiyle atalarımız gâh üzülmüş, gâh sevinmişlerdi." derler ve fakat olaylardan ibret alıp şükretmezler. Derken, o bilinçsiz halleriyle, hiç hatırlarından geçmezken, ansızın onları tutup bastırırız. Eğer o ülkelerin ahalisi iman edip Allaha karşı gelmekten sakınsalardı, elbette Biz üzerlerine gökten, yerden nice bereket ve bolluk kapılarını açardık, fakat onlar peygamberleri yalancı saydılar, Biz de işledikleri kötülükler sebebiyle kendilerini cezaya çarptırdık. Peki o ülkelerin ahalisi, geceleyin uyurlarken satvetimizin kendilerine baskın halinde geliverme-sinden emin mi oldular? Yoksa onlar güpegündüz eğlenirlerken azabımızın kendilerine gelmesinden emin mi oldular? Yoksa onlar Allah'ın anzısın kendilerini azapla bastırmasından emin mi oldular? Fakat şu muhakkak ki, kendilerine yazık eden kimselerden başkası, Allah'ın anzısın bastırıvermesinden emin olamaz. Önceki sahiplerinden sonra dünya mülküne varis olanlar hâlâ şu gerçeği anlamadılar mı ki, eğer dilemiş olsaydık kendilerini de günahları sebebiyle musibetlere uğratırdık? Fakat Biz kalblerini mühürleriz de onlar işitmez, anlamaz hâle gelirler." (A'râf, 7/94-100)

كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا Bu, Kitapta (Levh-i Mahfuzda) yazılıdır. Kâinatta cereyan eden hadiseler, insanların başlarına gelecek olan şeyler, hatta bir yaprağın düşmesi bile izn-i ilâhî ve kader-i ilâhiye göre olup, hepsi ilm-i ilahi veya levh-i mahfuzda kayıtlıdır. Resûlullah'ın şu beyanı da açıkça bu hususa dikkat çekmektedir:

"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey kalemdir. Cenab-ı Hakk kalemi yaratıp da ona: "Yaz deyince, kalem: Ne yazayım? demiş, Yüce Yaratıcı da: Kaderi yaz, olanları, kıyâmete kadar olacakları yaz!" emrini vermiştir.[264]

264 Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Tirmizî, Kader 17; Ahmed b. Hanbel, 5/317.

59. ÂYET:

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا "Kâfirlerin keyfi olarak istedikleri mûcizeleri göndermeyişimizin tek sebebi, daha önceki kâfirlerin bu gibi mûcizeleri yalanlamış olmalarıdır. Nitekim Semud halkına açık bir mûcize olarak o dişi deveyi verdik de onu öldürdüler ve bu yüzden kendilerine zulmettiler. Biz o ayetleri sadece korkutmak için göndeririz."

مُبْصِرَةً Apaçık.

فَظَلَمُوا بِهَا İnanmayınca helak edildiler veya onu kesmekle kendilerine zulmettiler.

MÛCİZE İSTEKLERİ

Müşrikler zaman zaman Hz. Peygamber'den olağanüstü şeyler istiyorlardı. İşte onların bu gibi istekleri üzerine bu âyetler nâzil olmuştur.[265] Bu âyetin iniş sebebinde İbn Abbas'tan yapılan rivayete göre, Mekke halkı Safa tepesinin altın yapılmasını ve Mekke etrafındaki dağların ortadan kaldırılıp ekilebilir bir arazi haline getirilmesini istemişlerdi. Resulullah (s.a.s.) bunu yüce Allah'tan dileyince buyruldu ki: "İstersen yaparım. Fakat şu şartla: Eğer dinden çıkarlarsa önceki kavimler gibi onları da yok ederim." Bunun üzerine: Ya Rabbi! bunu yapmanı istemem. Sabır dilerim." dedi. Ve bunun üzerine bu âyet indirildi.[266]

İnsanın yaratılış maddesi bir olduğundan, öteden beri hep aynı şeyleri yapmaktadır. "Yani tarih tekerrür etmektedir. Aynı istekler, aynı itirazlar ve aynı bahaneler.. Allah Resûlü'nün en büyük mûcizesi Kur'ân'dır. O, hayatın her yönünü kuşatmış, kıyamete kadar gelecek herkese hitap eden ebedî bir mûcizedir. Ancak her şeyi maddede arayan müşrikler, gözle görülen bir mûcize istiyorlar. Yüce Yaratıcı da onların istedikleri mûcizeyi vermeme sebebini, öncekilerin yalanlamaları olarak gösteriyor. Yani onlara istediklerini verdik, ancak yalanladılar ve helak oldular.

265 Vâhidî, s.288; Beğavî, 5/102.

266 Hâkim, *Müstedrek*, 2/362; Ahmed b. Hanbel, 1/258.

Beşerin bu husustaki tutumu hakkında edinilen tecrübeler, son risaletin maddi mucizelere dayanmayan bir risalet olmasını gerektirmiştir. Çünkü bu risalet, yalnızca gönderildiği dönemin insanlarına has bir risalet olmayıp, kıyamete kadar gelecek herkesi kapsamaktadır. Yüce Yaratıcı insana verdiği akıl ve idrak sayesinde, onu diğer mahlukattan üstün kılmıştır. Dolayısıyla bu son risalet, insanın daha ziyade bu yönünü dikkate almıştır.

"Başta İsrâ ve Mi'rac olmak üzere, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e verilen mucizelere gelince, bunların hiç biri, onun risaletinin kabulü için bir vasıta olarak gönderilmemiştir. Bunların veriliş sebebi insanları imtihandır."[267]

وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا Nitekim Semud halkına açık bir mûcize olarak o dişi deveyi verdik de onu öldürdüler ve bu yüzden kendilerine zulmettiler. Semud kavmine de apaçık ibret dolu mûcize olarak deve verilmiş, buna rağmen onu yalanlamışlar, deveye haksızlık etmişlerdir. Yüce Allah mûcizeleri, insanları korkutmak için gönderir. Bunları görüp de yalanlayanlar cezalandırılırlar.

وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا Biz o âyetleri sadece korkutmak için göndeririz. Yani Ey Muhammed! Sana gönderdiğimiz âyetleri azap ve yok etmek için değil, ahiret azabından korkutmak için gönderiyoruz. Bundan dolayı onları inat ederek istedikleri mûcizelerin gönderilmemesi, Allah'ın kudretine karşı bir engel bulunduğundan dolayı değil, Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmeti hakkında Semud kavmi gibi hepsinin kökünü kesecek bir azap göndermek Allah'ın maksadı olmadığından dolayıdır.[268]

Allah tarafından gönderilen her peygamber, çevresindeki insanlar tarafından değişik itirazlara maruz kalmıştır. İnsanlar, onlardan peygamber olduklarına dair, gözle görülür, olağan üstü, kimsenin yapamayacağı ölçüde, bir kısım alametler istemişlerdir ki, bunlara Kur'ân, "âyet" derken, insanlar "mûcize" olarak isimlendirmişlerdir.

Peygamberlerin elinde ortaya çıkan hârikulâde işlere mûcize" adı verilmektedir. Bunun mûcize olarak isimlendirilmesi, başkalarını acze düşür-

267 Kutup, 4/ 2237.
268 Elmalılı, 5/308.

mesi sebebiyle mecazendir. Kaldı ki kelime olarak "mûcize" ismi, Kur'ân ve hadislerde zikrolunmamaktadır. Kur'ân'da, "âyet", "beyyine", "burhân" kelimeleriyle ifade edilmektedir. İlk muhaddisler de bu ismin yerine, "delâil" ve "alâmet" kelimelerini kullanmışlardır.[269]

Mûcize kavramı, lügatlarda şu mânâlara gelmektedir: Mûcize, arapça "aceze" fiilinden türemektedir. "Aceze", bir şeyden geri kalmak, yapamamak, kudretin zıddı olan güçsüz duruma düşmek anlamlamlarına gelir.[270] Bu fiilin if'âl vezninden gelen "mûcize"kelimesi ise, ism-i fâil olup, âciz bırakan mânâsına gelmektedir, çoğulu da "mu'cizât"dır. Kelimenin sonundaki "te" harfi müenneslik "te"si olmayıp, mübâlağa için getirilmiştir.[271] Istılâhî mânâsı ise şöyle ta'rif edilmiştir: "Peygamberlik iddiası esnasında, kendisiyle Allâh'ın Resûlü olduğunu iddiâ eden zâtın doğruluğunu isbat etmesi kasdedilen ve hayra, saâdete vesile olan hârikulâde bir iştir."[272]

Peygamberlerin mûcize göstermesi, dâvâlarının doğruluğunun işareti kabul edilmiştir. Mûcizenin, İlâhî fiillere benzeyip, bizzat Allah tarafından olduğuna kanaat getirilmesi ve böylece peygamberliğe delâlet etmesi için, insanlar onun benzerini getirmekten âciz kalmış olmaları gerekir. Çünkü Allah'a karşı yalan söyleyenin mûcize göstermesi mümkün değildir. Neticede mûcize, peygamberin doğruluğuna, doğruluğu da onun peygamberliğinin gerçekliğine bir delildir.[273]

Mûcizeler, peygamberlerin nübüvvetinin doğruluğunu isbat eden delillerdendir, kendilerine inanan kimselerin imanlarını kuvvetlendirirler ve peygamberliği tasdik ettirmek için lüzumunda kullanılan ve kendilerine ihtiyaç duyulan vasıtalardır.[274] Mûcize, hârikulâde bir hadise olup, sebep sonuç ilişkisini yok eder. Cenâb-ı Hakk, peygamberinin doğruluğunu

269 Şiblî, Mevlânâ, *Asr-ı* Saâdet, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), 2/191; Karadeniz, Osman, *Mûcize Problemi*, s. 10.

270 Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Sıhah*, 3/883; Râğıb, a.g.e, s. 322; İbn Manzûr, a.g.e, 5/369-370; Fîrûzâbâdî, *Besâir*,1/65.

271 Fîrûzâbâdî, *Kâmus*, s. 663.

272 Cürcânî, a.g.e, s. 219. Mûcize kavramıyla ilgili farklı ta'rifler ve münakaşalar için bkz: el-Hımsî, a.g.e, s. 7-9; el- Ömerî, a.g.e, s. 27-226; Karadeniz, a.g.e, s. 4-9.

273 Mâverdî, a.g.e, s. 41.

274 Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, s. 37.

te'yid için mûcizeler yaratır.[275] O, doğrudan doğruya İlâhî bir fiil olup, hak ve hakikatin tebliğ ve neşrine muhalefet edenlerin muhalefetini önlemek, peygamber ile taraftarlarını te'yid ve takviye etmek gâyesine dayanır.[276]

Mûcizeler, umumiyetle peygamberi yalanlayan düşmanlar tarafından istenir. Bu düşmanlar, onun âdeti bozmağa muktedir olup olmadığını görerek onun peygamberlik sıfatı hakkında bir karar vermek isterler. Bunların maksadı, peygamberi âciz bırakarak, onu halkın gözünden düşürmek, onun dâvâsını altüst etmektir. Buna karşı Cenâb-ı Hak, mûcizeyi yaratır ve peygamberini takviye ve te'yid eder. Bu suretle mûcize, peygamberliğin âyetlerinden, alâmetlerinden olur.[277]

Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlere mûcizeler vermesi, insanları onlara inandırmak ve onların üstünlüğünü göstermek içindir. Çünkü insanlar, delili olmayan bir dâvâya inanmadıkları gibi, kendilerinden üstün olduğu sabit olmayan bir kimseye de boyun eğip itaat etmezler.[278]

Mûcizede özellikle şu iki hususiyeti görürüz:

1. Beşer kanunlarının ötesinde bir hârikulâdelik vardır ve bunu, sâdece bütün kanunların yaratıcısı olan Cenâb-ı Hak yapabilir.

2. Cenâb-ı Hakk'ın kudretini en iyi bir şekilde isbat ve meydan okumanın daha güçlü olabilmesi için, her peygamberin mûcizesi, kendi kavminin mâhir olduğu sahayla ilgilidir.[279]

HER PEYGAMBERİN MÛCİZESİ VARDIR

Peygamberlerin yaşadığı dönem ve göstermiş oldukları mûcizelere baktığımızda, onların her birerlerinin göstermiş olduğu mûcizelerin, içinde bulundukları dönemin şartlarıyla yakından ilgili olduğunu görürüz. Meselâ Hz. Mûsâ zamanında sihir ve sihirbazlık hadisesi son derece revaç bulmuştu. Cenâb-ı Hakk da ona bu cinsten bir mûcize vermiş; Hz. Mûsâ

275 Şiblî, a.g.e, 2/240.

276 Şiblî, a.g.e, 2/244.

277 Şiblî, a.g.e, 2/252.

278 Nebhânî, İsmâil b. Yûsuf, *Peygamber Efendimizin Mûcizeleri*, (Çev: Abdulhalık Duran), 1. 13.

279 Mâverdî, a.g.e, s. 76-77; Ömeri, a.g.e, s. 30; Karaçam, a.g.e, s. 23, 39.

kendisine verilen bir âsâ sayesinde, sihirbazların sihirlerini yoketmiş ve onları imana da'vet etmiştir.[280]

Hz. Îsâ döneminde tıp ilmi bir hayli ileri durumdaydı. Cenâb-ı Hakk da Hz. Îsâ'ya ona göre mûcizeler verdi. Bu mûcize sayesinde o, ölüleri diriltiyor, hastaları iyileştiriyor, çamurdan kuşlar yapıyordu:

وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "Onu, İsrailoğullarına peygamber olarak gönderecektir. Îsâ onlara şöyle diyecektir: "Ben size Rabbiniz tarafından bir mûcize ile gönderildim. Ben, çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıp ona üfüreceğim. O da Allâh'ın izniyle canlı bir kuş olacaktır. Körü ve alaca hastalığına yakalanmış olanı iyileştiririm. Allâh'ın izniyle ölüyü diriltirim. Yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdiklerinizi size haber veririm. Eğer inanıyorsanız, şüphesiz ki bunlarda, sizin için büyük bir ibret vardır." (Âl-i İmrân, 3/49)

Şu anda elimizde bulunan Tevrat ve İncil'lerde, gerek Hz. Mûsa ve gerekse Hz. Îsâ'ya âit bir kısım mûcizelerin bulunduğunu görmemiz mümkündür.[281] Şüphesiz ki bu mûcizelerin bazısı, inanmayan insanları hidayete sevketmek, inanmalarını kolaylaştırmak, inanmadıkları zaman da onları helak etmek şeklinde olduğu gibi, diğer bazıları da, inananların ma'nevi gücünü arttırmak, ye'se düşmemelerini sağlamak ve seçmiş oldukları yolun doğruluğunu onlara göstermek şeklinde ortaya çıkmıştır. Şimdi bu mûcizelerin neler olduğuna bakacak olursak, şunları görürüz:

Hz. Nûh'un tûfânı,[282] Hûd kavminin şiddetli bir fırtına ile helak edi-

280 Tâhâ, 20/65-70; Şuarâ, 26/46-48.

281 Bkz: Karadeniz, a.g.e, s. 172-178.

282 "And olsun ki, Nûh'u milletine gönderdik; aralarında dokuz yüz elli yıl kaldı. Sonunda onlar haksızlık yaparken, tufan onları yakalayıverdi. Ama Biz, Nûh'u ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu dünyalara bir ibret kıldık." Ankebût, 29/14-15; "Biz de bunun üzerine gök kapılarını boşanan sularla açtık.Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık; her iki su, takdir edilen bir ölçüye göre birleşti.Onu, tahtadan yapılmış, mıhla çakılmış bir gemiye bindirdik; inkâr edilmiş olan Nûh'a mükafat olarak verdiğimiz gemi nezaretimiz altında yüzüyordu. And olsun ki Biz, o gemiyi bir ibret olarak bıraktık; öğüt alan yok mudur?" Kamer, 54/11-15; Ayrıca bkz: Hûd, 11/32-48; Furkân, 25/37.

lişleri,[283] Cenâb-ı Hakk'ın bir mûcize olarak Hz. Sâlih'e vermiş olduğu dişi bir deve[284] ve Hz. Sâlih'in kavminin yer sarsıntısı ve şiddetli bir gürültü ile yok oluşları,[285] Hz. İbrâhim'in ateşe atılmasına rağmen yanmayıp, sapa-sağlam kurtulması,[286] hem kendisinin hem de hanımının çocuk sahibi olamayacak derecede yaşlı olmalarına rağmen, İshak'la müjdelenmeleri,[287] parçalar haline getirilen dört kuşun yeniden eski hallerine getirilmesi,[288] Hz. Lût'un azgın kavminin taş yağdıran şiddetli bir fırtına ile yerle bir edilmeleri,[289] Hz. Ya'Kub'un, Mısır'da bulunan oğlu Yûsuf'un kokusunu hissetmesi,[290] oğlu Yûsuf'un gömleğini gözlerine sürmesiyle, görmeyen gözlerinin yeniden görür

283 "Ad milletinin başından geçende de ibret vardır: Onların üzerine, uğradığı her şeyi bırakmayıp toza çeviren kuru bir rüzgar gönderdik." Zâriyât, 51/41-42; "Ad milleti peygamberini yalanlamıştı; Benim azabım ve uyarmam nasılmış? Nitekim üzerlerine, insanları, sökülmüş hurma kütüğü gibi koparak yere seren, dondurucu bir rüzgarı uğursuzluğu devam eden bir günde gönderdik." Kamer, 54/18-20; Ayrıca bkz: Hûd, 11/50-58; Hakka, 69/6-7.

284 "Sen şüphesiz büyülenmişin birisin; bizim gibi bir insandan başka birşey değilsin. Eğer doğru sözlü isen bir belge getir" dediler. Salih: "İşte belge bu devedir. Kuyudan su içmek hakkı belirli bir gün onun ve belirli bir gün de sizindir; sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa sizi büyük günün azabı yakalar" dedi." Şuarâ, 26/153-156.

285 "Rablerinin buyruğuna baş kaldırdılar, "Ey Salih, eğer sen peygambersen bizi tehdit ettiğin azaba uğrat bakalım" dediler. Bu yüzden onları bir sarsıntı tuttu ve oldukları yerde diz üstü çöküverdiler." A'râf, 7/77-78; Ayrıca bkz: Hûd, 11/61-68; Hakka, 69/5.

286 "İbrahim: "O halde, Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun! Akletmiyor musunuz?" dedi. Onlar: "Bir şey yapacaksanız, şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin" dediler. Biz: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol" dedik. Ona düzen kurmak istediler, fakat Biz onları hüsrana uğrattık." Enbiyâ, 21/67-70; Ayrıca bkz: Ankebût, 29/24; Saffât, 37/97-98.

287 "Bu arada, İbrahim'in ayakta duran karısı gülünce, "Ona İshak'ı ardından Yakub'u müjdeleriz" dediler. "Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı, kocam da ihtiyar olmuşken nasıl doğurabilirim? Doğrusu bu şaşılacak bir şey" dedi. "Ey evin hanımı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olmuşken, nasıl Allah'ın işine şaşarsın? O, övülmeye layıktır, yücelerin yücesidir" dediler." Hûd, 11/71-73; Ayrıca bkz: Zâriyât, 51/28-29.

288 "İbrahim: "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" dediğinde, "inanmıyor musun? " deyince de, "Hayır öyle değil, fakat kalbim iyice kansın" demişti. "Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır, sonra onları parçalayıp her dağın üzerine bir parça koy, sonra onları çağır; koşarak sana gelirler. O halde Allah'ın güçlü ve Hakim olduğunu bil" demişti." Bakara, 2/260.

289 "Lut milleti, uyaran peygamberleri yalanladı. Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgar gönderdik. Ancak, Lut'un taraftarlarını, katımızdan bir nimet olarak seher vakti kurtardık. Şükredene işte böyle mükafat veririz." Kamer, 54/33-34; Ayrıca bkz: Zâriyât, 51/33-37.

290 "Kervan, memleketlerine dönmek üzere ayrıldığında, babaları: "Doğrusu ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum; ne olur bana bunak demeyin" dedi. Çevresindekiler: "Allah'a yemin ederiz ki sen, hala eski şaşkınlığındasın" dediler." Yûsuf, 12/94-95.

hale gelmesi,[291] Hz. Şuayb'ın kavminin zelzele ve ateşle yok edilmeleri,[292] Hz. Mûsâ'nın mûcizeleri; -ki bunların Kur'ân-ı Kerim'de dokuz tane olduğu belirtilmiş: "Şüphesiz ki Biz, Mûsâ'ya apaçık dokuz mûcize vermiştik..."[293]- âsâsının yılan haline gelmesi,[294] beyaz eli,[295] sinîn (yıllarca süren kuraklık ve mahsul kıtlığı),[296] tûfân, çekirge (cerâd), haşerât (kummel), kurbağalar (defâdi'), kan (dem)'la sıkıntıya maruz bırakılmaları,[297] düşmanları tarafından yakalanmak üzereyken, denizin ikiye ayrılarak rahatça geçebilecekleri bir yol haline gelmesi,[298] pekçok işte kullandığı âsası,[299] gökten bıldırcın ve kudret helvasının yağması, bulutun onlara gölgelik yapması,[300] Hz. Dâvûd'a, kendisiyle tesbih etsinler diye dağların ve taşların bağlı kılınması,[301] demiri

291 "Müjdeci gelip, gömleği Ya'kub'un yüzüne bırakınca, hemen gözleri açıldı. Bunun üzerine Ya'kub "Ben size, Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum dememiş miydim?" dedi." Yûsuf, 12/96.

292 "Buyruğumuz gelince, Şuayb'ı ve beraberindeki inananları katımızdan bir rahmet olarak kurtardık. Haksızlık yapanları bir çığlık yakaladı, oldukları yerde diz üstü çöküverdiler." Hûd, 11/94; Ayrıca bkz: A'râf, 7/91; Şuarâ, 26/188-190; Ankebût, 29/37.

293 İsrâ, 17/101.

294 "Ey Musa! Sağ elindeki nedir? Musa: "O benim değneğimdir, ona dayanırım, onunla davarıma yaprak silkerim, ondan daha birçok işlerde faydalanırım" dedi. Allah: "Ey Musa! Bırak onu" dedi. Bırakınca, değnek hemen, koşan bir yılan oluverdi." Tâhâ, 20/17-20; Ayrıca bkz: A'râf, 7/117; Şuarâ, 26/32.

295 "..Elini koynuna sok, Firavun ve milletine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak kusursuz, bembeyaz çıksın. Gerçekten onlar yoldan çıkmış bir millettir." Neml, 27/12; Ayrıca bkz: A'râf, 7/108; Tâhâ, 20/22; Şuarâ, 26/33.

296 "And olsun ki, Biz de Firavun ailesini, ders alsınlar diye, yıllarca kuraklığa ve ürün kıtlığına uğrattık." A'râf, 7/130.

297 "Bunun üzerine, tûfânı, çekirgeyi, haşeratı, kurbağaları ve kanı birbirinden ayrı mucizeler olarak onlara musallat kıldık; yine de büyüklük taslayıp suçlu bir millet oldular." A'râf, 7/133.

298 "Bunun üzerine Biz Musa'ya: "Değneğinle denize vur" diye vahyettik. Hemen deniz ikiye ayrıldı, her parçası yüce bir dağ gibiydi." Şuarâ, 26/63; Ayrıca bkz: Tâhâ, 20/77.

299 "Musa, milleti için su aramıştı; "Asanla taşa vur" dedik; ondan oniki pınar fışkırdı herkes içeceği yeri bildi. Allah'ın rızkından yiyin, için, yalnız yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." Bakara, 2/60; Ayrıca bkz: A'râf, 7/160.

300 "Biz israiloğullarını oymaklar halinde on iki topluluğa ayırdık. Milleti Musa'dan su isteyince ona: " Asanla taşa vur" diye bildirdik; ondan on iki pınar fışkırdı. Herkes içeceği yeri öğrendi. Bulutla üzerlerine gölge yaptık onlara kudret helvası ve bıldırcın indirdik, "Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin" dedik. Onlar, karşı gelmekle, Bize değil kendilerine zulmediyorlardı." A'râf, 7/160; Ayrıca bkz: Tâhâ, 20/80.

301 "..Dâvûd ile beraber tesbih etsinler diye dağları ve kuşları buyruk altına aldık. Bunları Biz yapmıştık." Enbiyâ, 21/79; Ayrıca bkz: Sebe, 34/10.

rahatça yumuşatma ve zırh yapma sanatının verilmesi,[302] Hz. Süleyman'a "mantıkut-tayr" kuş dilinin öğretilmesi,[303] karınca ve kuşlarla konuşma yeteneğinin verilmesi,[304] rüzgar, cin ve şeytanların emrine verilmesi,[305] erimiş bakır madeninin kendisine sel gibi akıtılması,[306] Saba melikesinin tahtının anında getirilmesi,[307] Hz. Eyyûb'un şifa çeşmesi,[308] Hz. Yûnus'un,

302 "Ey dağlar ve kuşlar! Davud tesbih ettikçe siz de onu tekrarlayın" diyerek and olsun ki, ona katımızdan lutufta bulunduk; "geniş zırhlar yap, dokumasını sağlam tut" diye ona demiri yumuşak kıldık. Ey insanlar! Yararlı iş işleyin; doğrusu Ben yaptıklarınızı görenim." Sebe', 34/10-11; Ayrıca bkz: Enbiyâ, 21/80.

303 "Süleyman Davud'a varis oldu: "Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize herşeyden bolca verildi. Doğrusu bu apaçık bir lutuftur" dedi." Neml, 27/16.

304 "Sonunda, karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman'ın ordusu farkına varmadan sizi ezmesin" dedi. Süleyman, onun sözüne hafifçe güldü ve: "Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına koy" dedi. Süleyman, kuşları araştırarak: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplarda mı? Bana apaçık bir delil getirmelidir; yoksa onu ya şiddetli bir azaba uğratırım yahut keserim" dedi. Çok geçmeden Hüdhüd gelip Süleyman'a: "Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sana Sebe'den doğru bir haber getirdim. Ora halkına hükmeden, herşeyden kendisine bolca verilen ve büyük bir tahta sahip olan bir kadın buldum; onun ve milletinin Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için şeytan, kendilerine, yaptıklarını güzel göstermiş, onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bunun için, doğru yolu bulamazlar. O çok büyük arşın sahibi olan Allah'tan başka tanrı yoktur" dedi. Süleyman şöyle söyledi: "Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız." "Şu yazımı onlara at, sonra bir yana çekil, varacakları sonuca bak." Neml, 27/18-28.

305 "Bereketli kıldığımız yere doğru, Süleyman'ın emriyle yürüyen şiddetli rüzgarı, onun buyruğuna verdik. Biz herşeyi biliyorduk. Dalgıçlık yapan ve bundan başka işler de gören şeytanlardan da onun buyruğu altına verdik. Onların hepsini gözetiyorduk." Enbiyâ, 21/81-82; Ayrıca bkz: Neml, 27/17; Sebe, 34/12-13; Sâd, 38/36-37.

306 "Gündüz estiğinde bir aylık mesafeye gidip, akşam da bir aylık mesafeden gelen rüzgarı Süleyman'ın buyruğu altına verdik. Onun için su gibi erimiş bakır akıttık. Rabbinin izniyle, yanında iş gören cinleri onun buyruğu altına verdik ki, bunlar içinde buyruğumuzdan çıkan olursa ona alevli ateşin azabını tattırırdık." Sebe, 34/12.

307 "Kitabın bilgisine sahip olan biri: "Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanına yerleşivermiş görünce: "Bu, şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınayan Rabbimin lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; fakat nankörlük eden bilsin ki Rabbim müstağnidir, kerem sahibidir" dedi." Neml, 27/40.

308 "Kulumuz Eyyub'u da an; Rabbine: "Doğrusu şeytan bana yorgunluk ve azap verdi" diye seslenmişti. "Ayağını yere vur! işte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su" dedik." Sâd, 38/41-42.

bir balık tarafından yutulduktan sonra, tekrar sahile bırakılması,[309] sahilde hasta iken, gölgelenmesi için aniden bir ağacın bitivermesi,[310] Hz. Zekeriyya'nın ihtiyar ve hanımının da kısır olmasına rağmen, Hz. Yahya ile müjdelenmeleri,[311] Hz. Îsâ'nın, babasız olarak Hz. Meryem'den dünyaya gelmesi,[312] beşikte iken konuşması,[313] çamurdan yaptığı kuşların canlanması, körleri ve abraşları (alaca hastalığı) iyileştirmesi, ölüleri

309 "Doğrusu Yunus da peygamberlerdendir. Dolu bir gemiye kaçmıştı.Gemide olanlarla karşılıklı kura çekmişti de yenilenlerden olmuştu, bu sebeple denize atılmıştı. Kendini kınarken onu bir balık yutmuştu. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar diriltilecek güne kadar balığın karnında kalacaktı. Halsiz bir halde iken kendisini sahile çıkardık." Saffât, 37/139-144; Ayrıca bkz: Enbiyâ, 21/87-88; Kalem, 68/48-49.

310 "Onun için, geniş yapraklı bir bitki yetiştirdik." Saffât, 37/146.

311 "Doğrusu, benden sonra yerime geçecek yakınlarımın iyi hareket etmeyeceklerinden korkuyorum. Karım da kısırdır. Katından bana bir oğul bağışla ki, bana ve Yakub oğullarına mirasçı olsun. Rabbim! Onun, rızanı kazanmasını da sağla." Allah: "Ey Zekeriya! Sana, Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermemiştik" buyurdu. Zekeriya: "Rabbim! Karım kısır, ben de son derece kocamışken nasıl oğlum olabilir?" dedi. Allah: "Rabbin böyle buyurdu; çünkü bu bana kolaydır, nitekim sen yokken daha önce seni yaratmıştım" dedi. Zekeriya "Rabbim! öyleyse bana bir alamet ver" dedi. Allah: "Senin alametin, sağlam ve sıhhatli olduğun halde üç gün üç gece insanlarla konuşamamandır" buyurdu. Zekeriya bunun üzerine mabedden çıkıp milletine: "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin" diye işarette bulundu." Meryem, 9/5-11; Ayrıca bkz: Âl-i İmrân, 3/38-40; Enbiyâ, 21/89-90.

312 "Kitabda Meryem'i de an. O, ailesinden ayrılarak, doğu yönünde bir yere çekilmişti. Sonra, insanlardan gizlenmek için bir perde germişti. Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan olarak görünmüştü. Meryem: "Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen, senden Rahman'a sığınırım" dedi.Cebrail: "Ben temiz bir oğlan bağışlamak için Rabbinin sana gönderdiği elçiden başkası değilim" dedi. Meryem: "Bana bir insan temas etmemişken, ben kötü kadın da olmadığım halde nasıl oğlum olabilir?" dedi. Cebrail: "Bu böyledir, çünkü Rabbin, 'Bu bana kolaydır, onu insanlar için bir mûcize ve katımızdan da bir rahmet kılacağız; hem bu önceden kararlaştırılmış bir iştir' diyor" dedi. Meryem oğlana gebe kaldı, o haliyle uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine gitmeğe mecbur etti. "Keşke ben bundan önce ölmüş olsaydım da unutulup gitseydim" dedi." Meryem, 19/16-23

313 "Meryem çocuğu gösterdi. "Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?" dediler. Çocuk: "Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı, nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekat vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti. Beni bedbaht bir zorba kılmadı. Doğduğum günde, öleceğim günde, dirileceğim günde bana selam olsun" dedi." Meryem, 19/29-33; Ayrıca bkz: Âl-i İmrân, 3/45-46; Mâide, 5/110.

diriltmesi,[314] evlerde yenilen ve biriktirilenleri haber vermesi,[315] gökten sofra indirmesi,[316] yahudilerin elinden kurtarılarak, göğe yükseltilmesi.[317] İşte diğer peygamberlere âit saydığımız bu mûcizeler, Kur'ân'da açıkça belirtilenlerdir.

HZ. PEYGAMBERİN MÛCİZELERİ

Yukarıda da söylediğimiz gibi, peygamberlere verilen mûcizeler, kendi zaman ve şartlarına göre idi. Yani bir peygamber gönderildiğinde hangi mesele revaçta ise, verilen mûcize umumiyetle o cinsten oluyordu. Yani her peygamberin mûcizesi kendi zamanının kültür ve fikir yapısına göre veriliyordu ki, daha etkili ve güçlü olsun. Arap yarımadasında zuhur eden peygamberlerin mûcizeleri daha çok çöle uygun olanlardan seçiliyordu. Hz. Sâlih'in devesi gibi. Hz. Mûsâ'nın zamanında sihir yaygın olduğundan, mûcizesi de ona göredir. Hz. Mûsâ'dan sonra ise felsefe yaygınlaşıyor, sebepler çokça ön planda tutuluyor. Bu dönemde İsrailoğullarına gelen peygamberlerin mûcizeleri, daha çok esbâb-müsebbeb perdesini aşacak öl-

---

314 "Allah, Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve anana olan nimetimi an'" demişti, "Seni Ruhul Kudüs ile desteklemiştim; beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun; sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Sen iznimle, çamurdan kuş gibi bir şey yapmış ona üflemiştin de iznimle kuş olmuştu; anadan doğma körü, alacalıyı iznimle iyi etmiştin. Ölüleri iznimle diriltiyordun. İsrailoğullarına belgelerle geldiğinde, onlardan inkâr edenler, "Bu apaçık bir büyüdür" demişlerdi de Ben onların sana zarar vermelerini önlemiştim." Mâide, 5/110; Ayrıca bkz: Âl-i İmrân, 3/49.

315 "..Allah'ın izniyle, ölüleri dirilteceğim; yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim. İnanmışsanız bunda size delil vardır." Âl-i İmrân, 3/49.

316 "Havariler, "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi? " demişlerdi de, "inanıyorsanız Allah'tan sakının" demişti. "Ondan yemeyi, kalblerimizin kanmasını ve senin bize doğru söylediğini bilmeyi, ona şahit olmayı istiyoruz" dediler. Meryem oğlu İsa, "Allahım! Rabbimiz! Bize ve bizden sonra geleceklere bayram ve Sen'den bir delil olarak gökten bir sofra indir, bizi rızıklandır, Sen rızık verenlerin en hayırlısısın" dedi. Allah, "Ben onu size indireceğim; bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, dünyalarda hiçbir kimseye azabetmiyeceğim şekilde ona azabedeceğim" dedi." Mâide, 5/112-115.

317 "Bu, bir de inkârlarından Meryem'e büyük bir iftirada bulunmalarından ve: "Meryem oğlu İsa Mesih'i, Allah'ın elçisi öldürdük" demelerinden ötürüdür. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar, fakat onlara öyle göründü. Ayrılığa düştükleri şeyde doğrusu şüphededirler, bu husustaki bilgileri ancak zanna uymaktan ibarettir, kesin olarak onu öldürmediler, bilakis Allah onu kendi katına yükseltti. Allah Güçlü'dür, Hakim'dir." Nisâ, 4/156-158.

çülerdeydi. Tâ ki böylelikle bu evrenin bir idarecisinin olduğu, her şeyin O'nun emriyle hareket ettiği idrak edilsin. İşte Hz. Süleymân'ın karınca ve kuş gibi hayvanlarla konuşması, kuşların ve cinlerin onun emrine musahhar kılınması[318] gibi mûcizeleri de, o gün için yaygın olan: "Her şey sebeplerden meydana gelmiştir." düşüncesini nefyederek, asıl Yaratıcı'nın, Allah olduğunu isbât edecek türdendi. Onun hayatı, bu düşüncenin geçersizliğini ortaya koymakla geçti.Yunan çağında, tıp ve felsefe yaygın olup, esbâb perestlik yaygın bir durumdaydı. Hz. Îsâ'nın mûcizeleri de daha çok esbâb perestlik düşüncesini nefyedecek türden oldu. Evvela onun dünyaya gelişi, bu yanlış düşünceleri nefyediyordu. Çünkü insanların bir ana-babadan dünyaya geldikleri alışılmış bir durumken, o babasız dünyaya gelmişti.Yine onun beşikteyken konuşmasını da aynı kabilden sayabiliriz.[319] Bu bağlamda, Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamber olarak gönderildiğinde, edebiyatın toplum hayatında çok büyük bir etkisi vardı. Özellikle arap edebiyatı, altın çağını yaşıyordu. Hz. Peygamber döneminde en popüler işler: Fesâhat ve belâğât, şiir ve hitâbet sanatı, kâhinlik ve gaybten haberler verme, bir de eskiden olmuş bir kısım olayları ve kevnî hâdiseleri bilme işiydi.[320] Ka'be'ye asılan muallakat-ı seb'a da bunun açık bir belirtisidir. Şâyet Ka'be'nin araplar üzerindeki tesirini biliyorsak, söz söyleme sanatının araplar için ne mânâya geldiğini çok iyi anlamış oluruz.[321] Peygamber Efendimize de, özellikle bunlarla ilgili mûcizelerin verildiği, ona inen Kur'ân'ın, bu sahalarda âdetâ insanlara meydan okuduğu ve onları muarazaya davet ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamberin nübüvveti, bütün zaman ve mekanlara, bütün insanlara hattâ cinlere de şâmil olduğu için, mûcizeleri çok çeşitli olmuştur. Diğer peygamberlerin mûcizeleri ise böyle değildir. Nasıl ki, büyük bir padişah bir yaverini veya elçisini çok çeşitli milletlerin ve kabilelerin bulunduğu bir vilayete gönderse, orada bulunan her millet, her kabile ve

318 Bkz: Neml 27/16-44; Sebe, 34/12-14.

319 Ebû Zehrâ, *el-Mûcizetü'l-Kübrâ*, s. 366-375; Mustafa Müslim, *Mebâhis fî İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 24-27.

320 Bkz: Râzî, *Nübüvvât*, s. 16-17; Mâverdî, a.g.e, s. 76-77; Nebhânî, a.g.e, s. 107; Nursî, *Mektûbât*, s. 169; Ömerî, a.g.e, s. 30-33; Karaçam, a.g.e, s. 39-40.

321 Mustafa Müslim, a.g.e, s. 26-27.

her sınıf kendi milleti, kabilesi, sınıfı adına o elçiyi karşılayıp "hoş geldin" der, ona alkış tutar, şükran ve teşekkürlerini arzeder; aynen öyle de, kâinatın yegâne sahibi ve yaratıcısı olan Allah, en büyük elçisi olan Rasûl-ü Ekrem'i (s.a.s.) âleme gönderdiği zaman, o elçi, insanoğluna bir memur ve meb'us olarak geldiği gibi, bütün mahlukata da rahmet olarak gelmiş, dağlar, taşlar, ağaçlar, hayvanlar, güneş, ay, yıldızlar ve bütün hâdiseler abes, boş ve mânâsız görülmekten kurtulmuş, birer mânâ, birer değer kazanmışlardır. Bu münâsebetle de, meleklerden cinlere, insanlara; Güneş'ten ve Ay'dan yıldızlara; sudan yiyeceklere; ağaçlardan taşlara ve dağlara; her cins hayvanata kadar her tâife, her sınıf, kendi türü adına ona şükranlarını arz edip, ve onun elinden sâdır olacak mûcizelere birer vasıta olmuştur. Böylece, Hz. Peygamberin doğruluğuna ve peygamberliğine inkârı mümkün olmayacak şekilde kâinat çapında şahitlik yapıp, nübüvvetini bütün âleme ilan etmişlerdir. İşte, böyle kâinat çapında mûcizeler göstermek, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e hastır.[322]

Tebliğ vazifesinde bulunan her peygamberden, kavmi tarafından bir mûcize istenmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamberden de bir kısım mûcizeler istendiği Kur'ân'da açık bir şekilde belirtilmektedir: "Ona bir melek indirilmeli değil miydi?" dediler. Bir melek indirmiş olsaydık iş bitmiş olurdu da onlara göz bile açtırılmazdı."[323] "Şöyle söylediler: "Bize, yerden kaynaklar fışkırtmadıkça sana inanmayacağız","Veya hurmalıkların, bağların olup, aralarında ırmaklar akıtmalısın." "Yahut da iddia ettiğin gibi, göğü tepemize parça parça düşürmeli, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin." "Veya altın bir evin olmalı, yahut göğe yükselmelisin ama oradan okuyacağımız bir kitap indirmezsen yine o yükselmene inanmayacağız." De ki: "Fesübhanallah! Ben peygamber olan bir insandan başka bir şey miyim?" İnsanlara doğruluk rehberi geldiği zaman, inanmalarına engel olan, sâdece: "Allah peygamber olarak bir insan mı gönderdi?" demiş olmalarıdır. De ki: "Yeryüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsalardı, Biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik." De ki: "Benimle

322 Nursî, *Mektûbât*, s. 84; Ayrıca bkz: Kâdı İyaz, Ebu'l-Fadl el-Yahsubî, *eş-Şifâ Bi Ta'rîfi'l-Mustafâ*, 1/252-253; Karadeniz, a.g.e, s. 142; Karaçam, a.g.e, s. 44-45; Itr, a.g.e, s. 224.

323 En'âm, 6/8.

sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Doğrusu O, kullarını görür, haberdardır."[324] "Rabbinden bize bir mucize getirseydi ya" derler. Onlara, önceki Kitablarda bulunan belgeler gelmedi mi?"[325] "Şöyle dediler: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, sokaklarda gezer? Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya! Yahut, kendisine bir hazine verilseydi, veya besleneceği bir bahçe olsaydı ya!" Bu zalimler, inananlara: "Siz sâdece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler."[326] "Ona Rabbinden mûcizeler indirilmesi gerekmez miydi? derler. De ki: "Mûcizeler ancak Rabbimin katındandır. Doğrusu ben, sâdece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan bir Kitab'ı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda, inanan topluluk için rahmet ve ibret vardır."[327] "Dediler ki: Biz sana asla inanmayız. Ta ki bizim için şu yerden bir pınar akıtırsın."[328] "Onlar: "Ey kendisine Kitap indirilen kimse! Sen mutlaka delisin. Doğrulardan isen melekleri bize getirsene" dediler."[329] "Ama onlara katımızdan gerçek gelince: "Musa'ya verildiği gibi buna da mûcize verilmesi gerekmez mi?" dediler. Daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Ve hatta 'bunlar birbirini destekleyen iki sihir (aldatmaca) biz hepsini reddediyoruz.' demişlerdi."[330] "Onlar: "Hayır; bunlar karışık rüyalardır", "Hayır, onu uydurmuştur" "Hayır; o şairdir," "Haydi önceki peygamberler gibi o da bize bir mucize getirsin" dediler."[331]

Aslında onların bu isteklerindeki maksatları, peygamberi -kendilerine göre- âciz durumda bırakmak, kendilerini haklı çıkarmaktı. Ancak bilgisi her şeyi kuşatan Yüce Yaratıcı, onların gerçek durumlarını bildiği için onların bu isteklerini yerine getirmiyordu. Zîra önceki ümmetler de peygamberlerinden mûcizeler istemişler, mûcize gösterilince de onu yalanlamışlardı. "Bizi âyetlerle (mûcizelerle) peygamber göndermekten alıkoyan şey, ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarındandır.. Oysa Biz,

324 İsrâ, 90/96.
325 Tâhâ, 20/133.
326 Furkân, 25/7-9.
327 Ankebût, 29/50-51.
328 İsrâ, 17/91.
329 Hicr, 15/6-7.
330 Kasas, 28/48.
331 Enbiyâ, 21/5.

o mûcizeleri ancak korkutmak için göndeririz."[332] Yani Ey Muhammed! Sana gönderdiğimiz âyetleri azap ve yok etmek için değil, âhiret azabından korkutmak için gönderiyoruz. Bundan dolayı onların inat ederek istedikleri mûcizelerin gönderilmemesi Allâh'ın kudretine karşı bir engel bulunduğundan dolayı değil, Hz. Muhammed'in ümmeti hakkında Semûd kavmi gibi hepsinin kökünü kesecek bir azap, Allâh'ın maksadı olmadığından dolayıdır.[333]

Allâh'ın her şeye gücünün yetmesine rağmen, onların bu türlü isteklerini kabul etmemesinin sebebi, onların bu arzularında ciddi ve öğrenme gâyelerinin olmayıp, alay ve inatçı bir yolu seçmeleridir. Gaybe muttalî olan Allah, onların istediklerini gösterse dahi inanmayacaklarını ve onların bir sapıklık içinde yüzdüklerini çok iyi bilmektedir:[334] "Kendilerine bir mûcize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler. De ki: "Mûcizeler, ancak Allah katındadır"; onların, mûcize geldiği zaman da inanmayacaklarını anlamıyor musunuz? Onların kalblerini, gözlerini, ona ilk defa inanmadıkları gibi çeviririz; onları taşkınlıkları içinde şaşkın şaşkın bırakırız. Eğer Biz onlara melekleri indirsek, ölüler onlarla konuşsa ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe, yine de inanmazlardı; fakat onların çoğu bunu bilmiyorlar."[335] "Sana Kitab'ı kağıtta yazılı olarak indirmiş olsak da, elleriyle ona dokunsalar, inkâr edenler yine de, "Bu apaçık bir büyüdür" derlerdi."[336]

Hz. Peygambere, mûcize göstermesi teklifleri karşısında şöyle cevap vermesi istenmiştir: "De ki: "Size Allâh'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ve size, ben bir meleğim de demiyorum." De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?"[337] Demek ki mûcizeler gösterme, göğe çıkma,[338] gayb haberleri verme[339] gibi

332 İsrâ, 17/59.
333 Elmalılı, a.g.e, 5/308.
334 Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, es-Sîratü'n-Nebeviyye fî Dav'i-l-Kur'ân'î Ves'sünne, 1/319-320.
335 En'âm, 6/109-111.
336 En'âm, 6/7.
337 En'âm, 6/50.
338 İsrâ, 17/93.
339 A'râf, 7/188.

hadiseler, insanların kendiliklerinden yababilecekleri işler olmayıp, ancak Allâh'ın dilemesiyle, yine O'nun istediği bir zamanda meydana getireceği fiillerdir.

Müşriklerin bu isteklerinin inatlarından dolayı olduğu, inanmamalarına bir bahane olarak ileri sürdükleri, daha sonraki davranışlarından açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Onlar gerek Kur'ân'dan, gerekse Hz. Peygamberin gösterdiği mûcizelerden dolayı, Resûlullah'a bir takım yakışıksız lakaplar takmışlar; ona, "sihirbaz", "kâhin", "mecnûn", "şâir"demişlerdir. Ancak Kur'ân, bütün bunları reddetmiş ve onların çelişkilerini ortaya koymuştur.[340]

Evet Allâh (c.c.), her peygamberini verdiği bir kısım mûcizelerle te'yid ettiği gibi, son peygamberini de te'yid etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in mûcizeleri sâdece Kur'ân ve orada zikredilenlerden ibaret değildir. Onun yüzlerce mûcize gösterdiği, târihî bir vakıadır. Hattâ bu konuyla ilgili olarak gerek müstakil, gerekse bir bölüm halinde eserler te'lif edilmiştir.[341] Bazılarının ileri sürdüğü,[342] "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in mûcizesi sâdece

---

340 "(Ey Muhammed!), sen hatırlat, öğüt ver. Rabbi'nin ni'meti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de mecnûn. Yoksa onlar (senin için): "Bir şairdir, zamanın felaketlerine çarpılmasını gözetliyoruz." mu diyorlar? De ki: Bekleyin çünkü ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim. Onların akılları mı bunu emreder, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?" Tûr, 52/29-32. Yani onların bu sözlerindeki çelişkiyi akılları mı emrediyor? Çünkü kâhin, keskin akıllı ve zeki olur. Mecnunun ise aklı, fikri karışıktır. O halde nasıl olur da onlar, kâhin dediklerine mecnûn, mecnûn dediklerine kâhin diyebilirler; demek ki akıllı olduklarını iddia eden o kimseler, bu davranışlarıyla ne dediklerini bilmeyecek ve nasıl çelişkiye düştüklerini farketmeyecek derecede akılsız olduklarını ortaya koymuşlardır. Elmalılı, a.g.e, 7/279.

341 Bunlardan bazıları için bkz: İyaz, a.g.e, 1/246-325; Nebhânî, a.g.e; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman Ebî Bekr, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*; Mâverdî, a.g.e, s. 100-163; Nedvî, Mahmûd Veliyyullah Abdurrahman, *Nübûâtü'r-Rasûl Mâ Tehakkaka vemâ Yetehakkak,* s. 19-328.

342 Bazıları (mu'tezile mezhebi, İbn Rüşd, Reşid Rıza vb.) peygamberimizin Kur'ân'dan başka mûcizelerini de kabul etmekle beraber, nübüvvetin doğruluğuna delâletini uygun görmezler. Diğer bazıları ise, Hz. Peygamberin mûcizesi sâdece Kur'ân'dır; ondan başka mûcizesi yoktur, şeklinde düşünürler. Karadeniz, a.g.e, s. 161. Bu görüşte olanlar şu mantığı ileri sürmektedirler: "Allâh'ın kitabında, zamanları farklı olmasına rağmen bütün insanların Hz. Muhammed (sav)'e inanması için, Kur'ân haricinde bir mûcizenin olduğu belirtilmemiştir. Kur'ân'da, Hz. Peygambere verilen pekçok ni'metten söz edilmekte, ona yapılan hitaplar görülmekte, ancak onun tabiat üstü herhangi bir davranışından bahsedilmemektedir. Sîret müelliflerinin mûcizelerden bahsetmelerinin sebebi ise, bunlarla insanların inançlarını arttırmaları ve bunları zikretmenin kimseye zarar vermeyip, aksine faydalı olacağıdır. Heykel, Muhammed Hüseyn, *Hayât-ı Muhammed*, s. 57-58.

Kur'ân'dan ibarettir." hükmü, kanaatimizce, aceleden verilmiş bir karardır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Kur'ân dışındaki mûcizelerinin, Kur'ân'da detaylı bir biçimde ele alınmamasının bir takım sebepleri vardır. Bunlar; Kur'ân'ın, kendisi dışındaki mûcizeleri bir peygamberlik delili olarak çok fazla nazara vermek istemeyip, insanları rûhâni delilleri ve derûnî hususiyetleri tefekkür ve teemmüle davet etmesi; Hz. Muhammed (s.a.s.)'in maddî mûcizelerinin tekrara ve beyana ihtiyaç bırakmayacak kadar çeşitli ve çok olması; yer verdiği mûcizeleri de Allâh'ın fiili olarak gösterip Hz. Muhammed (s.a.s.)'e nisbet etmemesi ve bazılarının Hz. Peygamberin mûcizeleri yoktur gibi bir düşünceye kapılmaları; müslümanların birinci hüküm ve bilgi kaynağı olan Kur'ân'ın, bu tür mûcizeleri nakil görevini, ikinci kaynak olan Sünnet'e havale etmesi olarak özetlenebilir.[343]

60. ÂYET:

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ
وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي
الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا

"Unutma ki vaktiyle Sana: "Rabbin insanları ilim ve kudretiyle kuşatmıştır" demiştik. Gerek miraçta sana gösterdiğimiz temaşayı, gerek Kur'ân'da lânetlenen ve cehennemin dibinde biten o Zakkum ağacını, sırf insanları deneme vesilesi kıldık. Biz onları tehdit ediyoruz da bu onların azgınlığını artırmaktan başka bir işe yaramıyor."

Müsteşriklerin görüşleri de bu merkezdedir. Onlar, İslâmiyet'in başlangıçta mûcizesiz bir din olup, Kur'ân'dan da anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber mûcize göstermek istemediğini ve böylece dinini yaydığını iddiâ etmişlerdir. Yine onlara göre, devlet sınırları genişleyince araplar, diğer kavimlerin kendi peygamberleri hakkında anlattıkları mûcizelere bakarak Hz. Peygamber hakkında, bu konuda eksik olan şeyleri (mûcizeleri) ilâve etmeğe ihtiyaç duymuşlardır. Dozy, Reinhart, *Târih-i İslâmiyet*, (Çev: Abdullah Cevdet), 1/165; Davenport, John, *Hz. Muhammed ve Kur'ân-ı Kerim*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), s. 21.

Ancak bütün bu iddialara cevap verilmiş, Hz. Peygamber'in Kur'ân haricinde de mûcizelerinin olduğu isbat edilmiş ve bu tür düşüncelerin yersiz olduğu vurgulanmıştır. Bkz: Ertuğrul, İsmâil Fenni, *İzâle-i Şükûk*, s. 113; Karadeniz, a.g.e, s. 161-163.

343 Şiblî, *Peygamberimizin Rûhâni Hayatı*, (Çev: Ömer Rıza), s. 1557-1558.

أَحَاطَ بِالنَّاسِ Bilgi ve kuvvet olarak kuşatma. Yani biz seni koruyacağız. Onlar asla sana bir şey yapamazlar.

الرُّؤْيَا Düş, birşeyi gözle görme anlamlarına gelir. Burada gözle görme anlamınadır. Zira fitne (imtihan) olması ancak bu anlamda olunca olur.

طُغْيَانًا Sapıklık ve günahta haddi aşmak, aşırı gitmek.

Sûrenin başında anlatılan İsrâ hadisesi, müslümanların imanını kuvvetlendirdiği gibi, imanı zayıf bazı kişilerin de dinden çıkmalarına sebep olmuştur. Bunun içindir ki Cenab-ı Hakk İsrâ gecesi kulu ve elçisi Hz. Muhammed (s.a.s.)'e gösterdiği harikulâde şeyleri, sırf insanları imtihan etmek ve iman derecelerini ortaya çıkarmak için göstermiştir.

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ Unutma ki vaktiyle Sana: "Rabbin insanları ilim ve kudretiyle kuşatmıştır" demiştik. Bu ifadeyle ilgili olarak şu anlamlar muhtemeldir:

1. Yani ilmi ile insanları kuşatmıştır. "Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir." (İsrâ, 17/55) buyrulduğu üzere hepsinin içini, dışını, önünü, sonunu tamamen bilir. Bundan dolayı istedikleri mucizeler gönderildiği takdirde, önceki insanlar gibi bunların da Peygambere inanmayacaklarını Allah bilir. Her insanın amelini veya kaderini boynuna bağlayan O'dur.[344]

2.Yani peygamberliğinin daha başlangıcında, Kureyşli müşrikler senin davetine karşı çıkmaya başladıklarından sana; şüphesiz biz onları çepeçevre kuşatmışızdır demiştik. Onlar senin davetini engellemek için ellerinden geleni yapabilirler. Fakat bunda başarısızlığa uğrayacaklar ve senin davetin bütün düşmanlıklara karşı zafere ulaşacaktır. Bu davetin bir mucize şeklinde gerçekleştiğini görmüyorlar mı? Onların bütün engellemeleri etkisiz kalmış ve sana en küçük bir zarar vermeyi bile başaramamışlardır. İşte bu, Hz. Peygamberin davetinin her şeye gücü yeten Allah tarafından desteklendiğinin apaçık bir delilidir.[345]

3.Allah Teâlâ'nın hikmet ve kudreti, insanları çepeçevre sarmış ve kuşatmıştır. O halde o insanlar, Allah'ın avucunda ve kudreti dahilinde-

344 Elmalılı, 5/308.

345 Mevdûdî, 3/120-121.

dirler. Hal böyle olunca, o zaman onlar herhangi bir şeye ancak ve ancak O'nun hüküm ve takdir etmesiyle muktedir olabilirler. Bu da şu anlama gelmektedir: Allah (c.c.) peygamberine sanki şöyle demektedir: "Sen bizim risaletimizi tebliğ edip, dinimizi ortaya koyuncaya kadar sana yardım edecek ve sana güç-kuvvet vereceğiz." Hasan Basri de bunun, "Cenab-ı Hakk'ın وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ "Allah seni insanlardan koruyacaktır." (Mâide, 5/67) âyetinde buyurduğu gibi, Resûlullah ile, onu öldürmek isteyen düşmanları arasına engeller koyup bunu engellemesidir." demiştir.[346]

4. Bu âyetteki "nâs" insanlar ifadesiyle kasdedilenler Mekke'lilerdir. Allah Teâlâ'nın onları kuşatması, mü'minlere Mekke'nin fethini nasip etmesidir. Buna göre bu cümlenin anlamı: "Allah onlara gâlip gelecek, onları ezecek ve senin devletini onlara üstün getirecek" anlamındadır. Şu âyetler de bu anlamdadır: سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ "Yakında o topluluk bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır." (Kamer, 55/45), قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ "İnkâr edenlere de ki: "Siz mağlub olacak, haşredilip toplanacak ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne fena bir yataktır!" (Âl-i İmrân, 3/12). Cenab-ı Hakk mâzi sıgasıyla "insanları kuşattı" buyurmuştur. Zira Allah'ın olacağını haber verdiği her şey, olması mecburi ve zaruri olunca, haber verdiği şey sanki olup bitmiş bir şey hükmündedir. Bunun için de "insanları kuşatmıştır" buyurmuştur. Rivayete göre Bedir'de iki ordu karşı karşıya geldiğinde Allah resûlü (s.a.s.) Hz. Ebûbekir ile birlikte kendisine hazırlanan yerde oturuyor ve şu duayı okuyordu: "Allahım! Senden, ahdini ve bana olan vadini istiyorum."

Daha sonra da ashabı teşvik için: سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ "Yakında o topluluk bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır." (Kamer, 55/45), diyerek, üzerinde, zırhı, olduğu, halde, dışarı, çıktı.[347]

وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ Gerek miraçta sana gösterdiğimiz temaşayı, gerek Kur'ân'da lânetlenen ve cehennemin dibinde biten o Zakkum ağacını, sırf insanları deneme vesilesi kıldık.

346 Râzî, 20/188.
347 Râzî, 20/188.

Mİ'RACDA RESÛLULLAH'A GÖSTERİLENLER

Bu âyette bahsedilen rü'yanın ne demek olduğu hususunda değişik görüşler vardır. Bundan maksadın Bedir'de öldürülen müşriklerin rüyada gösterilmesi, Ka'be'ye girileceğinin rüyada gösterilmesi, Emevilerin saltanatının rüyada gösterilmesi gibi şeylerin olmasının yanında, en çok kabul gören ve kanaatimizce en doğru olan görüş, buradaki rüyadan maksat Mi'rac gecesinde Resûlullah'ın gördüğü şeylerdir.[348]

Zira bu âyet, Mekke'de indiğinden dolayı Medine'de olan o rüyalarla yorumlanması uygun olamaz. Doğru olan görüş, âlimlerin çoğunun açıkladığına göre, bu gösterme ve görmenin, sûrenin başında geçen İsra âyetindeki لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا "Ona âyetlerimizi göstermek için" görmesine işaret olmasıdır. Çünkü orada uzun uzadıya açıklandığı gibi bu olağanüstü Mirac olayı üzerine o müşrikler iman etmek şöyle dursun, iman edenlerden bazılarının bile dinden çıkması gibi büyük bir fitne olmuşlardı. Burada rüya olarak ifade edildiğinden dolayı Mirac'ın uykuda meydana gelen bir rüya olduğunu zannedenler olmuşsa da bu da doğru değildir. Çünkü uykuda görülen rüyada şuraya buraya gitmek, göklere çıkmak herkesin başına gelebilir. Ve açıkça biliniyor ki, böyle bir rüya gördüğünü söyleyen kimseye karşı çıkarak onun bu rüyasını kabul etmemekle de hücum edilmez. Eğer Mirac uykuda görülen bir rüyadan ibaret olsa idi, onun bir fitne yapılmasının anlamı olmazdı.

Doğrusu rüya aslında بشري vezninde masdardır. Örfe göre uyku halinde görülen şeylere isim olmuşsa da aslında mânâsı, görmektir, görmek demektir. Bu âyette de bu esas mânâsı üzerine söylenmiştir. Ancak burada buna rü'yet (görmek) denilmeyip de rüya denilmesinin nüktesini düşünmek gerekir. Bunda üç görüş vardır: Birincisi, bu görme geceleyin meydana gelmiş bir görmedir. İkincisi, bu anlatıldığı zaman müşrikler, sen bir rüya görmüşsün demişler. Üçüncüsü, Mirac hadislerinde görüldüğü üzere, o geceki görmeler arasında rüyadaki gibi örnek olarak gösterilmiş kısım da vardı. Mesela cennet ve cehennemi açıkça görürken, içlerindeki bütün cennetlikleri ve cehennemlikleri de görmüştü. Halbuki bunların bir çoğu

348 Bütün bu tartışmalar için bkz: Taberî, Beğavî, 5/103; Râzî, 20/188-189; Kurtubî, 10/183-184.

henüz dünyaya bile gelmemiş olduklarından bunların, olmadan önce kendilerine benzeyen şekilleriyle görülmüş oldukları anlaşılır. Öyle ise mânânın özeti şu olur: İsrâ gecesi sana gerçekten bizim gösterdiğimiz o Mirac görüşü âyetlerimizden en büyük bir âyet olduğu halde, biz onu inat ederek âyet (mucize) istemekte olan o insanlar için sırf bir fitne ve imtihan vesilesi yaptık. Gösterilen olağanüstü alâmetlere rağmen inanmadılar da inadına yalanladılar. Bundan dolayı Rabbinin bildiği gibi, bu imtihan ile de anlaşılır ki, hangi âyet gösterilse yalanlayacaklardır.[349]

İsrâ gecesi sana gösterdiğimiz o Mi'rac görüşü, âyetlerimizden en büyük bir âyet olduğu halde, biz onu inat ederek âyet (mucize) istemekte olan insanlar için sırf bir fitne ve imtihan vesilesi yaptık. Gösterilen olağanüstü alametlere rağmen inanmadılar da inadına yalanladılar. Bundan dolayı Rabb'inin bildiği gibi bu imtihan ile de anlaşılır ki, hangi âyet gösterilirse gösterilsin yalanlayacaklardır. Zâten Hz. Peygamber de (s.a.s.) İsrâ olayını haber verince Mekkeli müşrikler azgınlıklarında daha da ileri gittiler.[350]

KUR'ÂN'DA LANETLENEN AĞAÇ

Allah Resûlü, İsrâ ve mi'racda Yüce Yaratıcı'nın kendisine göstermiş olduğu harikulâde şeyleri anlattı. Orada gördüğü şeylerden biri de Zakkum ağacıydı. Allah Teâlâ bu ağaçla müşrikleri korkutup uyarmak istiyordu. Fakat onların kendilerine anlatılanların hiçbirini kabul etmediler. Hatta daha ileri giderek alay ettiler. Ebû Cehil, yanındakilere alaylı alaylı: "Gidin bize biraz hurmayla biraz da kaymak getirin." dedi. Ve bunları birbirine katık edip yerken sözüne şöyle devam etti: "Zıkkımlanın! Biz bundan başka Zakkum tanımayız!"[351]

Müşriklerden İbn Zibe'ra da: "Biz zakkum diye hurma ve kaymağı biliriz. O zakkumdan yeyiniz." demiştir.[352]

وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ Lanetlenen bu ağaç Zakkum ağacıdır. Kur'ân'ın diğer âyetlerinde bu ağacın farklı yönleri tasvir edilir:

349 Elmalılı, 5/309-310. Ayrıca bkz:Tabersî, 5/548.
350 Taberî, 8/103.
351 Bkz: Beğavî, 5/103; Tabersî, 5/548.
352 Râzî, 20/189.

أَذَلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ "Şimdi iyi düşünün." buyurur Yüce Allah, "Sonuç olarak böylesi bir mutluluk mu iyidir, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu zalimler için bir dert ve azap yaptık. O öyle bir ağaçtır ki cehennemin ta dibinden çıkar. Meyveleri: sanki şeytanların başları!" İşte o zalimler bunları yer ve karınlarını tıka basa doldururlar. Zakkum yemeğinin üstüne, bağırsakları parçalayan irin karışık kaynar su içerler." (Saffât, 37/62-67).

إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَثِيمِ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ "Muhakkak ki zakkum ağacı, günahkârların yiyeceğidir. Kaynar su nasıl fokurdarsa, o da erimiş maden gibi karınlarında fokurdar." (Duhân, 44/43-46).

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ هَذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ "Sonra siz ey yoldan sapanlar ve hak dini yalan sayanlar! Zakkum ağacının meyvesinden yiyecek, karınlarınızı onunla dolduracak, üstüne de kaynar su içeceksiniz! Hem de susamış develerin suya saldırışı gibi saldırarak içeceksiniz. İşte hesap gününde onlara ikram edilecek ziyafet!" (Vâkıa, 56/51-56).

وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا Biz onları tehdit ediyoruz da bu onların azgınlığını artırmaktan başka bir işe yaramıyor.

MÛCİZEDEN FAYDALANAMAYANLAR

Bu cümlenin maksadı, Allah Teâlâ'nın onları istedikleri o mucizeleri vermemesindeki bir başka sebebin zikredilmesidir. Çünkü o kafirler, dünya ve ahiret korkularıyla ve zakkum ağacıyla korkutulduklarında, bu korkutma ancak onların azgınlık ve taşkınlıklarını artırmıştır. Bu da, onların kalplerinin kararıp katılaştığına ve artık iyice azgınlık-taşkınlık içine battıklarına delalet eder. Durum böyle olunca da, Allah Teâlâ onların istedikleri mucizeleri, onlara verse bile, onlar bundan istifade edemezler ve bu onların cehalet inatta kalmalarını artırır. Durum böyle olunca da, hikmet-i ilahiyye gereği onlara, istedikleri o âyet ve mucizeleri göstermemesi gerekmiştir.[353]

353 Râzî, 20/190.

61 ve 62. ÂYET:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا * قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا

"Bir zaman meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik, onlar da hemen secdeye kapandılar, yalnız İblis secde etmeyip: "Çamurdan yarattığın kimseye secde mi ederim!" "Benden üstün kıldığın adam bu mu? Eğer kıyamet gününe kadar bana bi mühlet versen, gör bak nasıl da onun soyunu pek azı dışında kumandam altına alacağım!" dedi."

ÂDEM-İBLİS KISSASI VE MELEKLERE SECDE EMRİ

Önceki Âyetlerle Münasebeti

Bu âyetlerle daha önceki bölüm arasında şu hususlarda yakın bir ilişki vardır: **a.** Hz. Peygamberin müşriklerden sıkıntı çektiğini belirttikten sonra Hz. Âdem'i zikretmekle her peygamberin çevresinden aynı tepkilerle karşılaştığı belirtilmiştir. **b.** Kureyşliler hased ve kibirden dolayı Resûlullah (s.a.s.)'a karşı inat içinde olmuşlar ve ondan bâtıl birtakım isteklerde bulunmuşlardır. Onların kibirleri Hz. Peygamberi kabulden alıkoymuş, hasedleri de Cenab-ı Hakk'ın bu elçisine verdiği nübüvvete ve yüce makama hased etmeye sevketmiştir. İşte bundan dolayı Cenab-ı Hakk, İblisi imandan çıkıp küfre düşmeye sevkeden sebebin kibir ve hased olduğunu bildirmiştir. Binaenaleyh kibir ve hased, insanlar için eskiden beri varolan büyük bir bela ve sıkıntıdır. **c.** Allah Teâlâ onlar hakkında: "Fakat bu onların azgınlığını artırmaktan başka bir işe yaramıyor." (İsrâ, 17/60) buyurunca, onların bu azgınlığının sebebini İblis'in şu sözüyle şöyle açıklamıştır: "Eğer kıyamet gününe kadar bana bir mühlet versen, gör bak nasıl da onun soyunu pek azı dışında kumandam altına alacağım!" dedi."[354]

354 Râzî, 21/3; Bikâî, Burhanuddin Ebu'l-Hasan İbrâhim b. Ömer, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver*, 11/461-462; Zuhaylî, 15/115.

لَأَحْتَنِكَنَّ Tamamen almak, kökünü kurutmak veya atın ağzına gem vurarak ona sahip olma anlamlarına gelir.

إِبْلِيسَ Bu kelimenin "iblâs" mastarından Arapça bir isim olup, hayırdan ümidini kesme, pişmanlık duyma ve kederli olma anlamlarına geldiği söylenmiştir.[355] İblisi de Cenab-ı Hakk isyanına karşılık, bütün hayırlardan ümidini kesmiş, taşlanmış, bir şeytan kılmıştır. O halde İblis, hayırdan son derece ümitsiz demektir.[356]

MELEKLERİN ÂDEM'E SECDESİ

Meleklerin Hz.Âdem'e secde etmesinin ne anlama geldiğiyle ilgili olarak şu ihtimaller mümkündür: 1. Secdeden maksat, bizzat secdenin kendisi değil, sadece tazim ve saygıdır. 2. Bundan maksat, bizzat secde etmektir. Ancak ne var ki secde edilen Zât Allah'tır. Âdem ise sadece kıble durumundadır. 3. Secde edilen bizzat Hz. Âdem'dir.[357]

Aslen lügatta "secde", son derece tevazu ile alçalıp baş eğmektir ki, "kibr"in tam zıddıdır. Dînen de alnını yere koymaktır ki, ta'zîm (büyükleme) ve itaat etmenin en yüksek şeklidir. Ve ondan daha özeldir. Zira önceki, ayaklar altına yatıp yuvarlanmakla dahi olabilir. Şer'î mânâsında ibadet kastını ilave etmeye lüzum yoktur. Çünkü secdenin ibadet olması için niyet şart ise de, secde olması için şart değildir. Bununla beraber dile ve şeriate ait her secdede bir alçalma, ta'zim ve itaat vardır. Bunun için Allah'dan başkasına secde etmek dinî bakımdan küfürdür. Ve secde fiilî bir ta'zim ve itaat etme olduğu cihetle, yalnız kalbî olan itaat hakkında mecaz olur. Acaba meleklerin secdesi hangisidir? Kur'ân'a mahsus kelimeleri şer'î mânâsına yormak gerekir ve melekler cismanî şekilde de görülebileceklerinden alın koyma (vaz-ı cephe) mânâsı mümkündür. Bununla beraber meleklerin secdesini kendi hakikatleri ile uygun olarak düşünmek ve hilafet gereği Âdem'e ilâhî emirle bir fiilî tasdik halinde kabul etmek daha uygundur. Bu ise Âdem'e bir saygı gösterme olmakla beraber bizzat

---

355 Bkz: Râğıb, s. 60.

356 Elmalılı, 1/274.

357 Daha geniş bilgi için bkz: Râzî, 2/194-195.

Allah Teâlâ'ya bir ibadettir. Bununla melekler ilâhî hükümlerin yerine getirilmesi bakımından Âdem'e hilafet mertebesine uygun bir şekilde hizmet ve yardıma memur edilmiş ve bir ahde (söz verme) bağlanmış demek olur. O halde melekler, Âdem'e bizzat boyun eğmiş değil, fakat hilafete hizmetçi olacaktır. Ve herhalde asıl mabud, Yüce Yaratıcıdır. Hasılı bu secde Âdem'e bir ibadet değildir.[358]

Cenab-ı Hakk bu âyette Resûlullah'a, insanlığın başlangıcında meydana gelmiş olan bir hadiseyi hatırlatmaktadır. Her ne kadar bu olay, çok eski bir zamanda olmuşsa da, her zaman ve yerde bütün insanlığı ilgilendirdiği için aslında uzak değildir. Bu olay, Âdem yaratıldığında ona secde etme emrinden imtina eden şeytanın, Âdem neslinden gelecek herkese yaptığı büyük ve tehlikeli düşmanlıktır. Yüce Yaratıcı imtihan için İblis'e, Âdem'e secde edin demişti de o, böbürlenmiş, kıskanmış ve emre isyan etmişti. İsyanına mazeret olarak da kendisinin Âdem'den daha üstün olmasını göstermişti. Nitekim şu âyet bu hususu haber vermektedir: قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ "İblis: "Ben ondan üstünüm, çünkü beni ateşten, onu ise topraktan yarattın" dedi." (Sâd, 38/76).

Kur'ân-ı Kerim'in pekçok yerinde, İblis'in, ta Âdem'in yaratılışından beri insanı yoldan çıkartmaya azmettiği gerçeği belirtilmektedir. O zamandan beri İblis, insanları yoldan çıkarmaya çalışmaktadır. Ama insana musallat olarak ona zorla bir şeyi yaptırma gücüne sahip değildir. Fakat insanların kalbine vesvese verirler ve onları kötü yola teşvik ederek çirkin ve kötü şeyleri güzel gösterir, onları yoldan çıkarmaya çalışırlar.

Bu âyetin özellikle indiği dönemle de sıkı bir ilişkisi vardır. Nasıl ki İblis, gururlanarak ve kibirlenerek, kendisini Âdem'den üstün görmüş ve onu kabul etmemişse, Hz. Peygamberin etrafında ona inanmayan, çeşitli hakaretlerde bulunan ve direnen kimseler de aynı mantıkla hareket etmektedirler. İblis, bu kötü ve çirkin gururunun bedelini nasıl büyük bir hüsranla neticelendirdiyse, Resûlullah'a inanmayan kimseler de sonunda aynı âkibete düşeceklerdir. Âdem nasıl kazandıysa, Allah Resûlü de aynı şekilde kazançlı çıkacaktır.

358 Elmalılı, 1/273.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ ifadesi, şeytanın gururunun derecesini göstermektedir. Yani bana üstün kıldığın bu kimseden bahset. Onu bana niçin üstün kıldın? Halbuki ben ondan daha hayırlıyım. Söyle bakayım: Bu mudur benden üstün kıldığın varlık? Veya şayet onu görseydin, onu benden üstün ve şerefli tutmaman gerekirdi anlamlarına gelmektedir.

Şeytanın Mühlet İstemesi

لَئِنْ أَخَّرْتَنِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا Eğer kıyamet gününe kadar bana bir mühlet versen, gör bak nasıl da onun soyunu pek azı dışında kumandam altına alacağım!" dedi." Şeytan burada büyük bir kasemle Allah Teâlâ'dan mühlet istiyor. İstiyor ki güya kendisini haklı çıkarsın. Âdem ve neslinin aslında o kadar da sağlam kimseler olmadıklarını göstersin.

Ve şeytan onlara yapacağı zararları hem de tekidli bir ifadeyle dile getiriyor. Onları kendi kumandası altına alıp, istediği yere yönlendireceğini iddia ediyor. Buradaki kumandası altına almak anlamına gelen لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ ifadesi, onları tamamen kendi buyruğu altına alma anlamına geleceği gibi, hayvanın alt çenesine bağlanıp istendiği yere götürülmesine de denir ki, insanları dilediği gibi yönlendirmesi demektir. Buna göre âyetin anlamı: "Onları iğva ve tahrik ederek köklerini kazacağım veya nasıl hayvan gem ile güdülüp idare ediliyorsa, ben de insanları öyle güdüp günahlara sevkedeceğim." demektir.[359]

إِلَّا قَلِيلًا Pek azı müstesna. Burada şeytanın etki edemeyeceği az bir kısmın özelliklerini başka bir âyet şöyle belirtmektedir: إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنْ الْغَاوِينَ "Şüphesiz Benim o seçkin kullarım üzerinde Senin hiçbir nüfûzun yoktur, ancak senin peşine takılmış şaşkın azgınlar başka!" (Hicr, 15/42).

Şeytanın bu mühlet istemesi karşısında Cenab-ı Hakk da ona mühlet veriyor. Şu âyetler bu hususu haber vermektedir: قَالَ فَإِنَّكَ مِنْ الْمُنْظَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوم قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلَصِينَ قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيم إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ

359 Râzî, 21/4.

مِنْ الْغَاوِينَ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ "Ya Rabbi!" dedi, "o halde insanların diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver!" "Haydi" buyurdu, "belirli bir güne kadar sana müsaade edildi." İblis: "Ya Rabbi!" dedi, "beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki ben de dünyada onlara günahları süsleyeceğim ve ancak senin ihlasa erdirdiğin kulların müstesna, onların hepsini azdıracağım" Allah buyurdu: "Bu seçkin kullarımın tuttuğu yol, işte Benim gözettiğim dosdoğru yoldur." Şüphesiz Benim o seçkin kullarım üzerinde Senin hiçbir nüfûzun yoktur, ancak senin peşine takılmış şaşkın azgınlar başka!" Şüphesiz cehennem de o azgınların hepsinin varacakları yerdir." (Hicr, 15/36-43).

63. ÂYET:

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا

"Defol! oradan" buyurdu Allah; " Onlardan kim sana tabi olursa, iyi bilin ki cehennem de sizin cezanızdır. Ceza ki ne ceza!"

Şeytanın isteği karşısında Yüce Yaratıcı ona belli bir vakte kadar mühlet verdi, önündeki engelleri kaldırdı ve netice itibariyle hem onun, hem de ona uyacak olanların cehennemi boylayacaklarını haber verdi.

Yani git istediğini yap! İnsanların hepsi sana uyacak değillerdir. Zira onların akılları, iradeleri ve sana karşı koyma güçleri vardır. Fakat bunları kullanmayıp, iradesini tamamen sana teslim edenler de olursa, seni de onları da bekleyen şey, tas tamam bir cehennemdir. Acaba rahmeti her şeyi kuşatan Yüce yaratıcı, insanlara bu kadar büyük bir düşman olan şeytana bu müsaadeyi vermesini O'nun rahmetiyle nasıl telif edilebilir? Bununla ilgili olarak şu hususlar dikkate alınmalıdır:

a. Şeytan yaratılmasaydı, insanın yaratılmasının bir hikmeti olmazdı. Bir defa, Allah'ın (c.c.) asla günah işlemeyen ve şeytanın vesvesesine maruz kalmayan melekler gibi sayılmayacak kadar çok yaratığı vardır. Allah (c.c.), insandan ayrı ve farklı olarak nebatâtı ve hayvanâtı yarattığı gibi, İlâhi san'atları meleklerden farklı şekilde aksettiren aynalar olarak da insanları yaratmayı murad buyurmuştur. Evet, yarattığı insanların mahiyetlerinde meknî bulunan kabiliyetlerin inkişafı, gelişmesi ve özlerinin ortaya çık-

ması için de, karşılarına bir tahrik ve teşvik unsuru ve bir terakkî vesilesi olarak şeytan ve habîs ruhları çıkarmıştır. İçindeki kibir ve isyan ukdesini dışa vuran şeytan, yaptığı işi şuurlu olarak yapmaktadır. Şeytan, insanı arkadan kovalayan rakip bir maratoncu gibidir. İnsanın hedefe varabilmesi, muzaffer olabilmesi için, peşini bir an olsun bırakmayan bu ezelî rakibini aşabilmesi, geride bırakması ve ondan daima önde ve daha ileride olması gerekmektedir. Eğer kendisine böyle tahrik ve teşvik unsuru olabilecek bir rakip ve hasmı bulunmasaydı, onun bu ciddî yarışı yapması ve kabiliyetlerini geliştirmesi kat'iyyen gerçekleşmeyecekti; daha doğrusu, kabiliyetlerini geliştireceği zemini bulamayacak ve neticede de körelip gidecekti. İnsanoğlu, en yüksek insanlık derecesini ve insan-ı kâmil mertebesini bu ezelî hasmına karşı verdiği mücadele ile elde etmiş ve bağrında Ebû Bekirler yetiştirmiştir.. ve yine aynı insanoğlu, bu müsabakadaki acz ve iradesizliğiyle de Ebu cehillerin meşcereliği olmuştur.

b. Şer olan, şeytanın yaratılması değil, ona tâbi olup şer işlemektir. Nasıl herhangi bir cinayete, o cinayette kullanılan bıçak veya tabanca değil de, cinayeti işleyen eller gerçek sebep olarak gösteriliyorsa, aynı şekilde, şeytan da insanın işlediği şerlerde kanlı bir alettir ve asıl suçlu, bu aleti isti'mal eden kanlı eldir. Evet, insandaki nefis ve nefsin emrine girmiş olan irâdenin, şeytana ait telkinatın tesiri altında bazı kötülükleri işlemekte ulaşdıkları kötü neticelerin esas sebebi şeytan değildir. Şeytan ve şerler, âdi birer sebepdirler; hakikî illet, insanın iradesidir. Evet insanlar, şeytanın varolmasıyla değil, kendi irâdeleriyle kötülük işlemektedirler.

c. İnsan, her şeyi kendi dar dairesinde ve elindeki küçük neticelere göre değerlendirme meylindedir; oysa Allah (c.c.)'ın yaratması, umum neticelere ve faydalara bakar. Meselâ, içine elimizi soktuğumuzda ateş, elimizi yakar; -ki, bu bir kesbdir- şimdi, ateşe "bütünüyle zararlıdır" diyebilir miyiz? Haddizatında, onu şerli ve zararlı yapan bizzat kendimiziz. Haydi bu türden cüz'î zararları olduğunu kabul etsek bile, biz onun umumî neticelerine bakıp, ateşin fayda ve lüzumlu olduğuna hükmederiz. Elektrik de böyledir, yağmur da.. Allah (c.c.), birşeyi yaratırken umum neticelere bakar. İşte şeytan da, yaratılış noktasında böyle umumi neticelere bakar; Ebu Cehil'in irâdesinin dahliyle Cehennem'e sürüklenmesinde de, Ebu Bekir

(r.a.) gibi elmas ruhlu binlerce evliya, asfiya ve kâmil mü'minlerin terakki edip, cennetlere yükselmesinde de şeytanın fonksiyonu vardır.

d. Büyük ve küllî neticelerini bırakıp da, cüz'î şerlere sebep oldular diye ateş, elektrik veya yağmuru muzır görüyor, ve "olmasalardı!" diyor muyuz? Hayır. Aynı şekilde, "Neden şeytan yaratıldı" da diyemeyiz. Nasıl umum bedenin sıhhati ve bu sıhhatin devamı adına cüz'î bir şer sayılan, kangren olmuş eli veya kolu kesiyoruz; aynen öyle de, getirdiği büyük netice ve faydalara binaen, birtakım şerlerden dolayı şeytanın varlığına da ses çıkarmamamız gerekir. Askerlerimiz ölüyor diye askerlik mesleğini kaldıralım ve muharebeye gitmeyelim diyebilir miyiz? Bunun gibi, şeytanın süsleyip püslemeleriyle alıp götürdükleri, Nebî'nin iman adına kazandırdıklarının yanında binde bir nisbetinde ya vardır ya da yoktur. "Nasıl olur? Şeytanın iğvasıyla binlerce insan Cehennem'e gitmiyor mu?" denemez. Çünkü, mü'mindeki keyfiyet, kafirdeki kemmiyetten hem daha önemli, hem daha üstündür. Bir insanın hayatı mı daha önemlidir, yoksa bin böceğin hayatı mı? Bin hurma çekirdeğinden 11'i ağaç olup, gerisi çürüdüğünde, bin çekirdeğe sahip olmak mı, yoksa 989'unun çürümesine rağmen 11 hurma ağacına sahip olmak mı daha kârlıdır?[360]

64. ÂYET:

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ
وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

"Allah da şöyle buyurdu: "Onlardan gücünün yettiğini sesinle aldatıp kötülüklere kaydır. Süvari veya piyade olarak bütün kuvvetlerini toplayarak onların üzerine yürü, mallarına ve evlatlarına ortak ol, bol bol vaadlerde bulun onlara!" Şeytan bu! Onları aldatmadan başka ne vaad eder ki!"

وَاسْتَفْزِزْ Yerinden oynat, uçur, kökünden sök.

وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ Bağırma. Çağırma, yaygara koparma.

بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ Atlı, yaya veya bu, bir deyim olup, herşeyinle demektir.

غُرُورًا Bâtıl.

360 Gülen, M.Fethullah, İnancın Gölgesinde, Nil Yayınları, İzmir 2001, 1/174-176.

Şeytan İnsanın Cibilli Düşmanıdır

Şeytan, insanın cibilli düşmanıdır ve insanı takva libasından etmek için elinden gelen her şeyi yapar. Bu ise insanın Allah'dan uzaklaşması demektir. Her halde bir insanın bu hale düşmesi, şeytanı sevince boğar. Kur'ân, bu mevzuda bizi uyarır ve dikkatli olmaya çağırır. "Ey Âdemoğulları! Şeytan ana-babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak Cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belaya düşürmesin. Çünkü o ve tayfası, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları inanmayanların dostları yaptık." (A'raf/27),

Şeytan durmadan sizin ayıp ve kusurlarınızla uğraşır ve hakkınızda ne planlar ne planlar çevirir. Ve tabii en başta sizi takvadan uzaklaştırır. O sizi şehvetle vurduğu zaman yolların en kestirmesini bulmuş demektir. Zira şehvet iradeyi gevşeten ve insanı şeytanın oyuncağı yapan en tehlikeli bir silahtır. O size daha hilelerle yaklaşır ama, siz bunları sezemezsiniz. Çünkü o sizi, sizin onu görmediğiniz yerlerden, yani size ait boşluklardan temaşa eder. Siz onun tayfasını da göremezsiniz; çünkü o ve kabilesi, sizin göremiyeceğiniz tabyalarda mevzilenmişlerdir. Hiç beklenmedik bir anda sızar gelir ve sizi kalblerinizden vururlar. Ayrıca ayette "Biz, şeytanları inanmayanların dostları yaptık." buyurulmaktadır ki, insan, inancı nisbetinde şeytana buğzeder ve ona karşı tavır alır. İnanç azaldıkça da şeytanla dostluk bağları kuvvet kazanır.

Öyle ise ey inananlar! Sakın şeytana kanmayın ve onun oyunlarına aldanmayın. Ortada kurtuluşa taşıyan bir Sefine-i Nuh var; bu sefine, imandır, Rabbe bağlılıktır. Ona binin ve şeytânî tayfların, şeytânî dalgaların sizi sizden uzaklaştırmasına meydan vermeyin! Zira onun dalgaları araya girerse kurtulamaz ve "Bugün kurtulan yoktur" ayetinin şumulüne dahil olursunuz. İşte, böyle bir akıbete düşmekten korkun, sahilden ayrılmayın ve ilk fırsatta sefineye girmeye bakın!. Yani sürçme ve düşmelerinizle, tevbe arasında öldürücü fasılalara takılmayın" Yani hemen istiğfar ve tevbeye koşun! Kalb ve kafanızı daima murakabe altında tutun; tutun ki, şeytan ve avanesi o mahrem açıklarınızdan içinize sızmasınlar. Hatta hayallerinizi bile mutlaka korumaya çalışın ki, o hayallerinizde size fısk kapılarını açmasın. Evet, ona böyle bir adım atma cesareti vermesin. Çünkü her adım bir başka adımla

neticelenir ve sonunda şeytan da asıl istediğini elde etmiş olur. Böyle bir şeyin olmaması için, şeytandan size bir dürtü geldiğinde, hemen istiaze edip kendinize geliniz ve Rabbiniz olan Allah'a sığınınız. İşte her zaman üzerinde durulacak yol budur ve Kur'ân size bu yolu salıklamaktadır. "Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen vesveseler dokunduğu zaman, (Allah'ı) hatırlayıp hemen gerçeği görürler." (A'raf, 7/201),

İşte bu, şeytandan gelebilecek herhangi bir esinti, tesir ve tayf karşısında takva dairesine girmiş insanların tavrıdır. Hayallerinizde olsun, az çizgiden çıkmanız, istikametinizi koruyamamanız, sizi onların kuklası haline getirir. Aksine, gönlünüz takvaya, gözleriniz de hakikata açık olursa, İlahî siyanet altında sayılırsınız. Evet, takva ehlinin kalbine, gönlüne ve kafasına şeytanın yol bulup girmesi mümkün değildir. O, olsa olsa onların ancak, hayal harimlerinin dış avlusunda dolaşabilir.[361]

Şeytanın İnsanı Aldatma Yolları

Şeytanın insana çeşitli yönlerden gelişi, onun içinde bulunduğu değişik durumlara göre değişik buudlarda fenalıklara karşı uyarılması manasını ifâde eder. Mana ve muhteva itibariyle çok buudlu olan insan, bu buudları geliştirmekle, cismaniyetine rağmen Cennet'e ehil hale gelir. Hattâ, daha dünyadayken bile Allah'ın (c.c.) kendisine bahşettiği âdeta melek kanatlarına benzer kanatları sayesinde ruhânîlerle temasa geçer, cinlerle görüşüp konuşur, meleklerle münasebet kurar ve ötelerden vicdanlara esip gelen hakikatları duyup, hissetmeye muvaffak olur. Buna karşılık, şeytanın da insanın içinde işleteceği bir takım madenler vardır; bütün himmet ve gayretini bu madenleri işletme üzerine teksif edip, insanı yoldan çıkarmak için uğraşır durur o. Evet, bir kısım fayda ve hikmetler için insanın mahiyetine konan şehvet, gazap, öfke , hiddet, akıl, hırs ve inat gibi şeylerden her biri, diyanetle ta'dil edilmediği takdirde vicdan mekanizması aleyhinde işlettirilebilir.. ve bu işi yapan da şeytandır.

Meselâ, insan nefsanîlik mekanizmasının altında kaldığı sürece, vicdan, yani meleklik mekanizması, bütün erkâniyle ezilip gitmiş demektir.

361 Gülen, *Varlığın Metafizik Boyutu*, Feza Gazetecilik A.Ş İst.1998, 2/410.

Meleklik inkişaf edince de nefsanîlik, bütün mekanizmasıyla vicdanın emrine girmiş sayılır. Şeytan, insanın özünü bulmasına karşı hep nefis mekanizmasını kullanır. Sözgelimi, vicdan mekanizması veya vicdanın erkanı diyeceğimiz noktalara hiç yanaşmaz veya yanaşamaz; çünkü orada irâde vardır; lâtife-i rabbaniye ve şuur vardır. İnsan, irâdesini kullanmasını biliyorsa, kendisine şeytan yanaşamaz; şuur ve lâtife-i rabbaniye ile kanatlı ise şeytanî engellere takılmaz ve irfan semalarında pervaz eder durur. Evet, insan kalbinin daima Allah (c.c.) ile doyduğu bu kuşakta kalbin kapıları, her zaman şeytana sürmelidir! Onun bütün velvele ve fırtınaları, dışarda ve kendine ait sahada cereyan eder.

Şeytanî ve melekî saha, insanın mahiyetinde birbirine o kadar yakındır ki, biri diğerinden her zaman müteessir olabilir. Meselâ, şeytanî tarafta patlayan bombanın radyoaktif te'sirleri melekî sahayı da te'siri altına alır. Yukarda temas ettiğimiz gibi, şeytan şehveti kurcalar ve insanı nefsanîliğe zorlar; aklı kurcalar, cerbezeye sürükler.. keza, insanın hırsını, öfkesini, kibrini, dünyâya tamâını tahrik eder; ağına düşürdüğü kimselerin his ve ruh dünyalarını bulandırmak ve onları kendilerinden uzaklaştırmak ister.

Fakat şeytan, hep fenalıklarını hissettirerek ve fena şeyler yaptırarak üzerimize gelmez. Soldan geldiği gibi sağdan, önden ve arkadan da gelir. Şeytanın, Allah (c.c.)'a karşı o korkunç düşmanlığını ve insanı nasıl baştan çıkaracağına dair terbiyesizce ve küstahça ifadelerini bizzat Kur'ân anlatmaktadır. (A'raf, 7/17). Şeytan, önden gelir ve insanın ileriye matuf ümitlerini kırar; Haşr-ü neşri inkâr ettirir; "İslâm Dini, vazifesini bitirdi; artık bir daha dirilmeyecek" dedirtir; sinelere yeis atar, geleceği karanlık ve karadelikler, kaoslar gibi gösterir... Arkadan gelir, geçmişle alâkamızı, Nur-u Nübüvvet ve Nur-u Velâyet ile bağlarımızı keser, "Devir değişti, onlar geride kaldı" dedirtir. Yerinde mâziye sövdürür ve kökünü inkâr ettirir. Şeytan, bu şekilde geçmiş ve geleceğe ait menfezleri kapatıp, dün ve yarınla alâkalı bütün bağları kopardıktan sonra, bize içi zehir dolu bir düşünce tarzı ve süslü püslü bir hayat felsefesi takdim eder: "Geçmiş gelecek hep masal, bir daha dünyâya gelecek değilsin; geçen de geçti, sen şimdi yaşamana bak ve ömrünü berbad etme!.." der.

Soldan gelir, insanı açık ve bilinen günah akıntılarına çeker götürür.

Beşinci kol faaliyetleri, şeytanın soldan gelip yardımcılarına gördürdüğü faaliyetlerdir. Günümüzde çok yaygın olan bütün haram yolları, şeytanın soldan çarpmasının neticesidir. Burada tek tek bunları sayıp dökerek bâtılı tasvir etmek istemiyoruz...

Evet, şeytanın bir diğer geliş şekli de, suret-i haktan görünmek ve fena şeyleri iyi göstermek suretiyledir ki, bir mü'min için en tehlikeli olanı da budur. Günahlara kapısını kapamış, ibâdetine düşkün bir mü'mine şeytan sağdan gelerek kendini beğendirme, muvaffakiyetleri nefsine, fenalık, şer ve hezimetleri de başkalarına nisbet ettirme yollarıyla başarı kuşağında ona kayıpların en acılarını tattırır.[362]

1. Sesle Aldatma

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ "Onlardan gücünün yettiğini sesinle aldatıp kötülüklere kaydır." Şeytanın sesi, onun insanları Allah'a isyana, günaha davet etmesi ve vesvese vermesidir. Veya Allah'a isyan kokan ve insanları kötülüğe yönlendiren şarkılar olduğu da söylenmiştir.[363]

2. Süvari veya Piyade Olarak Üzerlerine Yürüme

وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ Süvari veya piyade olarak bütün kuvvetlerini toplayarak onların üzerine yürü. Yani gücünün yettiği her vesileyi kullan, bütün tuzaklarını hazırla, yardımcı bütün unsurlarını kullan, hiçbir şeyi eksik bırakma. Varın-yoğun, topun-tüfeğin her neyin varsa hepsini topla gel.

Burada şeytan, bir bölgeyi atlılar ve yayalarla basan, belirli şeylerin çalınmasını, talan edilmesini emreden bir soyguncuya benzetilmektedir. Şeytanın atlıları ve yayaları, onun görevini sayısız şekillerde ifa eden insanlar ve cinlerdir.[364]

3. Mallarda ve Çocuklarda Ortaklık

وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ Mallarına ve evlatlarına ortak ol. Bu ortaklık cahiliyenin putperest kuruntularında şekillenmektedir. Çünkü onlar sahte

362 Gülen, *İnancın Gölgesinde* 1/179-182.

363 Beğavî, 5/105.

364 Mevdûdî, 3/123.

ilahlarına yani şeytana mallarından bir pay ayırıyorlardı, yine çocuklarından veya kölelerinden bu ilahlara yani şeytan adına adaklarda bulunuyorlardı. Lat'ın kulu, Menat'ın kulu gibi. Bazan da "Abdulharis" (şeytanın kulu) isminde olduğu gibi çocuklarını şeytana adarlardı!

Şeytanın bu ortaklığı haram yoldan elde edilen mal veya haksız yerde kullanılan veya günah uğruna harcanan para gayri meşru yoldan edinilen her çocuk da İblis'in ortaklığının simgesidir. Bunlarda şeytanın ortaklığı vardır.

Bu ifade de, şeytan ile izleyicileri arasında hayatın temel iki dayanağı olan mallar ile çocukları kapsayan bir ortaklık sözleşmesini tasvir etmektedir. İblis vasıtaların hepsini kullanma iznini almıştır. Aldatıcı, kandırıcı sözler vermesi de bunlar arasındadır.[365]

Mallarda onlara ortak olması şu anlamlara gelebilir: 1. Müşrikler mallarından bir kısmını Allah'a tanrılarına ayırıyorlardı. Bunu yaparken de: "Bu Allah'ın bu da tanrılarımızın payıdır." diyorlardı. İşte bunlara pay ayırmakla şeytanları mallarına ortak yapmış oluyorlardı. Nitekim bu husus şu âyette de ifade edilmektedir: وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنْ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللّٰهِ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan kendilerince Allaha bir hisse ayırdılar da kendi batıl iddialarınca: "Şu, Allah'ın." dediler, "Şu da Uluhiyette ortakları olan putlarımızın." Ortakları için ayırdıkları, Allah'ın hissesine konulmaz, ama Allah'a ait olanlar ortaklarının hissesine aktarılır. Bunlar ne kötü hüküm veriyorlar! (En'âm, 6/136).

2. Şeytanın mallar hususunda yaptığı her türlü kötü muamele bunun içine girer. Bu, ister haksız yere bir malı alması, kullanması olsun –ki buna faiz, gasp, hırsızlık gibi muameleler girer.- veya gayr-ı meşru olarak elde edilen para, yahut malın haram yerlere harcanması vs. girer.

Çocuklar hususundaki ortaklığı, insanları zinaya teşvik etmesi, müşriklerin çocuklarına Abdullat vs. gibi put isimleri koymaları, çocuklarını yahudilik ve hrıstiyanlık gibi dinlere teşvik etmeleri, çocuklarını öldürme-

365 Kutup, 4/2239.

leri ve diri diri gömmeleri veya çocuklarını çirkin mesleklere ve kötülüklere teşvik etmeleridir.[366]

4. Bol Bol Vaadde Bulunma

وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا Bol bol vaadlerde bulun onlara!" Şeytan bu! Onları aldatmadan başka ne vaad eder ki! Şeytan insanlara vaadleri şu hususlarda olabilir: Onlara yalan şeyleri vaad eder. Mesela bâtıl ilahların şefaat edeceğini vaad eder. Tevbe konusunda sürekli ertelemede bulunmasını tembihler, günahlarının mutlaka affedileceğini fısıldar, Allah'ın affı hususunda aşırı güven verir, dünyayı tercih etmeyi, âhireti geriye bırakmayı tembihler, cennet-cehennem diye birşeyin olmadığını söyleyip çeşitli şüpheler atar. Nitekim şu âyette de şeytanın bu yönüne dikkatler çekilmiştir:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِي مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Hesaplar görülüp iş tamamlanınca Şeytan onlara şöyle diyecek: "Allah size doğru vâdde bulundu. Ben de size bir şeyler vâd ettim ama sözümden caydım. Doğrusu, benim size istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu, sadece ben sizi davet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben, sizin daha önce beni Allaha şerik yapmanızı da reddetmiştim." Elbette, böyle zalimlerin hakkı gayet acı bir azaptır." (İbrâhim, 14/22).

Cezadan ve kısastan kurtulma va'di, haram yollarla zengin olma vaadi, haram yollar ve çirkin yöntemlerle üstün gelme ve başarıya ulaşma vaadi gibi... Herhalde şeytanın verdiği sözler içinde en aldatıcı olanı günah ve hatadan sonra bağışlanacağına ilişkin sözdür. Doğrudan ve açık yolla kandırılması mümkün olmayan pek çok kalbi, şeytan bu yolla çok rahat avlayabilmektedir. Bu sağlam dirençli insanlara yumuşak biçimde yaklaşır, onlara günahları güzel gösterir, ilahi rahmetin genişliğini ve ilahi af ve bağışlamanın kapsayıcılığını telkin edip günaha sürükler.[367]

---

366 Taberî, C? S. 110-111; Râzî, 21/6; Kurtubî, 10/187-188.

367 Kutup, 4/2239.

5. Şeytanın Diğer Aldatma Yöntemleri

Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetlerinde ise şeytanın insana yaklaşması ve aldatma yöntemleri şu şekilde hatırlatılır: وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذْ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا "Mutlaka onları saptıracağım, onları bir takım temennilerle oyalayacağım. Onlara davarlarının kulaklarını yarmalarını emredeceğim de Allahın yaratışını değiştirecekler" dedi. Her kim Şeytanı, Allahtan başka dost edinirse, şüphesiz besbelli bir ziyana girmiştir.Şeytan onlara sadece vaadlerde bulunur, birtakım kuruntularla oyalar. Şeytan aslında onlara kuru bir aldatmadan başka ne vaad eder ki!" (Nisâ, 4/119-120).

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ "Öyle ise!" dedi: "Sen beni azgınlığa mahkûm ettiğin için, ben de onları gözetlemek üzere Senin doğru yolunun üzerinde pusu kurup oturacağım. Sonra onların gâh önlerinden, gâh arkalarından, gâh sağlarından, gâh sollarından sokulacağım, vesvese verip pusu kuracağım, Sen de onların ekserisini şükreden kullar bulmayacaksın." (A'râf, 7/16-17).

Şeytanın dört yönden gelmesiyle ilgili olarak M. F. Gülen'in yaptığı şu değerlendirmeyi buraya almayı faydalı gördüm: Şeytan, kendi gittiği ve insanları götürmek istediği yolun batıl olduğunu bilmekte ve yaptığı şeyleri bile bile yapmaktadır.

Şeytanın, insanoğluna olan kin, nefret ve düşmanlığı, Rabbi karşısında da onu bir hayli küstah hale getirmiştir. O, önce Rabbinden mühlet istemiş, mühletin verilmesi üzerine de, tuğyan ve küfrünü ilan etmiştir. Onun bu tavrını Kur'ân-ı Kerim şöyle nakleder: "İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık and içerim ki, ben de onları saptırmak için, senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onların önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın." (A'raf/16-17),

Şeytan, kendi gittiği ve insanları götürmek istediği yolun batıl olduğunu bilmekte ve yaptığı şeyleri bile bile yapmaktadır. Evet o, Cenab-ı

Hakk'a karşı "Senin doğru yolunun üzerine oturacağım" demektedir. Doğru yolun, ancak İlâhî yol olduğunu şeytan dahi tasdik etmekte ve bu ifadeleri ile, insanları saptırma işinden asla vazgeçmeyeceğini ilan etmektedir. İlan etmekte ve durmadan insanların gönüllerine vesveseler salmaktadır.

"Sonra onlara önlerinden geleceğim."

Yani ileriye matuf, ahirete müteallik meselelerde onları tereddüt ve şüpheye düşüreceğim. Onları, ahirete, Cennet ve Cehenneme inanmaz hale getireceğim. Bu suretle de onlar, hayatlarını ahirete göre tanzim etmeyi düşünmeyecekler. Aradıkları her şeyi maddede arayacaklar. Hep birer maddeci, birer materyalist ve birer pragmatist olarak yaşayacaklar. Onların ahirete karşı ümit ve iştiyaklarını söndürerek onları, amelsiz, azimsiz yığınlar haline getireceğim.

"Ve arkalarından geleceğim."

Yani dünyanın devamlı ve sürekli olduğunu onlara telkin ederek içlerine tûl-i emel salacağım. Dünyada ebedî kalacak gibi hep çakırkeyf yaşayacaklar.. ve dünya nimetlerini onlara o kadar güzel göstereceğim ki, başka güzel tanımaz olacaklar. Zaman olacak Ebedî güzeli ve ebedî güzellikleri görmek için içlerinde hiçbir rağbet kalmayacak.

"Ve sağlarından geleceğim."

Yani yaptıkları hayırların içine dahi şeytanlık karıştıracağım. Hasenâtlarını süslü-püslü göstererek yaptıklarını bulandıracağım. Bazen de, iyiliğe giden yolları onlar için kapamaya çalışacağım. Ve bid'atleri yaygınlaştırmak suretiyle dinin ruhunu onlara unutturacağım. Küçük bir âdâp dahi kabul edilemeyecek fiilleri, onlara din diye kabul ettireceğim. Onlar da dediklerimi yapacaklar ve dinin temel prensiplerini ihmal veya terkte hiç mahzur görmeyecekler.

"Ve sollarından geleceğim."

Yani bütün günah çeşitlerini onların üzerine salacak, bâtılı terğîb ve teşvik ederek her kötülük için onlara davetiyeler çıkaracağım. İçlerini gıdıklayarak, şehvetlerini tahrik edeceğim. Kadını erkeklere, erkekleri de kadınlara salarak onlara kendi dünyalarında, iffetsiz, ismetsiz ve tutarsız hâle getireceğim.

İmam Şakik, konuyla alakalı olarak şu hususları kaydeder: Her sa-

bah şeytan, bana dört yanımdan, yani önümden, arkamdan, sağımdan ve solumdan gelir ve beni yoldan çıkarmaya çalışır. Önümden gelirken şöyle der: "Korkma! Allah Ğafûr ve Rahîm'dir." Ben de, ona: "Ben tevbe ile iman edip salih amel işleyenleri bağışlarım." (Tâhâ/82) ayetini okurum.

Arkamdan gelirken, çocuğum olursa fakir kalacağımı söyler ve beni fakirlikle korkutmak ister. Ben de "Yeryüzündeki bütün canlıların rızkı Allah'a aittir." (Hûd, 11/6) ayetini okurum. Sağımdan gelirken medh ü senâ ile gelir. Ben de "Netice Allah'tan korkanlarındır." (A'raf, 7/128) ayetini okurum. Solumdan gelirken de şehevî şeylerle gelir. O zaman da "O gün onlarla arzuladıkları şeyler arasına perde çekilmiştir." (Sebe'/54) ayetini okurum. Ve bu mukabelelerle şeytanın şer ve vesvesesinden kurtulurum.

Ayette dört cihetin zikri, şeytanın vesvese verme gayretindeki ciddiyete işaret içindir. Yani o, mümkün olan her cihetten geleceğini söylemektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'den nakledilen şu hadis-i şerif de bunun tefsiri gibidir: "Şeytan, Âdemoğlu için İslam yolunda oturur ve: "Babalarının dinini terk mi edeceksin?" der! O da şeytana isyan edip Müslüman olur. Sonra hicret yolu üzerine oturur ve "Yerini yurdunu terkedersen garib kalırsın." der. Mü'min yine onu dinlemez ve hicret eder sonra cihad yolu üzerinde durur, o muhacir mü'mine "Savaşa gidersen öldürülürsün, malını taksim, karını nikah ederler." der. O da bu son engeli de aşar ve yoluna devam eder.[368] İşte bu haber, şeytanın vesvese verme konusunda mümkün olan her yolu denediğini göstermektedir.

Dört cihetin zikredilip, üst ve altın zikredilmemesindeki hikmet ise, insanın ruhî saadetlerinin gitmesini tevlid edecek kuvvelerin, bedenin zikrolunan yerlerine yerleştirilmesi sebebiyledir. Ayrıca şöyle bir rivayet de vardır: Şeytan bu sözü söyleyip dört ciheti sayınca, melekler, insanlara acıyıp Cenab-ı Hakk'a şu niyazda bulunurlar: "Ey Rabbimiz! Eğer şeytan onları bu dört cihetten istilaya kalkarsa insanlar nasıl kurtulacaklar!." Bunun üzerine Cenab-ı Hakk da onlara şu hitapta bulunur: "İnsan için iki yön kaldı: Üst ve alt. Saygı ile ellerini yukarıya doğru kaldırır; dua ve huşu ile alnını yere koyarak secde ederse, onun yetmiş senelik günahını affederim."[369]

368 Nesâî, Cihad 19; Ahmed b. Hanbel, 3/483.

369 M. Fethullah Gülen, Varlığın Metafizik Boyutu, Feza Gazetecilik A.Ş, İst. 1998, 2/412-417.

65. ÂYET:

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا

"Benim gerçek kullarıma senin asla bir hakimiyetin olamayacaktır. Rabbinin onları koruyucu olması yeter de artar!"

Gerçek Kullara Şeytanın Etkisinin Olmaması

Kalp Allah'a bağlandığında, ibadet ile O'na yöneldiğinde kopmayan sağlam kulpa yapıştığında, ruhunda yüce soluk harekete geçerek aydınlanıp, parladığında... Artık Allah'a bağlı bu kalbin ve iman nuru ile aydınlanmış bu ruhun üzerinde şeytanın bir tesiri olamaz.[370]

İnsan, Yaratıcısıyla sıkı bir irtibat kurduğunda, şeytanın saltanatının ona hiçbir etkisi olamaz. Şeytan ona zehirli oklarını çevirdiğinde, hemen Yaratıcıyı hatırlar, böylece herhangi bir yara almadan himayeye girmiş olur. Bu da insanın Allah'a yakınlaşması ve takvaya bürünmesiyle mümkün olur. Nitekim şu âyette de bu gerçeğe açıkça işaret edilmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara Şeytandan bir hayal sinyali ilişince, hemen düşünüp kendilerini toparlar, basiretlerine tam sahib olurlar." (A'raf, 7/201),

Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, müttakiler, kendilerini tam emniyette hissetmezler. Şeytan onları da etkilemeye çalışır. Fakat onlar bunu bildiklerinden, Şeytanın bir tayf, bir hayal eseri gibi bir etkisine maruz kalıp gözleri bulanabilir. Ama çok geçmeden gerçeği sezer, Allah'a sığınmak gerektiğini hatırlar, basiretleri açılır, vartadan kurtulurlar.[371]

Şeytanın saltanatı, ancak Allah'tan yüz çevirenleredir. Şu âyette de bu husus açık bir şekilde beyan edilmiştir:

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ "Onun nüfuzu, ancak onu dost edinenler ve onu Allaha, ortak sayanlar üzerindedir." (Nahl, 16/100),

وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا Rabbinin onları koruyucu olması yeter de artar! Yüce Yaratıcı her ne kadar İblise insanları saptırma güç ve kudreti verse de, kullarına da bunlara karşı koyma, dayanma ve aldanmama kuvveti vermiştir. Bu hususta Allah herkese vekildir. Korunmak isteyeni korur.

---

370 Kutup, 4/2239.

371 Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.175.

66. ÂYET:

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

"Rabbiniz o muazzam kudret sahibidir ki, lütfundan nasibinizi aramanız için denizde gemiler yürütür. Gerçekten O'nun size ihsan ve merhameti pek fazladır."

YÜCE YARATICI'NIN İNSANLARA VERDİĞİ NİMETLERİN BAZISI

يُزْجِي Yürütür, yüzdürür.

الْفُلْكَ Gemiler.

Daha önceki âyetlerde, müşriklerin ilahlarıyla ilgili bâtıl inançlarına değinilmiş, akebinde Âdem-İblis kıssası hatırlatılmış ve onun soyuna şeytanın vesvesi ele alınmıştı. Burada ise Cenab-ı Hakk'ın birliğine delalet eden olaylar üzerinde durulmaktadır. Her türlü faydanın O'ndan olduğu, yarattıkları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunma yetkisinin olduğu vurgulanarak, deniz ve karada İlâhi kudrete delalet eden olaylar nazara verilmekte, insanlara olan nimetlerinin bir kısmına vurgular yapılmakta, insanın bütün canlılardan üstün kılındığı hatırlatılmakta ve böylece ibadetin sadece Allah Teâlâ'ya mahsus olması gerektiği belirtilmektedir.

Yüce Yaratıcı sonsuz merhametinden dolayıdır ki, bütün insanlara hatta bütün canlılara hayat yollarını öğretmiştir. Onlar denizlerde rüzgâr, buhar enerjisi veya elektrikle gemiler yüzdürür, seyahat eder ve yüklerini uzak mesafelere ulaştırabilirler. Onlara bu güç ve kuvveti veren Yaratıcı'nın kendisidir. Çünkü O, herkese karşı şefkat ve merhametlidir.

67. ÂYET:

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ
أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا

"Denizde musibete maruz kaldığınızda Allah'tan başka yalvardığınız

bütün putlar ortada görünmez olur. Ama O sizi kurtarıp selametle karaya çıkarınca, O'na arkanızı dönersiniz. İşte öyle nankördür bu insanoğlu!"

الضُّرُّ Sıkıntı veya dalgaların üst üste gelmesi.

ضَلَّ Hatırınızdan kaybolup gider.

NANKÖR İNSAN

Denizde insanların başına bir felaket geldiği zaman, onların tasavvurlarındaki her çeşit ilah tamamen silinir, yok olur. Onlar bu durumda gerçek ilah düşüncesine dönerler. Fıtratta var olan ve doğru olan Allah tasavvuru gönüllerde ortaya çıkar. Bu durumda içine düştükleri bu kötü durumdan ancak kendilerini Allah'ın kurtaracağına inanmaya başlarlar.

Konunun akışı içinde sergilenen bu sahne, denizdeki gemi sahnesi sıkıntı ve zor anlarının bir örneğidir. Böyle bir ortamda Allah'ın elini hissetmek daha kolay ve daha etkilidir. Denizin ortasında bir odun ya da maden parçasının dalgalar ve akıntılar tarafından kuşatılmasının manzarası, insanların Allah'ın kudret eli üzerindeki bu noktaya can havliyle sarılışı manzarası! Yüreğin ta derinliklerinde hissedilen gemideki her sarsılışın, her titreyişin korku ve dolu kalpler tarafından algılanan bir manzaradır bu. Geminin küçük veya büyük olması, durumu değiştirmez. Bu gemi Transatlantik dahi olsa bazı durumlarda denizin dev dalgaları karşısında rüzgârın önündeki tüy gibi çaresiz kalırlar! Bu ifade ürpertici bir şekilde kalplere dokunmaktadır. Bu ifadeyle denizdeki gemilerin Allah'ın eliyle hareket ettiği, O'nun nimetlerinden yararlanmaları için çalıştıkları insanlara hissettirmektedir.

Sonra bu huzur ve rahat ortamı korku ve sıkıntıyla dolu bir hale dönüşmektedir. Bu sırada dalgalar arasında yuvarlanan geminin yolcuları Allah'ın dışındaki her gücü, her dayanağı ve her kurtarıcıyı unutuyorlar. Bu tehlike anında sadece O'na yöneliyorlar. O'ndan başka kimseye yalvarmıyorlar: "Allah dışında imdada çağırdığınız ilahlar ortalıkta görünmez."

Fakat insan bildiğimiz insandır. Sıkıntılardan kurtulup, ayakları yere basınca, yerin sertliğini hissedince hemen sıkıntı zamanını unutur. Allah'ı da unutur. İstek ve arzular başına üşüşmeye, ihtiraslar kendisini çember içine almaya, tehlikenin temizlediği fıtratını tekrar örtmeye çalışırlar:

"Ama O sizi kurtarıp selametle karaya çıkarınca, O'na arkanızı dönersiniz. İşte öyle nankördür bu insanoğlu!"[372]

Bu hususla ilgili olarak İkrime'nin (r.a.) müslüman olmasına vesile olan şu olay da oldukça manidardır: Mekke'nin fethi esnasında İkrime Resûlullah'tan (s.a.s.) kaçar. Habeşistan'a gitmek için bir gemiye biner. Ancak azgın dalgalar gemiyi batıracak gibi olur. Bu sırada insanlar birbirlerine: "Bizi bu durumdan Allah'a dua etmekten başka kurtaracak yoktur." derler. İkrime de kendi kendine: "Allah'a yemin olsun ki, bizi bu durumdan Allah'tan başkası kurtaramaz." der. Sonra da kendi kendine: "Şayet buradan kurtulursam, Muhammed'e (s.a.s.) gidecek ve ellerimi onun ellerine koyarak müslüman olacağım." şeklinde söz verdi. Gerçekten de boğulmaktan kurtuldular ve sonra dönüp Resûlullah'a giderek müslümanlığı kabul etti.[373]

68. ÂYET:

أَفَأَمِنتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا
ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا

"Karada sizi yerin dibine geçirmesinden yahut çakıl savuran bir kasırga göndermesinden emin mi oldunuz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız."

أَنْ يَخْسِفَ Yerin yarılması, yerin dibine geçirilme.

حَاصِبًا Şiddetli rüzgarın küçük taşlar fırlatması, kasırga.

Bu âyette de, denizde insanın başına gelen tehlikenin, karada da gelip onu bulacağı, dolayısıyla belalar noktasında insanın asla emin olup, kaçıp kurtulacağı bir yerin olamayacağı vurgulanıyor. Şayet Cenab-ı Hakk dilese, karada da insanların başlarına deprem, volkan fışkırması vs. gibi çeşitli belaları verebileceği belirtiliyor.

69. ÂYET:

أَمْ أَمِنتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ
فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا

372 Kutup, 4/2240.
373 İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/93.

"Yahut sizi tekrar denize gönderip de üzerinize kırıp geçiren bir fırtına göndererek, inkârınız ve nankörlüğünüz sebebiyle sizi boğmayacağından emin mi oldunuz? Sonra bize karşı size arka çıkacak hiç bir kuvvet bulamazsınız."

قَاصِفًا Herşeyi kökünden koparan şiddetli rüzgar.

تَبِيعًا Yardımcı, hakkınızı arayan.

Kâinat Yüce Yaratıcı'nın emrinde olduğu ve O'nun güç ve kuvveti her şeyi çepe çevre kuşattığı için, insan nerede ve hangi kuvvette olursa olsun, Allah'ın azabından kaçıp kurtulamaz. Allah'tan gelecek bir musibet karşısında da ona kimse arka çıkamaz. Çıksa da fayda veremez. Ayrıca bu âyette insanın nankör olduğu, başına gelen musibetten kurtulunca eski hatalarına devam ettiği, ancak böyle bir durumun insanın başına büyük belalar açacağına da vurgu yapılmıştır.

70. *ÂYET:*

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

"Gerçekten Biz Âdem evlatlarını şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar nasib ettik, onlara helal ve hoş rızıklar verdik ve onları yarattığımız varlıkların çoğuna üstün kıldık."

İNSANIN EŞREF-İ MAHLUK OLMASI

Cenab-ı Hakk insana son derece büyük ve sayılamayacak nimetler bahşetmiş, onu yarattıklarının arasında mümtaz bir konuma koymuştur. Fizyonomi olarak en mükemmel bir şekilde yaratmış; gördüğünü anlayan göz, duyduğunu kavrayan kulak ve herşeyi emrine alacak genişlikte bir akıl vermiştir. Eşyanın hakikatına ulaşmanın yolarını açmış, çeşitli dilleri konuşma kabiliyeti vermiş, kainatta yeni yeni icadlar yapma kuvveti bahşetmiştir. İyiyi kötüden ayırdetme kabiliyeti, diğer varlıkları emri altına alıp kullanma gücü ve yazı yazma istidadı vermiştir. Çünkü insan, Cenab-ı Hakk'ın rububiyetine ait harikulâde icraatlarına şahittir. Mahlûkatın için-

de, Allah'ın birliğine delillik yapmaktadır. Yaratıkların Allah'ı tesbihine şahittir. Allah'ın halifesi ünvanı kendisine verilmiştir. Belki de insanın değerini gösteren en büyük delil, yaratıldığı zaman meleklerin secde etmekle mükellef tutulmalarıdır.

Burada denizde ve karada bütün sırların insanoğlunun emrine musahhar kılındığı belirtilmiştir. Dolayısıyla mümin, her türlü incelemeyi yapmalı, yeryüzünün halifesi olarak tam bir şekilde görevini yerine getirmelidir.

وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ İnsan, içinde yaşamış olduğu nimetler ne kadar değerli olursa olsun, ülfetten dolayı zamanla onlara alışmakta ve değerini tam olarak kavrayamamaktadır. Güneş, oksijen ve organlarımızın çalışması gibi. Ancak bunlar insanın elinden ne zaman alınsa veya bunların birine bir şey olsa, işte o zaman değerini anlar. Tekrar ona bunlar verilse, kısa bir süre sonra yeniden unutur ve eskiye döner. İşte burada Cenab-ı Hakk bizlere, saymakla bitiremeyeceğimiz bu nimetleri hatırlatıyor.

Bu pasaj, şunu hatırlatmak istiyor: "Canlı ve cansız bütün kâinatı, Güneşten, Aydan, Yıldızlardan atmosfer küresinden, topraktan, sudan madenlerden, kuşlardan, balıklardan, koyunlardan, ineklerden, meyvelere, zerrelere kadar bütün kâinatı insana hizmet ettiren, ne insanın kendisi, ne başka insanlar, ne cinler, ne başka varlıklar ve ne de kör tesadüfler olamaz. Belli ki rahmeti nihayetsiz Yaratıcının rahmeti ve iradesi bunu dilemiştir. Şu halde insanı bu derece yücelten O iken, nasıl olur da insan Ona değil de, başka âcizlere kulluk eder, nihayetsiz aptallık edip kendi değerini düşürür."[374]

71. ÂYET:

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

"Gün gelecek, her sınıftan insanları, tabi oldukları önderlerine nisbet ederek çağıracağız. Kimin hesap defteri sağından verilirse işte onlar defterlerini emin olarak okur ve kıl kadar olsun, haksızlığa uğratılmazlar."

374 Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 288.

فَتِيلًا Hurma çekirdeğinin içindeki ince ip. Bu, azlıktan kinaye olarak kullanılır.

İNSANIN ÂKIBETİ

Diğer canlılara göre kendisine bu kadar üstünlüklerin verildiği insan, elbette başıboş bırakılmamıştır. Bu konumdaki insan, mesul tutulmuş ve bu mesuliyetin içerdiği hususlarda kıyamet gününde hasap verecektir. İnsanın hesaba çekilmesi aslında İlâhî adaletin gereğidir.

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ Âyetteki herkesin imamıyla çağrılmasından maksadın ne olduğu hususunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bununla peygamberler, kitaplar, amel defterleri veya herkesin inandığı dini gibi hususlar olabileceği söylenmiştir.[375]

Cenab-ı Hakk yukarıda insanın yüceliğini anlattıktan sonra, ahiretle ilgili hususlara ve oradaki insanların çeşitli durumlarına dikkatleri çekti. Orada herkes kendi yaptığıyla muhasebe edilecektir. Çünkü herşey defterlerde kaydedilmektedir. Nitekim şu âyetler de bu durumu anlatmaktadır:

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ "Ölüleri diriltecek Biz'iz. Yaptıkları her şeyi ve bütün izlerini yazan Biz'iz. Velhasıl her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz." (Yâsîn, 36/12).

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَاوَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا "İşte herkesin hesap defteri önüne konuldu. Mücrimlerin defterdeki kayıtlardan korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün: Eyvah bize! Bu deftere de ne oluyor. Ne küçük komuş, ne büyük, yazılmadık şey bırakmamış!" Böylece yaptıkları her şeyi yanlarında buldular. Şu kesin ki Rabbin kimseye zulmetmez." (Kehf, 18/49).

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de bu konuyla ilgili olarak insanın, iyilik ve kötülük olarak ne yapmışsa o gün onu önünde bulacağı, yaptığı kötülüklerden bucak bucak kaçmayı isteyeceği,[376] yaptığı her türlü iyilik ve fenalıkla, yap-

375 Bkz: Kurtubî, 10/192-193.
376 Âl-i İmrân, 3/30.

madığı her türlü iyilik ve fenalığın tek tek bildirileceği ve buna göre karşılık alacağı, bu durumda insanın kendi kendine şahitlik edeceği ve bir sürü mazeretler ileri süreceği[377] bütün ümmetlerin bir araya toplanarak diz çökmüş vaziyette olacakları, herkesin hesap defterlerini okumaya çağrılacakları ve ne yaptılarsa onun karşılığını alacakları[378] gibi hususlar bildirilmektedir.

Kitapları Sağdan Verilenler

Amel defterleri sağdan verilenler, büyük bir ferah ve sürur içinde yaptıkları iyilikleri okurlar. Nitekim bu husus diğer âyetlerde daha geniş olarak şöyle tasvir edilmektedir:

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ۞ إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ۞ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۞ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۞ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۞ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ

"Hesap defteri sağ tarafından verilen neşelenir ve: "İşte defterim! buyurun okuyun, inceleyin!" "Zaten ben hesabımla karşılaşacağımı biliyordum!" der. O artık mutluluk veren bir yaşam içindedir. Çok güzel ve pek kıymetli cennet bahçelerindedir. Meyveleri hemen el ile koparılacak durumdadır. Kendilerine şöyle denir: "Geçmiş günlerinizde yaptığınız güzel işlerden dolayı afiyetle, yiyin, için!" (Hâkka, 69/19-24)

72. ÂYET:

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا

"Kim bu dünyada gerçekleri görmede kör ise, ahirette de kördür, hatta yol bulmadaki şaşkınlığı daha da beterdir."

Bu dünyada Allah'ın kâinatta birliği ve varlığını gösteren delillerini görmezlikten gelip yüz çevirenler, âhirette kör olarak haşredileceklerdir. Âhiretteki bu körlüğün sebebi, bu kimselerin dünyada Allah'ın delillerine karşı kör olmalarıdır.

Bu iki ayette bütün mahlukatın bir araya toplandığını canlandıran bir tablo tasvir edilmektedir. Bu sahne bütün yaratıkların toplandığı günü canlandırmaktadır. Burada her topluluk kendi adıyla işlemiş oldukları "yolun"

377 Kıyâmet, 75/13-15.
378 Câsiye, 45/28.

adıyla çağrılmaktadır. Veya kendisine uymuş oldukları peygamberin adıyla yahutta dünya hayatında lider olarak gördükleri önderlerinin adıyla çağrılmaktadır. Çağrılıyor ki, dünyada yaptıklarının yazılı belgesi kitap teslim edilsin ve ahiret yurdundaki cezaları kendilerine bildirilsin... Orada kimin amel defteri sağ taraftan verilirse, o bu kitabıyla sevinir, onu okur ve okutur. Mükafatı da eksiksiz biçimde verilir. İsterse bir hurma çekirdeğinin ortasındaki çizgi kadar olsun! Dünyada doğru yolun delillerini görmeyenler, ahirette de iyilik yolunu göremeyeceklerdir. Hatta daha da sapık olacaklardır. Cezaları ise bellidir. Fakat ayetlerin akışı bu korkunç kalabalığın canlandırıldığı sahnede insanların halini tasvir ediyor. Kör bir adam yolunu şaşırmış, yürümeye çabalıyor. Kendisine yol gösterecek kılavuz bulamıyor. Yolunu bulabilmesi için başka bir imkânı da yok. Bu kör adam bu şekilde tasvir edildikten sonra öylece bırakılıyor. Onun hakkında kesin bir hüküm verilmiyor. Zira böyle korkunç ve zorlu bir ortamda körlük ve sapıklık sahnesi zaten başlı başına dehşet verici ve kalpleri ürperten bir cezadır![379]

Nitekim şu âyetlerde bu husus daha açık bir şekilde belirtilmektedir: وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ۞ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ۞ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى "Ama kim Benim zikrimden yüz çevirirse Kitabımı dinlemez ve Beni anmaktan gaflet ederse ona dar bir geçim vardır ve Biz onu kıyamet günü kör olarak diriltir, duruşmaya getiririz. "Ya Rabbi, der, ben gözleri gören biri olduğum halde neden beni kör olarak haşrettin?" Buyurur ki: "Bu böyledir. Nasıl ayetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttuysan, bu gün de sen öyle unutulur, bir kenara atılırsın." (Tâhâ, 20/124-126).

73. ÂYET:

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ
وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا

"Az kalsın, seni bile sana vahyettiğimizden başka bir şeyi uydurup Bize mal etmen için akılları sıra kandıracak ve ancak o takdirde seni dost edineceklerdi."

---

379 Kutup, 4/2241.

وَإِنْ كَادُوا Nerdeyse, az kalsın.

لَيَفْتِنُونَكَ Kendi zanlarına göre seni aldatmak için.

MÜŞRİKLERİN VESVESE VERME TEŞEBBÜSLERİ

Bu âyetin sebeb-i nüzûlü olarak şu olay anlatılır: Sakîf Kabilesi, Resûlullâh'dan müslüman olmalarının bedeli olarak bazı imtiyazlar istiyorlardı. Bununla birlikte şâyet başkaları böyle bir imtiyaza itiraz edecek olurlarsa, peygamberimizden: "Rabbim bana böyle emretti." demesini de talep ediyorlardı. Bu teklif karşısında Allah Resûlü ses çıkarmayınca, onlar ümitlenir gibi oldular. Derken Hz. Ömer onlara bağırarak: "Hz. Peygamberin, bahsettiğiniz şeylerden hoşlanmadığı için sustuğunu görmüyor musunuz?" demesi üzerine bu âyet nâzil oldu.[380]

74. ÂYET:

وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا

"Eğer sana sebat vermeseydik nerdeyse azıcık da olsa onlara meyledecektin."

ثَبَّتْنَاكَ Seni korumakla hak üzere sabit kılmak.

تَرْكَنُ Meyletmek.

Resûlullah'ın Korunması

Burada Allah Resulü'nün ismet sıfatının delilini görüyoruz. Âyetteki لَوْلَا nın bulunması, diğerinin bulunmadığını ifade eder. Mesela **levla Aliyyun leheleke Ömer** ifadesinde, Ali'nin bulunması, Ömer'in helakini önlemiştir. Buna göre âyetin anlamı: "Allah Hz. Muhammed'i (s.a.s.) hak üzerine kararlı kılmıştır. Binaenaleyh Allah'ın onu bu şekilde tutması, onun başkalarının fikirlerine meyletmesine engel olmuştur.[381]

Buradaki كِدْتَ fiili: "Olayazmak", "yaklaşmak" anlamlarına gelmekte-

380 İbn Hişâm, a.g.e, 4/184-185; Vâhidî, a.g.e, s. 289; Zemahşerî, a.g.e, 2/683-684; Râzî, *Tefsîr*, 21/17.

381 Râzî, 15/9.

dir. Buna göre âyetin anlamı: "O, neredeyse fitneye düşecekti.." şeklindedir. Dolayısıyla bu ifade hiçbir zaman Resûlullah'ın (s.a.s.) fitneye düştüğünü göstermez. Ayrıca Allah Resûlü'nün böyle bir duruma düşmeyeceğine başka âyetlerde de vurgu yapılmıştır. Mesela: وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ۝ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۝ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ "Eğer O Resûl bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik." (Hakka, 69/44-46)

Bu âyet, Allâh'ın, elçisi Hz. Muhammed'i (s.a.s.) içtihaddaki bir hatadan korumuş olduğundan dolayı, âdetâ minnet sadedinde gelmiştir. Böylelikle peygamber ve mü'minlerin kalpleri sabitleştirilmiş, müşriklere de bu türlü düşüncelerinden vazgeçmeleri ve bunların kesinlikle olamayacağı bildirilmiştir.[382]

Arapçada "Levlâ" ifadesi, bir şeyin olmasıyla diğer şeyin olmaması mânâsına kullanılır.[383] Buna göre âyete: "Allah Hz. Muhammed'i, hak üzerinde kararlı tutmuştur. Binâenaleyh, Allâh'ın onu bu şekilde tutması onun, onların fikirlerine meyletmesine engel olmuştur." anlamı verilmiştir.[384] Yani şâyet sana hakkı dosdoğru bir şekilde göstermeseydik, zayıf ve basit bir dayanağa yaslanmandan korkulurdu. Ancak böyle bir durum zaten olmadı. Buradaki "Lekad kitte" ifâdesi de imtinâ anlamına olup, "böyle birşey meydana gelmedi; zira biz seni bu konuda koruduk." demektir.[385] Aynı doğrultuda gelen şu âyetler de, bu çeşit kötü düşünceli kimselerin Resûlullâh'ı hataya düşürmelerinin söz konusu olamayacağını, onun bunlardan korunduğunu göstermektedir:

"Ey Muhammed! Eğer sana Allâh'ın bol ni'meti ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir takımı seni sapıtmağa çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da bir zarar veremezler. Allah sana Kitap ve hikmeti indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allâh'ın sana olan ni'meti de büyüktür."[386] İnsan haddizatında, arzuya, heveslere ve boş

382 Tâhir b. Âşûr, a.g.e, 15/172.
383 Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, 4/515.
384 Râzî, *Tefsîr*, 21/18-19.
385 Tâhir b. Âşûr, a.g.e, 15/176.
386 Nisâ, 4/113.

hayallere temayül eder. Fakat peygamberler bunlardan tamamıyla pâk ve temizdir. Beşer olmak dolayısıyla insanlarda rastlanan bu gibi şeylerin peygamberler de görülmesi mümkün değildir. Onların kalbindeki en büyük arzu ancak Hakk'a da'vettir. Halkın hızla îman yolunu tutmasını isterler. Onların, bunun aksine davranmaları ilâhî maslahata aykırıdır. Bunun için Allah, onların kalplerinden boş arzuları tamamen silip atmıştır.[387] Şu halde Hz. Peygamber, umûmî peygamberlik ve tam risâletle, zâhir ve bâtında hatadan korunmuş olarak hükmetmiş ve ona hiçbir şekilde zarar gelmemiştir.[388] Çünkü o, Allâh'ın gözetiminde olduğu için, başkaları onu yanıltamamış, vahiyde ona yanlış şeyler söyletememiş ve şüpheye düşürememişlerdir.

75. ÂYET:

إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا

"O takdirde de hem hayatın, hem de ölümün acısını sana kat kat tattırırdık. Sonra Bize karşı hiçbir yardımcı da bulamazdın."

ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ Dünya ve âhiretteki azabın kat kat verilmesi demek.

Yani yukarıda bahsi geçen olumsuz durum sözkonusu olursa, başkalarına verilen azabın birkaç katı sana vardır. Zira Peygamber (s.a.s.), Allah'ın pekçok nimetine mazhar olmuş, vahye muhatap, Cibrille direkt görüşen vs. gibi diğer insanlarda bulunmayan birtakım özelliklere sahiptir. Dolayısıyla böyle bir konumda bulunan biri, günahta da diğer insanlar gibi olmayacak, bilakis kat kat olacaktır. Buna benzer bir durum şu âyette de vurgulanmıştır:

يَانِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ۝ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ۝ يَانِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا "Ey peygamber hanımları! İçinizden kim çirkinliği aşikâr bir

387 Nedvî, Seyyid Süleyman, Asr-ı Saâdet, 4/117.

388 Elmalılı, a.g.e, 3/82. Ayrıca bkz. Ebu's-Suûd, a.g.e, 2/231; Zuhaylî, *Tefsîr*, 5/261-262.

günah işlerse, onun cezası, iki kat olur. Bu, Allaha göre kolaydır. Ama kim Allah ve Resûlüne itaat eder, güzel ve makbul işlere devam ederse ona da mükâfatını iki misli verir ve ona Cennette kıymetli bir nasib hazırlarız. Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Takva sizin sıfatınız olduğuna göre, namahrem erkeklere hitab ederken tatlı ve cilveli bir eda ile konuşmayın ki kalbinde hastalık bulunan bir şahıs, şeytanî bir ümide kapılmasın. Ciddi, ölçülü konuşun." (Ahzâb, 33/30-32)

Kat kat verilmesi şundan da olabilir: Hz. Peygamber (s.a.s.) lider konumundadır. Liderin yaptığı bir hata, tebanınkinden daha farklıdır. Aynı zamanda o, uyulan konumundadır. Nümûne-i imtisal olma özelliği vardır. Yani yaptığı işlerin başkaları tarafından takip edilmesi sözkonusudur ki, şu hadis de buna işaret etmektedir: "Kim kötü bir yol ihdas ederse, o kötülüğün günahı ile kıyamete kadar onunla amel edecek olan kimsenin günahının bir misli onun üzerinedir."[389]

76. ÂYET:

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا
وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا

"Onları yurdundan çıkarmak için seni tedirgin edip dururlar. O takdirde kendileri de senden sonra pek az kalır, sonra da yok olur giderler."

لَيَسْتَفِزُّونَكَ Rahatsız etmek, tedirginlik vermek.

PEYGAMBERE KARŞI GELENLER İFLAH OLAMAZ

Resûlullah'a (s.a.s.) istediklerini kabul ettiremeyen Mekke müşrikleri, her geçen gün yükselen ve sayıları artan müslümanları görünce, başka çarelere başvurmayı denediler. Bu çare, akıllarınca Hz. Peygamberi (s.a.s.) Mekke'den kovup çıkarmaktı. Ancak Cenab-ı Hakk katında yüce bir dereceye mazhar bir peygamberin, yurdundan zorla çıkarılması, normal bir iş değildi. Böyle bir durum, onların sonu demekti. Bunun için de elçisi Muhammed'e (s.a.s.) kendi iradesiyle Mekke'den çıkması tavsiyesi yapıldı ki, işte bu âyet onların bu durumunu anlatmaktadır.

---

389 Tirmizî, ilim 15; Ahmed b. Hanbel, 2/505.

Zaten Allah Resûlü Mekke'den kendi arzusuyla da olsa çıkınca, birkaç sene sonra Mekke'lilerin başına belalar yağmaya başladı. Başta Bedir olmak üzere perişan oldular. Canlarını ve mallarını kaybettiler. Daha sonra da bütün bir Mekke Resûlullah'a (s.a.s.) karşı teslim-i silah etme mecburiyetinde kaldı.

77. ÂYET:

سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا

"Senden önce gönderdiğimiz Resûller hakkında cari olan ilahi kanun budur. Sen Bizim nizamımızda asla bir değişiklik bulamazsın!"

Cenab-ı Hakk'ın kainatta koyduğu sabit kurallar vardır. Bunlar hiçbir zaman değişmez. Herhangi bir güç ve kuvvetin de bu kanunları değiştirmesi mümkün değildir. Bunlardan biri de peygamberini yurdundan çıkaran toplulukların, toptan helak edilmeleridir. Şayet onlar, Hz. Peygamberi (s.a.s.) zorla çıkarsalardı, geçmiş milletler için geçerli olan helak olma kuralı, onlar için de geçerli olmuş olacaktı. Ancak Yüce Yaratıcı çeşitli hikmetlere binaen Resûlü'nü uyarmış, onlar çıkarmadan kendi isteğiyle Mekke'den çıkmasını sağlamıştır.

78. ÂYET:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ
إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

"Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar belli vakitlerde namaz kıl ve özellikle sabah namazını... Zira sabah namazı meşhuddur."

أَقِم Tastamam ve devamlı.

لِدُلُوكِ الشَّمْسِ Güneşin meyletmesi, zeval vakti. (Öğle-İkindi)

غَسَقِ اللَّيْلِ Gecenin karanlığı, gece karanlığının başlangıcı. (Akşam-Yatsı)

ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNASEBETİ

Bu âyetin önceki âyetlerle münasebeti hususunda şunlar düşünülebilir:

1. Cenab-ı Hakk, Ulûhiyet, âhiret ve nübüvvet konusunu iyice zihinlere yerleştirdikten sonra, itaatı emretmiştir. İmandan sonra itaatın başı ise namazdır.

2. Allah Teâlâ: وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا "Onları yurdundan çıkarmak için seni tedirgin edip dururlar. O takdirde kendileri de senden sonra pek az kalır, sonra da yok olur giderler." (İsrâ, 17/76) buyurunca, müşriklere karşı peygamberine yardım etmek için, ibadet etmesini emretmiştir. Sanki ona şöyle denilmektedir: "Onların seni memleketinden çıkarma çabalarına aldırma! Onlara iltifat etme! Allah'a ibadetle meşgul ol ve namazlarını eda et! Zira Allah, onların sana karşı hile, tuzak ve şerlerini senden savuşturur ve senin elini onların ellerine, dinini onların dinlerine üstün kılacaktır. Bunun bir benzeri de şu âyetlerdedir:

فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى "O halde onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinin yüceliğini ilan et, Ona hamdet. Gecenin bazı vakitlerinde, gündüzün bazı taraflarında da Ona ibadet et ki Allah rızasına eresin." (Taha, 20/130), وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ۞ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ۞ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ "Çok iyi biliyoruz, onların bu kabil iddialarından ötürü senin canının sıkıldığını! Ama Sen Rabbini hamd ile tenzih et ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelip çatıncaya kadar da Rabbine ibadet et." (Hicr, 15/97-99)

Müşriklerin Resûlullâh'ı Mekke'den çıkarma teşebbüsleri ve ona karşı komplolarından sonra Yüce Yaratıcı elçisine kendisine ibadete yönelmesini ve kalbini onlarla meşgul etmemesini tavsiye ediyor. İbadetlerin en geneli ve mükemmeli olan namaz bildiriliyor.

TAATLERİN BAŞI NAMAZ

Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça geçen kelimelerden biri de namaz anlamına gelen **salat**tır. Kelimenin hangi kökten geldiği ile ilgili farklı şeyler söylenmiştir:

1. Salat kelimesi dua, övgü ve istiğfar anlamına gelmektedir.[390]

2. **Salat** kelimesinin aslı **sıla**dır. **Salla'r-racul** denince, "o kimse bu ibadet sayesinde Allah'ın tutuşturulan ateşini kendini uzaklaştırdı" anlamı kasdedilir. Merida fiili nasıl merreda babına sokulunca "hastalığı izale etti" anlamına geliyorsa, **Sıla** fiili de **salla** babında ateşi izale etti anlamına geliyor.[391]

3. Salat, es-sıla kelimesinden gelmektedir ki, bu kuyruk sokumundaki kemiklerin adıdır. Araplar **harreke salveyhi** ifadesini "iki uyluğunu hareket ettirdi" anlamına kullanırlar. Salveyn, uylukların başındaki iki tümsek kemiktir. Ruku ve secdede buralar hareket ettirildiğinden[392] dolayı aralarında bir ilgi kurulmuştur.

4. Bazıları da salat kelimesinin **sıla** kelimesinden geldiğini, bunun da ilgi, bağ anlamını içerdiğini söylemişlerdir. Zira namaz, insanla Rabbi arasında bir bağ ve ilgi kurmaya vesiledir.

Fîrûzâbâdî bu kelimenin, Kur'ân-ı Kerim'de onüç farklı şekilde kullanıldığını bildirmiştir ki bunlar; duâ,[393] istiğfâr,[394] rahmet,[395] korku namazı,[396] cenâze namazı,[397] bayram namazı,[398] cuma namazı,[399] cemaatle kılınan namaz,[400] sefer namazı,[401] önceki ümmetlerin kıldığı namaz,[402] ya-

---

390 Dâmeğânî, a.g.e, s. 284-285; Râğıb, a.g.e, s. 285-286; İbn Fâris, a.g.e, s. 572-573.
391 Râgıb, a.g.e, s.285.
392 Zemahşerî, a.g.e, 1/40.
393 Tevbe, 9/103.
394 Ahzâb, 33/56.
395 Ahzâb, 33/43.
396 Nisâ, 4/102.
397 Tevbe, 9/84.
398 A'lâ, 87/15.
399 Cum'a, 62/9.
400 Mâide, 5/58.
401 Nisâ, 4/101.
402 Meryem, 19/31.

hûdilerin ibâdethâneleri,[403] beş vakit namaz[404] ve İslâm[405] gibi anlamlardır.[406] "Salât", Allah'tan olunca rahmet,[407] meleklerden olunca Allâh'ın mağfiretini istemeleri, müminler tarafından getirilince de hayır duâ etmek mânâlarına gelmektedir.[408]

Namaz, bütün dinlerde varolagelen önemli bir ibadettir. Namaz kelimesi İslam'la ortaya çıkmayıp, Arapların da dua ve istiğfar anlamında kullandıkları bir kelimedir. İslam ise bu ibadeti belli bir şekle koymuş, uygulamasını da bizzat Hz. Peygamber yapmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de namaz ibadetinin övüldüğü veya ona teşvikte bulunulduğu yerlerde **ikâmet** kelimesiyle birlikte zikredilmiştir. Buna şu âyetleri misal verebiliriz:

لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا "Fakat onlardan geniş ilmi olanlar ile müminler, hem sana indirilen Kur'ân'a, hem de senden önce indirilen kitaplara iman ederler. O namaz kılanlar, zekât verenler, Allaha ve âhirete hakkiyle iman edenler var ya, işte onlara yarın büyük mükâfat vereceğiz."[409]

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ "Hem namazı tam kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber siz de namaz kılın."[410]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "İman eden, makbul ve güzel işler yapanlar, namazı hakkiyle ifa eden, zekât verenlerin...işte onların Rableri nezdinde mükâfatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."[411]

403 Hacc, 22/40.
404 Bakara, 2/43.
405 Kıyâmet, 75/31.
406 Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 3/437-438.
407 Râğıb, a.g.e, s. 285; İbn Fâris, a.g.e, s.573.
408 Dâmeğânî, a.g.e, s. 284; Râğıb, a.g.e, s. 285; Cessâs, a.g.e, 5/231, 243; İbnü'l-Arabî, a.g.e, 3/620; Kâdı Iyaz, a.g.e, 2/60; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/447 vd.
409 Nisâ, 4/162.
410 Bakara, 2/43.
411 Bakara, 2/277.

İkâmet kelimesini kullanılmadan sadece salat kelimesi ise münafıklar hakkında kullanılmıştır. Buna şu âyetler misal verilebilir: وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ "Bu teberrûlarının kabul edilmemesinin tek sebebi şudur: Çünkü onlar Allaha ve Resûlüne karşı inkâr ve nankörlük içindedirler. Namaza ancak üşene üşene gelirler.Yardımda bulunurken de istemeye istemeye verirler."[412]

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ "Baksana şu dini, mahşer ve hesabı yalan sayana! O, yetimi şiddetle itip kakar. Muhtacı doyurmayı hiç teşvik etmez. Vay haline şöyle namaz kılanların. Ki onlar namazlarından gafildirler. (Kıldıkları namazın değerini bilmez, namaza gereken ihtimamı göstermezler.) İbadetlerini gösteriş için yaparlar, zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler."[413]

İkâmet lafzının özellikle kullanılması, namazdan maksadın, yalnızca şekilden ibaret olmayıp, hakkını tam vererek kılınmasına ve şartlarına tam olarak riayet edilmesine dikkatlerin çekilmesi içindir. Bundan dolayıdır ki "musallîn çoktur, ancak mukîmîn azdır." [414] denmiştir.

Demek ki salat kavramı Kur'ân nâzil olmadan önce kullanılmaktaydı. Kur'ân bu kavramı, bilinen şekliyle namaza tahsis etti ve salat (namaz), İslam'ın şartlarından biri haline gelmiş oldu.

Kur'ân-ı Kerîm'de Namaz

Namaz yalnızca İslam'da değil diğer peygamberlerin dinlerinde de vardır. Hz. İbrahim Cenâb-ı Hakk'a şöyle dua ediyor:

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ "Ya Rabbi, beni de, neslimden çoğunu da namazı devamlı olarak ve gereğince kılan kullarından eyle! Duamı, lütfen kabul buyur Ya Rabbi."[415]

412 Tevbe, 9/54.

413 Mâûn, 107/1-7.

414 Râgıb, a.g.e, s. 285-286.

415 İbrahim, 14/40.

Hz. İsmail ailesine namazı tavsiye ediyor:

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا "Halkına namazı ve zekatı tavsiye ederdi. Rabbinin razı olduğu biri idi."[416]

Hz. Musa'ya namaz emrediliyor:

إِنَّنِي أَنَا اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي "Muhakkak ki Benim gerçek İlah. Benden başka yoktur ilah. O halde sen de yalnız Bana ibadet et. Beni anmak için namaz eda et."[417]

Hz. Lokman oğluna namazı tavsiye ediyor:

يَابُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ "Evladım, namazı hakkiyle ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış, ve başına gelen sıkıntılara sabret. Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir."[418]

Hz. İsa daha beşikteyken namazı konuşuyor:

وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ "Nerede olursam olayım beni kutlu, mübarek kıldı, yaşadığım müddetçe bana namazı ve zekâtı farz kıldı."[419]

Kur'ân'da mü'minlerin vasıfları sayılırken hem başta ve hem de sonda namaz kılmalarına vurgu yapılıyor: قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُون وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُون وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُون وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُون أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُون الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "Muhakkak ki müminler, mutluluk ve başarıya erdiler. Onlar namazlarında tam bir saygı ve tevazu içindedirler. Onlar boş şeylerden uzak dururlar. Onlar zekâtı ifa ederler. Onlar mahrem yerlerini günahlardan korurlar. Yalnız eşleri ve cariyeleri ile ilişki kurarlar. Çünkü bunu yapanlar ayıplanamazlar. Ama bu sınırın ötesine geçmek peşinde

416 Meryem, 19/55.
417 Tâhâ, 20/14.
418 Lokman, 31/17.
419 Meryem, 19/31.

olanlar işte onlardır haddi aşanlar. O müminler üzerlerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tam tamına tutarlar. (Ahidler: Gerek kendi aralarındaki akitler, gerekse Allah Tealaya karşı verdikleri ahidlerdir.) Onlar namazlarını vaktinde eda edip zayi etmekten korurlar. Namazlarını vakti vaktine huşû içinde devam ettirirler. İşte onlardır vâris olanlar. Onlardır ebedi kalacakları Firdevs cennetine vâris olanlar."[420]

Çok önemli bir ibadet olduğu içindir ki hem mukim ve hem de seferdeyken kılınmasına vurgu yapılıyor:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ "Namazlara, hele salat-ı vustaya dikkat edin ve kalkın huşû ile Allahın divanında durun. Eğer bir korku halinde iseniz yaya veya binek üzerinde namaz kılın. Fakat güvenliğe çıktığınızda, bilmediğiniz şeyleri size öğreten Allahın öğrettiği gibi ibadetinizi ifa edin."[421]

Kılmayan veya ona verilmesi gereken önemi vermeyen kimseler oldukça ağır bir ifade olan **veyl** (yazıklar olsun) hitabına maruz kalıyor:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُون "Vay haline şöyle namaz kılanların. Ki onlar namazlarından gafildirler. (Kıldıkları namazın değerini bilmez, namaza gereken ihtimamı göstermezler.) İbadetlerini gösteriş için yaparlar, zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler."[422]

Hz. Peygamber de bu konuyla ilgili şu önemli uyarıyı yapıyor: "Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır."[423] Başka bir rivayette ise: "Kulla küfür arasında namazın terki vardır."[424] buyurmuşlardır. Hatta ashabın, ameller içerisinde sadece namazın terkinde küfür gördükleri de rivayet edilmektedir.[425]

Namazı kılmayıp onu zayi edenlerin varacakları kötü netice bildirilerek kılınmamasının çirkinliği belirtiliyor:

---

420 Mü'minûn, 23/1-11.
421 Bakara, 2/238-239.
422 Mâûn, 107/4-7.
423 Müslim, İman 134; Ebû Dâvûd, Sünnet 15; Tirmizî, İman 9.
424 Tirmizî, İman 9; Ebû Dâvûd, Sünnet 15; İbnu Mâce, Salât 77.
425 Tirmizî, İman 9.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا "Kendilerinden sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki namazı zâyi ettiler, şehvetlerinin peşine düştüler. İşte bunlar da azgınlıklarının cezasını bulacaklardır."[426]

فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ "Onlar mutlaka cennetlerde mücrimlerin hallerini hatırlarını soracaklar: "Neydi bu cehenneme sizi sürükleyen?" "Onlar şöyle cevap verecekler: Biz namaz kılanlardan değildik."[427]

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَة كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِي وَقِيلَ مَنْ رَاق وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاق وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاق إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاق فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى "Ve nice suratlar vardır o gün asılır. Belini kıran darbeyi yediğini hisseder. Hayır, hayır! Ne zamanki can boğaza gelir. Can çekişenin yanındakiler: "Bunu iyileştiren, kurtaran yok mu?" der. Artık ayrılık vakti geldiğini kendisi de anlar. Bacağı bacağına dolaşır, ölüm acısıyla kıvranır. O gün sevkiyat, doğru Rabbinin divanına olur! Ne dini tasdik eder, ne namaz kılardı. Hep hakkı yalan sayıp ona sırtını dönerdi. Bir de yaptığından memnun olarak, çalımlı çalımlı kendi taraftarlarının yanına varırdı. Yazık sana yazık! Yazık ki sana ne yazık!"[428]

Namaz kılanlara verilecek olan mükafaatlar nazara verilerek, mü'minler bu ibadete teşvik ediliyor: لَكِنْ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا "Fakat onlardan geniş ilmi olanlar ile müminler, hem sana indirilen Kur'ân'a, hem de senden önce indirilen kitaplara iman ederler. O namaz kılanlar, zekât verenler, Allaha ve âhirete hakkiyle iman edenler var ya, işte onlara yarın büyük mükâfat vereceğiz."[429]

وَلَقَدْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللّٰهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ

426 Meryem, 19/59.
427 Müddessir, 74/40-43.
428 Kıyâmet, 75/24-35.
429 Nisâ, 4/162.

وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ "Allah İsrail oğullarından kesin söz aldı. Biz onlardan (on iki boydan her birinden bir kefil olmak üzere) on iki de kefil tayin etmiştik. Allah buyurdu ki: "İyi bilin ki Ben sizinle beraberim. Eğer siz namazı dikkatli bir şekilde tamtamına eda eder, zekâtı verir, resûllerime iman eder, onlara sahip çıkar, Allah rızası için gerekli yerlere harcayarak Allah'a güzel bir tarzda ödünç verirseniz, Ben elbette sizin kusurlarınızı örter ve elbette sizi içinden ırmaklar akan cennete yerleştiririm. Ama kim bundan sonra nankörlük edip küfre saparsa, düz yolun ortasında sapmış, kendini zayi etmiş olur."[430]

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ "Kitaba sarılanlar ve namazı hakkı ile ifa edenler bilsinler ki, Biz iyilik için çalışanların mükâfatlarını asla zâyi etmeyiz."[431]

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'ı ve ahireti tasdik eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden çekinmeyen müminler bina edip şenlendirir. İşte onlar cennete ve diğer ümitlerine kavuşmayı umabilirler."[432]

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللهُ إِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin velileri, yardımcılarıdır. Onlar iyilikleri teşvik edip kötülükleri menederler. Namazı hakkiyle yerine getirir, zekâtı verir, Allaha ve Resûlüne itaat ederler. İşte onları Allah geniş rahmetine mazhar edecektir. Çünkü Allah Azîzdir, Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir."[433]

Resûlullâh (s.a.s.) da bu hususla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Rabbin, koyun güden bir çobanın, bir dağın zirvesine çıkıp namaz için

430 Mâide, 5/12.
431 A'râf, 7/170.
432 Tevbe, 9/18.
433 Tevbe, 9/71.

ezan okuyup sonra da namaz kılmasından hoşlanır ve AIlah Teâlâ hazretleri şöyle der: "Benim şu kuluma bakın! Ezan okuyor, namaz kılıyor, yani Benden korkuyor. Kasem olsun, kulumu affettim ve onu cennetime dahil ettim."[434]

Beşeriliğin gereği işlenen birtakım kusurların, kılınan namazlar dolayısıyla affedileceği bildiriliyor:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

"Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Zira böyle güzel işler insandan uzak olmayan günahları silip giderir. Bu, düşünen ve laftan anlayanlara bir nasihattır."[435]

Hz. Peygamber de bu hususla ilgili şöyle buyurmaktadır: "Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?" "Bu hal, dediler, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!" Aleyhissalâtu vesselâm: "İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler"[436]

Başka bir rivayette ise şöyle denmektedir: "İki erkek kardeş vardı. Bunlardan biri öbür kardeşinden kırk gün kadar önce vefat etti. Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm)ın yanında bunlardan birincinin faziletleri zikredildi. Bunun üzerine Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "Diğeri müslüman değil miydi?"diye sordu. "Evet, müslümandı ve fena da değildi!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öldükten sonra, namazının ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namazın misali, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı suyu bol ve tatlı bir nehir gibidir. Bu (nehrin) onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz."[437]

Bu hususla ilgili olarak Ebü Ümâme (radıyallâhu anh) ise şu rivayette bulunuyor: "Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın Resülü, ben bir hadd işledim, bana cezasını ver!" dedi, Resülullah adama cevap vermedi. Adam talebini

434 Ebû Dâvud, Salât 272; Nesâî, Ezân 26.
435 Hûd, 11/114.
436 Buhâri, Mevâkît 6; Müslim, Mesâcid 282; Tirmizî, Emsâl 5; Nesâî, Salât 7; Muvatta, Sefer 91.
437 Muvatta, Kasru's-Salât 91.

tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm yine sükut buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini işitmek istiyordum. Efendimiz adama: "Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?" buyurdu. O: "Evet ey Allah'ın Resülü!" dedi. Efendimiz: "Sonra da bizimle namaz kıldın mı?" diye sordu. Adam: "Evet ey Allah'ın Resülü!" deyince, Efendimiz: "Öyleyse Allah Teâlâ hazretleri haddini -veya günahını demişti- affetti"[438] buyurdu.

Cenâb-ı Hakk'ın rızasını ümit ederek namazlarını kılanların netice itibariyle muvaffak olacaklarına ve kurtuluşa ereceklerine vurgu yapılıyor:

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ "Onlar, sırf Rablerinin rızasını kazanmak için sabreder, namazı hakkiyle ifa ederler. Kendilerine ihsan ettiğimiz rızıklardan gerek gizli gerek açık bir tarzda infak ederler ve kötülüğe iyilikle mukabele ederler. İşte onlardır dünya diyarının güzel akıbetini kazananlar."[439]

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "Onlar namazı hakkiyle ifa ederler, zekâtı verirler, ahirete de tam olarak iman ederler. İşte onlardır Rablerinden bir hidayet üzere olanlar ve işte onlardır felah bulanlar."[440]

Namazı kılanların Allah Teâla'nın engin rahmetine mazhar olacakları bildiriliyor:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ "Öyleyse ey müminler, siz namazı hakkiyle ifa etmeye devam edin, zekâtı verin, Peygambere itaat edin ki merhamete mazhar olasınız."[441]

Aynı zamanda namazın İslam'ın emirlerinden biri olduğu açıklanıyor:

438 Buhârî, Hudüd 27, Müslim, Tevbe 44, 45; Ebû Davud, Hudûd 9.

439 Ra'd, 13/22.

440 Lokmân, 31/4-5.

441 Nûr, 24/56.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ "Hem namazı tam kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber siz de namaz kılın."[442]

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "Namazı hakkiyle eda edin, zekâtı verin. Dünyada hayır olarak ne yapıp gönderirseniz, mutlaka onun mükâfatını ahirette Allah katında bulursunuz. Zira Allah işlediğiniz her şeyi görmektedir."[443]

فَإِذَا قَضَيْتُمْ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا "Namazı tamamladıktan sonra, gerek ayakta durarak, gerek oturarak ve gerek yanlarınız üzerinde uzanarak hep Allah'ı zikredin. Derken, korkudan güvene kavuştunuz mu, o vakit namazı tam erkâniyle eda edin. Çünkü namaz belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır."[444]

وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ "Bir de namazı hakkıyle ifa edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının." diye de emrolundu. Hepinizin sonunda toplanacağı yer, Onun huzurudur."[445]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ "Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki yanlarında Allah zikredilince kalbleri ürperir, kendilerine Onun ayetleri okununca bu, onların imanlarını artırır ve yalnız Rablerine güvenip dayanırlar. Namazı hakkıyle ifa edip kendilerine nasib ettiğimiz mallardan hayırlı işlerde harcarlar."[446]

طس تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ "Tâ sîn. Şunlar Kur'ân'ın ve gerçekleri açıklayan Kitabın ayetleridir. Müminler için hidayet, rehber ve müjdedir. O müminler ki namazı hakkiyle ifa eder, zekatı verir ve ahîrete kesin olarak iman ederler.[447]

442 Bakar, 2/43.
443 Bakara, 2/110.
444 Nisâ, 4/103.
445 En'âm, 6/72.
446 Enfâl, 8/2-3.
447 Neml, 27/1-3.

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ "Halbuki onlara, şirkten uzak muvahhid olarak yalnız Allaha ibadet etmeleri, namazı hakkıyle ifâ etmeleri, zekâtı vermeleri, emredilmişti. İşte sağlam, dosdoğru din budur."[448]

Namazın insanların davranışlarındaki müsbet fonksiyonuna dikkatlar çekiliyor:

اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ "Sana vahyedilen Kitabı okuyup tebliğ et, namazı hakkiyle ifa et. Muhakkak ki namaz, insanı, ahlak dışı davranışlardan, meşrû olmayan işlerden uzak tutar. Allah'ı namazla anmak, elbette en büyük fazilettir. Allah bütün işlediklerinizi bilir."[449]

وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ كَلَّا إِنَّهَا لَظَى نَزَّاعَةً لِلشَّوَى تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى وَجَمَعَ فَأَوْعَى إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُم عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ "Birbirlerine gösterildikleri halde hiçbir candan dost, dostunun hâlini sormaz. Her mücrim o günkü azaptan kurtulmak için fidye olarak: oğullarını, eşini, kardeşini, kendisine sahip çıkan sülalesini, hatta dünyada olanların tamamını verip de kurtulmak ister. Lakin ne mümkün! O cehennem alev alev yanan bir ateştir. Eli, ayağı, bütün uzuvları söküp atar. İmana sırtını dönüp haktan yüz çevireni, bir de servet toplayıp yığan ve hayırda harcamayanı o ateş kendine çağırır. Gerçekten insan cimri olarak yaratılmıştır. Başı derde düştü mü sızlanır durur. Ama servet sahibi olunca da pinti kesilir. Ancak namazlarını devamlı kılan musalliler böyle değildir."[450] (Çünkü bir insanın namaz kılması onun Allaha, Resûlüne, ahirete inanıp davranışlarını ona göre düzenlediğini gösterir.)

Namazda özellikle secdenin kibre olan bu mühim tesiri dolayısıyledir ki, kibirliler en çok namazın secdesine itiraz ederler. O süslü elbiseler içinde alınlarını Allah rızası için yere koyma zorunluluğu onların kibir

448 Beyyine, 98/5.

449 Ankebût, 29/45.

450 Meâric, 70/10-23.

damarlarına, sinirlerine pek fena dokunur. "Şüphesiz bu, (Allah'a) saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir."[451] Düşünmezler ki o süsler, o alınlar hep Allah'ın vergisidirler. Ve zamanı gelince o yağlı alınlar toza, toprağa karışacaktır. Hem o topraklar, o yerler o kadar hakaret edilmeye, devamlı olarak çiğnenmeye layık değildir. Zaman olur ki onlar için kanlar dökülür. Beşer hayatı oradan fışkırır ve onu fışkırtan Allah Teâlâ'dır. O süslere, o bedenlere emek vermiş birtakım Allah'ın kullarının da hakları geçmiştir. Şu halde o topraklara, o yerlere, toprak ve yer oldukları için değil, yaratıcısı olan Allah Teâlâ'nın büyüklük ve ululuğu adına hakkıyla secdeye kapanıp, kibirden ve bencillikten sıyrılmak ve insanlar ile kardeşçe geçinmek için onların topluluklarına karışmanın pek kudsî bir görev olduğunu unutmamak gerekir. Namaz o kibir ve gururu kırarken, aynı zamanda insanın ruhî hürriyetine öyle bir yükselme verir ki bu yükselme en görkemli kralların huzurundaki saygı duruşundan çok yüksektir. Bunun için namaz mü'minin bir mi'racıdır. Yani onu beşerî olmanın sertliğinden, tek olan Allah'a ait arşa çıkartan bir merdivendir. Namazda bütün bir beşer hayatının şekli ve dereceleri dürülmüştür. Allah'ın huzurunda bulunmak, hazırlanmak, düşünmek, istemek, defalarca kalkmak, bükülmek, düşmek, rahat edip oturmak nihayet selam ve selametle işini bitirmek, insanı, bütün hayatın kademelerinden geçirterek, varlığın sırlarını, dünya ve ahireti düşündürerek Cenab-ı Allah'a kavuşturur ve büyük bir iman ve sevap ile yine âleme döndürür.[452]

Bir dua faaliyeti olarak namaz, evrendeki tesbih faaliyetine şuurlu bir katılımdır. Gerçekten de namaz, İbn Arabi'nin de işaret ettiği gibi, "yatay, dikey ve kırık üç hareket şeklini birleştiren esrarlı bir ibadet biçimidir. O, varlığın Allah'ı anışının en tipik göstergesidir." Her varlık fıtrî tesbih ve ibadetini kıyam, rukû, secde hallerinden yalnız biriyle yapar. İnsansa bu üç hali namazda birleştirerek komple bir ibadet sergiler. Kısacası bir dua faaliyeti olarak namaz, Müslüman toplumun tüm fertlerine engin ruh ve sonsuzluk âleminde yol alma şansı veren esrarlı bir şekle sahiptir.[453]

---

451 Bakara, 2/45.

452 Elmalılı, a.g.e, 1/177.

453 Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'ân'ın Temel Kavramları, Yeni Boyut, İst. 1997, s.456.

Salat ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygambere karşı yapmamız gerekli bir görev olarak da karşımıza çıkmaktadır:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا "Muhakkak ki Allah ve melekleri, Peygambere hep salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salat edin ve tam bir içtenlikle selam verin."[454]

Bu âyet, Hz. Peygambere salavât getirmenin farz olduğunu göstermektedir.[455] Ayet-i kerîmenin bu sîga ile gelmesi, Resûlullâh'a salavâtın sürekli yenileneceğini ve devamlı tekrar edileceğini belirtmektedir. Ayetteki "salavât getirirler" ifadesi devamlılığa işâret etmektedir.[456]

Hz. Peygamber'e salat ve selam getirmenin önemini vurgulayan pek çok hadis rivâyet edilmiştir. Bu cümleden olarak Resûlullah: "Yanında adım zikrolunup da bana salavât getirmeyen kimsenin burnu sürtülsün."[457] buyurmuşlardır. *"Burnu sürtülsün"* ifadesi, bunu yerine getirmeyen kişinin böyle olacağını haber verme anlamına gelebileceği gibi, Hz. Peygamberin bu kişilere bir bedduası anlamına da gelebilir. Her iki durum da son derece tehlikelidir. Zira bu bir ihbarsa, zaten böyle bir durum olacaktır demektir. Şayet bir beddua ise, Peygamberin duası Cenâb-ı Hakk tarafından reddedilmeyeceğine göre, yine olacaktır demektir. Diğer bir rivâyette: "Allah benim için iki melek görevlendirmiştir. Ben bir müslümanın yanında anıldım da bana salavât getirdi mi, mutlaka o iki melek ona: "Allah seni bağışlasın" derler. Allah Teâlâ ve diğer melekleri de o iki meleğe cevap olarak: "Amîn" derler. Bir müslümanın yanında adım zikrolunduğunda da bana salavât getirmedi mi, mutlaka o iki melek: "Allah seni bağışlamasın." der. Yüce Allah ve öteki melekler de o iki meleğe cevaben: "Amîn" derler."[458] buyurmuşlardır.

---

454 Ahzâb, 33/56.

455 Cessâs, a.g.e, 5/243; İbnü'1-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, 3/623; Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut 1985, 14/232-233; Sâbûnî, M. Ali, Revâiu 'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân, Dersaadet Kitabevi, İst.ts. 2/366; Elmalılı, Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili, Feza Gazetecilik A.Ş, ts; 6/333.

456 Sâbûnî, a.g.e, 2/367.

457 Tirmizî. Daavât 110; Ahmed b. Hanbel, 2/254.

458 Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebûbekr, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, Dâru'r-Reyyân, Kâhire 1987, 10/164-166; Kurtubî, a.g.e, 14/233; İbn Kesîr, a.g.e, 6/465-466.

Konuyla ilgili diğer bir hadislerinde de şöyle der: “Kim bana bir defa salat getirirse, Allah da ona on salat getirir ve on günahını affeder; on derece yükseltir.”[459] Hadisin devamında: Bir gün Resûlullâh sevinçli olarak geldi. Kendisine: “Sizi sevinçli görüyoruz!” denilince, şöyle buyurmuşlardır: “Bana melek geldi ve şu müjdeyi verdi: “Ey Muhammed! Rabb’in diyor ki: “Sana salat eden herkese benim on rahmette bulunmam, selam eden herkese de benim on selam etmem sana (ikram olarak) yetmez mi?”[460] “Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavât edendir.”[461] “Gerçek cimri, yanında anıldığım halde bana salavat etmeyendir.”[462] “Yeryüzünde Allah’ın seyyah melekleri vardır. Onlar ümmetimin selamını (anında) bana ulaştırırlar.”[463]

Resûlullâh için getirdiğimiz salavât, Allah Teâlâ’nın, elçisinin kendi katındaki değerini artırması içîn bir duâ niteliği taşımaktadır. Bununla biz de Allah Teâlâ’ya yakınlaşmaya çalışırız. Şu var ki, biz hangi şeyin onun makamını daha fazla yükselteceğini bilemeyiz. Bu husus yalnızca Yüce Allâh’ın bilgisi dahilindedir. İşte bu aczimiz sebebiyledir ki, biz, Yüce Allah’tan bu şerefli Nebî’ye, bu büyük Resûl’e salât etmesini ve onun kendi katındaki değerini, fazîletini ve yakınlığını artırmasını duâlarımızla talep ederiz.

Resûlullâh’a yapılan salât, onun aslında salâta olan ihtiyacından dolayı değildir. Aksi halde, peygambere Allah salât-selâm edince, meleklerin de salâtına ihtiyaç kalmazdı. Bu, ancak ona duyulan saygıyı ifade etmek içindir. Nitekim Yüce Yaratıcı da, kendisinin aslâ ihtiyacı olmadığı halde bize, kendini anmamızı farz kılmıştır. Bu, ancak Cenâb-ı Hakk’ın bize bundan dolayı mükâfat vermesi, bize şefkat ve merhamet göstermesi ve bizlerden Hz. Peygamber’e saygımızı ortaya koymamız içindir.[464] İşte bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber de: “Kim bana tek bir defa salât-u selâm getirirse, Allâh da ona on defa salât eder.”[465] buyurmuşlardır.

459 Nesâî Sehv 55.
460 Nesâî Sehv 55.
461 Tirmizî Salât 357.
462 Tirmizî Daavât 110.
463 Nesâî Sehv 46.
464 Râzî, a.g.e, 25/196.
465 Ebû Dâvûd, Vitr 26; Dârimî, Rikâk 58; Ahmed b. Hanbel, 2/172, 187; 3/102, 261.

Allah Teâlâ, Peygamberini, ümmetinin kendisine getirmiş olduğu salât-u selâmın minneti altında bırakmamıştır. Çünkü buna bedel, Peygamber'in de ümmetine salâtta bulunmasını emrederek, mukâbele etmesini sağlamıştır:[466] Nitekim bu husus Kur'ân-ı Kerîm'in âyetiyle beyan edilmiştir:

وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ "..Onlara duâ et. Çünkü senin salâtın (duân), onların kalplerini yatıştırır."[467]

Yukarıda geçtiği üzere 'salavat'ın bir manası, rahmettir. Rahmet duası olan salavat ise, Rahmeten-lil-Âlemîn'in vusûlüne vesiledir. Öyle ise salavatı kendimiz için Âlemlere rahmet Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ulaşmaya bir vesile yapmalı ve o Zâtı da rahmet-i Rahman'a nâil olmaya vesile kılmalıyız.

Teşehhüdde Hz. Peygambere bütün mahlukatın salavat ve selamlarını kendi hesabına Yüce Rabb'imize hediye edip, Resul-i Ekrem'e selâm etmekle, ona karşı olan bağlılığımızı yenilemiş ve aynı zaman da onun bize olan emirlerine itaatımızı izhar etmiş oluyoruz. Yine asr-ı saâdetten günümüze kadar bütün ümmetin salâtları, Resûlullâh'ın duasına devamlı surette bir âmîn demektir ve bir umumî iştiraktir. Hattâ ona getirilen her bir salavat dahi, onun duasına birer âmîndir ve ümmetinin her bir ferdinin, namazlarında ona salât ve selâm getirmeleri, onun ebedi saâdet hususundaki duasına gayet kuvvetli ve umumî bir âmîndir. Yani bir yönüyle Hz. Peygamber dua ediyor, diğer insanlar da bu duaya âmîn diyorlar. Bu da, onun duasının ne derece makbul olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber'e getirilen salat selamda, ümmetinin ona karşı bir teşekkür borcunu yerine getirmesi anlamı da vardır. Zira ümmetine karşı son derece düşkün olan ve onlara dünya-ukbâ saâdetinin yolunu gösteren biri olmanın ötesinde Zât'a karşı bir cümlelik salât-u selam çok görülmemelidir.

Netice itibariyle İslam dininde namaz çok önemlidir. Kur'ân'da, inanmaya ait meselelerin hemen arkasından namazdan bahsedilir. Namaz, za-

466 Râzî, a.g.e, 25/196.
467 Tevbe 9/103.

tında potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm, "Beni hatırlamak için namaz kıl." ayetiyle bu gerçeğe işaret eder. Evet, zikir ile namaz arasında sıkı bir münasebet vardır. Namaz, insanda gerçek manada bir Allah'a dönüş duygusu meydana getirir. Namazda, ruhun, kalbin ve aklın büyük bir huzuru vardır. Hem böylesine önemli bir ibadet o kadar ağır bir iş de değildir. Namaz, Yüce Yaratıcı tarafından her yirmidört saatte tayin edilen vakitlerde kendi manevî huzuruna yapılan bir davettir. Ve davetle, kul ile Allah arasında ulvî bir bağ kurulur.

Namaz, aynı zamanda mü'minler için bir araya gelip birbirleriyle buluşma vesilesidir. Vakit mefhumuna dikkat edilen bir ibadet olması dolayısıyla insanları nizam ve intizama alıştırır. Sadece Rabbinin karşısında ibadet eden mü'mine gerçek hürriyeti bahşeder. Her kesimden insanın aynı mekanda ve aynı safta buluşmasıyla eşitliğin en ideal anlamda gerçekleşmesine vesile olur.

قُرْآنَ الْفَجْرِ Bu cümle sabah namazına işaret etmektedir. Fecir kelimesinin Kur'ân kelimesiyle yan yana zikredilmesinde, sabah namazının kıraatının uzunluğuna da bir teşvik söz konusudur. Ayrıca yine bununla namazın ancak Kur'ân'la olabileceğine de işaret vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de namaz ibadeti mücmel olarak zikredilmiş, Kur'ân'ın müfessiri ve tebliğcisi Hz. Peygamber (s.a.s.) de davranış ve sözleriyle onun tam vakitlerini, rekatlarını, kılınış şeklini, bozan ve bozmayanlarını göstermiştir.

إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا Sabah namazının şahitli olmasının anlamı, o vakit çok önemli olduğundan, melekler de orada bulunurlar demektir. Meleklerin bütün namaz ve amellleri gözetlediği halde, fecir vaktindeki gözetlemelerinin özellikle zikredilmesi, sabah namazına verilen özel önemi gösterir. Bu nedenle Allah Resûlü (s.a.s.) sabah namazlarında Kur'ân'dan çok uzun bölümler okurdu. Ashap da bu sünneti devam ettirmiştir. Allah Resûlünden (s.a.s.) gelen bir rivayete göre de gece-gündüz melekleri bu vakitte birlikte bulunmaktadırlar:

"Gece ve gündüz bir kısım melekler nöbetleşe aranızda bulunurlar. Bunlar sabah namazı ile ikindi namazında toplanırlar. Sonra sizi geceleyin takip eden melekler (hesabınızı vermek üzere huzur-u İlahiye) yükselir.

Sizi çok iyi bilen Allah, bu meleklere sorar: "Kullarımı nasıl bıraktınız?" Melekler: "Biz onların yanına vardığımızda namaz kılıyorlardı, onları terkettiğimizde yine namaz kılıyorlardı" derler.[468] Aynı zamanda bu ifadede namazın cemaatle kılınmasına teşvik de vardır.

Fecir Vaktinin Önemi

Meşhur Kur'ân müfessiri Fahruddin Râzi de fecir vaktinin önemiyle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar: "İnsan sabah namazını, vaktin başlangıcında kıldığında, çevresindeki zifiri karanlık hâlâ devam etmektedir. Namaz sırasındaki kıraat uzadığında, zifiri karanlık ağır ağır aydınlığa dönüşmeye başlar. Karanlık, yokluk ve ölümü, aydınlık da varlığı ve hayatı anımsatır. Bu haliyle insan, uykusundan uyandığında ölümden hayata, yokluktan varlık sahnesine geçmiş olur. Bu haldeyken namaz esnasında bütün bir evrenin karanlıktan aydınlığa, ölümden hayata, hareketsizlikten canlılığa ve yokluktan varlık sahnesine geçtiğini seyretmiş olur. Bu durum, insanın Sonsuz Kudretin kainatı mükemmel bir şekilde yaratıp düzene koyduğuna şahit olduğu harikulâde bir haldir. Akıllar böyle bir tecrübenin nuruyla aydınlanır, akıl ve ruhun önünde yüce âlemlerin keşif kapıları açılır. Organların amelleri olan namaz, bu yüce keşiflerle meşhud (görülen) bir hal alır. Sabahın bu ilk ışıklarıyla insanın kalbinde bir rahatlık ve ferahlık meydana gelir."[469]

Bu her iki zaman diliminin kendilerine özgü özellikleri vardır. Bu iki zaman dilimi, gündüzün gelişi, gecenin gelişi ile gece ve gündüzün gidişidir. İşte bu vakitler, insanın ruhunu derinden etkiler. Güneşin doğup karanlığın kaybolmasında olduğu gibi, gecenin başlaması ve her tarafın kararmasıyla da kalpleri haşyet çepeçevre kuşatır. Her iki vakit de öteden beri hassas bir şekilde devam eden kainatın hassas sırlarının düşünülüp tefekkür edileceği anlardır. Kur'ân'ın fecir vaktinde okunmasında ise, namazda olduğu gibi duygularda fevkalâde bir tesir meydana getirdiği müşahede edilir. O zaman ayrı bir huzur, sükûn ve letafet hissedilir. O anda

468 Buhari, Mevakitu's-Salat 16, Bed'ü'l-Halk 6, Tevhid 23, 33; Müslim, Mesacid 210; Muvatta, Kâsru's-Salat 82.

469 Râzî, a.g.e, 21/24.

okunan Kur'ân, aydınlığın zuhuru, hareket nabzının atışı ve hayatın nefes alışıdır.[470]

Allah Resûlü de, hücumlarını hep fecir vakti yapardı. Fecir vakti, namazlarıyla, ezanlarıyla, o yer ahalisinin düşüncesini ortaya çıkarır ve fecir vakti, bâd-ı tecellinin estiği zamanlardır. İbrahim Hakkı Hazretleri de bunu şöyle terennüm eder:

Seherlerde eser bâd-ı tecellî
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde
İnâyethah zidergâh-ı İlâhi
Seherdir ehl-i zenbin tevbegâhı,
Uyan ey kalbim vakt-i fecirde,
Begün tevbe, becû gufran, zidergâh-ı İlâhî.

Konuyla ilgili Farsça bir yakarışta da şöyle denmektedir: Seher vakti, haşir meydanını andırır. Her şey uyanmış gelmiş, tesbih ediyorlar. Ey Nefsim! Ne zamana kadar gaflet uykusu içinde böyle sersem kalacaksın? Ömrünün ikindi vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Her canlıdan ayrılıyorsun. Ney gibi inlemek için niyaz ve namaza gayret et. De ki: "Yâ Rab! Pişmanım; mahcubum, utanıyorum. Sayısız günahlardan dolayı perişanım. Zelîlim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, âcizim, hem ihtiyarım, hem iradesizim. Aman diliyorum.. Yardım istiyorum Senin dergahından ey Allahım!"[471]

79. ÂYET:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

"Sana mahsus bir namaz olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur'ân oku, teheccüd namazı kıl. Böylece Rabbinin seni Makam-ı Mahmûda eriştireceğini umabilirsin."

تَهَجَّدْ Uykuyu namaz için terketmek, namaz için uykudan uyanmak.

نَافِلَةً لَكَ Asıl olana ilave edilen, onun üzerine fazla olan şey demektir.

470 Kutup, a.g.e, 9/367.

471 Nursî, Sözler, 18. Söz !. Makam.

Resûlullah'a has olan hususlardan biri de, Teheccüd namazıdır. "Teheccüd", kelime anlamı itibariyle uyanmak, uykuyu terketmek demektir.[472] Geceleyin bir miktar uyku uyuduktan sonra kalkıp kılındığı için böyle isimlendirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) beş vakit namaza ilave olarak bir de bu namazı kılardı. Ve bu namaz ümmete değil, sadece Resûlullah'a farzdır. Âyetten de açıkça anlaşıldığı üzere Cenab-ı Hakk elçisine, ona has bir namaz olarak "teheccüd"ü kılmasını emretmiştir. Âyette geçen نَافِلَةً لَكَ ifadesi, asıl olana ilave edilen, onun üzerinde fazla olan, farz olana eklenen şey[473] anlamına gelmektedir.

Teheccüd namazının Hz.Peygambere farz olup-olmamasıyla ilgili iki farklı görüş vardır. Bazı âlimler bu namazın başlangıçta Resûlullah'a (s.a.s.) farz olduğunu, ancak daha sonra farziyyetinin kaldırılarak, bir nâfile olarak kaldığını söylemektedirler. Diğer bir kısım âlimler de bu farziyyetin onun hayatı boyu devam ettiğini söylemişlerdir. Bunlara göre âyetteki:نَافِلَةً لَكَ "sırf senin için nâfile olarak" ifadesinin anlamı: "O namaz, diğer beş vakit namaza ilave olarak sadece sana farz kılındı. Binâenaleyh sen, bu namaz ile, ümmetine temayüz ettin" şeklinde olur. Bu görüşü şu şekilde desteklemek de mümkündür: Âyetteki وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ "gecenin bir kısmında kalkıp teheccüd namazı kıl." ifadesi emir kipiyle gelmiştir. Bu da farziyyeti ifade eder. Dolayısıyla bu namazın Hz. Peygambere (s.a.s.) farz olması gerekir.[474]

Âyette bu ibadetin Resûlullah'a (s.a.s.) farziyyeti bildirilirken نَافِلَةً لَكَ ifadesinin kullanılmasındaki incelikle ilgili olarak, şu güzel nükte de kayda değer: Cenab-ı Hakk, Resûlullah'ın (s.a.s.) geçmiş-gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır. Binaenaleyh onun, farzların dışında yaptığı her ibadetinin, günahlarının affedilmesinde herhangi bir etkisi yoktur. Onun ibadetlerinin etkisi, derecelerinin artmasında ve mükafaatının çoğalmasındadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu ibadetlerinden maksadı, fazla mükafat almadır. İşte bundan dolayı, onun fazladan yaptığı ibadetlere "nâfile" denilmiştir. Ancak ümmeti böyle değildir. Zira onların affedilme-

472 Râgıb, a.g.e; s. 536.

473 Râgıb, a.g.e; s.503.

474 Râzî, *Tefsîr*, 21/25-26.

si gereken günahları vardır. Bu günahların affedilmesi için, böyle nâfile ibadetler yapmaya muhtaçtırlar.[475] İster nâfile, ister farz olsun, Resûlullah (s.a.s.) bu ibadeti yapmış, ümmeti de bir sünnet olarak bu ibadete devam etmişlerdir.

Makam-ı Mahmûd

"Makâm-ı Mahmûd", yüce bir makamdır ki, orada bütün insanlar, Resûlullâh'ın şefâatıyla acele hesapları görülüp, çok uzun bir beklemeden kurtulup, ebedî rahata kavuştuklarından, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) şükranlarını arzederler. Bazıları da "Makâm-ı Mahmûd"u, kısaca makâm-ı şefâat diye tarif etmişlerdir.[476] Müfessirlerin, عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا "Böylece Rabb'inin seni Makam-ı Mahmûda eriştireceğini umabilirsin." (İsrâ, 17/79) âyetinde geçen "Makâm-ı Mahmûd"dan kasdedilen şeyin, şefâat makamı olduğu hakkında ittifakları vardır.[477]

Nitekim Resûlullah (s.a.s.) bu âyetle ilgili olarak: "Bu, üzerinde, ümmetime şefâat edeceğim bir makamdır."[478] buyurmuşlardır. Âyetin lafzı da bu anlamı ihsas ettirmektedir. Zîra insan, ancak başkası kendisini medh-ü senâ ettiği zaman, övülmüş olur. Hamd ise ancak bir iyiliğe karşı yapılır. Binâenaleyh âyette geçen "Makâm-ı Mahmûd"un, kendisinde, Hz.Peygamberin, bazı kimselere iyilikte bulunup, o insanların bu iyilikten ötürü, onu medhettikleri bir makam olması gerekir. Bu iyiliğin, Resûlullâh'ın, dini tebliği ve onu öğretmesi olduğu düşünülemez. Çünkü bu, zaten mevcuttur. O zaman âyette geçen: "Böylece Rabb'inin seni Makam-ı Mahmûda eriştireceğini umabilirsin." ifadesi bir ümit vermedir. Halbuki kişiyi, zaten kendisinde mevcut bulunan bir şey va'dederek, onda arzu uyandırmak mümkün değildir. Binâenaleyh, kendisinden ötürü teşekkür edilecek bu iyiliğin, insanlara bilahare ulaşacak bir iyilik olması gerekir. Bu ise, Resûlullâh'ın, Yüce Allâh'ın huzurunda ümmetine şefaatçi olmasıdır.[479]

---

475 Râzî, *Tefsîr*, 21/26.

476 İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 1/437; Tâhir b. Âşûr, a.g.e, 15/185; Tabâtabâî, a.g.e, 13/172.

477 Taberî, *Tefsîr*, 15/179; Râzî, *Tefsîr*, 21/26; İbn Kesîr, Tefsîr, 5/101; Zuhaylî, Tefsîr, 15/146-147.

478 Ahmed b. Hanbel, 2/441, 528.

479 Râzî, Tefsîr, 21/26.

Hz.Peygamberin (s.a.s.) şefâatıyla ilgili olarak, hadis kitaplarında pekçok hadis vardır. Bunlardan sâdece birisini aktarmakla iktifa edeceğiz. Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdular: "Kıyamet günü insanlar, cemaatler halinde olacaklar. Her ümmet kendi peygamberini takip edip: "Ey falan! Bize şefâat et, ey falan! Bize şefâat et! diyecekler. Sonunda şefâat etme işi bana kalacak. İşte "Makâm-ı Mahmûd" budur.[480] Şefâat meselesi tartışmalı bir konu olup, bazı kimseler Kur'ân-ı Kerim'deki bazı âyetlere bakarak, bunun olamayacağını söylemişlerdir. Ancak büyük bir çoğunluk, şefâatın hak olduğunu ve özellikle de Resûlullâh'ın (s.a.s.) şefâatının ümmeti hakkında gerçekleşeceği konusunda ittifak halindedirler.[481]

Nitekim Buhari ve Müslim'in ittifakla bildirdikleri şu hadiste de Resûlullâh'ın (s.a.s.) kıyamet günündeki şefaatı geniş bir şekilde haber verilmektedir. Ebu Hureyre'den aktarılan rivayet şöyledir:

"Biz bir davette Resûlullah ile beraberdik. Ona sofrada hayvanın ön budu(n dan bir parça) ikram edildi. Bud hoşuna giderdi. Ondan bir parça ısırdı ve:

"Ben Kıyamet günü âdemoğlunun efendisiyim! Acaba bunun neden olduğunu biliyor musunuz? (Açıklayayım:) Allah o gün, öncekileri ve sonrakileri tek bir düzlükte toplar. Bakan onlara bakar, çağıran onları işitir. Güneş onlara yaklaşır. Gam ve sıkıntı, insanların tahammül edemeyecekleri ve tâkat getiremeyecekleri dereceye ulaşır. Öyle ki insanlar:

"İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musunuz, sizlere şefaat edecek birini görmüyor musunuz?" demeye başlarlar. Birbirlerine:

"Babanız Âdem var!" derler ve ona gelerek: "Ey Âdem! Sen insanların babasısın. Allah seni kendi eliyle yarattı, kendi ruhundan sana üfledi. (Bütün isimleri sana öğretti). Meleklerine senin önünde secde ettirdi. Seni cennete yerleştirdi. (Allah katında itibarın, makamın var.) Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın? Bizim şu halimizi, başımıza şu geleni görmüyor musun?" derler. Âdem aleyhisselâm da:

---

480 Buhârî, Tefsîr-u sûre (17) 11.

481 Şefâatın leh ve aleyhindeki deliller için bkz: Yiğit Yılmaz, Ergene Mehmet, Çağdaşlık mı? İnhiraf mı? s. 77-119.

"Bugün Rabbim çok öfkelidir, daha önce bu kadar öfkelenmedi. Bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen şefaate benim yüzüm yok, çünkü, Cennet'te iken, Allah) beni o ağaca yaklaşmaktan yasaklamıştı. Ben bu yasağa uymadım. (Ben cennette iken işlediğim günah sebebiyle cennetten çıkarıldım. Bugün günahlarım affedilirse bu bana yeter). Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin, Nûh aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar Nûh aleyhisselam'a gelecekler:

"Ey Nuh! Sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilkisin. Allah seni çok şükreden bir kul (abden şekûrâ) diye isimlendirdi. İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun? Başımıza gelenleri görmüyor musun? Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın?" diyecekler. Nuh aleyhisselâm da şöyle diyecek:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce hiç bu kadar öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek! Benim bir dua hakkım vardı. Ben onu kavmimin aleyhine (beddua olarak) yaptım. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. İbrahim aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar İbrahim aleyhisselam'a gelecekler:

"Ey İbrahim! Sen Allah'ın peygamberi ve yeryüzündekiler içinde yegane dostusun, bize Rabbin katında şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?" diyecekler. İbrahim (a.s.) onlara:

"Rabbim bugün çok öfkeli. Bundan önce bu kadar öfkelenmemişti, bundan sonra da bu kadar öfkelenmeyecek. (Şefaat etmeye kendimde yüz de bulamıyorum. Çünkü ben) üç kere yalan söyledim!" deyip, bu yalanlarını birer birer sayacak. Sonra sözlerine şöyle devam edecek:

"Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Musa aleyhisselam'a gidin!" İnsanlar, Hz. Musa aleyhisselam'a gelecekler ve:

"Ey Musa! Sen Allah'ın peygamberisin. Allah seni, risaletiyle ve hususi kelamıyla insanlardan üstün kıldı. Bize Allah nezdinde şefaatte bulun! İçinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Hz. Musa da:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce böylesine öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen Rabbim katında şefaate yüzüm de yok. Çünkü) ben, öldürülmesi ile emrolunmadığım bir cana kıydım. (...Bugün ben mağfirete mazhar olursam bu bana yeterlidir.)

Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Hz. İsa aleyhisselâm'a gidin!" diyecek. İnsanlar Hz. İsa'ya gelecekler ve:

"Ey İsa, sen Allah'ın Peygamberisin ve Meryem'e attığı bir kelamısın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik sen beşikte iken insanlara konuşmuştun. Rabbin katında bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?" diyecekler! Hz. İsa (a.s.) da:

"Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce bu kadar öfkelenmedi, bundan böyle de hiç bu kadar öfkelenmeyecek!" diyecek. -Hz. İsa şahsıyla ilgili bir günah zikretmeksizin- (Bir başka rivayette:) "(Beni, Allah'tan ayrı bir ilah edindiler. Bugün bana mağfiret edilirse bu bana yeter!") Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Muhammed AS'a gidin!" diyecek. İnsanlar Muhammed (a.s.)'a gelecekler, -bir diğer rivayette: "Bana gelirler!" denmiştir- ve:

"Ey Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin, bütün peygamberlerin sonuncususun. Allah seni geçmiş-gelecek bütün günahlarını mağfiret buyurdu. Bize Rabbin nezdinde şefaatte bulun. Şu içinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Bunun üzerine ben Arş'ın altına gideceğim. Rabbim için secdeye kapanacağım. Derken Allah, benden önce hiç kimseye açmadığı medh u senâları benim için açacak (Ben onlarla Rabbime medh u senâlarda bulunacağım). Sonra:

"Ey Muhammed başını kaldır ve iste! (İstediğin) sana verilecek! Şefaat talep et! Şefaatin yerine getirilecek!" denilecek. Ben de başımı kaldıracağım ve: "Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim!" diyeceğim. Bunun üzerine:

"Ey Muhammed! Ümmetinden, üzerinde hesap olmayanları cennet kapılarından sağdaki kapıdan içeri al! Esasen onlar diğer kapılarda da insanlara ortaktırlar!" denilecek."

Resûlullah sonra şöyle buyurdular:

"Nefsim kudret elinde olan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun. Cennet kapısının kanatlarından iki kanadının arasındaki mesâfe Mekke ile Hacer arasındaki veya Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır."[482]

---

482 Buhari, Enbiya 3, 8, Tefsir, Beni İsrail 5; Müslim, İman 327; Tirmizi, Kıyamet 11.

80. ÂYET:

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ
وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا

"De ki: "Ya Rabbi, gireceğim yere dürüst olarak girmemi, çıkacağım yerden de dürüst olarak çıkmamı nasib et ve Kendi katından beni destekleyecek kuvvetli bir delil ver bana."

سُلْطَانًا Hüccet, delil, beyyine.

نَصِيرًا Yardımcı.

Önceki âyette teheccüd namazı bildirilmişti. Bu âyette de bir anlamda kılınacak teheccüd namazında yapılacak ideal duaya işaret edilmektedir: "Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla ve çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Yani herhangi bir işe veya herhangi bir yere koyarken tam dürüstlükle kabul olunan ve razı olunan bir şekilde koy ve herhangi bir işe veya bir yere çıkarırken de yine tam bir dürüstlük ile kabul olunan ve razı olunan, övülen bir şekilde çıkar. Bundan dolayı emrettiğin kulluk vazifelerinin girişinde, çıkışında, yüklediğin peygamberlik görevinin yerine getirilmesinde ve tamamlanmasında doğruluk ve dürüstlükle başarı ihsan edip ahiretin girişi olan mezara koyduğunda dürüstlükle koy ve çıkarıp öldükten sonra diriltttiğinde de dürüstlükle dirilterek gönder ve tarafından bana, kâfirleri, mağlup edecek kudretli bir yardımcı ver. Bana gizli kahredici bir delil, mağlup edici bir kudret tahsis et ki, onun saltanatı karşısında kâfirler mağlub ve kahredilmiş, iman edenler üstün gelmiş ve zafer kazanmış olsun.[483]

Âyette geçen girilecek ve çıkılacak yerden maksadın neresi olduğuyla ilgili farklı yorumlar vardır. Bunlar şunlar olabilir: 1. Medine'ye girip oradan yeniden Mekke'ye girmede. 2. Namaza sıdk girişiyle girdir, namazdan sıdk, zikir, ihlas ve şükrün edasıyla çıkar. 3. Dinin emirlerini yerine getirmede, onların gereklerini ifada ve üzerimdeki vazifeleri tam yerine getirmede. 4. Beni içine sokacağın herşeye, kullukta sâdık ve marifetine dalmış olarak sok, yine içinden çıkaracağın her şeyden de sadık olarak çıkar. 5. beni kabre doğru bir girişle girdir, sadık bir çıkışla çıkar.

---

483 Elmalı, a.g.e, 5/317.

وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا cümlesinde gerek Resûlullâh'a (s.a.s.) gerekse mü'minlere yine duada isteyecekleri husus bildiriliyor. Her devirde mü'minler çeşitli sıkıntılar yaşabilir, işkencelere maruz kalabilirler. Yahut yaptıkları mücadelelerde kuvvetli hasımlarla karşılaşabilirler. Ancak hiçbir zaman korkmaz, endişe etmez ve ümitsiz olmazlar. Zira onlara yardım eden ve destekleyen alemlerin Rabbi vardır. İşte bu dua cümlesinde bu durum aynı zamanda bir müjde olarak bildirilmektedir. Yani kafirleri mağlup edecek kuvvetli bir yardımcı ver, İslam'ı galip kıl, onu her şeyin üstünde yap ve neticede zafere ulaştır, düşmanlara bu noktalarda fırsat verme. Nitekim bunların hepsini de Cenâb-ı Hakk Yüce Peygamberine nasip etmiştir. Yani vadini tamamlamış, duasını kabul buyurmuş, onu düşmanlardan korumuştur. وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ "..Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır.." (Mâide, 5/67) âyeti bunu göstermektedir. Aynı zamanda İslam bütün bir âleme yayılarak son din olduğunu kabul ettirmiş: "O'dur ki Resulünü, bütün dinlere üstün kılmak için hidâyetle ve hak dini ile gönderdi. Müşrikler isterse hoşlanmasınlar!" (Tevbe, 9/33), aynı zamanda mü'minlere devlet ve mülk vereceği sözü verilmiştir: "Kim Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse bilsin ki, bunların teşkil ettiği Allah tarafı, mutlaka galip gelecektir." (Mâide, 5/56), Allah içinizden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hakim kıldığı gibi kendilerini de hakim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir. Çünkü onlar, yalnız Bana ibadet edip hiçbir şeyi Bana şerik yapmazlar. Artık bundan sonra kim küfrana saparsa, işte onlar yoldan çıkıp Allah'a karşı gelmiş olurlar." (Nûr, 24/55).

81. ÂYET:

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

"De ki: "Hak geldi, batıl yıkılıp gitti. Çünkü batıl, yok olmaya mahkûmdur."

الْحَقُّ İslam, Kur'ân, din, tevhid, Allah'a kulluk anlamlarına gelir.

زَهَقَ Gitti, yok oldu, silindi, geçersiz oldu.

الْبَاطِلُ Allah'a ortak koşmak, putlara tapmak, şeytan, yalan, küfür, put, zulüm, kısaca, hakkın karşıtı her şey.

HAK HER ZAMAN ÜSTÜNDÜR

Cenâb-ı Hakk peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.s.) müşriklere artık hakkın geldiğini haber vermesini istemektedir. Hak ise, Allah rızasının ve O'na itaatın olduğu her davranıştır.[484] Nitekim Mekke'nin fethi esnasında Ka'be'nin çevresinde 360 put vardı. Resûlullah (s.a.s.) elindeki değnekle onlara dürtüyor, "Hak geldi, bâtıl zâil oldu" diyor, bunun üzerine putlar da yüz üstü yere seriliyorlardı.[485]

Hiçbir zaman hakkın karşısında bâtılın ayakta durması, süreklilik arzetmesi mümkün değildir. Belli bir süre kötülükler, zulümler, haksızlıklar ve şirk insanlar arasında varlığını devam ettirse de, bu onun sürekliliğini göstermez. Bu anlamda bâtıl âniden şişip kabaran köpük gibidir. Nitekim Yüce yaratıcı da bâtılın uzun ömürlü olamayacağını, dolayısıyla inanan insanların asla batılın sürekli olacağı şeklindeki bir karamsarlığa kapılmamalarını şu beyanlarıyla bildirmektedir:

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ

"Hayır! Biz gerçeği söyler, gerçeği yaparız! Hakkı batılın tepesine indiririz de beynini parçalar, bir anda canı çıkar o batılın! Allah hakkındaki böyle boş düşüncelerinizden ötürü yuh aklınıza, yazıklar olsun size!" (Enbiya, 21/18)

إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا "Muhakkak batıl, yokolmaya mahkûmdur." Batılın yok olması pekiştirici ifadeyle belirtilmektedir ve bu husus Allah katında kesin bir gerçektir. İlk bakışta batılın bir sağlamlığı ve gücü olduğu tahmin edilse de, aslında batıl şişer, kabarır, sonra da patlayıp sönüverir. Çünkü batıl asılsızdır, bir gerçeğe dayanmaz. Bu nedenle göz boyamaya çalışır, kendisini ulu, büyük, kocaman ve sağlam olarak gösterir. Çok cansız ve

484 Taberî, a.g.e, İsrâ Sûresi 81. âyetin tefsirinde.

485 Taberî, a.g.e, aynı yer.

zayıftır. Hemencecik kırılır, bozulur yokolur. Kupkuru ot alevi gibidir. Birden göklere yükselir. Sonra hemen sönüverir. Kül olur gider. Halbuki alevin kor haline geleni ısıtır, fayda verir ve kalıcıdır. Batıl, suyun üzerindeki köpük gibidir. Yokolur gider. Su ise kalıcıdır. Çünkü batıl, kendi içinde kalıcılığın unsurlarını taşımaz. Sınırlı olan hayatını dış dayanaklardan ve tabii olmayan desteklerden alır. Bu dayanaklar sarsıldığında, bu destekler de çekildiğinde yıkılır, yokolur gider. Hakka gerçeğe gelince, varlığının unsurları kendinden kaynaklanır. Bazan Hak, insanın gayri meşru arzu ve isteklerine, şartlara ve güce karşı koyar... Yalnız O'nun sağlamlığı ve güveni sonuçta onu zafere götürür. Onu kalıcı kılar. Çünkü Hak, Allah katındandır. Allah "Hakkı" kendisinin isimlerinden biri kılmıştır. Allah ise diri ve kalıcıdır. Yokolacak değildir. Batılın ardında şeytan vardır. Onun ardında güç vardır, yalnız Allah'ın verdiği söz daha doğrudur. Allah'ın kuvveti daha güçlüdür. İmanın tadını tadan her mü'min, aynı zamanda verilen sözün ve yapılan antlaşmanın da lezzetine varmıştır. Allah'dan daha fazla antlaşmasına bağlı kim olabilir? Kim Allah'dan daha doğru sözlü olabilir?[486]

82. ÂYET:

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ
وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

"Biz Kur'ân'ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz. Ama o, zalimlerin ise sadece ziyanını artırır."

خَسَارًا Ziyan, hasret, kayıp.

KUR'ÂN ŞİFADIR

Kur'ân, yalnızca insanların ölüm ötesi hayatlarını ilgilendiren hususları açıklayan, ibâdetler hakkında bilgi veren ve Yaratıcı'nın birliği ve varlığını ortaya koyan delilleri değil, aynı zamanda o, insanların dünyadaki mutluluklarını temin hususunda da yol gösterendir. Kur'ân, insanlar için

486 Kutup, a.g.e, 4/2247-48.

güzel bir nasihatçı, yol gösterici ve kalplerin şifa kaynağıdır. Bu konuda sanki Hz. Peygamber bir doktor, doktorun elindeki reçete de Kur'ân'dır. Bu husus Yüce Beyan'da şöyle ifade edilir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

"Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidayet ve rahmet geldi."[487]

Kur'ân bu âyette insanlara dört merhaledeki müdahalesini ifade etmektedir. Öncelikle insanların maddi-manevî bünyelerine zarar verecek olan bazı zararlı unsurlara karşı uyarı yapılıyor, belki bu anlamda bazı sınırlamalar konuluyor ve böylece ilk müdahale yapılmış oluyor. İşte bu durum âyette "mev'iza" (öğüt) olarak belirtiliyor. Bu merhaleden sonra şifaya ulaştırmaya geçiliyor. Bu da doktorun hastasına, hastalığa sebep olan bozuk şeyleri içerisinden atacak ilaçları içirmesine benzemektedir. Kur'ân da, insanlara sakıncalı şeyleri yasaklamakla onları tertemiz hale getiriyor ve bu durumu kazanmaları için de insanların bazı gayretlerde bulunmasını tavsiye ediyor. İnsanlar, tavsiye edilen emir ve yasakları tam anlamıyla yerine getirince de dertlerden kurtulur, gönüller güven ve emniyete ulaşır ve neticede Yüce Yaratıcı'nın:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي

"Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarım içine, gir Cennetime!" (Fecr, 89/27-30) beyanındaki sırrı yakalamış olur. Bu sırla da İlahî rahmeti yakalar ki, âyetin sonunda belirtilen "Kur'ân'ın rahmet olması" ifadesi buna işaret etmektedir. Evet Kur'ân, kalplere gıda, akıllara kuvvet ve zenginlik, ruha su ve ışık, nefislere devâ ve şifa olduğundan usandırmaz.

Yani Kur'ân'ı rehber edinen ve hüküm kitabı olarak kabul eden kimseler Allah'ın rahmetine mazhar olurlar ve her tür zihnî, psikolojik, ahlâkî ve kültürel hastalıklardan şifa bulurlar. Diğer taraftan Kur'ân'ı reddeden ve onun hidayetine sırtını dönen günahkâr kimseler, gerçekte, kendilerine adaletsizce davranmaktadırlar. Bu nedenle Kur'ân, onların kendisinin

---

487 Yûnus, 10/57.

indirilmesinden veya bilgisinin onlara ulaşmasından önceki kötü durumda kalmalarına izin vermez, onları öncekinden daha büyük bir kayba sokar. Çünkü Kur'ân indirilmeden veya onlara ulaşmadan önce onlar sadece cehaletten çekiyorlardı. Fakat Kur'ân onlara gelip Hakla bâtılı birbirinden ayırdıktan sonra artık onların önceki cehalet konumlarında kalmalarını gerektiren hiçbir özürleri kalmamıştır. Bundan sonra eğer onlar Kur'ân'ın hidayetini inkar eder ve sapıklıkta ısrar ederlerse, bu onların cahil değil, Hakkın zıddı olan zulmün uygulayıcıları ve bâtılın kulları olduklarını gösterir. Çünkü o zaman onların durumu, önüne zehir ve iksir konulan, fakat zehiri seçen kimsenin durumu gibidir. Bu nedenle, bu durumda sapıklıklarından dolayı sadece kendileri sorumludurlar ve işledikleri tüm günahların cezasını çekeceklerdir. Tabii ki isyanın kaybı sonuç bakımından cehaletin kaybından daha büyük olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunu şu kısa ve anlamlı cümlede ifade etmiştir: "Kur'ân ya sizin aleyhinize ya da lehinize bir delildir.[488]

Kur'ân'ın şifa olmasını şu yönlerden değerlendirmek de mümkündür: 1. Cehalet körlüğünü, şüpheler ağını giderici beyanlara sahiptir.[489] 2. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sıdkına delalet edecek ölçüdeki belagat, fesahat ve nazım mûcizeliğine sahip özellikleri taşır. Bu yönüyle de cehalete, şüphelere, din hakkındaki körlüklere karşı şifadır. Böylece kalplere de şifadır. 3. Okunması bereket verir. Hastalıklar ve huzursuzluklar onunla giderilir. Allah Teâla pek çok sıkıntıyı onun okunmasıyla giderir. 4. Onda tevhid delilleri, adalet ve dinin kuralları, çeşitli meseleler ve hikmetler vardır. Mü'minlerin dünya ve ahiretleri için ondan istifade edecekleri prensipler vardır. Ve bu da sadece mü'minlere hastır. Zira sadece mü'minler ondan faydalanırlar. [490]

Kur'ân aynı zamanda maddî hastalıklara karşı da şifadır. Nitekim Resulullah (s.a.s.): "Kur'ân'da en büyük âyet, âyetü'l-kürsidir. Bunu her kim okursa, Allah o saat bir melek gönderir, ertesi güne kadar iyiliklerini yazar ve günahlarını siler. Bu âyet bir evde okunsun da şeytanlar onu otuz gün

488 Mevdudi, Tefhim, İsra suresi 82. âyetin tefsirinde.

489 Kurtubî, a.g.e, 10/205; Tabersî, a.g.e, 15/90-91.

490 Tabersî, a.g.e, 15/90-91.

bırakmasın, olmaz ve kırk gün ona ne sihirbaz kadın, ne sihirbaz erkek girmez, ey Ali bunu evlatlarına, ailene ve komşularına öğret, bundan büyük bir âyet nazil olmadı"[491] buyurmuştur.

Ebu Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre Resulullah'ın (s.a.s.) ashabından birtakım kimseler seferde idiler. Arap obalarından birine uğradılar. Onlara misafir olmak istediler, misafir etmediler. "İçinizde bir rukye eden (okuyucu) var mı? Zira obanın efendisi lediğ (yani yılan veya akrep sokmuş)dir" dediler. Ashab içinden bir adam –ki Ebu Saîd kendisidir– evet, dedi. Vardı onu Fatiha Sûresi'yle okudu üfledi, bunun üzerine adam iyi oldu. Ona bir bölük koyun verildi, o, onu kabul etmek istemedi, "Peygamber (s.a.s.)'e arzetmeden almam." dedi ve Resûlullâh'a (s.a.s.) vardı anlattı, "Ey Allah'ın Resulü, vallâhi yalnız Fatiha Sûresi ile okudum", dedi. Resulullah (s.a.s.) tebessüm etti de: "Sen onun rukye olduğunu ne bildin?" dedi. Sonra da: "Onu onlardan alın, bana da sizinle beraber bir hisse ayırın"[492] buyurdu.

وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا Onlar, Kur'ân'ı inkâr edip onun üzerinde düşünmediklerinden, sevabı kaçırır, azaba müstehak olurlar. Veya Kur'ân onların peygambere karşı kurdukları komploları ortaya koyduğu ve onları rezil ettiği için hüsranları artar.[493]

Nitekim meallerini vereceğimiz şu âyetlerde de bu hususa işaret edilmektedir: "Yeni bir sûre indirildiğinde onlardan bazıları: "Bu inen kısım hanginizin imanını artırdı acaba?" diyerek vahyi küçümserler. Ama bu, iman edenlerin imanını, yakinini artırır ve onlar sevinip birbirlerini müjdelerler. Fakat o sûreler, kalplerinde küfür ve nifak hastalığı bulunanların inkârlarına inkâr kattı ve onlar kâfir olarak öldüler." (Tevbe, 9/124-125), "..De ki: "O, iman edenler için hidâyet ve şifadır. Ama iman etmeyenlerin kulaklarında ağırlıklar vardır. Kur'ân onlara kapalı ve karanlık gelir. Onların, çok uzak bir yerden sesleniliyor da söyleneni hiç anlamıyorlar gibi bir halleri vardır." (Fussilet, 41/44),

---

491 Ahmed b. Hanbel, 5/142, 178.

492 Buhârî, İcâre 16; Tıp 39; Ebû Dâvûd, Buyu' 37.

493 Tabersî, a.g.e, 15/91.

83. ÂYET:

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا

"İnsana her ne zaman nimet versek, Allah'ı anmaktan yan çizer, umursamaz. Başına bir dert gelince de ümitsizliğe düşer."

نَأَى Büyüklenme, gurur ve kibre girme, kendini beğenme.

İNSANIN FITRATI

İnsan, Kur'ân'ın rahmet ve şifasından mahrum bırakıldığında, kendi arzu, ihtiras ve tepkileriyle baş başa kaldığında, şayet nimet içindeyse, haktan yüz çevirir ve şımarır. Şükretmez ve Rabbini hatırlamaz. Sıkıntı içinde olduğu zaman ise, Allah'ın rahmetinden ümidini keser. Hayat onun gözünde içinden çıkılmaz, karanlık bir hal alır. İşte bir önceki âyette Kur'ân'ın bu anlamda bir çare olduğuna vurgu yapıldı. Burada ise bu şifadan mahrum kalan insanların ruhi durumları tasvir edilmektedir. İnsan nimeti vereni hatırlayıp O'na hamd ve şükretmediğinde bu nimet onu azdırır ve şımartır. Sıkıntıda, Allah'a bağlanmakla sıkıntı halinde ümit sahibi olur. Allah'ın rahmeti ve lutfu ile gönül huzuruna kavuşur, Olayları iyi biçimde yorumlar ve kendisine birtakım müjdeler çıkarır. İşte burada da imanın değeri, darlık ve bollukta neden olduğu rahmet ortaya çıkmaktadır.[494]

İman hem nurdur, hem kuvvettir. Evet, hakikî imanı elde eden adam, kâinata meydan okuyabilir ve imanın kuvvetine göre, olayların sıkıntılarından kurtulabilir. "Tevekkeltü alâllah" der, hayat gemisinde son derece büyük bir emniyetle, olayların dağlar gibi dalgaları içinde seyran eder. Bütün ağırlıklarını Kadîr-i Mutlakın kudret eline emanet eder, rahatla dünyadan geçer, berzahta istirahat eder. Sonra ebedî saadete girmek için Cennete uçabilir. Yoksa tevekkül etmezse, dünyanın ağırlıkları, uçmasına engeldir, belki esfel-i sâfilîne çeker. Demek iman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül iki dünya saadetini gerektirir. Fakat yanlış anlama. Tevekkül, sebepleri bütün bütün reddetmek değildir. Belki sebepleri, Kudret elinin perdesi bilip dikkat etmektir. Sebeplere teşebbüs

494 Kutup, a.g.e, 4/2248.

ise, bir nevi fiilî dua telâkki ederek, sonuçları yalnız Cenâb-ı Haktan istemek ve neticeleri O'ndan bilmek ve O'na minnettar olmaktan ibarettir. Tevekkül eden ve etmeyenin misalleri, şu hikâyeye benzer: Vaktiyle iki adam, hem bellerine, hem başlarına ağır yükler yüklenip, büyük bir gemiye bir bilet alıp girdiler. Birisi girer girmez yükünü gemiye bırakıp, üstünde oturup nezaret eder. Diğeri, hem ahmak, hem mağrur olduğundan, yükünü yere bırakmaz. Ona denildi:

"Ağır yükünü gemiye bırakıp rahat et." O dedi: "Yok, ben bırakmayacağım. Belki zayi olur. Ben kuvvetliyim; malımı belimde ve başımda muhafaza edeceğim."

Yine ona denildi: "Bizi ve sizi kaldıran şu emniyetli sefine-i sultaniye daha kuvvetlidir, daha ziyade iyi muhafaza eder. Belki başın döner, yükünle beraber denize düşersin. Hem gittikçe kuvvetten düşersin. Şu bükülmüş belin, şu akılsız başın, gittikçe ağırlaşan şu yüklere takat getiremeyecek. Kaptan dahi, eğer seni bu halde görse, ya divanedir diye seni kovacak; ya "Haindir, gemimizi itham ediyor, bizimle alay ediyor, hapsedilsin" diye emredecektir. Hem herkese maskara olursun. Çünkü, ehl-i dikkat nazarında zaafı gösteren kibrinle, aczi gösteren gururunla, riyayı ve zilleti gösteren yapmacık hareketlerinle kendini halka eğlence yaptın. Herkes sana gülüyor" denildikten sonra o biçarenin aklı başına geldi. Yükünü yere koydu, üstünde oturdu. "Oh, Allah senden razı olsun. Zahmetten, hapisten, maskaralıktan kurtuldum" dedi.

İşte, ey tevekkülsüz insan! Sen de bu adam gibi aklını başına al, tevekkül et. Tâ bütün kâinatın dilenciliğinden ve her hadisenin karşısında titremekten, övünmekten, maskaralıktan, ahiret şakiliğinden ve dünyevi sıkıntılardan kurtulasın.[495]

نَأٰى بِجَانِبِهِ Yani bizim kendisine verdiğimiz ikramların hakkını yerine getirmiyor, şükretmiyor, şükrün alameti olan kulluğu yerine getirmiyor, en büyük nimet olan Kur'ân nimetine sırtını çeviyor hatta onunla alay ediyor. Halbuki nimetler karşısında insana düşen şey, nimeti verene şükretme ve onun buyruklarına uymadır. Âyette sırt çevirmeyi ifade eden iki

495 Nursî, Bediüzzaman, 23. söz, 3. Nokta.

fiilin arka arkaya kullanılması, insanın kibir ve gururunun son derece fazla olması, nankörlükte haddi aşmasındandır.

ÜMİTLE YAŞAR İNSANLAR

وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا İnsan çok sabırsızdır. Başına gelen sıkıntılardan dolayı hemen etkilenir, ümitsizliğe düşer. Bu da ona hayatı zehir etmeye yeter. Halbuki Allah'ın rahmetinden, bir mü'minin ümit kesmesi hiçbir zaman söz konusu değildir. Hatta böyle bir ümitsizlik zalimlik ve kafirlik vasıflarındandır. Hem de insanlar ve toplumlar ancak ümitle yaşar ve ümitle varlıklarını devam ettirirler. Ümitsizlik adeta bir zehir gibidir. Onu alan bir fert ya da toplumun iflah olması imkansızdır. Âyet aynı zamanda mü'minleri böyle bir ümitsizlikten yasaklamaktadır. Nitekim diğer âyetlerde de insanın bu durumu şöyle tasvir edilmektedir:

"İnsan bir sıkıntıya mâruz kalınca gerek yan yatarken, gerek otururken veya ayakta iken, Bize yalvarıp yakarır. Fakat Biz sıkıntısını giderdik mi, sanki uğradığı dertten dolayı Bize yalvaran kendisi değilmiş gibi eski haline geçip gider. İşte (hayat sermayelerini boşuna harcayıp) haddini aşanlara, yaptıkları işler, kendilerine böyle süslenmiş, hoşlarına gitmiştir." (Yûnus, 10/12), "Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra o nimeti geri alırsak o, son derece ümitsiz, son derece nankör olur. Fakat başına gelen bir dertten sonra kendisine bir nimet tattırırsak: "Artık bütün dertler ve belalar bir daha gelmemek üzere bitti gitti!" der, sevinir, övünür durur. Ancak her iki halde de sabredip makbul ve güzel işler yapanlar başka! İşte onlar için pek geniş bir mağfiret ve pek büyük bir mükâfat vardır." (Hûd, 11/9-11), "Rabbi, insanı denemek için ikram ve değer verip, nimetlere garkedince o: "Rabbim bana değer verdi" der. Ama yine denemek için nasibini daraltınca O: "Rabbim beni zelil, perişan etti" der." (Fecr, 89/15-16).

84. ÂYET:

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا

"De ki: Her insan kendi seciye ve karakterine göre davranır. Kimin daha isabetli olduğunu ise asıl Rabbiniz bilir."

شَاكِلَتِهِ Karakter, düşünce, gidişat, tarz.

HERKES KENDİ KARAKTERİNİ OYNAR

"ŞÂKİLE" kelimesi tabiat, âdet, din, ahlâk, niyet, mizaç ve yaratılış, birbirine benzeyen yollar gibi değişik ve fakat birbirine yakın mânâlarla tefsir edilmiş ise de en kapsamlı mânâsı sonuncusudur. Yani herkes kendi durum ve mizacına uygun olan yolda hareket eder. Başka bir ifade ile özel hislerine göre iş yapar. Bu durumda en doğru yola gideni Rabbiniz en iyi bilendir. Yani herkes kendi mizacına göre hareket ederek hoşuna giden yolu tutmakla doğru yol tutmuş olmaz. Bir din veya mezhep, herhangi bir kişinin veya toplumun mizaç ve duygularına uygun gelmekle hemen doğru olamaz. Hak din, Allah'ın kitap ve Resulü ile bildirdiğidir.[496]

Mü'min de kâfir de gerek nimetlerin bol bol geldiği veya çok az olduğu durumlarda kendilerine has özelliklerini sergilerler. Mü'min az olsun çok olsun nimetler karşısında sürekli şükür, nimetin kadrini bilme ya da yokluk ve sıkıntılara sabırla mukabelede bulunurken, kâfir bollukta israf ve bozgunculuk, darlık ve sıkıntı hallerinde ise ümitsizlik ve isyanlar içindedir. İşte bu her iki karakterin sergilediği davranışları, sözleri ve düşünceleri de her şeyden apaçık bir şekilde haberdar olan Allah Teâlâ görüp bilmekte ve buna göre onlara bu dünyada ve âhirette muamele etmekte ve edecektir.

85. ÂYET:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

"Bir de sana "rûh" hakkında soru sorarlar. De ki: "Rûh Rabbimin emrindedir, Onun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir."

الرُّوحُ Rahmet, Cibril, Vahiy ve Kur'ân, Hz. İsa, İnsanın ruhu.

RUHUN MAHİYETİ

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Kureyş Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebî Muayt'ı Medine'deki Yahudi hahamlarına gönderip: "Onlar, kitap ehlindendirler, siz de bulunmayan bilgiler onlarda bulunur. Muhammed'i

496 Elmalılı, a.g.e, 5/318.

sorun bakalım" demişler. Bunun üzerine ikisi birlikte Mekke'den çıkıp Medine'ye varmışlar ve sormuşlar.

Yahudiler: "Ona mağara halkından, Zulkarneyn'den ve ruhtan sorunuz. Eğer hepsine cevap verir veya susarsa peygamber değildir. Ve eğer bir kısmına cevap verip bir kısmından susarsa peygamberdir" demişler. Çünkü ruh, Tevrat'ta kapalı olarak ifade edilmiş. Onlar, gelmişler sormuşlar. Bunun üzerine iki kıssa, yani Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssaları açıklanıp ruh kapalı bırakılmış olmakla sorduklarına pişman olmuşlardır. (Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn Kıssaları için Kehf Sûresi, 18/9-22, 83-101. ayetlerinin tefsirine bkz.)

Ahmed, Nesaî, Tirmizî, Hakim ve İbn Hibban ve daha birtakım muhaddisin İbn Abbas'tan yaptıkları rivayette ise; Kureyş, Yahudilere demişler ki: "Bize bir şey veriniz şu adama soralım." Onlar da "Ruhtan sorunuz" demişler. Onlar sormuşlar, onun üzerine bu âyet inmiştir. "Sana ruhtan sorarlar..." Bunlara göre bu âyet de Mekke'de inmiştir. Fakat Buharî'de ve Müslim'de ve diğer kitaplarda rivayet edildiğine göre Abdullah b. Mes'ud (r.a.) demiştir ki: "Ben Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Medine'de bir tarlada yürüyordum ve o, bir değneğe dayanıyordu. O sırada bir bölük Yahudi rastladılar, birbirlerine: "Şuna ruhtan sorunuz" dediler. Bunun üzerine bir kısmı kalktı, ruhtan sordu. Sorunca Resulullah, ona karşı bir şey söylemeyip sessizliğe daldı. Ben derhal bildim ki, kendisine vahiy geliyordu. Olduğum yerde dikildim. Vahiy inince buyurdu ki: "Sana ruhtan sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size ilimden sadece az bir şey verilmiştir." Buna göre ise bu âyet Medine'de inmiştir. Bu bakımdan bazıları bu âyetin biri Mekke'de biri Medine'de olmak üzere iki defa indiğini söylemişlerdir.

Yukarılarda da geçtiği üzere ruh denildiği zaman başlıca üç görüş açısı göz önünde bulundurulmuştur: Kendisi ile hareket yapılan şey, yani hareketin başlangıcı; kendisi ile hayat olan şey, yani hayatın başlangıcı; kendisi ile anlaşılan şey, yani anlayışın başlangıcı.

Hareketin başlangıç noktası olması düşüncesiyle ruh, maddenin tam karşılığı olarak kuvvet demek olur. Madde veya kuvvet, madde veya ruh denildiği zaman bu düşünce kastedilir. Bu mânâ, ruhun en genel mânâsıdır. Mesela elektrik bu mânâya göre bir ruh ve her hareket edici güç bir ruh demektir.

Hayatın başlangıcı düşüncesi ile ruh ise, bundan daha özel bir şeydir. Fakat bunda da iki ayrı düşünce vardır. Birisi genel mânâsı ile hayattır ki, bitkilerin hayatını da kapsar. Bu mânâya göredir ki, genel olarak bitkilere bile ruh (canlı) denildiği olmuştur. Birisi de meşhur mânâsı ile hayat, yani hayvanlara ait hayattır ki insana ait hayat ile son bulur. Bu mânâya göre ruh, bitkilere ait ruhtan daha özel olup onu da kapsamaktadır.

Sonra idrak (anlayış)ın başlangıcı, yani duyumla beraber olan sade vicdandan, bilgi, anlama, ilim, irade, konuşma ve diğer şeyler gibi en yüksek derecelere kadar şuurla ilgili bütün olayların ve dolayısıyla bir manevî hayatın vasıtası olması itibariyle ruh gelir ki, ruhun en seçkin özelliğini ifade eden bu mânânın en açık görüntüsü insanın nefsinde tecelli ettiğinden buna insan ruhu denilmiştir. İnsanın nefsini hayvanî ruhtan ayıran ve insana ait bilgiyi hakka ulaştırarak kendini ve başkalarını bildiren bu ruh hakkındadır ki "Ruhumdan ona üflediğim zaman..." (Hıcr, 15/29), buyurulmuştur. Biz bunu (ruhu) kendisi ile duyar, vicdan, irade, akıl erdirme, içten konuşma gibi etkileri ile tanırız. Her insanda bu ruhun bir parıltısı bulunduğunda şüphe yoksa da insan nefsinin, bu ruhun aynı olup olmadığında ihtilaf edilmiştir. Fakat ruh gerçeği, insan gerçeğinin ötesinde olmasaydı, insan, eşyanın bizzat kendisinden hiçbir gerçeği anlayamaz veya bütün gerçeğin, insandan meydana gelmiş olması gerekirdi. Halbuki insanın bilmediği pek çok şey vardır. Ne kadar az olursa olsun bildiği de yok değildir. Bundan dolayı, idrakin başlangıcı olan ruh, insanın fizikî hayatında vücuduna üfürülen hava, ışık, sıcaklık gibi manevî hayatında nefsine üfürülen bir başlangıçtır ki, insan nefsinin yaratılışı hidayet ve doğru yolu kaybetmemedeki payı olan üfürme derecesi ile uyumludur.[497]

Bu ayet, insan aklını çalışmaktan alıkoyan, zihni donukluğu, yürürlüğe koymuyor. Sadece akla kendi sahası içinde çalışması gerektiğini kavrayabileceği alanlara yönelmesini ifade ediyor. Zira boşu boşuna çöllerde dolaşmanın anlamı yoktur. Kavrama imkân ve araçlarına sahip olmadığı alanlara yönelip gücünü, enerjisini harcamasına gerek yoktur. Ruh da aklın sınırları dışında kalan Allah'dan başkasının kavramasına imkân ol-

497 Elmalılı, a.g.e, 5/319-320.

mayan, Allah'ın gayb konularından biridir. O'nun mukaddes sırlarından biridir. İnsan denen bu yaratığa ve gerçekliğini bilmediğimiz bazı yaratıklara bu mukaddes sırrını bahşetmiştir. İnsanın bilgisi Allah'ın engin bilgisine oranla çok sınırlıdır. Bu varlık dünyasının gizemleri ise, sınırlı olan insan aklı tarafından kavranacak cinsten değildir. Daha çok geniş alana yayılmaktadır. Bu evreni idare eden insan değildir. Onun güçleri ve enerjileri geniş kapsamlı değildir. Ona yeryüzünde halifelik görevini üstlenecek oranda az olan ilminin sınırları içinde Allah'ın gerçekleştirilmesini istediği şeyleri gerçekleştirecek, çevresinin ve ihtiyaçlarının gerektirdiği ölçüde bir güç bağışlanmıştır.

İnsan, yeryüzünde pek çok şeyleri keşfetmiş ve önemli icatlarda bulunmuştur. Fakat o, gizli bir sır olan ruh karşısında hep başarısız kalmıştır. Onun ne olduğunu, nasıl geldiğini, nasıl gittiğini, nerede olduğunu ve nerede olacağını bir türlü kestirememiştir. Her şeyi bilen ve her şeyden haberi olan Allah'ın Kur'ân'da bildirdikleri hariç. Kur'ân'da bildirilen bilgiler kesin bilgilerdir. Zira bunlar, bilen ve haberi olan Allah'dan gelme bilgilerdir. Eğer Allah dileseydi insanlığı bu bilgiden mahrum edebilirdi. Peygamberine vahiy ile bildirdiklerini yokedebilirdi... Fakat bunlar ancak Allah'ın rahmeti ve lütfudur.[498]

Allah'ın ilmi her şeyi kuşatandır ve insanların sınırlı ilimleriyle karşılaştırdığımızda, insanların ilmi adeta bir hiç konumundadır. Âyette Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sorulan ruhtan maksadın ne olduğuyla ilgili olarak farklı görüşler söylenmiştir ki, bunlardan en çok kabul edilen, insanların bedenlerindeki ruh olduğudur. Bunun yanında Cebrail, Hz. İsa, Kur'ân ve meleklerden biri olduğunu söyleyenler de vardır.[499]

Mevdudi de konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Eğer ayeti yer aldığı bölüm içinde okursak, burada "ruh" kelimesinin vahyi getiren melek olduğunu anlarız. Bu, müşriklerin şu sorusuna verilen bir cevaptı: "Kur'ân'ı nereden alıyorsun?" cevapta sanki şöyle denilmek isteniyordu: "Ey Muhammed, bu insanlar sana "Ruh"tan yani Kur'ân'ın kaynağından

---

498 Kutup, a.g.e, 4/2249.

499 Bkz: Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, İsra Sûresi 85. âyetin tefsisinde; Tabersî, a.g.e, 6/565; Râzî, a.g.e, 21/30-31; İbn Kesîr, a.g.e, İsrâ Sûresi 85. âyetin tefsirinde.

veya onu elde ettiğin araçtan soruyorlar. De ki: Bu "Ruh" bana Rabb'imin emri ile gelir. Fakat sizin bilğiniz o kadar azdır ki, insan sözleriyle Allah'tan vahyolunan sözleri birbirinden ayırdedemezsiniz. Kur'ân'ın başka biri tarafından uydurulduğunu sanmanızın nedeni işte budur."

Yukarıdaki yorum tercih edilmelidir, çünkü önceki ve sonraki ayetlerle mükemmel bir uyum içindedir. Bu görüş Kur'ân tarafından da desteklenmektedir: ".... Allah mahşer günü ile uyarıp korkutmak için, kendi emrinden olan "Ruh"u kullarından dilediğine indirir." (Mü'min, 40/15) "Böylece sana da Biz kendi emrimizden bir Ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun...." (Şura, 42/52)

Bunun yanı sıra İbn Abbas, Katade ve Hasan Basri de (Allah hepsine rahmet etsin) aynı tefsiri benimsemişlerdir. İbn Cerir aynı görüşü Katade'den rivayetle İbn Abbas'a isnat eder. Ruhu'l-Meani yazarı da, Hasan Basri ve Katade'nin şu sözlerini nakleder: "Ruh ile Cebrail kastedilmiştir: soru onun inişi ve vahyin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kalbine ilka edilişi ile ilgiliydi."[500]

86. ÂYET:

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا

"Eğer dileseydik sana vahyettiğimiz Kur'ân'ı hafızalardan ve sayfalardan giderirdik. Sonra, sen de onu ele geçirmek için karşımızda bir yardımcı da bulamazdın."

KUR'ÂN ALLAH KELAMIDIR

Bu âyette Kur'ân'ın sadece Allah kelamı olduğuna vurgu yapılarak, şayet Cenâb-ı Hakk isteseydi, Kur'ân'ı hafızalardan ve kalplerden silebileceğini beyan etmektedir. Diğer bir anlam olarak da şu olabilir: Eğer Biz dileseydik bu Kur'ân'ı senin ve ümmetinin kalbinden silerdik de, ondan bir eser bulamaz, onu ezberleyebilecek bir şahıs çıkamazdı. Böyle bir anlam verildiğinde de, önceki âyette sorulan "ruh"tan maksadın Kur'ân olabileceği belirtilmiştir.[501]

500 Mevdûdî, a.g.e, İsra 85. âyetin tefsirinde.
501 Tabersî, a.g.e, 6/566.

Burada şu anlamın olması bize daha doğru gelmektedir. Müşrikler Resûlullâh'a (s.a.s.) gelen Kur'ân'a itiraz ediyorlardı. Onu -haşa- kendisinin uydurduğunu veya başkalarından öğrendiğini söylüyorlardı. Cenâb-ı Hakk da onlara cevap ve bu iddialarının bir iftiradan ibaret olduğunu işaret için, vahyin asla beşer kontrolü altında olmadığını, bırakın bilinmeyen bir âyetin uydurulmasını hatta mevcut vahyin dahi insanların ve peygamberin kalbinden silinmesi karşısında hiçbir gücün bulunmadığını beyan ederek, İlâhi kelamın yegane sahibinin Allah Teâla olduğuna vurgu yapılmıştır.

87. ÂYET:

إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا

"Ama böyle yapmayıp Kur'ân ayetlerini muhafaza etmesi, sırf Rabbinin ihsanının sonucudur. Gerçekten Onun sana olan lütfu pek büyüktür."

İLAHİ RAHMETİN TECELLİSİ YÜCE KUR'ÂN

Kur'ân başka değil ancak İlahi rahmetin eseridir. Rahman ve Rahim sıfatları olan Allah Teala rahmetinin eseri olarak Kur'ân'ı ve insanların cinsinden bir elçiyi göndermiştir. Bunun yanında gönderdiği vahyin rahatça ezberlenmesi ve ezberlenen şeylerin muhafaza edilmesi de yine ancak bu rahmetin tecellisindendir. Daha önceki kitaplar belli bir döneme ait olduklarından, böyle bir özelliğe sahip olmamış, dolayısıyla ne ezberlenmiş, ne de muhafaza edilmiştir. Bunun tek istisnasını Kur'ân taşımaktadır. Cenâb-ı Hakk da böyle bir ayrıcalıklı ve özellikli kitaba sahip olan peygamber ve ümmetine bu lütfu hatırlatmıştır. Bu nimetin büyüklüğünü de: "Gerçekten O'nun sana olan lütfu pek büyüktür" cümlesiyle açıkça beyan buyurmuştur.

88. ÂYET:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ
بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

"De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler."

ظَهِيرًا Yardımcı, destekçi.

KUR'ÂN'A TAHADDİ YAPILAMAZ

Bu âyetle ilgili olarak şu rivâyet vardır: Yahudilerden bir grup Hz. Peygambere gelerek: "Ey Muhammed! Bize şu getirdiğin hakkı açıkla, bu Allah katından gelen bir hakk mıdır? Çünkü biz bunu Tevrat'ın muntazam bir şekilde dizilişi gibi birbirine uygun olup, nizamlı bir şekilde olduğunu görmüyoruz." Buna karşı Allah Resûlü: "Vallâhi siz, bunun Allah katından gelen bir hak olduğunu çok iyi biliyorsunuz." Bunun üzerine onlar: "Amma bu senin getirdiğinin benzerini biz de getiririz." demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet indi. Diğer taraftan Kureyş'ten bir topluluk da: "Bize bu Kur'ân'dan başka olağanüstü bir âyet getir, yoksa bunun benzerini biz de yapabiliriz." demişlerdi.[502] Bu âyetle onlara cevap verilmiş, sâdece insanlar değil, yardımcı olarak cinler dahi kullanılsa, asla Kur'ân'ın benzerini yapamayacakları açıkça belirtilmiştir.

Başka bir âyette de bu meydan okuma şöyledir: "Senin için: "Onu uydurdu" diyorlar, öyle mi? De ki: "öyleyse onun sûrelerine benzer uydurma on sûre meydana getirin, iddianızda samimi iseniz, Allah'tan başka çağırabilecekelerinizi de çağırın. Eğer size cevap vermedilerse bilin ki (O), Allâh'ın bilgisiyle indirilmiştir ve O'ndan başka Tanrı yoktur. Nasıl, artık müslüman oldunuz mu?" (Hûd, 11/13-14) Yani Muhammed Kur'ân'ı kendisi uydurdu da Allah'a isnad ve iftira ediyor diye iddianızda doğru söylüyorsanız, her hal-u karda kendiniz bizzat olmasa bile, dilediğiniz kimselere ve tapmakta olduğunuz putlarınıza baş vurup bu Kur'ân sûrelerine benzer en azından on sûre kadar birşey ortaya koymanız gerekir.[503] Çünkü siz de benim gibi fasih Araplardansınız. Benim söylemede zorlanmadığım şeyleri siz de rahatlıkla söyleyebilirsiniz.[504] Ancak onlar bunda da başarılı olamıyorlar, böyle bir şeye güç yetiremiyorlar. Çünkü o kelam, bütün mahlûkatı yaratan Allah tarafından söylenmektedir.

Konuyla ilgili diğer bir âyette: "Yahut: "Onu kendi uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır, inanmıyorlar.Eğer iddialarında samimi iseler Kuran'ın ben-

---

502 İbn Hişâm, a.g.e, 2/570-571; Taberî, a.g.e, 15/197-198.

503 Elmalılı, a.g.e, 4/529.

504 Zemahşerî, a.g.e, 2/383.

zeri bir söz meydana getirsinler." (Tûr, 52/33-34) buyrulmaktadır. Yani hem mânâ, hem de nazım yönünden Kur'ân'ın içerdiği üstün vasıfları taşıyan, onun gibi bedîî (güzel) bir söz uydurup getirsinler bakalım. Çünkü Kur'ân, beşer uydurması bir kelam olsaydı, onların da peygamber gibi beşer olmaları dışında, nutuk, hitabet ve şiir ile meşgul olmaları, nazm ve nesir kelam üsluplarındaki deneyimleri, târih ve olaylara olan vukufları, okuyup-yazmaları ... vs. gibi sebeplerden dolayı Kur'ân'a nazire yapma kudretlerinin bulunması gerekirdi. Böyle bir kudreti gösteremediklerine göre, niçin onu Allâh'ın gönderdiğine inanmıyorlar da imansızlık ediyorlar?[505]

Yine "Bu Kur'ân, Allah'tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir. Ancak kendinden öncekini doğrular ve O Kitab'ı açıklar. Âlemlerin Rabbinden geldiğinden şüphe yoktur. Senin için, "Onu uydurdu mu?" diyorlar. De ki: "Siz de onun sûrelerine benzer bir sûre meydana getirin, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın." (Yûnus, 10/37-39) buyrularak bu safha tehaddi meselesinin zirvesini teşkil etmektedir ki, Allah Teâlâ bu aşamada Kur'ân'ın yalnız bir sûresinin benzerini getirmekle meydan okumuştur.[506]

Sonunda da: "Kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sûre meydana getirin; eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka, güvendiklerinizi de yardıma çağırın. Yapamazsanız, ki yapamıyacaksınız, o takdirde, inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının." (Bakara, 2/23-24) âyetiyle noktalanmıştır. Bu söz, Kur'ân'ın zirvedeki yerini iyice pekiştiriyor. "Asla yapamayacaksınız." kat'i fermanıyla boyunlarını kesmekle yetinmiyor, bir de onları cehenneme sokuyor, daha sonra da taşlarla bir ediyor. Vallâhi ve billâhi, onların en çok öğünüp gururlandıkları damarlarına böylesi basması karşısında, ağızlarında dönmeye mecali kalmış bir dil olsaydı, malum düşmanlık ve gururları içinde, Kur'ân'la boy ölçüşmeye kalkmaktan bir an geri durmaz, bir an bile susmazlardı. Fakat muaraza için sızabilecekleri ne bir tek gedik, ne de boy ölçüşmek üzere tırmanabilecekleri bir merdiven bulabildiler. Nihayet benzerini yapmaktan tamamen ümitlerini kesip aczlerini iyice anlayınca

505 Elmalılı, a.g.e, 7/280.

506 Karaçam, a.g.e, s. 424.

verdikleri tek cevap, ölümü göze almak, "harfler yerine seyfleri (kılıçları) konuşturmak" oldu. Savaş ise, delil getirmede yenilenlerin, kalemi ve lisanıyla kendini koruyamayanların başvurduğu bir çaredir.[507]

Bu meydan okuma karşısında, nazîre getirip rekabet etmeleri için ciddi sebepler vardı: Arapların en çok önem verdikleri mesele, güzel ifade idi. İctimâi hayatlarında en mühim mevkii, zengin, kumandan, zâhid veya sanatkar değil, şâir alıyordu. Bilen demek, şâir demekti. Bir şâirin bir mısraı ile kabileler savaşa başlayabilir, savaşa tutuşanlar, yine bir şâirin şiirinin te'sirinde kalarak sulh yapabilirlerdi. Panayırlarında başka mallar gibi beyân, belağat ve şiir teşhir edilirdi. Belağatta yarışma bir âdet idi. Binâenaleyh Kur'ân meydan okumasaydı bile rekâbet için sebep vardı.[508] Ancak bütün bunlara rağmen onlardan hiçbir kimse, böyle bir işe tevessül etmemiştir. Kendine güvenen bazıları çıksa da, Kur'ân'a nazîre olarak söylediği şeyler, hem o zaman, hem de daha sonraki dönemler için, alaylara vesîle olmuştur. Böylelikle de Kur'ân, eşsizliğini herkese kabul ettirmiştir.

89. *ÂYET:*

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا
كُفُورًا

"Bu Kur'ân'da biz her türlü manayı, çeşitli tarzlarda tekrar tekrar açıkladık. Ama insanların çoğu inkârcılıkta ısrar ettiler."

صَرَّفْنَا Tekrar tekrar anlatma, farklı şekillerde sunma, değişik yöntemleri kullanarak açıklama.

مِنْ كُلِّ مَثَلٍ Her türlü anlam, çeşitli örnekler, temsiller.

فَأَبَى Direnme, inat etme, kabul etmeme.

Yüce Yaratıcı insanlara rehber olarak gönderdiği Kur'ân-ı Kerîm'de, meseleleri kimsenin anlamayacağı, çok zor ve karışık bir üslupla değil, kolay ve her seviyedeki insanın kendi ihtiyaçlarını alabileceği şekilde beyan buyurmuştur. Özellikle de Cenâb-ı Hakk'ın birliği ve varlığı, âhiretin ke-

507 Draz, a.g.e, s. 101-102.
508 Yıldırım, a.g.e, s. 172-173.

sin olarak olacağı, peygamberlik meselesi gibi inanç esaslarını, insanlar rahat bir şekilde anlasınlar diye, tekrarlarla, örneklerle, farklı üslüplarda sunulmuştur.

Herhangi bir şeyin tekrarlanması, tekrar dile getirilmesi veya çok sevilse de bir yemeğin tekrar tekrar yenmesi insanın hoşuna gitmez. Tekrar, insanın hem kulağına hoş gelmez, hem de kafasını şişirir. Okuduğunuz bir kompozisyon, şiir veya romanda aynı şeylerin defalarca dile getirilmesi okuyucuyu bıktıran bir durumdur. Ayrıca bunların bir de aynı cümlelerden meydana geliyor olması daha da sıkıcı şeylerdir. Fakat aynı sıkıcılığı Kur'ân'da görmemiz imkansızdır.

Kur'ân'da, üzerinde ciddiyetle durulması gerekli görülen mühim meseleler devamlı olarak tekrarlanmıştır. Böylece Kur'ân, insanların âsi tabiatlarına ve ürkek nefislerine nüfûz eden bir yol bulmuş, kendine ısındırmış ve böylece bir sulh ve sükûn ortamı hâsıl olmuştur. Bunun en güzel örneklerinden birisi, Kur'ân'ın, tevhîd, akîde ve inancını yerleştirmek, şirkin yarasını da tedâvi etmek için, müteaddit defalar, bazan tasrihler yaparak, bazan îmâlarda bulunarak, bazı defa veciz, bazan da uzunca bu tekrar vasıtasını kullanmış olmasıdır.[509] Kur'ân'da, bazı cümlelerin, kelimelerin, kıssaların, değişik yerlerde tekrarlandığı görülür. Ancak bütün bu tekrarların bir gâyesi ve hedefi vardır. Ve okuyanı aslâ sıkmamaktadır. Bazan bir sûrede birçok tekrar olmasına rağmen, insanı bıktırıp usandırmaz. Hattâ okuyan veya dinleyen, bir sonraki tekrarda, bir öncekinden daha farklı şeyler hisseder. Meselâ tevhidi bir sûrede bile çokça tekrar eder. Ancak her zaman onun ayrı bir tarafını ele alır. Bunun için bazan bir yönünü uzunca ele alıp, diğer yönünü kısa geçer. Bazan mücerred olarak akîdeyi takdim eder, bazan bunun arkasından bir delil getirir; bazan darb-ı meselle bunu anlatır; bazan da bir kıssanın arasında zikreder. Kur'ân'daki tekrarların çeşitli maksat ve hedeflere göre farklı üslupları vardır. Söz konusu hedeflerden biri, bir şeyi pekiştirmek ve dinleyeni çarpıcı bir şekilde etkilemektir.

Ayrı bir gâye de, insanları iyice uyarmak ve muhatapta hüsn-ü kabul bulmaktır. Kur'ân-ı Kerim, bazan da karşıdakinin dikkatini iyice

509 Zerkânî, a.g.e, 2/388-399; Ayrıca bkz: Karaçam, İsmail, Sonsuz Mucize Kur'an, Çağ Yayınları, İst. 1990, s. 394.

uyandırmak ve onda bir te'sir icrâ etmek için bazı kelimeleri bir veya birbiriyle ilgili iki cümle içerisinde tekrar eder.

Diğer bir hedef de, söz uzadığında onu yeniden hatırlatmak içindir. Kur'ân'da bazan cümleler uzun olabilir. Bu durumda muhataplar başta söylenilen şeyi unutabilir veya dikkatleri dağılmış olabilir. Böyle bir duruma düşmemek için, bazı kelimeler cümlenin orta veya sonunda yeniden tekrar edilmiştir:

Tekrardaki ayrı bir hedef, tekrarı ilgilendiren bir anlamın yeniden iâdesidir. Yine Kur'ân-ı Kerim'de bazı cümlelerin aynı sûre içerisinde belli aralıklarla yeniden tekrar edildiğini görürüz. Bu tekrarlar lüzumsuz ve maksatsız olmayıp, her birinin ayrı bir sebebi bulunmaktadır. Her bir tekrar, kendinden önceki tekrardan farklı bir durumu ilgilendirmektedir.

Kur'ân'da bir takım ifadeler tekrar edilmektedir. Bu bazen bir kelime, bazen bir cümle olabilmektedir. Ancak bütün bunların bir hedefi ve gâyesi vardır. Yoksa onların yerine başka kelime veya cümleler bulunamadığından böyle bir duruma baş vurulmuş değildir. Ancak bu tekrarların muhatapları bıktırması bir yana, onları daha fazla etkilemekte ve tekrarının lüzûmunu hissetmektedirler. Bu metoduyla Kur'ân, ıslah ettiği kimseleri mükemmel bir şekilde eğitmek, günümüz ifadesiyle pedagojik formasyonu tam bir öğretmen edâsıyla öğrencilerini yetiştirmek ve onlara vermek istediği faydalı bilgileri daha iyi aktarmak amacını gütmüştür.

Kur'ân'ın bu metodundan alacağımız derse gelince şunları söyleyebiliriz: İnsanlar, yaratılış itibariyle unutkan, dalgın ve zihinlerini bir konuya teksif edemeyebilirler. Onun için de, öğretici ve eğitici konumunda olan kimseler, muhataplarına birşeyler anlatırken, onları daha fazla etkilemek, dikkatlerini çekmek, onları hayrete sevketmek, bir konuyu iyice pekiştirmek gibi yolları deneyip, bazı cümleleri veya ifadeleri yerine göre tekrarlamalıdırlar. Tâ ki onların kafasına iyice yerleşsin ve maksat hasıl olsun.

İnsanlar, kitap yazarken konuyu çeşitli bölümlere, başlıklara hatta alt başlıklara ayırarak yazmışlardır. Bu metodla meydana getirilen kitaplar, her konuyu ihtivâ etmeyip, mahdut birkaç meseleyi ele almaktadır. Ancak Kur'ân'ın, insanları ıslah ederken kullanmış olduğu metod bu hususta bunlardan çok farklıdır. Onda alt alta konular, başlıklar, alt başlıklar bulunma-

maktadır. Konu yönünden bir hayli zengindir. Bir sûrede, hattâ bazan bir âyette farklı konular işlenmektedir.

Yemek yerken sofraya oturup da çeşitli yemekler yediğimizde değişik lezzetler aldığımız gibi, gerçekten anlayarak Kur'ân'ın herhangi bir sûresini veya bölümünü okuduğumuzda, çeşitli tadlar, lezzetler ve zevkler alırız. Zâten insan aynı yemeği yediğinde bıktığı gibi, aynı konuları okuduğunda da bıkar. Kur'ân, insanları bıktırmamak, dikkatlerini hep uyanık tutmak ve onları çekmek için bu üslubu seçmiştir. Ayrıca insanlar Kur'ân'ın tamamını kısa bir sürede okuma fırsatı bulamayabilirler. Fakat okumuş oldukları bir sûrede, belki de Kur'ân'daki pek çok meseleyi özetle görmüş olurlar.

Kur'ân âyetleri, güzel ahlâkın her çeşidini, kâinattaki üstün hikmetin kânunlarını, insanlığın ferdî ve sosyal hayatının prensiplerini, ilimlerin köklerini ihtivâ edip, bu kadar çeşitli ve birbirinden uzak meselelere temas ettiği halde herhangi bir karışıklığa meydan vermemesi, onun i'cazını gösterir. Kur'ân'a bakıldığında, onun, insanın vazifelerinden, kâinat ve kâinatı Yaratan'dan, göklerin, yerin, dünyanın, âhiretin, geçmiş ve geleceğin, ezel ve ebedin bütün meselelerini ihtivâ ettiğinden, yeme, yatma ve konuşma âdâbından, insanın kabre girmesinden, orada karşılaşacağı hallerden, cennet ve cehennemin durumundan, yaratılışın başlangıcında göklerin bir duman oluşundan, her canlının sudan yaratılışından, dünyanın imtihan için yaratıldığından, beşer tarihinden, Hz. Âdem'in bedeninin yaratılıp meleklerin ona secdesinden, iki oğlunun kavgasından, Nûh tufanına, Firavn'un boğulmasına kadar, göklerin ve yerin bitişik (retk) halinde bulunduktan sonra ayrılmasından, kâinatın genişlemesine ve onların kıyâmette Cenab-ı Hakk'ın iradesiyle dürülmesine kadar, her insanın parmak uçlarındaki farklılıktan, öldükten sonra aynı şekilde yaratılmasına kadar... pek çok konudan bahsettiği görülür.

Ancak bütün bu mükemmel ve eşsiz anlatıma rağmen, küfürde inatçı olan ve hiçbir zaman imana dönmeye düşünmeyen kimseler, Kur'ân'a kulak vermez, dolayısıyla onun beyanlarından istifade edemezler. İstifadenin asgari şartı, şartsız bakma, inatçı olmama ve herhangi bir baskının altında kalmamadır. Âyette işte bu özelliklere sahip kimselerin Kur'ân'ın beyanları karşısındaki durumları haber verilmektedir.

90. ÂYET:

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا

"Ve "Biz" dediler; "Sana asla inanmayacağız. Ta ki yerden bir pınar akıtasın."

تَفْجُر Bolca ve fışkırarak akma.

يَنْبُوعًا Yerden fışkıran pınarlar.

MÜŞRİKLERİN İSTEDİĞİ MÛCİZELER

I. Yerden fışkıran pınarlar

Âyetlerin Nüzûl Sebebi

Mekke'de yaşayan Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, Ebu Cehil, Velid b. Muğire gibi kâfirler bir gün bir araya toplanarak Resulullah'ı (s.a.s.) yanlarına davet ettiler ve ondan, yerden pınarlar fışkırtmasını veya nehirler akıtmasını yahut göğü parça parça edip üzerlerine düşürmesini veya Allah'ı ve Melekleri göstererek, Peygamberliğinin doğru olduğuna şahit göstermesini istediler. İşte bunun üzerine 90-93 ayetleri nazil oldu.[510]

Bu ayet Rabia'nın oğulları Utbe ve Şeybe ile Ebu Süfyan, en-Nadr b. el-Haris, Ebu Cehil, Abdullah b. Ebi Ümeyye, Ümeyye b. Halef, Ebu'l-Bahteri, el-Velid b. el-Muğire ve buna benzer Kureyş'in ileri gelen kimseleri hakkında inmiştir. Şöyle ki: Bunlar, Kur'ân-ı Kerim'e karşı ona benzer bir örnek getirmekten yana acze düştüklerinde, mucize olarak onu kabul etmeye yanaşmayınca –İbn İshak ve başkalarının naklettiklerine göre– güneşin batışından sonra Kabe'nin arka tarafında bir araya geldiler. Sonra biri diğerine:

"Muhammed'e haber gönderin, onunla konuşun, onunla tartışın ki, bu konuda ona karşı (yapacağınız muamelede) mazur görülesiniz." Ona:

"Kavminin ileri gelenleri seninle konuşmak üzere bir araya gelip toplandılar. Yanlarına gel" diye haber gönderdiler. Rasulullah (s.a.s.) konuştu-

510 Taberi, a.g.e, İsrâ Sûresi 90. âyetin tefsirinde.

ğu şeyler hakkında (olumlu) bir kanaate sahip oldular zannı ile yanlarına geldi. Rasulullah (s.a.s.) onların doğruyu bulmalarını çok arzu eder, onların zora ve sıkıntıya düşmeleri ona ağır gelirdi. Nihayet gelip yanlarına oturdu. Ona dediler ki:

"Ey Muhammed, biz sana seninle konuşalım diye haber gönderdik. Allah'a yemin ederiz ki, senin kavmini karşı karşıya bıraktığın böyle bir durumla Araplar arasından herhangi bir kimsenin kendi kavmini karşı karşıya bıraktığını bilmiyoruz. Sen atalara sövdün, dini ayıpladın, ilahlara dil uzattın, akılları beyinsizlikle suçladın, topluluğumuzu dağıttın. Ne kadar çirkin bir şey varsa bizimle senin aranda onu ortaya çıkarmaktan geri kalmadın –Ona, bu ya da buna benzer sözler söylediler- Eğer sen bu sözü bize getirmekle bir mal sahibi olmak peşinde isen, senin için aramızdan mal toplarız, malı en çok olanımız sen olursun. Eğer sen bu yolla aramızda şeref sahibi olmayı arzu ediyorsan, biz seni kendimize baş yaparız. Eğer bu yolla başımıza kral olmak istiyorsan, seni başımıza kral yaparız. Eğer sana bu gelen, zaman zaman sana görünen bir cin olup seni etkisi altına almış bulunuyor ise, bundan dolayı biz seni tedavi etmek için mallarımızı harcamaya hazırız. Ta ki, sen bu cinin etkisinden kurtulup senin iyileşmeni sağlayalım veya sana karşı yapabileceklerimizi tamamıyla yapmış olarak mazur görülelim." Rasulullah (s.a.s.) onlara şöyle dedi:

"Bende, söylediklerinizin hiç birisi yok. Ben, size bu getirdiklerimle ne sizin mallarınıza sahip olmak istiyorum, ne aranızda şeref sahibi olmak, ne size kral olmak istiyorum. Ancak, Allah beni sizlere bir peygamber olarak göndermiş, üzerime bir Kitap indirmiş, bana size, müjdeleyip, uyarıp korkutan bir kişi olmamı emretmiştir. O bakımdan ben de sizlere Rabbimin risaletlerini tebliğ ettim. Size, samimiyetle öğüt verdim. Eğer benim bu getirdiklerimi kabul ederseniz, işte bu sizin dünya ve ahiretteki büyük bir payınız olur. Eğer onu, bana karşı durarak reddedecek olursanız, Allah benimle sizin aranızda hüküm verinceye kadar Allah'ın emri üzere sabrederim." Hz. Peygamber (s.a.s.) de onlara bu şekilde veya buna benzer, sözlerle cevap verdi. Onlar dediler ki:

"Ey Muhammed, eğer bizim sana yaptığımız bu tekliflerden herhangi birisini kabul etmiyor isen, sen de biliyorsun ki, beldesi bizden daha dar,

suyu bizden daha az, geçimi bizden daha zor hiçbir kimse yoktur. O halde bizim için, seni bu risaletle gönderen Rabbinden dilekte bulun, bu vadiyi bize oldukça daraltan bu dağları bizden yürütüp uzaklaştırsın. Topraklarımızı böylelikle düz ve geniş yapsın, bizlere Şam nehirleri gibi nehirler fışkırtsın. Atalarımızdan geçmiş olanları da diriltsin ve bu dirilteceği kimseler arasında da Kusay b. Kilab da bulunsun. Çünkü o, doğru sözlü, bilge bir insandı. Biz de ona senin söylediğin sözler hakkında sorular sorarız, hak mıdır, yoksa batıl mıdır diye. Şayet bunlar seni tasdik eder ve senden istediklerimizi de yapacak olursan, biz de seni tasdik ederiz. Ve böylelikle de senin Allah katındaki konumunu anlar ve itiraf ederiz, dediğin gibi seni bir peygamber olarak gönderdiğini kabul ederiz." Rasulullah (s.a.s.) onlara şöyle dedi:

"Ben size bunlarla gönderilmedim. Ben size, Allah'dan benimle gönderdiği şeyleri getirdim. Benimle size tebliğ edilmek üzere gönderilen şeyleri de tebliğ etmiş bulunuyorum. Eğer onu kabul edecek olursanız, bu sizin dünya ve ahiretteki payınız olur. Eğer bana karşı durup onu reddedecek olursanız, Allah benimle sizin aranızda hüküm verinceye kadar Allah'ın emri üzere sabrederim." Bu sefer şöyle dediler:

"Eğer sen bizim için bunları yapmayacak olursan, o halde kendin için şunları iste: Rabbinden, seninle birlikte senin söylediklerini tasdik edecek ve senin adına bize karşı cevap verip sözlerimizi reddedecek bir melek göndermesini iste. Yine Rabbinden, sana bağlar, bahçeler, köşkler, altın ve gümüşten hazineler vermesini iste. Böylelikle bizim seni gördüğümüz şekilde, rızık peşinde koşmak ihtiyacın olmasın. Çünkü sen, bizim yaptığımız gibi çarşı pazarlarda duruyor ve geçimini aramaya çalışıyorsun. (Bunlar olsun) ki, biz de eğer senin iddia ettiğin gibi bir peygamber isen, Rabbinin yanındaki fazilet ve yüksek konumunu bilir ve itiraf ederiz." Rasulullah (s.a.s.) onlara şöyle dedi:

"Ben, böyle bir şey yapmam. Ben, bu şekilde Rabbimden isteklerde bulunacak bir kimse değilim. Ve ben size bunlar için gönderilmiş de değilim. Eğer benim size bu getirdiklerimi kabul edecek olursanız, bu sizin dünya ve ahiretteki payınız olur. Eğer onu, reddedip kabul etmeyecek olursanız, ben de Allah benimle sizin aranızda hüküm verinceye kadar Allah'ın emri üzere sabrederim." Bu sefer şöyle dediler:

"O halde iddia ettiğin üzere, dilediği takdirde Rabbinin yapacağı şey olan göğü üzerimize parça parça düşür. Sen bunu yapmadıkça biz de sana asla iman etmeyeceğiz." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Aziz ve celil olan Allah, eğer bunu size yapmayı dileyecek olursa elbette ki yapar." Şöyle dediler:

"Ey Muhammed! Senin Rabbin, bizim seninle birlikte oturacağımızı, sana neler soracağımızı ve senden isteyeceğimiz şeyleri bilmedi mi ki, senin bize ne şekilde karşılık vereceğini bundan önce niye öğretmedi ve eğer biz, senin bize bu getirdiklerini senden kabul etmeyecek olursak, bize ne yapacağını haber vermedi? Çünkü bize ulaştığına göre, sana bunları öğreten, kendisine "er-Rahman" denilen Yemame'li bir adamdır. Andolsun ki Allah'a, biz de ebediyyen er-Rahman'a iman etmeyeceğiz. Artık ey Muhammed, bu söylediklerimiz bizim mazeretimizdir. Allah'a andolsun ki, biz seni bize bu yaptıklarınla baş başa bırakmayacağız. Ya biz seni helak ederiz yahut sen bizi helak edersin." Onlardan birisi kalkıp:

"Biz, Allah'ın kızları olan meleklere ibadet ediyoruz." dedi. Bir diğeri kalkıp:

"Sen, Allah'ı ve melekleri topluca karşımıza getirmedikçe asla sana iman etmeyeceğiz." dedi.

Onlar, bu sözleri Rasulullah'a (s.a.s.) söyledikten sonra o da yanlarından kalkıp gitti. Onunla birlikte Abdullah b. Ebi Ümeyye b. el-Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum –ki, Hz. Peygamber'in halası olan Abdulmuttalib kızı Atike'nin oğludur– ona dedi ki:

"Ey Muhammed, kavmin sana bunları arz etti, sen de onların tekliflerini kabul etmedin. Daha sonra onlar, kendileri için birtakım isteklerde bulunarak, senin söylediğin şekilde Allah katındaki konumunu bilmek istediler, böylelikle seni tasdik edecek ve sana uyacaklardı. Ama sen yine onların isteklerini yerine getirmedin. Arkasından senden, kendin için kendileri vasıtasıyla senin onlara üstün olduğunu, Allah katındaki konumlarını bilebilecekleri bir takım şeyleri istemeni istediler, yine sen bunu yapmadın. Daha sonra, onları korkuttuğun azabın bir bölümünü olsun acilen başlarına getirmeni senden istediler, yine yapmadın –veya buna benzer sözler söylediler– Allah'a andolsun ki sen, semaya doğru yükselen

bir merdiven edinip de sonra benim gözümün önünde o merdivene tırmanıp semaya gitmedikçe, sonra da beraberinde senin dediğin gibi olduğuna tanıklık edecek dört meleğin geldiği bir belge de getirmedikçe sana iman etmeyeceğim. Allah'a yemin ederim, faraza bunu yapacak olsan dahi, yine de seni tasdik edeceğimi zannetmiyorum. Bu sözleri söyleyip Rasulullah'ın (s.a.s.) yanından gitti. Rasulullah da (s.a.s.) kavminin haber gönderip çağırdıklarında umutlandığı şekilde iman etmediklerini ve onların kendisinden alabildiğine uzaklaştıklarını görmesi dolayısıyla üzüntülü ve kederli bir şekilde ailesinin yanına döndü.[511]

Nübüvveti kendi aklî kriterlerine göre değerlendiren müşrikler, Hz. Peygamberden (s.a.s.) olağanüstü bazı şeyler istiyorlardı. Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'i dâvâsından döndürmek için her yola baş vuruyorlardı. Resûlullâh'ın peygamberliğini kabul etmek istemiyorlar ve ona yapacakları teklifleri kabul ettireceklerini zannediyorlardı. Bunun için aralarından Utbe b. Rebîa adındaki şahsı temsilci olarak seçip gönderdiler. Utbe: "Ey birâderzâdem! İleri sürdüğün bu dâvâ yoluyla mal, mülk sahibi olmak istiyorsan sana kendi aramızdan mal toplayalım ve seni Kureyş'in en zengini yapalım. Beylik istiyorsan, seni Kureyş'in beyi kılalım ve sensiz hiç bir iş görmeyelim. Hükümdarlık istiyorsan, seni hükümdar yapalım. Şâyet bu sana musallat olan şey, bir cinnî ise ve sen onu başından atmaya muktedir olamıyorsan, senin için tedavi yolları araştıralım. Gerekirse iyileşmen için varımızı yoğumuzu harcayalım: Belki bu cinnîden başka türlü kurtuluş yoktur." dedi. Resûlullâh da ona Fussilet Sûre'sinin başından okudu.[512]

Başka bir defasında da Resûlullâh, bu dâvâyı dünyevî bir karşılık için yapmadığını, dolayısıyla karşılığının da Allah tarafından verileceğini göstermek için şöyle demiştir: "Yemin ederim ki bu adamlar bir elime güneşi, ötekine ayı koysalar, peygamberlik vazîfemden zerre kadar ayrılmam. Ya Cenâb-ı Hak bana bu peygamberlik vazifesini îfâ için kuvvet verir, yahut bu uğurda fedâ olurum."[513]

Müşriklerin yaptıkları teklifler kabul edilmeyince, bir araya gelerek

---

511 İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye: 1/236-238.

512 İbn Hişâm, a.g.e, 1/293-294.

513 İbn Hişâm, a.g.e, 1/266; Şiblî, a.g.e, 1/164.

Resûlullâh'a şöyle dediler: "Ey Muhammed! Sana yaptığımız tekliflerden birini veya birkaçını kabul etmiyorsan, sen insanlar arasında memleketimizin en dar memleket olduğunu, suyumuzun en az olduğunu, yaşayışımızın en güç olduğunu bilirsin. Bunun için seni bize gönderen Allah'a söyle de bizi sıkıştıran şu dağları kaldırıp uzaklaştırsın. Memleketimiz genişletsin, bu memlekette Suriye ve Irak ırmakları gibi ırmaklar akıtsın. Babalarımızdan, dedelerimizden ve bu dünyadan göçüp gitmiş olanları yeniden diriltsin ve dirilenler arasında Kusayy b. Kilâb da bulunsun. Çünkü o, doğru bir reis idi. Onlar dirilince senin söylediklerinin doğru olup olmadıklarını soralım. Onlar seni tasdik ederlerse ve sen de istediklerimiz yerine getirirsen sana inanırız. Bu şartların yerine gelmesiyle Allâh'ın yanındaki durumunu, değerini anlarız ve yine seni elçi olarak gönderdiğini bilmiş oluruz."[514]

Onların bu akılsızca teklifleri karşısında Resûlullah (s.a.s.), kendisinin bunları yapmak için gönderilmediğini, görevinin Allâh'ın emrettiği şeyleri insanlara tebliği etmek olduğunu söylemiş ve onların bu tekliflerinin doğru olmadığını onlara bildirmiştir.[515]

Bu âyette Resûlullah'tan (s.a.s.) istenen şey, yerden pınarları fışkırtmasıdır.

91. ÂYET:

أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا

"Yahut senin hurma ve üzüm bağların olsun da aralarından gürül gürül ırmaklar akıtasın."

2. Aralarından Nehirlerin Aktığı Bahçeler

Müşriklerin buradaki istekleri de, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) üzüm ve hurma bağlarının olması, o da yetmiyormuş bir de aralarında akan ve onlara güzellikler katan nehirlerin, derelerin olmasıdır.

514 İbn Hişâm, a.g.e, 1/296.
515 İbn Hişâm, a.g.e, 1/296-297.

92. ÂYET:

أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ قَبِيلاً

"Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü parçalayıp üzerimize kısım kısım düşüresin,

ya da Allahı ve melekleri karşımıza getiresin de onlar senin söylediklerine şahitlik etsinler."

كِسَفًا Parça parça, kısım kısım.

قَبِيلاً Açıkça, karşı karşıya.

3. Gökyüzünün Parçalanıp Düşmesi

Müşriklerin alternatif olarak istedikleri diğer bir şey de, eğer yapabilecekse Allah'ın gökyüzünü paramparça edip üzerlerine indirmesi, yahut Resûlullâh'ın (s.a.s.) anlattıklarını doğrulamak için Allah Teâlâ ve meleklerin görünmeleri ve açıkça şahitlik yapmalarıdır. Bunun bir benzerini de şu âyette görmemiz mümkündür:

وَإِذْ قَالُواْ اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ "Hani bir zaman da onlar: "Ya Rabbî, eğer bu Kur'ân senin tarafından gelmiş hak bir kitap ise hemen üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver!" demişlerdi." (Enfâl, 8/32),

Aslında böyle akılsızca istekler ve peygamberlere karşı gösterilen tutarsız davranışlar her peygambere yapılıyordu. Aynı şeyleri Hz. Şuayb (a.s.)'ın kavmi de ondan istemişti. Nitekim şu âyet bu tarihi hakikate işaret etmektedir:

قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ وَمَا أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفاً مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ "Sen" dediler, "bir sihirin etkisine kapılmışsın. Bize hiç bir üstünlüğün yok, sen de bizim gibi bir insansın. Doğrusu, biz seni yalancılardan sanıyoruz. Eğer peygamberlik iddiasında doğru isen haydi gökten üstümüze bir parça düşür, üstümüze azap indir!" Şuayb: "Rabbim sizin yaptıklarınızı çok iyi biliyor." dedi. Yine de onu yalancı saydılar. Bunun üzerine o gölge gününün azabı onları bas-

tırıverdi. Gerçekten o müthiş bir günün azabı idi. (Rivayete göre Allah onlara yedi gün ve sekiz gece süren şiddetli bir sıcak verdi. Evlere sığınıp, sonra ovaya çıkmaya mecbur kaldılar. Gölgeleyen bir bulutun altında toplandılar.) O gölgelik bir ateş halinde üzerlerine düşüp hepsini yiyip bitirdi. Elbette bunda alınacak ibret vardır. Fakat onların ekserisi ders alıp da iman etmezler." (Şuârâ, 26/185-190)

4. Allah ve Meleklerin Şahitliği

Yahut ey Muhammed! Söylediklerinin doğruluğuna delil olması için, ya Rabbin, ya da melekler açıkça bize görünüp seni doğrulasınlar. Yahut bölük bölük melekler gelip bunun doğruluğunu ikrar etsinler.

Müşrikler her şeyi maddeden ibaret zannettikleri için Allah'ın ve meleklerin dahi gözle görülebilecek bir özelliğe sahip olduğunu veya işi sırf yokuşa sürmek için böyle olamayack şeyleri teklif ediyorlardı.

93. ÂYET:

أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ
حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُه قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا

"Yok, yok! Bu da yetmez, senin altından bir evin olmalı yahut göğe çıkmalısın. Ama unutma! Sen bize oradan dönerken okuyacağımız bir kitab indirmedikçe yine de senin oraya çıktığına inanmayız ha!" De ki: "Fe Subhanallah! Ben resûl olan bir beşerden başka bir şey miyim?"

5. Altından Bir Ev

Diğer bir istekleri de Resûlullâh'ın altından bir evinin olasıydı.

6. Göğe Çıkmasını İstemeleri

7. Gökten, Görebilecekleri Bir Kitap İstemeleri

Müşrikler bir de Resûlullah'tan (s.a.s.) göğe çıkmasını, bu da yetmiyor gökten onların okuyacakları bir kitap getirmesini istiyorlardı. Aslında bütün bu istekleri inanmamak için ileri sürdükleri bahanelerden ibaretti.

Şayet o dedikleri şeyleri Allah Resûlü yapsaydı bile onlar yine inat edecek bu kez başka isteklerde bulunacaklardı. Nitekim Abdullah b. Ümeyye el-Mahzûmî bir defasında şöyle demişti:

Ey Muhammed sen gökyüzüne bir merdiven koyup, gözlerimizin önünde oraya çıkarak onu getirsen, sonra da seninle beraber açık bir belge olduğu halde senin dediğinin doğru olduğuna şahitlik edecek dört melek getirsen, yine de sana inanmayacağız.[516]

Bütün bu olağanüstü ve yersiz istekler karşısında Cenâb-ı Hakk Peygamberine, onlara bir beşer olduğunu hatırlatmasını istemiştir. Bu cevap şöyle genişletilebilir: "Ey anlayışsız insanlar! Ben hiç ilâh olduğumu iddia ettim mi ki benden böyle şeyler istiyorsunuz? Ben hiç güçlü olduğumu, yerleri ve gökleri yönettiğimi söyledim mi? İlk günden beri ben Allah'tan vahy getiren bir insan olduğumu söylüyorum. Bu nedenle eğer benim iddiamın doğruluğunu denemek istiyorsanız getirdiğim mesajdan bunu anlayabilirsiniz. Eğer onun Hakka dayandığı ve tamamen mantıklı olduğuna ikna oldunuzsa, hiç bir saçma istekte bulunmaksızın hemen ona iman etmelisiniz. Diğer taraftan eğer onda bir hata bulursanız, onu reddedebilirsiniz. Eğer benim iddiamın doğru olup olmadığını denemek istiyorsanız, buna binaen bir insan olarak davranışlarıma, ahlâkıma ve davetime bakarak karar verebilirsiniz. Buna rağmen benden yeri yarmamı ve göğü parça parça üzerinize düşürmemi istemeniz saçma değil mi? Peygamberlik ile böyle şeylerin bir ilgisi ve bağı var mı?"[517]

94. ÂYET:

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا

"Zaten, insanların ekserisinin, kendilerine hidayet geldiği halde iman etmemelerinin başlıca sebebi: "Allah bula bula bir beşeri mi seçip halka Elçi gönderdi?" demeleridir."

516 Râzî,a.g.e, 21/49.

517 Mevdûdî, Tefhim, İsra 93. âyetin tefsirinde.

مَنَعَ Engel oldu, alıkoydu.

الْهُدَى Kur'ân, Peygamber.

Peygamberlerin İnsan Olmasına Yapılan İtiraz

Bu, bir insanın Allah'ın elçisi olmayacağı konusundaki yanlış kanaatinin tüm çağlardaki cahil insanlar arasında yaygın olduğunu gösterir. Onlar sadece insan olduğu, yemek yediği, karısı ve çocukları olduğu için bir elçiyi reddetmişlerdir. Buna mukabil, zaman geçtikçe peygamberlerin takipçileri de onun insan olmadığına ve sadece elçi olduğuna inanmaya başlamışlardır. Bu nedenle bazıları peygamberlerini ilâh edinmiş, bazıları onu Allah'ın oğlu, bazıları da Allah'ın cisimleşmiş şekli olarak kabul etmişlerdir. Kısacası cahil insanlar hiç bir zaman bir insanın Allah'ın peygamberi olabileceği gerçeğini kabul etmemişlerdir.[518]

Kur'ân-ı Kerim'de peygamberler anlatılırken, onların özellikle birer beşer oldukları gerçeği vurgulanır. Bu önemlidir, çünkü gönderilen her peygambere özellikle bu vasfından dolayı bir itiraz gelmiştir. Değişik dönemlerdeki insanlar, kendilerine ilâhî gerçekleri getiren bu peygamberlerden, insan üstü birtakım işlerin meydana gelmesini beklemişler ve onların kendileri gibi bir insan olmasına itiraz ederek, onları kabule yanaşmamışlardır. Halbuki İlâhî hikmet, peygamberlerin bir beşer olmasını iktizâ etmiştir. Aslında insanın bu dış yönüne bakıp aldanan ve onun yüce âlemlerle irtibat kurmasını uzak görüp, bazı üstünlüklere sahip olmasını kabul etmeyen sâdece insan olmamıştır. Daha insanlığın ilk yaratılışında, aynı tepkinin varlığı söz konusudur. İşte şu âyetler de, böyle bir itirazın, daha ilk başta şeytan tarafından ileri sürüldüğünü göstermektedir:

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ فَسَجَدَ الْمَلاَئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ إِلاَّ إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَاسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنْ الْعَالِينَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ "Bir vakit Rabbin meleklere: "Ben dedi, çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu iyice biçimlendirip ona Rûhumdan üfleyince hep

518 Mevdûdî, a.g.e, İsrâ 94. âyetin tefsirinde.

birden, hürmet göstermek için ona secde ediniz." Meleklerin hepsi secde ettiler. Lakin İblis secde etmedi. O kibirlendi ve kâfirlerden oldu. Allah buyurdu: "İblis! Benim ellerimle yarattığım mahlûkuma neden secde etmedin? Gururlandın mı, yoksa kendini çok yükseklerde mi görüyorsun? İblis: "Ben ondan üstünüm, çünkü beni ateşten, onu ise topraktan yarattın" dedi." (Sâd, 38/71-76).

Halbuki insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olmaya, (Bakara, 2/30; En'âm, 6/165) yerin, göğün ve dağların taşıyamayacağı o büyük İlâhî emaneti taşımaya ehil bir varlıktır:

إِنَّا عَرَضْنَا اْلأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَاْلأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا اْلإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولاً "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden cidden çok zalim, çok cahil bulunuyor." (Ahzâb, 33/72) Ancak ne var ki, فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ "Bu itibarla, Ben onu düzenlediğim insan şekline koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanınız." (Hicr, 15/29) İlâhî beyanıyla bildirilen ve Allâh'ın rûhundan bir nefhâ olan insanın, cevherine bakmamışlar ve böylelikle yanılgıya düşmüşlerdir.

"Müslümanlıktan önce Yahudiler gibi birçok din ve mezhep sahipleri, peygamberlere insânî niteliklerin üstünde, kehânet ve olayları vukûundan önce haber verme gibi sıfatları yakıştırırlardı. Telakkilerine göre onlar, her çeşit günâhı işleyebilirlerdi, ahlâksızlık yapabilirlerdi, Hattâ kâfir bile olabilirlerdi. Güya peygamber oldukları için böyle hallerde onlara bir şey lâzım gelmezdi.

Diğer taraftan Hz. Îsâ'ya inananlar onu kendilerinin kurtarıcısı bildikleri gibi, insan olmanın ötesinde bazan bir ilâh veya yarı ilâh veyahut da Allâh'ın bir cüz'ü gibi telakkî ederlerdi. Hindular ise kendi önderlerini, yarım ilâh veya ilâh soyundan gelen mücessem bir ilâh veyahut da insan şekline bürünmüş bir ilâh gibi görüyorlardı. Önderlerinde her türlü ilâhî güç-kuvvet bulunduğuna inanırlardı.

İslâmiyet, bütün bu çeşit yanlış düşünceleri ve bâtıl itikadları orta-

dan kaldırdı. İslâm'a göre peygamber bir insandır. Allah'ın bir kuludur; aynı zamanda Allah tarafından seçilmiş, günahsız, iyi, pâk, nezih, Allâh'ın kudretinden feyz almış, ilâhî destek ve yardıma eriştirilmiş, saâdet ve hidâyetin merkezi olmuş bir kimsedir."[519]

Şirkin ve sapıklığın mantığı, hiç değişmeksizin hep aynı olmuştur. Ne zaman Allah, insanlara bir peygamber göndermişse, peygamberin karşısına dikilen insanlardan hep şuna benzer itirazlar ve sorular gelmiştir: "O da bizim gibi bir insan mı? Bizim gibi yiyor, bizim gibi içiyor ve bizim gibi yatıyor! Niçin meleklerden birisi değil? Niçin ileri gelenlerden birisi olmadı? Neden zenginlik ve saltanat sahibi birisi değil?"[520] Evet, Kur'ân'ın değişik yerlerinde, peygamberlerle, kendilerine gönderilen kavimleri arasında, bu türlü konuşmalar bir hayli fazladır. Meselâ Hz. Nûh ile ilgili olarak:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلاَ تَتَّقُونَ فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللهُ لأَنْزَلَ مَلاَئِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الأَوَّلِينَ إِنْ هُوَ إِلاَّ رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّى حِينَ "Bir zaman, halkını irşad etmesi gayesiyle Nûhu gönderdik de: "Ey halkım, dedi, yalnız Allah'a ibadet ediniz. Zira sizin Ondan başka yoktur Tanrınız. Gerçek bu iken hâla şirkten sakınmaz mısınız?" Halkından ileri gelen birtakım kâfirler: "Bu, dediler, sizin gibi bir insandan başka bir şey değil, böyleyken size hakim olmak istiyor." "Allah bize mesaj ulaştırmak isteseydi, böyle sizin gibi birini göndermez melaike indirirdi. Nitekim biz atalarımızdan da böyle bir şey işitmedik. Bu delinin tekinden başka biri değil. Ona biraz süre tanıyın, sonra iş aydınlanır, siz de gereğini yaparsınız." (Mü'minûn, 23/23-25)

Hz. Hûd ile ilgili olarak:

وَقَالَ الْمَلأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ "Onun halkından kâfir olup ahiret buluşmasını yalan sayan ve kendilerine dünya hayatında bol nimet verdiğimiz eşraf takımı: "Bu, dediler, sizin gibi bir

519 Nedvî, Seyyid Süleyman, Asr-ı Saâdet, 4/126-127.

520 Sâbûnî, en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ s. 32.

insandan başka bir şey değil, baksanıza sizin yediklerinizden yiyor, sizin içtiklerinizden içiyor. Eğer siz, sizin gibi bir beşere itaat edecek olursanız, büyük bir kayba ve hüsrana uğrarsınız." "Ne o dediler, bu adam siz ölüp de toprak ve kemik haline geldikten sonra sizin diriltilip mezardan çıkarılacağınızı mı vaad ediyor." "Heyhat! Heyhat! Size vâdedilen şey ne kadar da uzak!" (Mü'minûn, 23/33-36)

Hz. Mûsâ ve Hârun ile ilgili olarak:

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ "Sonra da Mûsa ile kardeşi Hârun'u ayetlerimizle ve apaçık delille Firavun ile ileri gelen yardımcılarına gönderdik. Onlar da hakkı kabulden kibirlendiler.

Zaten onlar kendilerini çok büyük gören bir toplum idi. Dediler ki: "Kendi kavimleri bizim hizmetçi kölelerimiz iken şimdi kalkıp bizim gibi beşer olan bu iki adama mı inanacağız?" Böyle deyip onları yalancı saydılar. Kendileri de helak edilenler gürûhuna dahil oldular." (Mü'minûn, 23/45-48) Söylenilen sözleri görmekteyiz. Gayet tabîi ki, önceki peygamberler için söylenilen bu sözlerin aynısı, kendilerinden sonra gelen Hz. Muhammed (s.a.s.) için de söylenmiştir. Müşrikler de kendilerinden öncekilerin mantığıyla hareket ederek, aynı itirazları, Hz.Peygambere karşı yapmışlardır:

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلاَ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ رَجُلاً مَسْحُورًا انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلاَ يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا "Yine: "Ne oluyor bu Peygambere, böyle Peygamber mi olur: Yemek yiyor, çarşı pazarda dolaşıyor! Bari yanında heybetli bir melek olsaydı da etrafındaki insanları korkutup uyarıda bulunsaydı!" "Yahut kendine bir hazine verilse, yahut kendisinin içinden yiyeceği bir bahçesi olsaydı!" Hasılı o zalimler: "Doğrusu siz, sadece büyülenmiş bir adamın peşine düşmüşsünüz" dediler. İşte bak senin hakkında nasıl tutarsız misaller getiriyorlar. Doğrusu onlar saptılar, artık asla yol bulamazlar!. Hayır ve be-

reketi ne muazzamdır O Zatın ki dilediği takdirde senin için bundan daha iyisini, içinden ırmaklar akan cennetleri verir. Senin için orada saraylar yaptırır. Aksine onlar kıyamet saatini yalan saydılar, Her kim O saati yalan sayarsa, bilsin ki Biz ona harlı bir ateş hazırlardık." (Furkân, 25/7-11)

وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلاَّ هُزُوًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللهُ رَسُولاً إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلاَ أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلاً "Seni gördüklerinde mutlaka seni alaya alır ve: "Allahın, Resûlü olarak gönderdiği bu şahıs mı imiş! Bula bula bunu mu bulmuş?" derler. "Eğer biz sebat etmeseydik, nerdeyse bizi tanrılarımızdan vazgeçirteceklerdi." Ama kendilerini bekleyen azabı gördükleri vakit asıl sapanın kim olduğunu işte o zaman anlayacaklardır." (Furkân, 25/41-42)

وَقَالُوا لَوْلاَ أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لاَ يُنظَرُونَ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلاً وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ "Bir de: "Ona "bizim de görebileceğimiz bir melek gönderilmeli değil miydi?" dediler. Eğer Biz bir melek gönderseydik elbette iş bitirilmiş olur, sonra kendilerine göz bile açtırılmazdı. Şayet o elçiyi melek kılsaydık, yine onu bir adam şeklinde gösterir de düştükleri şüpheye onları yine düşürmüş olurduk." (En'âm, 6/8-9)

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمْ الْهُدَى إِلاَّ أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللهُ بَشَرًا رَسُولاً قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلاَئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولاً "Zaten, insanların ekserisinin, kendilerine hidayet geldiği halde iman etmemelerinin başlıca sebebi: "Allah bula bula bir beşeri mi seçip halka Elçi gönderdi?" demeleridir. De onlara: "Eğer yeryüzünde uslu uslu yürüyen melekler olsaydı, ancak o takdirde biz onlara melek elçi gönderirdik." (İsrâ, 17/94-95)

Kur'ân, Resûlullah'ın özellikle bir beşer olduğu üzerinde durarak, onun bu yönünü de nazara verir ve ona şöyle demesini emreder:

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ "De ki: Ben de sizin gibi bir insanım. Yalnız bana şu vahyolunuyor: Sizin İlahınız, sadece bir tek İlahtır. O halde Ona yönelerek doğru yolda yürüyün, Ondan mağfiret dileyin. Ona eş, ortak uyduranların vay haline!" (Fussilet, 41/6)

Peygamberlerin Beşer Olmasının Hikmeti

Yüce Allah, risâlet vazifesinin kimlere verileceğini kendisinin belirlediğini bildirerek: أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ "..Allah peygamberliği kime vereceğini pek iyi bilir." (En'âm, 6/124), bu hususta insanların müdahalesinin söz konusu olamayacağını belirtmiştir. O, insanlara elçi olarak melekleri gönderebilirdi.[521] Ancak böyle yapmayıp, onlar gibi yiyen, onlar gibi içen, onlar gibi ihtiyaçları olan kimselerden elçiler gönderdi. O'nun böyle yapması, bir hikmete mebnîdir. Çünkü, içlerinden bir beşer olan o kimse, onların hissettiklerini hisseder, zevk aldıkları şeyden zevk alır, tecrübelerini değerlendirir, elem ve emellerini anlar, duygularını ve isteklerini bilir, ihtiyaçlarını farkeder... Bu yüzden onlara zayıf düştükleri vakit şefkat eder, eksikliklerini gördüğü zaman tamamlar, güçlenip kalkınmalarını ister, kendileriyle beraber merhale merhale ilerler, hakîki ihtiyaçlarına tesir ve teessürlerini ve bunlara nasıl karşılık verdiklerini bilir. Zîra nihayet o da kendilerinden birisidir. Hem onlar, kendilerinden bir beşer olan peygamberi kolayca taklit ederek peşinden gidebilirler. Buna yavaş yavaş kendilerini alıştırırlar. Cenâb-ı Hakk'ın farz kıldığı ve irade ettiği hükümleri tebliğ ettiği zaman o, bu hükümlerin yaşayan tercümanı, müşahhas bir kişisi olarak onlara anlatır ve onların da ahlâk ve hareketlerle ilgili bu mükellefiyetleri yerine getirmeleri imkanını vermiş olur. Peygamberin, aralarındaki yaşantısını müşâhede ederler ve bir insan olarak onu taklit etmeğe çalışırlar. Ancak bir melek olmuş olsaydı, ne onun yaptıklarını taklit etmeyi düşünürler, ne de bu konuda bir gayret sarfederlerdi. Zîra başından beri bilirlerdi ki, onun tabiatı kendi tabiatlarından çok farklıdır. Dolayısıyla hareketleri de farklı olacaktır. Bunun için de taklit edilmesi düşünülemez. Onun yaşadığı hayatı tahakkuk ettirme arzusu ve şevki bulunmazdı.[522]

---

521 Yüce Allah, insanlara peygamber olarak şâyet bir melek göndermiş olsaydı, o da asla bir melek şeklinde olmayacak, yine bir insan şeklinde olacaktı: وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ "Şayet o elçiyi melek kılsaydık, yine onu bir adam şeklinde gösterir de düştükleri şüpheye onları yine düşürmüş olurduk." En'âm, 6/9.

522 Akgül, Muhittin, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed (s.a.s.), Işık Yayınları, s. 13-19; Kutup, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2553. Ayrıca bkz: Nedvî, 4/126-136; Süleyman el-Eşkar, er-Rüsul ve'r-Risâlât, s. 70-73; Sâbûnî, a.g.e, 29-34; Hâşimî, M.Ali, Kur'ân'da Resûlullah, (Çev: Nureddin Yıldız), s. 11-19.

95. ÂYET:

قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا

"De onlara: "Eğer yeryüzünde uslu uslu yürüyen melekler olsaydı, ancak o takdirde Biz onlara melek elçi gönderirdik."

مُطْمَئِنِّينَ Güvenle dolaşma, yerleşme.

Bu âyette de yine müşriklerin itirazlarına cevaba devam ediliyor. Yani şayet yeryüzündekiler melek olsalardı, Allah Teâla semadan onlara elçi olarak melek gönderirdi. Çünkü aynı cinsten olanlar birbirlerini daha iyi anlayabilir, aralarında iletişim daha rahat sağlanabilir. Fakat ey insanlar sizler melek değil insansınız. Dolayısıyla size elçi olarak gelecek olan da ancak sizin cinsinizden bir insan olabilir. Böylelikle onunla rahat bir şekilde konuşup, iletişime geçmiş olasınız.

Peygamberlerin beşer cinsinden olması bir eksiklik değil, bilakis Yüce Yaratıcı'nın insana çok büyük bir lütfudur. Nitekim bunun büyük bir lütuf olduğunu Yüce Mevla değişik beyanlarında insanlara hatırlatmaktadır:

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِّنكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُواْ تَعْلَمُونَ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُواْ لِي وَلاَ تَكْفُرُونِ "Nitekim, size âyetlerimizi okuması, sizi tertemiz hale getirmesi, size kitap ve hikmeti ve bilmediğiniz nice şeyleri öğretmesi için sizden birini elçi gönderdik. Öyleyse siz Beni zikredin ki Ben de sizi anayım.

Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin." (Bakara, 2/151-152)

لَقَدْ مَنَّ اللّهُ عَلَى الْمُؤمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُواْ مِن قَبْلُ لَفِي ضَلالٍ مُّبِينٍ "Gerçekten Allah, kendi içlerinden birini, onlara âyetlerini okuması, onları her türlü kötülüklerden arındırması, kendilerine kitap ve hikmeti öğretmesi için resul yapmakla, müminlere büyük bir lütuf ve inâyette bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar besbelli bir sapıklık içinde idiler." (Âl-i İmrân, 3/164)

لَقَدْ جَاءكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

"Size kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir." (Tevbe, 9/128)

96. ÂYET:

قُلْ كَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا

"De ki: "Sizinle benim aramda şahid olarak Allah yeter! Doğrusu O kullarının bütün hallerini bilip görmektedir."

Bu âyette Resûlullâh'a (s.a.s.) bir teselli vardır. Aynı zamanda bütün delillere rağmen bir türlü imana yanaşmayan insanlar karşısında yapılacak olan yol gösterilmektedir. Allah Teâla kullarının bütün niyetlerini, gizledikleri ve açığa vurduklarını bilmektedir. Dolayısıyla kimin hidayeti kimin de dalaleti hak ettiğini bilmektedir. Aslında inanmayanlar, delillerin yetersizliğinden ya da güçsüzlüğünden değil, kinlerinden, hasetlerinden ve kibirlerinden dolayı imana yanaşmamaktadırlar. Bu nokta da yapılacak şey, neticenin Allah'a havale edilmesi, O'nun şahidliğine sığınılmasıdır.

97. ÂYET:

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ
وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا

"Allah kimi doğru yola iletirse işte odur doğru yolda olan. Kimi şaşırtırsa, artık Allahtan başka ona hâmi ve yardımcı bulamazsın. Kıyamet günü onları kör, sağır ve dilsiz olarak yüzü koyun haşrederiz. Varacakları yer cehennemdir. Onun ateşi zayıfladıkça onlara çılgın alevi artırırız."

عُمْيًا Kör, gözlerinin görüp okuduklarını gerçek anlamda göremeyen.

بُكْمًا Gerçeği konuşmayan veya meramını anlatamayan.

صُمًّا Duymayan, kendisine faydalı olmayanları işitemeyen.

خَبَتْ Cehennemin alevinin azalması, dinmesi.

سَعِيرًا Alev, ateş.

Allah Teâlâ'nın Hidayeti

Hidayet: Doğru yol, rüşd, nebîlerin gittiği istikâmetli şehrahdır. Dalâlet ise, sapıkların yolu; doğru yolu kaybetme ve istikametten ayrılma demektir. Dikkat edilirse, bunların her ikisi de birer iş, birer fiildir. Ve beşere ait yönü ile birer üf'ûle, birer fonksiyondur. Bu îtibarla, bunların her ikisini de Allah'a vermek iktizâ eder. Arzettiğimiz gibi, her fiil Allah'a râcîdir. Ona râcî olmayan hiçbir iş gösterilemez. Dalâleti, Mudil isminin iktizâsıyla yaratan, hidâyeti, Hâdi isminin tecellisine bağlayan ancak Allah (c.c.)'dir. Evet, ikisini veren de Haktır.

Ama, bu demek değildir ki; kulun hiçbir dahli, mübâşereti olmadan, Allah tarafından cebren dalâlete itiliyor veya hidâyete sevk ediliyor da, o da ya dâll (sapık) veya râşid (dürüst) bir insan oluyor.

Bu meseleyi kısaca şöyle anlamak da mümkündür. Hidâyete ermede veya dalâlete düşmede, bir ameliye ne kadarsa; meselâ: Bu iş on ton ağırlığında bir iş ise, bunun aşr-ı mi'şârını (yüzde birini) dahi insana vermek hatadır. Hakiki mülk sahibi Allah'tır ve o iş mutlaka mülk sahibine verilmelidir.

Müşahhas bir misâl arzedecek olursak; Allah hidayet eder ve hidayetinin vesileleri vardır. Camiye gelmek, nasihat dinlemek, fikren tenevvür etmek, hidayetin birer yoludur. Kur'ân-ı Kerim'i dinlemek, mânâsını tedkik edip derinliklerine nüfuz etmek de hidâyet yollarındandır. Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) Huzur-u Risâlet-Penâhilerine gitmek, rahle-i tedrisi önünde oturmak, onu can kulağı ile dinlemek; keza, bir mürşidin rahle-i tedrisi önünde oturmak, onun cennetâsâ iklimine girmek, onun gönülden ifâde edilen sözlerine kulak vermek ve ondan gelen tecellîlere gönlünü ma'kes yapmak, hidâyet yollarından birer yoldur. İnsan bu yollarla, hidâyete mübâşeret eder. Evet, câmiye geliş küçük bir mübâşeret olsa da, Allah (c.c.) camiye gelişi hidâyete vesile kılabilir. Hidâyet eden Allah'tır; fakat, bu hidâyete ermede Allah'ın kapısını, "kesb" ünvanıyla döven kuldur.

İnsan, demhâneye, meyhâneye, puthâneye gider; böylece *"Mudill"* isminin kapısının tokmağına dokunmuş ve *"Beni saptır"* demiş olur. Allah da murad buyurursa onu saptırır. Ama dilerse engel çıkarır, saptırmaz. Dikkat buyurulursa, insanın elinde o kadar cüz'i birşey vardır ki, bu ne o hidâyete ne de dalâlete hakiki sebep olacak mahiyette değildir.

Şöyle bir misâl arzedelim: Siz, Kur'ân-ı Kerim'i ve vâz u nasihatı dinlediğiniz keza, ilmî bir eser okuduğunuz zaman, içiniz nûra gark olur. Halbuki bir başkası minarenin gölgesinde ezân-ı Muhammediyi duyarken, vâz u nasihati işitirken, hatta en içten münâcatlara kulak verirken rahatsız ve tedirgin olur da; *"Bu çatlak sesler de ne?"* diye ezanlar hakkında şikayette bulunur.

Demek oluyor ki; hidâyet eden de, dalâleti veren de Allah'tır (c.c.). Ama bir kimse delâletin yoluna girdiyse, Allah (c.c.) da, binde 999,9 ötesi kendisine ait işi yaratır; -tıpkı düğmeye dokunma gibi- sonra da insanı, dalâlete meyil ve arzusundan ötürü ya cezalandırır veya affeder.[523]

Bu ayette Kur'ân ilâhî bir kuralı ortaya koymaktadır. Allah, sadece kendi hidayetine uymayı isteyen kimseyi doğru yola ulaştırır ve sapmak isteyenin de sapıtmasına izin verir. Bundan sonra Allah'ın hidayet kapısını kapadığı kimseyi doğru yola getirmeye hiç kimsenin gücü yetmez, çünkü o kimse inatçılığı ve sapıklıktaki ısrarı nedeniyle hidayetten mahrum edilmiştir. Şu açık bir gerçektir ki, eğer bir kimse hakka sırtını döner ve bâtıla bağlanırsa, dünyada onu bâtıldan çevirip hakka döndürebilecek hiç bir güç yoktur. Çünkü bu sapıklıktan sonra Allah böyle bir kimse için haktan daha da uzaklaşıp bâtıla daha çok sevgi duymasına neden olan vesileler yaratır.[524]

Allah Teâlâ asla insanları hidayet veya dalâlete zorlamaz. Onların önlerine iki seçenek koyar; bunları hür iradeleriyle, baskı altında kalmadan insanlar seçer.

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِراً وَإِمَّا كَفُوراً "Ona yolu da gösterdik; artık ister şükreder, ister nankör ve kâfir olur." (İnsan, 76/3),

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ "Ona hayır ve şer yollarını göstermedik mi?" (Beled, 90/10) beyanları da, bunun en açık göstergesidir.

Cezalar Davranışların Cinsindendir

Cenab-ı Hakk bu dünyada inanmayıp Cehennem'i kazananların cezalarını, kendi davranışları cinsinden vereceğini haber vermektedir. On-

523 Gülen, M. Fethullah, Asrın Getirdiği Tereddütler, Nil Yayınları, 1/159-161.
524 Mevdûdî, a.g.e, İsra 97. âyetin tefsirinde.

ları mahşer gününde kabirlerinden çıktıktan sonra yüzleri üstüne süründü-receğini, bu arada ne gözlerinin göreceğini, ne kulaklarının duyacağını, ne de dillerinin konuşacağını beyan buyurmuştur. Başka bir âyette de yüzleri üstü süründürülücekleri şöyle haber verilmektedir:

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ "Mücrimler tam bir şaşkınlık ve çılgınlık içindedirler. O gün cehennemde yüzleri üstü süründürülürler ve kendilerine: "Tadın cehennemin dokunmasını!" denilir." (Kamer, 54/47-48)

Allah'ın dininden yüz çeviren, Kur'ân'a sırt çeviren ve onunla amel etmeyi terkedenler, maddî-mânevî sıkıntılar içinde bocalayıp durdukları gibi, mahşer gününde de kör olarak haşrolacaklardır. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle belirtilir:

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنتُ بَصِيراً قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِن بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى "Ama kim Benim zikrimden yüz çevirirse, Kitabımı dinlemez ve Beni anmaktan gaflet ederse, ona dar bir geçim vardır ve Biz onu kıyâmet günü kör olarak diriltir, duruşmaya getiririz. "Ya Rabbi, der, ben gözleri gören biri olduğum halde neden beni kör olarak haşrettin?" Buyurur ki: "Bu böyledir. Nasıl âyetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttuysan, bu gün de sen öyle unutulur, bir kenara atılırsın." İşte inkârda ve günahta hadlerini aşanları ve Rabb'lerinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandırırız. Ahiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha devamlı olacaktır." (Tâhâ, 20/124-127),

Âyette geçen "maîşeten dankâ", sıkıntılı yaşam ve hayat[525] demektir. Müfessirler bu hayatın dünya veya kabirde olabileceğini söylemişlerdir. Dünyada olması şöyle yorumlanmıştır: Allah Teâlâ ile bağını koparan, O'nun engin rahmetiyle ilgisini kesen kimsenin hayatı ne kadar bolluk ve eğlence içerisinde geçerse geçsin, sıkıntılarla doludur ve darlıktır. Her şeyden önce Allah'a bağlanıp O'na güvenini yitirmenin sıkıntısını çeker. Kararsızlıkların, kuşkuların ve dengesizliklerin girdabındadır. Elindeki

525 Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, s.299.

şeylere büyük bir hırsla sarılır. Onları kaybetmekten endişe duyar. Arzu ve heveslerin arkasında koşar, kaybettiği her şeye yanarak ve tutuşarak sıkıntıya düşer. Ve bir kalp ancak Allah'ın huzurunda güven duyar, huzur bulur. Şüphesiz ki imanın verdiği huzur, insan hayatını kat kat uzatır, genişletir, rahatlatır, derinleştirir, engin hale getirir. İmandan mahrumiyet ise, öyle bir bahtsızlıktır ki, yeryüzünde hiçbir ihtiyaç ve mahrumiyet ona denk olamaz.[526] Kur'ân'dan uzak olan, dünyaya düşkün olduğu ve devamlı olarak daha fazlasını istediği için, onun hayatı dar ve sıkıntılı, geleceği karanlıktır.

Bu sıkıntılı hayatın kabirde olması ise, kabir azabı olarak yorumlanmıştır. Zira Allah Resûlü bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: "Kabir azabı kâfirleredir. O, hayatım elinde olan Zat'a, Allah'a yemin ederim ki, şunu iyi biliniz: Kâfire kabirde 99 ejderha musallat edilir."[527]

Kur'ân'dan uzaklaşanların kıyâmet günü kör olarak haşredilmeleri ise, dünyada yaptıkları fiillerin cinsiyle cezalandırılmaları demektir. Onlar nasıl dünyada iken Kur'ân'ı tanımazlıktan geldiler, onun âyetlerine gözlerini kapadılar, gerçekleri görmediler ise, Cenab-ı Hakk da âhirette onlara cennete giden yolları göstermeyecek ve kurtuluş delillerinden mahrum bırakacaktır.

Bir gün Resûlullâh'a (s.a.s.) kafirlerin yüzleri üstüne nasıl yürütüleceği sorulunca şöyle buyurdular: "Onları ayakları üzerine yürütmeye gücü yeten, yüz üstü yürütmeye de gücü yeter."[528]

Birisi İbn Abbas'a (r.a.) "Suçlular ateşi gördüler, orayı boylayacaklarını iyice anladılar. Etrafı yokladılar, fakat ondan kaçacak bir yer bulamadılar." (Kehf, 18/53), "Bu ateş onlara, daha uzaktan gözükünce, onun öfkesinden gürlediğini ve korkunç homurtusunu işitirler. Elleri boyunlarına kelepçelenmiş, ayakları bukağılı olarak cehennemin daracık bir yerine tıkılınca, orada yok olmak için can atarlar." (Furkân, 25/12-13), "Sonra onların şirklerinin vardığı son nokta, (sığınacakları tek yalancı özrü) "Rabbimiz Allah hakkı için, vallahi biz müşrik değildik!" demekten ibaret olacaktır." (En'âm, 6/23) gibi âyet-

526 Kutup, Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur'ân, 4/2355.

527 Tirmizî, Kıyâme 26; Ahmed b. Hanbel, 3/38.

528 Buhârî, Tefsir, Sûre 25/1; Müslim, Münâfikûn 54.

lerde Cehennemliklerin konuşacakları, görecekleri ve duyacakları bildirildiği halde, bu âyette neden onlar sağır, dilsiz ve kör olarak anılmışlardır? diye sorunca, O şöyle cevap verdi:

"Onlar, kör olup kendilerini sevindirecek şeyleri göremeyecekler, sağır olup kendilerini sevindirecek şeyleri duyamayacak ve dilsiz olup kendilerini savunmak için konuşamayacaklardır. Veya onlar Allah'ın iyi kullarına verdiği şeyleri göremeyecek, Allah ve mukarreb meleklerle konuşamayacak ve Allah Teâlâ'nın iyi kullarına olan övgülerini duyamayacaklardır."[529]

Mukâtil b. Süleyman da bu âyeti şöyle yorumlamaktadır: "Onlar daha önce gördükleri, duydukları ve konuşabildikleri halde, onlara: "yıkılıp gidin içeri, konuşmayın!" (Mü'minûn, 23/108) denildiğinden itibaren bu özelliklerini kaybederler."[530]

Cehennemliklerin alevleri her azalmaya yüz tuttuğunda veya biraz sakinlendiğinde, yeniden tutuşturulur. Bu azapla orada başbaşa kalacaklar.

98. ÂYET:

ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَئِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا

"İşte budur cezaları! Çünkü onlar ayetlerimizi inkâr ediyorlar ve: "Bir kemik yığını ve ufalanan kırıntı haline geldikten sonra mı biz diriltilip yeniden yaratılacağız!" diye dinle alay ediyorlardı."

Başlarına gelen Cezaların Sebebi Kendileri

Dirilişi reddetmişler ve meydana gelebileceğini kabule yanaşmamışlardır. Biz kemik ve toz haline dönüştükten sonra diriltilerek yaradılışın yeni bir aşamasına mı geçeceğiz? demişlerdi. Konunun akışı içinde verilen bu sahne sanki gözler önündeki bir olaydan söz etmektedir. Sanki içinde yaşadıkları dünya artık sayfalarını kapamış ve uzak bir geçmişe karışmıştır... Bu Kur'ân sahneleri canlandırma ve onları birer canlı realite olarak sergileme

529 Bkz: Taberî, a.g.e, İsrâ Suresi âyet 97 tefsirinde.
530 Râzî, a.g.e, 21/51; Tabersî, a.g.e, 6/571.

metodunun gereği olarak böyle ifade edilmiştir. Böyle sunar ki, zaman geçmeden önce bu sahne kalpler ve duygular üzerindeki etkisini göstersin.[531]

Önceki âyetlerde inkârcıların başlarına gelen cezalar anlatılmıştı. Bu âyette ise bu cezaların sebebinin başkaları değil, bizzat kendileri olduğuna vurgu yapılmaktadır ki, o da âhiret gününü inkâr etmeleri ve Allah'ın ölüp dağılan ve sağa sola savrulan insan vücüdunun parçalarını bir araya getirmeye gücünün yetmeyeceği şeklindeki yanlış kanaatleriydi. Bu yaklaşımlarıyla onlar, Allah Teâlâ'nın her şeye gücü yeten kudret ve kuvvetinden tam anlamıyla habersizdi. Çünkü O'nun için dağılan, parçalanan, çürüyen hatta kaybolan veya hiç olmayan şeyleri yaratma arasında bir fark yoktu. Hepsi O'nun için son derece kolay şeylerdi ve "ol" demesi onların meydana gelmesine yetiyordu.

Rivayet edildiğine göre, Mekke'nin ileri gelenlerinden bir şahıs çürümüş bir kemik getirerek, onu Rasûlullah'ın (s.a.s.) karşısında ufalamış ve havaya savurduktan sonra, "Ey Muhammed" demiş, bu ölüyü kim diriltecek ve bu çürümüş kemiklere kim can verecek? Bu soruya cevap olarak, aşağıdaki ayeti kerime nazil olmuştur:[532]

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ "İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize. Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize: "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!" diye. De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltir, hem O, yaratmanın her türlüsünü bilir." (Yâsîn, 36/77-79)

99. ÂYET:

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا

"Görüp düşünmüyorlar mı ki gökleri ve yeri yaratan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya elbette kâdirdir? O, kendileri için asla, şüphe

531 Kutup, a.g.e, 4/2251-2253.

532 Vâhidî, a.g.e, s. 364-365.

götürmeyecek bir vâde belirlemiştir. Ama zalimlerin işleri güçleri inkârdan ibaret!"

أَوَلَمْ يَرَوْا Anlamazlar mı, bilmezler mi, düşünmezler mi?

فَأَبَى Direnmek, inat etmek, delillerin bütün açıklığına rağmen inanmamak.

Var Olanı Yaratmak Hiç Olmayanı Yaratmaktan Daha Kolaydır

Öldükten sonraki dirilmeyi inkâr edenler hiç düşünmezler mi, bir şeyin ilk yaratılması daha zordur. Allah hiç yokken bu koca kâinatı yaratmış, onu mükemmel bir düzene koymuş, insanı en güzel bir biçimde var etmiş, içinde hayatını rahat bir şekilde devam ettireceği bir ortam hazırlamış. Bütün bunlara gücü yeten bir Zât'ın nasıl olur da yeniden yaratmaya gücü yetmez? Kaldı ki semavatın yaratılması insanın yaratılmasından görünüş itibariyle daha zordur. Dolayısıyla insanın yeniden yaratılması, akıl ve mantık açısından evrenin yaratılmasından çok daha kolaydır. Nitekim başka âyetlerde de bu hususa dikkatler şu beyanlarla çekilir:

لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ "Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir iştir, ama insanların çoğu gerçeği bilmezler." (Mü'min, 40/57),

أَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمِ السَّمَاء بَنَاهَا رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءهَا وَمَرْعَاهَا وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا مَتَاعاً لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ Siz ey haşri inkâr edenler: Düşünün, sizi yeniden yaratmak mı zor, yoksa gök âlemini mi? İşte bakın: Allah onu nasıl da sağlam bina etti. Allah onu direksiz yükseltti ve kusursuz işleyen bir sisteme bağladı. Gecesini karanlık, gündüzünü parlak şekilde açığa çıkardı. Sonra da yeri döşeyip yerleşmeye hazırladı. Oradan sularını, otlaklarını çıkardı. Dağlarını oturttu. Bütün bunları sizin ve hayvanlarınızın yaşamı için yaptı." (Nâziat, 79/27-33)

Kur'ân bu âyette her şeyin bir süresi ve eceli olduğu gibi, kıyametin ve arkasından haşrin de bir süresinin olduğuna dikkatleri çekti. Bu süreç tamamlanınca, kıyamet kopacak ve insanlar yeniden diriltileceklerdir. Delillerin son derece açık ve güçlü olmasına rağmen, yine de inkârcılar inkârlarından vaz geçmiyor, ayak diretiyor ve inat ediyorlar.

100. ÂYET:

قُلْ لَوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا

"De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz." Çok cimridir insan!"

لَأَمْسَكْتُمْ Tutardınız, cimrilik ederdiniz, biriktirirdiniz.

قَتُورًا Çok cimri ve pinti.

İnsanın Cimriliği

Ey Muhammed onlara de ki: "Şayet siz Allah'ın sizlere verdiği rızıkların hazinelerine sahip olsaydınız, cimrilik yapar, fakirlik korkusuyla onu tutardınız. Bir anlamda bu söz, müşriklerin: "Biz dediler; "Sana asla inanmayacağız. Ta ki yerden bir pınar akıtasın." (İsrâ, 17/90) sözlerine karşı bir cevap niteliğindedir. Yahut şu anlamda olabilir: "Şayet insanlardan biri, Allah'ın hazinelerine sahip olsaydı, iki sebepten dolayı Allah Teâlâ'nın cömertliği gibi cömert davranmazdı. Birincisi, ondan kendisi için alıkoyacağından, ikincisi de fakirlik ve tükenme korkusundan. Cenâb-ı Hakk ise bu iki husustan da beridir.[533]

وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا İnsanın böyle düşünmesi ve davranmasının sebebi, malına karşı olan hırsı ve cimriliğidir. Nitekim أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذاً لاَّ يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيراً "Yoksa onların mülk ve hâkimiyetten nasipleri mi var? Öyle olsaydı onlar insanlara bir kırıntı bile vermezlerdi!" (Nisâ, 4/53) ve إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً إِلَّاالْمُصَلِّينَ "Gerçekten insan cimri olarak yaratılmıştır. Başı derde düştü mü sızlanır durur. Ama servet sahibi olunca da pinti kesilir. Ancak namazlarını devamlı kılanlar böyle değildir." (Meâric, 70/19-23) beyanları da buna işaret etmektedir. İnsanın cimriliğiyle ilgili değişik âyet ve hadisleri 29. âyetin tefsirinde geniş bir şekilde zikrettiğimizden burada fazla detaya girmiyoruz.

533 Kurtubî, a.g.e, İsrâ 100. âyetin tefsirinde.

101. ÂYET:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَامُوسَى مَسْحُورًا

"Musaya, açık açık dokuz mûcize, açık belge verdik. İşte İsrailoğullarına sor: Musa kendilerine geldiğinde Firavun ona: "Bana bak Musa!" dedi, "ben senin büyülendiğini zannediyorum."

آيَات بَيِّنَات Apaçık âyetler, belirgin mûcizeler, Allah'tan geldiği kesin olan belgeler.

لَأَظُنُّكَ Zannetmek, inanmak.

مَسْحُورًا Büyülenmiş, kendisine sihir yapılmış.

Hz. Musa'ya Verilen Dokuz Mûcize

Bu, Mekkelilerin Allah Resûlünden istedikleri şeylere karşı verilen bir cevap niteliğindedir. Onlar şöyle demişlerdi: "Sen şunları gözümüzün önünde yapmadıkça sana inanmayacağız." Onların tutarsız isteklerine karşı şöyle cevap verilmektedir: "Sizin istediğiniz gibi dokuz mucize sizden önce Firavun'a da gösterilmişti. Onun Hz. Musa'ya (a.s.) sırf inanmamak için neler söylediğini biliyorsunuz. Bu mucizeleri de gördükten sonra Hz. Musa'yı (a.s.) yine de inkar ettiğinde ona ne yaptığımızı da biliyorsunuz."

Âyette Hz. Musa'ya verilen dokuz mûcizeden bahsedilmektedir. Bunlardan yedisi hakkında ittifak edilmiştir ki, bunlar asâ, beyaz el, tufan, çekirge, haşerat, kurbağa, kandır. Diğer iksine gelince bunların neler olduğu hususunda farklı şeyler söylenmiştir. Bunların da ya denizin yarılması ve kıtlık, ya denizin yarılması ve dağın İsrailoğullarının tepesine kaldırılması, ya denizin yarılması ve Hz. Musa'nın dilinin çözülmesi, ya da kıtlık ve ürünlerin azalmasıdır.[534]

Burada anılan dokuz mucizeden beşine aşağıdaki âyette şöyle değinilmektedir:

---

534 Tartışmalar için bkz: Taberî, a.g.e, İsra, 101. âyetin tefsirinde; İbn Kesîr, a.g.e, İsra, 101. âyetin tefsirinde; Kurtubî, a.g.e, İsrâ, 101. âyetin tefsirinde.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِم الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلاَتٍ فَاسْتَكْبَرُواْ وَكَانُواْ قَوْماً مُّجْرِمِينَ "Biz de kudretimizin ayrı ayrı delilleri olarak onların üzerine tufan gönderdik, çekirgeler gönderdik, haşerat gönderdik, kurbağalar gönderdik, kan gönderdik. Yine de inad edip büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular." (A'raf, 7/133)

Bu mûcizelerden bazılarına Kitab-ı Mukaddes'te de yer verilmektedir. Oradaki metinler şöyledir:

Kan Belası

"RAB Musa'ya, "Firavun inat ediyor, halkı salıvermeyi reddediyor" dedi, "Sabah git, firavun Nil'e inerken onu karşılamak için ırmak kıyısında bekle. Yılana dönüşen değneği eline al ve ona de ki, "Halkımı salıver, çölde bana tapsınlar, demem için İbraniler'in Tanrısı RAB beni sana gönderdi. Ama sen şu ana kadar kulak asmadın. "Benim RAB olduğumu şundan anla, diyor RAB. İşte, elimdeki değneği ırmağın sularına vuracağım, sular kana dönecek. Irmaktaki balıklar ölecek, ırmak leş gibi kokacak, Mısırlılar artık ırmağın suyunu içemeyecekler."

"Sonra RAB Musa'ya şöyle buyurdu: "Harun'a de ki, "Değneğini al ve elini Mısır'ın suları üzerine –ırmakları, kanalları, havuzları, bütün su birikintileri üzerine– uzat, hepsi kana dönsün. Bütün Mısır'da tahta ve taş kaplardaki sular bile kana dönecek."

"Musa'yla Harun RAB'bin buyurduğu gibi yaptılar. Harun firavunla görevlilerinin gözü önünde değneğini kaldırıp ırmağın sularına vurdu. Bütün sular kana dönüştü. Irmaktaki balıklar öldü, ırmak kokmaya başladı. Mısırlılar ırmağın suyunu içemez oldular. Mısır'ın her yerinde kan vardı. Mısırlı büyücüler de kendi büyüleriyle aynı şeyi yaptılar. RAB'bin söylediği gibi firavun inat etti ve Musa'yla Harun'u dinlemedi. Olanlara aldırmadan sarayına döndü. Mısırlılar içecek su bulmak için ırmak kıyısını kazmaya koyuldular. Çünkü ırmağın suyunu içemiyorlardı. RAB'bin ırmağı vurmasının üzerinden yedi gün geçti.

Kurbağa Belası

RAB Musa'ya şöyle dedi: "Firavunun yanına git ve ona de ki, "RAB şöyle diyor: Halkımı salıver, bana tapsınlar. Eğer halkımı salıvermeyi red-

dedersen, bütün ülkeni kurbağalarla cezalandıracağım. Irmak kurbağalarla dolup taşacak. Kurbağalar çıkıp sarayına, yatak odana, yatağına, görevlilerinin ve halkının evlerine, fırınlarına, hamur teknelerine girecekler. Senin, halkının, bütün görevlilerinin üstüne sıçrayacaklar."

"Harun'a de ki, "Elindeki değneği ırmakların, kanalların, havuzların üzerine uzatıp kurbağaları çıkart; Mısır'ı kurbağalar kaplasın." Böylece Harun elini Mısır'ın suları üzerine uzattı; kurbağalar çıkıp Mısır'ı kapladı. Ancak büyücüler de kendi büyüleriyle aynı şeyi yaptılar ve ülkeye kurbağaları saldılar. Firavun Musa'yla Harun'u çağırtıp, "RAB'be dua edin, benim ve halkımın üzerinden kurbağaları uzaklaştırsın" dedi, "O zaman halkınızı RAB'be kurban kessinler diye salıvereceğim."

"Musa, "Sen karar ver" diye karşılık verdi, "Bunu sana bırakıyorum. Kurbağalar senden ve evlerinden uzak dursun, yalnız ırmakta kalsınlar diye senin, görevlilerin ve halkın için ne zaman dua edeyim?" Firavun, "Yarın" dedi.

Musa, "Peki, dediğin gibi olsun" diye karşılık verdi, "Böylece bileceksin ki, Tanrımız RAB gibisi yoktur. Kurbağalar senden, evlerinden, görevlilerinden, halkından uzaklaşacak, yalnız ırmakta kalacaklar." Musa'yla Harun firavunun yanından ayrıldılar. Musa RAB'bin firavunun başına getirdiği kurbağa belası için RAB'be feryat etti. RAB Musa'nın isteğini yerine getirdi. Kurbağalar evlerde, avlularda, tarlalarda öldüler. Kurbağaları yığın yığın topladılar. Ülke kokudan geçilmez oldu. Ancak firavun ülkenin rahatladığını görünce, RAB'bin söylediği gibi inatçılık etti ve Musa'yla Harun'u dinlemedi.

Sivrisinek Belası

RAB Musa'ya şöyle dedi: "Harun'a de ki, "Değneğini uzatıp yere vur, yerdeki toz sivrisineğe dönüşsün, bütün Mısır'ı kaplasın." Öyle yaptılar. Harun elindeki değneği uzatıp yere vurunca, insanlarla hayvanların üzerine sivrisinekler üşüştü. Mısır'da yerin bütün tozu sivrisineğe dönüştü. Büyücüler de kendi büyüleriyle tozu sivrisineğe dönüştürmek istedilerse de başaramadılar. İnsanların, hayvanların üzerini sivrisinek kapladı. Büyücüler firavuna, "Bu işte Tanrı'nın parmağı var" dediler. Ne var ki, RAB'bin söylediği gibi firavun inat etti, Musa'yla Harun'u dinlemedi.

Atsineği Belası

RAB Musa'ya şöyle dedi: "Sabah erkenden kalk, firavun ırmağa inerken onu karşıla ve şöyle de: "RAB diyor ki, halkımı salıver, bana tapsınlar. Halkımı salıvermezsen senin, görevlilerinin, halkının, evlerinin üzerine atsineği yağdıracağım. Mısırlılar'ın evleri ve üzerinde yaşadıkları topraklar atsinekleriyle dolup taşacak. Ama o gün halkımın yaşadığı Goşen bölgesinde farklı davranacağım. Orada atsineği olmayacak. Böylece bileceksin ki, bu ülkede RAB benim. Kendi halkımla senin halkın arasına fark koyacağım. Yarın bu belirti gerçekleşecek." RAB dediğini yaptı. Firavunun sarayına, görevlilerinin evlerine sürü sürü atsineği gönderdi. Mısır atsineği yüzünden baştan sona harap oldu.

Firavun Musa'yla Harun'u çağırtıp, «Gidin, bu ülkede Tanrınız'a kurban kesin» dedi. Musa, "Bu doğru olmaz" diye karşılık verdi, "Çünkü Mısırlılar Tanrımız RAB'be kurban kesmeyi iğrenç sayıyorlar. İğrenç saydıkları bu şeyi gözlerinin önünde yaparsak bizi taşlamazlar mı? "Tanrımız RAB'be kurban kesmek için, bize buyurduğu gibi üç gün çölde yol almalıyız."

Firavun, "Çölde Tanrınız RAB'be kurban kesmeniz için sizi salıveriyorum» dedi, "Yalnız çok uzağa gitmeyeceksiniz. Şimdi benim için dua edin." Musa, "Yarın atsineklerini firavunun, görevlilerinin, halkının üzerinden uzaklaştırsın diye, yanından ayrılır ayrılmaz RAB'be dua edeceğim" dedi, "Yalnız firavun RAB'be kurban kesmek için halkın gitmesini önleyerek bizi yine aldatmamalı." Musa firavunun yanından çıkıp RAB'be dua etti. RAB Musa'nın isteğini yerine getirdi; firavunun, görevlilerinin, halkının üzerinden atsineklerini uzaklaştırdı. Tek sinek kalmadı. Öyleyken, firavun bir kez daha inatçılık etti ve halkı salıvermedi.

Hayvanların Ölümü

RAB Musa'ya şöyle dedi: «Firavunun yanına git ve ona de ki, "İbraniler'in Tanrısı RAB şöyle diyor: Halkımı salıver, bana tapsınlar. Salıvermeyi reddeder, onları tutmakta diretirsen, RAB'bin eli kırlardaki hayvanlarınızı -atları, eşekleri, develeri, sığırları, davarları- büyük kırıma uğratarak sizi cezalandıracak. RAB İsrailliler'le Mısırlılar'ın hayvanlarına farklı davranacak. İsrailliler'in hayvanlarından hiçbiri ölmeyecek." RAB zamanı da belirleyerek, "Yarın ülkede bunu yapacağım" dedi. Ertesi gün

RAB dediğini yaptı: Mısırlılar'ın hayvanları büyük çapta öldü. Ama İsrailliler'in hayvanlarından hiçbiri ölmedi. Firavun adam gönderdi, İsrailliler'in bir tek hayvanının bile ölmediğini öğrendi. Öyleyken, inat etti ve halkı salıvermedi.

Çıban Belası

RAB Musa'yla Harun'a, "Yanınıza iki avuç dolusu ocak kurumu alın" dedi, "Musa kurumu firavunun önünde göğe doğru savursun. Kurum bütün Mısır'ın üzerinde ince bir toza dönüşecek; ülkenin her yanındaki insanların, hayvanların bedenlerinde irinli çıbanlar çıkacak." Böylece Musa'yla Harun ocak kurumu alıp firavunun önünde durdular. Musa kurumu göğe doğru savurdu. İnsanlarda ve hayvanlarda irinli çıbanlar çıktı. Büyücüler çıbandan ötürü Musa'nın karşısında duramaz oldular. Çünkü bütün Mısırlılar'da olduğu gibi onlarda da çıbanlar çıkmıştı. RAB firavunu inatçı yaptı, RAB'bin Musa'ya söylediği gibi, firavun Musa'yla Harun'u dinlemedi.

Dolu Belası

RAB Musa'ya şöyle dedi: "Sabah erkenden kalkıp firavunun huzuruna çık, de ki, "İbraniler'in Tanrısı RAB şöyle diyor: Halkımı salıver, bana tapsınlar. Yoksa bu kez senin, görevlilerinin, halkının üzerine bütün belalarımı yağdıracağım. Öyle ki, bu dünyada benim gibisi olmadığını öğrenesin. Çünkü elimi kaldırıp seni ve halkını salgın hastalıkla vurmuş olsaydım, yeryüzünden silinmiş olurdun. Gücümü sana göstermek, adımı bütün dünyaya tanıtmak için seni ayakta tuttum. Hâlâ halkımı salıvermiyor, onlara üstünlük taslıyorsun. Bu yüzden, yarın bu saatlerde Mısır'a tarihinde görülmemiş ağır bir dolu yağdıracağım. Şimdi buyruk ver, hayvanların ve kırda neyin varsa hepsi sığınaklara konsun. Dolu yağınca, eve getirilmeyen, kırda kalan bütün insanlarla hayvanlar ölecek." Firavunun görevlileri arasında RAB'bin uyarısından korkanlar köleleriyle hayvanlarını çabucak evlerine getirdiler. RAB'bin uyarısını önemsemeyenler ise köleleriyle hayvanlarını tarlada bıraktı. RAB Musa'ya, «Elini göğe doğru uzat» dedi, "Mısır'ın her yerine, insanların, hayvanların, kırdaki bütün bitkilerin üzerine dolu yağsın." Musa değneğini göğe doğru uzatınca RAB gök gürlemeleri ve dolu gönderdi. Yıldırım düştü. RAB Mısır'a dolu yağdırdı.

Şiddetli dolu yağıyor, sürekli şimşek çakıyordu. Mısır Mısır olalı böylesi bir dolu görmemişti. Dolu Mısır'da insandan hayvana dek kırdaki her şeyi, bütün bitkileri mahvetti, bütün ağaçları kırdı. Yalnız İsrailliler'in yaşadığı Goşen bölgesine dolu düşmedi. Firavun Musa'yla Harun'u çağırtarak, "Bu kez günah işledim" dedi, "RAB haklı, ben ve halkım haksızız. RAB'be dua edin, yeter bu gök gürlemeleri ve dolu. Sizi salıvereceğim, artık burada kalmayacaksınız."

Musa, "Kentten çıkınca, ellerimi RAB'be uzatacağım" dedi, "Gök gürlemeleri duracak, artık dolu yağmayacak. Böylece dünyanın RAB'be ait olduğunu bileceksin. Ama biliyorum, sen ve görevlilerin RAB Tanrı'dan hâlâ korkmuyorsunuz." Keten ve arpa mahvolmuştu; çünkü arpa başak vermiş, keten çiçek açmıştı. Ama buğday ve kızıl buğday henüz bitmediği için zarar görmemişti. Musa firavunun yanından ayrılıp kentten çıktı. Ellerini RAB'be uzattı. Gök gürlemesi ve dolu durdu, yağmur dindi. Firavun yağmurun, dolunun, gök gürlemesinin kesildiğini görünce, yine günah işledi. Hem kendisi, hem görevlileri inat ettiler. RAB'bin Musa aracılığıyla söylediği gibi, firavun inat ederek İsrailliler'i salıvermedi.

Çekirge Belası

RAB Musa'ya, "Firavunun yanına git" dedi, "Belirtilerimi aralarında göstermek için firavunla görevlilerini inatçı yaptım. Mısır'la nasıl alay ettiğimi, aralarında gösterdiğim belirtileri sen de çocuklarına, torunlarına anlat ki, benim RAB olduğumu bilesiniz." Musa'yla Harun firavunun yanına varıp şöyle dediler: "İbraniler'in Tanrısı RAB diyor ki, "Ne zamana dek alçakgönüllü olmayı reddedeceksin? Halkımı salıver, bana tapsınlar. Halkımı salıvermeyi reddedersen, yarın ülkene çekirgeler göndereceğim. Yeryüzünü öylesine kaplayacaklar ki, toprak görünmez olacak. Doludan kurtulan ürünlerinizi, kırda biten bütün ağaçlarınızı yiyecekler. Evlerine, bütün görevlilerinin, bütün Mısırlılar'ın evlerine çekirge dolacak. Ne babaların, ne ataların ömürlerince böylesini görmediler." Sonra Musa dönüp firavunun yanından ayrıldı. Görevlileri firavuna, "Ne zamana dek bu adam bize tuzak kuracak?" dediler, "Bırak gitsinler, Tanrıları RAB'be tapsınlar. Mısır harap oldu, hâlâ anlamıyor musun?" Böylece, Musa'yla Harun'u firavunun yanına geri getirdiler. Firavun, "Gidin, Tanrınız RAB'be tapın"

dedi, "Ama kimler gidecek?" Musa, "Genç, yaşlı hep birlikte gideceğiz" dedi, "Oğullarımızı, kızlarımızı, davarlarımızı, sığırlarımızı yanımıza alacağız. Çünkü RAB'be bayram yapmalıyız." Firavun, "Alın çoluk çocuğunuzu, gidin gidebilirseniz, RAB yardımcınız olsun!" dedi, "Bakın, kötü niyetiniz ne kadar açık. Olmaz. Yalnız erkekler gidip RAB'be tapsın. Zaten istediğiniz de bu." Sonra Musa'yla Harun firavunun yanından kovuldular. RAB Musa'ya, "Elini Mısır'ın üzerine uzat» dedi, "Çekirge yağsın; ülkenin bütün bitkilerini, doludan kurtulan her şeyi yesinler." Musa değneğini Mısır'ın üzerine uzattı. Bütün o gün ve gece RAB ülkede doğu rüzgarı estirdi. Sabah olunca da doğu rüzgarı çekirgeleri getirdi. Mısır'ın üzerinde uçuşan çekirgeler ülkeyi boydan boya kapladı. Öyle çoktular ki, böylesi hiçbir zaman görülmedi, kuşaklar boyu da görülmeyecek. Toprağın üzerini öyle kapladılar ki, ülke kapkara kesildi. Bütün bitkileri, dolunun zarar vermediği ağaçlarda kalan meyvelerin hepsini yediler. Mısır'ın hiçbir yerinde, ne ağaçlarda, ne de kırdaki bitkilerde yeşillik kalmadı. Firavun acele Musa'yla Harun'u çağırttı. "Tanrınız RAB'be ve size karşı günah işledim" dedi, Lütfen bir kez daha günahımı bağışlayın ve Tanrınız RAB'be dua edin; bu ölümcül belayı üzerimden uzaklaştırsın." Musa firavunun yanından çıkıp RAB'be dua etti. RAB rüzgarı çok şiddetli batı rüzgarına döndürdü. Rüzgar çekirgeleri sürükleyip Kızıldeniz'e döktü. Mısır'da tek çekirge kalmadı. Ama RAB firavunu inatçı yaptı. Firavun İsrailliler'i salıvermedi.[535]

Âyetteki dokuz mûcizeden maksadın İsrailoğullarına gönderilen hükümler olduğu da söylenmiştir. Saffan b. Assâl rivayetine göre Yahudilerden birisi arkadaşına: "Bizi şu Peygamber'e (s.a.s.) götür de ona o dokuz mûcize hakkında soralım" demiş. Sonra giderek ona sormuşlar. Allah Resûlü de onlara şöyle cevap vermiş:

"Bu dokuz âyet, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamanız, hırsızlık etmemeniz, zina yapmamanız, adam öldürmemeniz, sihir yapmamanız, fâiz yememeniz, evli bir kadına zina iftirasında bulunmamanız, savaş esnasında arkanızı dönüp kaçmamanız ve özellikle ey Yahudiler Cumartesi günü yasağına uyma konusunda dürüst davranmanızdır." Bunun üzerine o iki

535 Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 7-10 Bölümler.

Yahudi ayağa kalktı ve Resûlullâh'ın ellerini ve ayaklarını öperek şöyle dediler: "Şehadet ederiz ki, sen bir peygambersin. Eğer kavmimizin bizi öldürmesinden endişe etmeseydik, şüphesiz sana uyardık."[536]

فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ İsrailoğullarına bu konunun sorulması şu anlamlara gelebilir: Onlara soru sorulması, onlardan bu konuda bilgi almaya yönelik olmayıp, tersine bütün Yahudiler ve onların bilginlerine Resûlullâh'ın (s.a.s.) söylediklerinin doğruluğunu göstermektir. Bu soru sorma sanki şahit getirme kabilinden birşeydir.[537] Veyahut da Resûlullâh'ın (s.a.s.) döneminde yaşayan Abdullah b. Selam gibi insaflı ve dürüst kimselere, Kur'ân'ın haber verdiği bu dokuz mûcizenin doğruluğunun onlar tarafından ikrar edilmesi içindir.[538] Çünkü bu kimseler Tevrat'takileri gizlemiyor, Kur'ân'ın haber verdiği bu hususların aynı şekilde orada mevcudiyetini ikrar ediyorlardı.

إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَامُوسَى مَسْحُورًا إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ Hz. Musa Firavun'un yanına gelip de, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği mûcizelerden ona sorduğunda, Firavun: "Ey Musa galiba sana sihir bilgisi verildi de, onun için böyle harikulade işler yapabiliyorsun" dedi.

Başka bir âyette de Hz. Musa'nın gösterdiği mu'cilere karşı gelen Firavun ve atba şöyle anlatılır:

وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاء مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِقِينَ فَلَمَّا جَاءتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْماً وَعُلُوّاً فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ "Haydi, elini koynuna sok! Şimdi çıkar: İşte kusursuz, pırıl pırıl ışık saçıyor. Böylece Firavun'a ve onun halkına göstereceğin dokuz mûcizeye bu da dahil olsun. Hakikaten onlar yoldan tam çıkmış bir güruhtur." Mûcize ve belgelerimiz bütün aydınlığıyla apaçık olarak onlara geldiğinde: "Bu besbelli bir büyü!" dediler. Vicdanları onların doğruluğuna şahitlik ettiği halde, sırf kibir ve haksızlık saikiyle, onları inkâr ettiler. İşte bak da fesatçıların, bozguncuların âkıbetlerinin nasıl olduğunu gör!" (Neml, 27/12-14),

536 Tirmizî, Tefsîr-u Sûre 17/5; Nesâî, Tahrim 18; Ahmed b. Hanbel, 4/239-240. Ayrıca bkz: Râzî, a.g.e, İsrâ 101. âyetin tefsirinde; Kurtubî, a.g.e, İsrâ, 101. âyetin tefsirinde.

537 Râzî, a.g.e, 21/54.

538 Zuhaylî, a.g.e, 15/183.

Görüldüğü gibi her dönemdeki münkir, Cenâb-ı Hakk'ın basiret gözleri açılsın, imana giden yollar kolaylaşsın diye peygamberlerine verdiği mûcizeleri kabul etmemek için sihir bahanesiyle kabul etmemişler, inkarlarında devam etmişlerdir. Bu konuda Allah Resûlüne (s.a.s.) sihirbaz diyen Mekke müşrikleriyle, asırlar önce Hz. Musa'ya karşı gelen Firavun arasında herhangi bir fark yoktur.

102. ÂYET:

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنزَلَ هَؤُلَاء إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَافِرْعَوْنُ مَثْبُورًا

"Musa da şöyle cevap verdi: "Pek iyi bilirsin ki bu ayetleri, birer belge olmak üzere, indiren göklerin ve yerin Rabbinden başkası değildir. Ey Firavun, ben de senin mahvolduğunu zannediyorum."

بَصَائِرَ Belge, insanın basiret gözünü açan mûcize, âyet.

لَأَظُنُّكَ Kesinlikle inanıyorum, kanaat getiriyorum.

مَثْبُورًا Mağlup olma, helak olma, hayırdan yüz çevirme, kötülüğe meyilli olma, lanetlenmiş, aklı noksan.

Hz. Musa, bu büyük mûcizelere sihir diyen Firavun'u, ahmaklığından vaz geçmesi, inadı bırakması ve düşünmesi için, kâinatta Cenâb-ı Hakk'ın mükemmel işleyen icraatına dikkatini çekiyor. Semaların ve yeryüzünün yaratıcısının kudretine yönlendiriyor. Görülen bu mûcizelerin birer sihir olmayıp, kainatı yaratanın emriyle meydana gelen birer harikulade olay olduğunu hatırlatıyor.

بَصَائِرَ Yani Allah Teâlâ bu mûcizeleri insanlara birer delil olarak gönderdi ki, bununla onlar dini meselelerini öğrenmiş olsunlar. Yahut bunlar benim peygamberliğimin doğruluğunun birer delilidir. Sen de çok iyi biliyorsun ki ben asla sihir işiyle uğraşan birisi değilim.[539]

وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَافِرْعَوْنُ مَثْبُورًا Burada Hz. Musa gösterilen bütün delillere rağmen inanmaya bir türlü yanaşmayan Firavun'a sonunun iyi olamayacağı-

539 Tabersî, a.g.e, 6/574.

nı, lanetli ve hayırdan mahrum kalacağını hatırlatıyor. Bir tebliğ metodu olarak Hz. Musa önce bütün delilleri ortaya koyuyor, ikna yoluyla karşısındakini inandırmaya çalışıyor, ancak bütün bu uğraşlar ve deliller boşuna. Hakikati görmeyen Firavun'a son olarak başına gelecek belayı hatırlatarak ikaz ediyor.

103. ÂYET:

فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا

"Firavun onları ülkeden söküp atmak istedi. Ama Biz onu ve beraberindeki bütün ordusunu suda boğduk."

يَسْتَفِزَّهُمْ Sürgün etmek, zorla ülkelerinden çıkarmak, köklerini kazımak.

Sürgün Etme ve Denizde Boğulma

Fikirle mücadelede mağlup olan Firavun, işi zorbalığa döktü. Nitekim Kainatın Efendisine de aynı şeyler yapılmıştı. Bir anlamda bütün zorbaların yaptığı aynı şeydi ve bütün peygamberlerin karşılaştıkları olumsuzluklar da aynıydı. Tehditler, hapisler, sürgünler... Ve sonunda zalimlerin başlarına gelen acı son.

Kur'ân, boğulma kıssasını değişik sûrelerde anlatır. Bunlardan Şuara suresindeki şöyledir:

فَلَمَّا تَرَاءى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ وَأَنجَيْنَا مُوسَى وَمَن مَّعَهُ أَجْمَعِينَ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ "Güneş doğup ortalığı aydınlatırken Firavun'un ordusu onları takibe koyuldu. İki topluluk birbirini görecek kadar yaklaşınca Mûsâ'nın arkadaşları: "Eyvah! Bize yetiştiler!" dediler. "Hayır, asla!" dedi, "Rabbim benimledir ve O muhakkak ki bana kurtuluş yolunu gösterecektir." Biz Mûsâ'ya: "Asânı denize vur!" diye vahyettik. Vurur vurmaz deniz yarıldı, öyle ki birer koridor gibi açılan her yolun iki yanında sular büyük dağlar gibi yükseldi. Ötekileri (Firavun'un ordusunu da) oraya yaklaştırdık. Mûsâ'yı ve beraberinde olan herkesi kurtardık. Öbürlerini ise suda boğduk.

Elbette bunda alınacak ibret vardır, fakat onların ekserisi ibret alıp da iman etmezler. Ama Senin Rabbin aziz ve rahimdir (mutlak galiptir, geniş merhamet sahibidir)." (Şuara, 26/60-68)

Firavun, Hz. Mûsâ'yı takip ederken boğulan kişidir. Kur'ân-ı Kerim şu beyanıyla onun cesedinin kaybolmayıp, daha sonra açığa çıkacağını bildirmiştir:

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْياً وَعَدْواً حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لا إِلِهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَاْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ آلآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيراً مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ

Derken, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber zulmederek ve saldırarak peşlerine düştü. Nihayet boğulmak üzere iken: "İman ettim. İsrailoğullarının inandığı İlahtan başka tanrı yokmuş. Ben de müslümanlardanım" dedi. "Şimdi mi? Halbuki bundan önce isyan etmiştin, bozgunculardan olmuştun! Biz de bugün senin bedenini denizden kurtarıp karada bir yere çıkaracağız ki senden sonra gelecek nesillere ibret olasın." Doğrusu insanların birçoğu bizim âyetlerimizden, ibret alınacak delillerimizden gafildirler." (Yûnus, 10/90-92)

Mevcut Tevrat metni, Mısır'dan çıkış konusunda küçük ayrıntılara bile yer verecek kadar tafsilat ihtiva etmesine rağmen, Firavun'un bedeninin mahfuz kalacağına dair bu önemli hadiseye hiç temas etmez. Kur'ân'ın mûcizevî bir tarzda haber verdiği bu hâdise, son asırda keşfedilmiştir. Hz. Mûsâ'yı takip edip boğulan Firavun'un cesedi zamanımıza kadar Mısır'da kalmış, oradan Londra'ya götürülmüş olup insanlar tarafından ibretle seyredilmektedir.[540]

104. ÂYET:

وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ
وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا

"Bu olaydan sonra İsrailoğullarına da dedik ki: "Haydin, yerleşin size gösterilen yere! Ne zaman ki ahiret vadesi gelir, işte o vakit hepinizi bir araya toplar hakkınızda gereken hükmü veririz!"

540 Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, Işık Yayınları, İst. 2002, s.218.

وَعْدُ الْآخِرَةِ Kıyametin kopma zamanı yahut âhiret günü.

لَفِيفًا İtaatkar-isyankâr, zayıf-güçlü kimselerden meydana gelmiş büyük bir topluluk.

Varış Allah'adır

Firavun ve ordusunun boğulmasından sonra Cenâb-ı Hakk İsrailoğullarına çıkarıldıkları topraklarda sükûn ve huzur içerisinde oturmalarını emrediyor. Burada aynı zamanda Resûlullah (s.a.s.) için de bir müjde vardır. Bu âyetler Mekke'de nazil olmuştur. Firavun, Hz. Musa ve İsrailoğullarını beldelerinden çıkarmak istediğinde nasıl muvaffak olamıyor, bütün topraklar onlara kalıyorsa, Resûlullâh'ı (s.a.s.) Mekke'den zorla çıkarmaya çalışan Mekke'lilerin de başlarına aynı şeyler geliyor.[541] Nitekim bu âyetle Resûlullâh'ın zorla Mekke'den çıkarıldığını beyan eden âyetler arasında yakın bir benzerlik vardır.

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا Şimdi dilediğiniz gibi emrinize verilen topraklarda hayat sürün. Ama hiç unutmayın ki, bir gün mutlaka nerede olursanız olun hepinizi toplayacak ve bu dünyada yaptıklarınızdan mesul tutacağız. Bundan asla kaçış ve kurtuluş yoktur. Burada da hem İsrailoğullarına hem de daha sonraki insanlara bir uyarı söz konusudur.

105. ÂYET:

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

"Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik. O da hakkın ve gerçeğin ta kendisi olarak indi. Seni de ey Resûlüm, sadece rahmetle müjdelemen ve inanmayanları ise azapla uyarman için gönderdik."

بِالْحَقِّ Doğruları ihtiva eden, dosdoğru.

مُبَشِّرًا Müjdeleyen, güzellikleri haber veren.

نَذِيرًا Azapla, sıkıntılarla uyaran.

541 İbn Kesîr, a.g.e, İsra 104. âyetin tefsirinde.

Kur'ân Hak Bir Kitap'tır

Hz. Musa döneminden, ona verilen mûcizelerden, bu mûcizeler inanmayan Firavun ve taraftarlarının başlarına gelen musibetlerden bahsedildikten sonra, ebedî bir mûcize olan Kur'ân dile getiriliyor. Bir anlamda denilmek isteniyor ki, nasıl Hz. Musa'ya verilen mucizeler inanılmadı ve sonları geldiyse, sizin de ey insanlar Kur'ân karşısındaki durumunuz aynı olacaktır.

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ Kur'ân doğruyu, hakikati, gerçeğin ta kendisini anlatmak için indirilmiştir. Aynı zamanda bunda muvaffak olmuş, getirdiği hakikat pırlantaları gönüllerde makes bulmuş ve büyük bir topluluğun kabulüne mazhar olarak mutluluğun yollarını göstermiştir. Hak olan bu Kur'ân Hak olan Allah tarafından, hak olan Cibril vasıtasıyla hak olan Hz. Muhammed'e (s.a.s.) nâzil olmuştur. Hak üzere indiği gibi, kıyamete kadar da bu özelliği devam edecektir.

İndirilen bu Kur'ân'da adalet, doğruluk ve güzel ahlak kuralları emredilmiş, zulüm, çirkin işler ve kötü ahlak yasaklanmıştır.[542]

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا İşte bu özelliklere sahip olan kitabı ey peygamber, sen insanlara tebliğ edesin diye seni görevlendirdik. Oradaki müjde ve korkutmalarla insanları doğru yola davet etme, senin gönderilişindeki gayedir.

106. ÂYET:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا

"Hem o vahyi, insanların zihinlerine sindire sindire okuman için zaman zaman gelen Kur'ân dersleri halinde indirdik."

فَرَقْنَاهُ Parça parça, bölüm bölüm, kısım kısım indirme.

مُكْثٍ Yavaş yavaş, zaman zaman, birden değil de tedrîcen, ceste ceste.

542 Taberî, a.g.e, İsrâ 105. âyetin tefsirinde.

Kur'ân'ın Tedrîcen İndirilişi

Vahyin, peygamberin hayatı boyunca devam ettiği, herkesin kabul ettiği bir gerçektir. İslam'dan önceki dinlerde vahyin, tedrîcen değil de toptan geldiğini anlamaktayız. Zîra inanmayanlar tarafından, peygambere karşı yapılan itirazlardan birisi de, Kur'ân'ın diğer semâvî kitaplar gibi toptan indirilmemesi hususudur. Bu da göstermektedir ki, geçmiş peygamberlere gelen vahiy, toptan olup, hepsi bir anda inmiştir. Bu kişiler peygambere gelerek: "Kur'ân, neden toptan indirilmiyor?" şeklinde i'tirazvârî soru sormuşlar, bunun üzerine,[543] onlara şu şekilde cevap verilmiştir:

"O kafirler "O'na Kur'ân bir defada toptan indirilmeli değil miydi?" dediler. (Ama) Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık, onu âyet âyet indirdik. Hem onlar sana herhangi bir mesel ile gelmezler ki, Biz sana (onun karşılığında) doğrusunu ve tefsirin daha güzelini getirmiş olmayalım."[544] Diğer bir âyette: "Sana Kur'ân'ı verdik ve onu insanlara sindire sindire okuyasın diye (kısımlara) ayırdık ve Biz onu yavaş yavaş indirdik."[545] ifadesiyle, Kur'ân'ın birden değil, asıllardan ayrıntılara doğru, insanların ihtiyaçlarına ve durumların gereğine uygun olmak üzere yavaş yavaş indirildiği, onun için Kur'ân'dan bir hizibin veya bir aşırın ve hattâ bazen bir âyetin, bağımsız bir kitap gibi, başlı başına müjdeleme ve uyarmayı kapsayan bir ders olduğu[546] üzerinde durulmuştur.

Kur'ân'ın toptan indirilmesi elbette mümkündü. Ancak böyle olmadı. Âyet âyet, sûre sûre, bölüm bölüm indirildi. Bunun böyle olmasında, Hakîm-i Mutlak olan yaratıcının, kulları ve özellikle de elçisi Hz. Muhammed için birtakım hikmetleri vardı. Bunları kısaca sayacak olursak, şu hususları düşünmemiz mümkündür:

1. *Peygamberin kalbini tesbit açısından:* Hz. Peygamberin (s.a.s.) hitap ettiği topluluk, düşmanlık, kin, inat, katı kalplilik gibi olumsuz pekçok davranışta en üst seviyede bulunuyordu. İşte bu türlü karakterleri taşıyan bu insanlar, atalarından gördükleri pek çok kötü âdetin de devam ettirici-

543 Zemahşerî, a.g.e, 3/278; Râzî, Tefsîr, 24/69.

544 Furkân, 25/32-33.

545 İsrâ, 17/106.

546 Elmalılı, a.g.e, 5/332.

leriydi. Sıkı bir şekilde bu âdetlere bağlanmışlardı ve onları bırakmayı bir türlü düşünmüyorlardı. İşte böyle bir ortamda peygamber gelmiş, onları tevhide çağırmış, putlara tapmamalarını istemişti. Ancak onlar bu çağrı karşısında direnmiş, inatlaşmış, bir türlü kabule de yanaşmamışlardı. Hattâ inananları çeşitli eziyetlere maruz bırakmışlar, peygambere pek çok sıkıntı vermişler, bununla da yetinmeyerek Ona, şâir,[547] mecnûn,[548] sihirbaz[549] gibi uygunsuz sıfatlar takmışlar, sözle yaptıkları bu sataşmadan sonuç alamayınca da, inananlara ve peygambere fiilen işkenceye başlamışlardı. Resûlullâh (s.a.s.), hamisi olan amcası Ebu Talib'in ve hanımı Hz. Hatîce'nin de vefat etmesiyle, âdeta kendisini yalnız kalmış gibi hissediyordu. Ancak Allah (c.c.), elçisini yalnız bırakmamış, kalbini sakinleştirmiş, koruyacağını taahhüd etmiş, hadiselere karşı güç ve kuvvetini arttırmıştır. Bu arttırma, Kur'ân'ın tencimiyle olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Cebrâil'i zaman zaman gördüğünde, kalbi onu görmesinden dolayı güç-kuvvet kazanıyordu. Bununla da, üstlenmiş olduğu peygamberlik görevini yerine getirmede ve bu yüzden başına gelen eziyet ve sıkıntılara katlanmada, cihad etme konularında kendisini daha güçlü hissediyordu.[550]

Zaman zaman peygambere yapılan iftiralara, bizzat Allah tarafından cevap gelmiş, onların söylediklerinin doğru olmadığı dile getirilmiş, böylece peygamber kendi başına yalnız bırakılmamıştır:

"Kaleme ve onun yazdıklarına yemin olsun ki, ey Muhammed! Rabbinin ni'meti sayesinde deli sen değilsin. Şüphesiz sana arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır. Muhakkak ki sen, büyük bir ahlak üzeresin."[551] "Yoo, yemin ederim; gördüklerinize, Ve görmediklerinize: Ki o, elbette değerli bir elçinin sözüdür; o, bir şâirin sözü değildir. Nede az inanıyorsunuz! O, bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir."[552]

547 Enbiyâ, 21/5; Saffât, 27/36; Tûr, 52/30.
548 Hıcr, 15/6; Şuarâ, 26/27; Saffât, 37/36; Duhan, 44/14; Zâriyât, 51/39, 52; Kalem, 68/51.
549 Yûnus, 10/2; Sâd, 38/4.
550 Râzî, Tefsîr, 24/69.
551 Kalem, 68/1-4.
552 Hakka, 69/38-43.

Hz. Peygamber, insanların inanmaması karşısında çoğu zaman üzüntüye kapılıyor,[553] ne yapacağını bilemez hale geliyor, belki de bu durumun kendisinden kaynaklandığını düşünüyordu. Ancak Kur'ân, O'nun sâdece bir uyarıcı ve tebliğ edici olduğunu,[554] hidayetin Allah'ın iradesinde olup,[555] onların inanmamalarındaki sebebin peygamberin değil de, onların gerçeği görememelerinde yattığını[556] belirterek, Resûlullâh'ı (s.a.s.) teskin etmektedir.

Risâletin ağır yüküyle karşı karşıya kalan ve inanmayanlar tarafından yapılan tazyiklerle zor durumda bulunan Hz. Peygambere (s.a.s.), kendinden önce aynı vazifeyi yüklenen peygamberlerin de başlarına bu tür hadiselerin geldiği söylenerek,[557] onun da sabretmesi istenmiş,[558] devamlı olarak İlâhi gözetimde olduğu[559] ve mutlaka bir gün düşmanlarının mağlup,[560] kendisinin galip de geleceği belirtilerek,[561] müjdeler verilmek suretiyle rahatlatılmıştır.

Değişik zamanlarda, gerek inananlar, gerekse inanmayanlar tarafından Allah Resûlü'ne sorular soruluyordu.[562] Bunlara ancak gelen vahiyle cevap

---

553 *"Ey Muhammed! Demek onların sana indirdiğimiz bu Kur'ân'a inanmayıp davetinden yüz çevirmelerine üzülerek, arkalarından kendini âdetâ mahvedeceksin!"* Kehf, 18/6. Ayrıca bk: Hûd, 11/12; Şuarâ, 26/3.

554 *"Ey Muhammed! De ki: "Ey İnsanlar! Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım."* Hac, 22/49. Ayrıca bk: Mâide, 5/19, 99; A'râf, 7/188; Hûd, 11/2, 12; Hicr, 15/89; Şuarâ, 26/115.

555 *"Ey Muhammed! Onları hidayete erdirmek sana âit değildir. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir..."* Bakara, 2/272. Ayrıca bk: Bakara, 2/213; En'âm, 6/88; Yûnus, 10/25; Ra'd, 13/27; İbrâhim, 14/24; Nahl, 16/93.

556 *"..Onların kalpleri vardır ama, onunla gerçeği anlamazlar. Gözleri vardır ama, onlarla hakkı göremezler. Kulakları vardır ama, onunla hakkı işitemezler. İşte onlar, hayvanlar gibidir. Hattâ daha da sapıktırlar..."* A'râf, 7/179.

557 *"Senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştı. Kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlanmaya ve eziyet olunmaya sabrettiler..."* En'âm,, 6/34.

558 *"Ey Muhammed! Sen de, "azim ve sebat" sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sabret..."* Ahkâf, 46/35.

559 *"..Şüphesiz Allah, seni insanlardan korur..."* Mâide, 5/67; *"Ey Muhammed! Sen Rabbinin hükmüne sabret. Şüphesiz sen Biz'im himayemiz altındasın..."* Tûr, 52/48.

560 *"Yakında o topluluk hezimete uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır."* Kamer, 54/45; *"Ey Muhammed! Yine de yüz çevirirlerse, onlara şöyle de: "Ben sizi Ad ve Semud kavimlerinin başlarına inen o korkunç yıldırıma benzer bir yıldırımla uyarıyorum."* Fussilet, 41/13.

561 *"Onlar ağızlarıyla Allâh'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Kafirler istemese de Allah, nurunu mutlaka tamamlayacaktır."* Saf, 61/8. Ayrıca bk: Tevbe, 9/32; Rum, 30/47.

562 Bakara, 2/189, 215, 219, 220, 222; A'râf, 7/187; İsrâ, 17/85; Kehf, 18/83.

vermesi mümkündü. İşte farklı farklı zamanlarda gelen vahiy sayesinde peygamber, kendisine yöneltilen bu sorulara cevap vermiş oluyordu.

Allah Resûlü (s.a.s.) ümmî olup, okuma yazma bilmiyordu. Şâyet Kur'ân birden gelmiş olsaydı, onu ezberleme ve hafızada tutmada zorluk çekebilirdi. Zaten onun, âyetlerin inişi karşısında, ezberlemek için acele davrandığını biliyoruz. Böylelikle o, yavaş yavaş gelen vahyi iyi bir şekilde kavrama ve ezberleme fırsatını yakalamış oluyordu.

Kur'ân, azametli ve tesirli bir kitap olup, üzerlerine indirildiğinde dağların ve taşların param parça olacakları bir bir özelliğe sahiptir:

"Doğrusu Biz sana, mes'uliyeti ağır bir kelam vahyedeceğiz." (Müzzemmil, 73/5) "Eğer Biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, Allâh'ın korkusundan o dağın huşu ile emre boyun eğdiğini ve parça parça olduğunu görürdün..." (Haşr, 59/21),

Şimdi böyle bir özelliğe sahip olan vahyin toptan indirildiğini düşünürsek, bunun peygamber açısından ne kadar zor olduğunu görürüz. Değil Kur'ân'ın tamamı, O'nun birkaç âyeti karşısında bile Resûlullâh'ın (s.a.s.) çok sıkıntı çektiği, terler döktüğü, durumunun ağırlaştığı gelen rivâyetler arasındadır.[563] İlâhi bir rahmet olarak vahiy, peygambere kısım kısım gelmek suretiyle, nispeten de olsa bir kolaylık sağlanmıştır.

Yani cümle cümle indirmekle, önce belleğe alınması sağlam olacak, peyderpey olaylara göre inişinde, mânâ yönünden daha fazla bir görüş ve derinlik; hem teorik, hem pratik bir kıymet ve güç bulunacak, her yeni inen yıldız gibi ayetler ile ayrıca bir meydan okuyup çekişmeden âciz bırakılarak her defasında yeni bir kalp kuvveti verilecektir.[564]

Resûlullah (s.a.s.), zaman zaman verdiği birtakım kararlardan, vahyin ikazıyla geri dönüyordu. Bununla da herhangi bir konuda yanlış yapmasına fırsat verilmemiş oluyordu. Bedir esirleriyle ilgili verdiği kararda,[565]

563 Vahyin gelişi esnasında peygamberde görülen bir kısım tezahürler ve bunların müsteşrikler tarafından yanlış yorumlamalarına cevaplarla ilgili olarak bk: Zerkânî, a.g.e, 1/76-91; Fazlurrahman, İslâm, (Çev: Mehmed Dağ, Mehmet Aydın), s. 14-15; Halîfe, Muhammed, el-İstişrâk ve'l-Kur'ânu'l-Azîm, (Arapçaya Çev: Mervan Abdussabur Şahin), s. 41-43; Yıldırım, a.g.e, s. 31-32.

564 Elmalılı, a.g.e, 6/66.

Tebûk Seferinde, münafıklara izin verdiğinde,[566] a'ma birisiyle ilgili olarak Abese Sûresi'nde,[567] Kureyşlilerin, fakirleri yanından uzaklaştırmasıyla ilgili teklifleri karşısında,[568] Hz. Zeynep'le izdivacı konusunda[569] yapılan ikazları, buna örnek olarak gösterebiliriz. İşte bütün bu ikazların olması, ancak vahyin tedrici olarak gelmesine bağlıdır.

2. *İnsanlara kolaylık açısından:* İnananlar, peygamberle birlikte pek çok sıkıntıya maruz kalıyorlardı. Savaşlarda düşmanla yüz yüze geliyor, yüreklerinin korkudan boğaza geleceği[570] kadar sıkıntılı anlar yaşıyorlardı. İşte böyle zor anlarda Kur'ân, onların yardımına koşuyor, geçmiş ümmetleri hatırlatıyor, onları teskin ediyor ve onlara ümit aşılıyordu:

"Allah, içinizden iman edip salih amel işleyenlere kesinlikle va'detmiştir ki, mutlaka kendilerinden öncekileri kafirlerin yerine getirdiği gibi, kendilerini de yeryüzünde mirasçı kılacak, kendileri için razı olup seçtiği dinlerini iyice yerleştirecek ve kendilerini korkularından sonra emniyete kavuşturacaktır..." (Nûr, 24/55) "Şüphesiz Biz, peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında, hem de şahitlerin şahitlik edeceği kıyamet gününde mutlaka yardım edeceğiz." (Mü'min, 40/51)

Hz. Peygamber (s.a.s.) geldiği zaman insanlar, kötü âdet diyebileceğimiz pekçok alışkanlık içerisindeydiler. Bu alışkanlıklarından hemen vazgeçmeleri kolay görünmüyordu. Pek çok yanlış inanış vardı. Onları yola getirmek zaman istiyordu. İşte bu açıdan gerek birtakım yasaklar, gerekse bir kısım emirler yavaş yavaş uygulamaya konuluyordu. Şâyet bunların hepsi bir anda tatbikat sahasına konsaydı, netice o kadar da kolay alınamayacaktı. Bu durumu Hz.Âişe (r.a.), şu sözleriyle ifade eder:

"Kur'ân vahyi, önce cennet ve cehennemden bahseden mufassal bir sûre ile başladı. İnsanlar İslam etrafında toplanınca, helâl ve haramlar indi. Şâyet ilkönce: "İçki içmeyin!" şeklinde bir emir gelseydi, o zaman insanlar: "İçkiden kesinlikle vazgeçmeyiz" derlerdi. Şayet: "Zina etme-

565 Enfâl, 8/67-69.
566 Tevbe, 9/43.
567 Abese, 80/1-12.
568 En'âm, 6/52; Kehf, 18/28.
569 Ahzâb, 33/37.
570 Ahzab, 33/10.

yin!" şeklinde bir hüküm gelseydi, onlar: "Zinayı asla bırakmayız" derlerdi."[571]

Bu tespit son derece yerindedir. İslam'ın bütün emir ve yasaklarına baktığımızda, bu tedrîcilik prensibini görürüz. Böylelikle insanlara, bazı şeyler yavaş yavaş terkettirilmiş, bazıları da yaptırılmış olup, bu sayede yeni olan bu dinin yayılması nisbeten kolay bir hale gelmiştir. Aynı metodu bugün bizim de kullanmamız, vahyin öğrettiği bir yoldur.

Kur'ân'ın nâzil olduğu muhitte yaşayan insanların çoğu ümmî olup, okuma yazma bilmiyorlardı. Zaten Mekke döneminde inanan insanların sayısı da fazla değildi. Ancak inen vahyin de yazılması gerekiyordu. Şâyet vahiy peyderpey değil de birden inecek olsaydı, ne yazma, ne ezberleme ve ne de onu yaşama imkanı olmayacaktı.

Müslümanlar, münafıkların ve diğer insanların pekçok hareketleriyle karşı karşıya kalıyor, ancak onların bu hareketlerinin iç yapısını bilemeyebiliyorlardı. Böyle durumlarda vahiy, gerek münafıkların, gerekse müşriklerin karakterleri hakkında değerlendirmelerde bulunarak, bu insanların gerçek durumlarını ortaya koyuyor, dolayısıyla mü'minlerin onlara aldanmamasını sağlıyor ve onlara yardımcı oluyordu:

"Bir kısım insanlar vardır ki: "Biz Allah'a ve âhiret gününe iman ettik" derler. Halbuki onlar, mü'min değillerdir. Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sâdece kendilerini aldatırlar. Fakat bunun farkında değillerdir."[572]

Bunun yanında özellikle Tevbe, Ahzâb ve Münâfikun sûrelerinde, münafıkların ve diğer İslâm düşmanlarının özellikleri tafsilatlı bir şekilde verilmiş, mü'minler uyarılmıştır.[573]

3. *Kur'ân'ın i'cazı açısından:* Kur'ân, uzun sayılabilecek bir zaman diliminde inmesine rağmen, gerek lafız ve gerekse mânâ yönünden en küçük bir eksikliği taşımamaktadır. Aksine, iyice incelendiğinde, hem âyetler, hem

---

571 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 6.

572 Bakara, 2/8-9.

573 Kur'ân-ı Kerim'de münafıkların ve diğer inanmayanların özellikleriyle ilgili olarak bk: Abd b. Hasan, Muhammed Yûsuf, el-Münâfikûn fi'l-Kur'ân'il-Kerîm; Muhammed el-Cebrî, Abdulmüteâl, ed-Dâllûne Kemâ Savvarahumu'l-Kur'ân.

sûreler arasında mükemmel bir irtibatın varlığına şahid olunur.[574] Bu kadar uzun zaman içerisinde inmesine rağmen, bir eksikliğin bulunamaması, Kur'ân'ın beşer kelamı olmadığını gösteren en belirgin bir delildir.

Zîra zamanın, mekanın, vesile ve konuların değişikliği, normal olarak kopukluğa, irtibatsızlığa ve dağınıklığa yol açar. Fakat Kur'ân, hârikulâde bir durum göstererek parça parça geldiği halde, neticede, birden yazılmış gibi muntazam olarak bitmiştir.[575]

Kur'ân, parça parça ve aralıklarla inince, Hz. Peygamber (s.a.s.) onlara, daha işin başında meydan okudu ve sanki Kur'ân'ın herbir parçasıyla onlara meydan okumuş oldu. Binâenaleyh onlar, Kur'ân'ın parçalarının benzerini yapamadıklarına göre, bütünün benzerini asla yapamayacaklardır.[576] Dolayısıyla bu Kur'ân, İlâhî bir kelamdır.[577]

107. ÂYET:

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ
يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا

"De ki: "İster inanın ona, ister inanmayın. Şu bir gerçektir ki daha önce kendilerine ilim verilenlere Kur'ân okununca derhal yüzüstü secdeye kapanırlar."

يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ Yüz üstü secdeye kapanma.

Yüce Yaratıcı Peygamberine, insanlara, özellikle de müşriklere Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilen bir kitap olduğuna inanıp-inanmamalarının, müspet-menfî hiçbir etkisinin olmayacağını söylemesini emretmiştir. İnanmanın faydası insanın bizzat kendinedir. Cenâb-ı Hakk'ın insanların inan-

574 Kur'ân'ın bu yönleriyle ilgili olan i'cazı için bk: Bâkıllânî, Ebûbekr, İ'câzu'l-Kur'ân, Suyûtî, Tertîb-u Suveri'l-Kur'ân, (Nşr: Seyyid Cümeyli); Nursî, Saîd, Sözler, (25. Söz); el-Hımsî, Nuaym, Fikretü İ'câzi'l-Kur'ân; Ebû Zehrâ, Muhammed, el-Mûcizetü'l-Kübrâ el-Kur'ân; Cemal Ömerî, Ahmed, Mefhûmu'l-İ'câzi'il-Kur'ânî; Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, Min Ravâi'il-Kur'ân.

575 Yıldırım, a.g.e, s. 101.

576 Râzî, *Tefsîr*, 24/69.

577 Akgül, Muhittin, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber, Işık yayınları, İst. 2002, s.95-103.

masına en küçük bir ihtiyacı yoktur. İnanmanız, Allah'ın hazinelerini arttırmadığı gibi, inanmamanız da onda hiçbir eksiklik meydana getirmez. Bu beyan, aynı zamanda onlar için bir tehdit içermektedir.

إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ Kur'ân inmezden önce kendilerine ilim verilmiş olanlardan maksadın kimler olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Bunların Hz. Muhammed (s.a.s.)'e indirilen âyetler kendilerine okunduğunda göz yaşı döküp ağlayan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Varaka b. Nevfel ve Abdullah b. Selam gibi kimseler[578] olduğu söylenmiştir. Bu beyandan maksadın, ehl-i kitabın kendi kitaplarından okunduğunda göz yaşı dökmeleri şeklinde olabileceğini söyleyenler varsa da, âyetin öncesinde daha önceki kitaplarla ilgili herhangi bir ifadenin geçmemesi ve temel konunun Allah Resûlüne (s.a.s.) gelen Kur'ân'ın ele alınmış olması gibi hususlardan dolayı, Kur'ân'ın okunmasından dolayı ağlamaları anlamı daha uygundur.[579]

يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا Bu ifadede saygı ve korkunun oldukça fazla olmasından kinaye vardır. Yani onlar Kur'ân'ı işittiklerinde ona duydukları saygıdan, ona gönülden imanlarından ve imandaki derinliklerinden göz yaşı döker ve secdeye kapanırlar. Bu âyet aynı zamanda secde âyetidir. Okuyan ve dinleyenlerin secde yapması gerekir.

108. ÂYET:

وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا

"Ulu Rabbimizin şanı yücedir. Ne vâdederse mutlaka gerçekleşir." derler.

Kur'ân'ı dinleyen bu kimseler, hem secde yapıyor hem de kendi kitaplarında haber verilen âhir zaman peygamberi ve O'na indirilecek olan Kur'ân'dan ve yapılan bu vadin gerçekleşmesinden dolayı Cenâb-ı Hakk'ı övüyorlar.

Kâinatın Efendisinin geleceği daha önceki kitaplarda haber verilmiş ve Resûlullah (s.a.s.) gelmeden önceki insanlarda da böyle bir beklenti vardı. Bu konuda şunları söyleyebiliriz:

---

578 Kurtubî, a.g.e, İsrâ suresi 107. âyetin tefsirinde; Râzî, a.g.e, 21/58.

579 Bkz: Taberî, a.g.e, İsrâ sûresi 107. âyetin tefsirinde.

Peygamberlerden Söz Alınması:

“Allah, peygamberlerden şöyle söz almıştı: “Bakın, size Kitap ve hikmet verdim, imdi yanınızda bulunanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz. Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?” demişti. “Kabul ettik” dediler. “O halde tanık olun, Ben de sizinle beraber tanık olanlardanım.” dedi.”[580]

Alimlerin çoğunluğuna göre ahidden murad, bütün peygamberlerin, ümmetlerinden, Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamber olarak gönderildiğinde, onu tasdik edip ona yardım etmeleri gerektiği hususunda almış oldukları ahiddir.[581]

Gâyet açık bir şekilde görülmektedir ki, Allah, bütün peygamberlerden, onlar da ümmetlerinden, Hz. Muhammed (s.a.s.) gönderildiğinde hayatta olurlarsa inanma, her türlü desteği verme ve ona karşı gelmeme hususunda söz almıştır. Şu hadis de, bu görüşü te’yid etmektedir: “Ben size, bu dini taptaze ve tertemiz olarak getirdim. Bakın, Allah’a yemin ederim ki İmran b. Mûsâ yaşıyor olsaydı, bana uymaktan başka bir şey yapamazdı.”[582]

Hz. İbrahim’in Duâsı:

Kur’ân’da Hz. Peygamberin nübüvvetini haber veren işâretlerden birisi de, Hz. İbrahim’le oğlu Hz. İsmâilin yapmış oldukları duâdır. Onlar, baba-oğul olarak Ka’be’nin duvarlarını yükseltirken, aynı zamanda şu duâyı da terennüm ediyorlardı: “Rabbimiz! Onlara kendi içlerinden, Sen’in âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. Yegane Azîz ve Hakîm Sen’sin.”[583] Allah Resûlü de bununla ilgili olarak: “Ben Allah katında peygamberken, Âdem henüz çamur içerisinde mücadele ediyordu. İlk durumumu size şöyle söyleyeyim: Ben, İbrâhim’in duâsı, Îsâ’nın muştusu ve annemin gördüğü rüyayım.”[584] buyurmuşlardır.

580 Âl-i İmrân, 3/81.

581 Râzî, *Tefsîr*, 8/102; İbn Kesîr, a.g.e, 2/56; Elmalılı, a.g.e, 2/395.

582 Ahmed b.Hanbel, 3/338.

583 Bakara, 2/129.

584 Ahmed b. Hanbel, 4/127-128; Ali el-Muttekî, Husâmuddin el-Hindî, Kenzü’l-Ummâl Fî Süneni’l-Akvâli Ve’l-Ef’âl, 11/384.

Allah, onların bu duâsına, Hz. Peygamberi (s.a.s.) göndermekle cevap vermiştir.[585] Burada kasdedilenin Peygamber Efendimiz olduğunda en ufak bir şüphe söz konusu değildir. Çünkü, burada duâyı yapanlar, Hz. İbrahim'le oğlu İsmâil'dir (a.s.). Kureyş, bu ikisinin soyundan gelmiştir. Onların dışındakilere gelince bunlar, Hz. İbrâhim'e nisbet edilse de, asla İsmâil'e nisbet edilmemektedir. Araplardan ise, peygamber olarak yalnızca Hz. Muhammed gelmiştir. Ayrıca bu duâyı Hz. İbrâhim, Mekke ve etrafında bulunan soyu için, Mekke'de yapmıştır. Allah, Mekke ve çevresinde olanlara ise, sâdece Hz. Muhammed'i (s.a.s.) peygamber olarak göndermiştir.[586]

Bunların yanında bizzat Kur'ân'ın kendisi de değişik yerlerde, bu âyeti tefsir ederek, bu Zât'ın Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu açık bir şekilde ortaya koyuyor. "Allah mü'minlere kendilerinden, onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler."[587] "Ey insanlar! Şüphesiz ki size, kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir. O, size son derece düşkündür. Mü'minlere çok çok şefkatli ve merhametlidir."[588] "Okuma yazma bilmeyenlere, içlerinden kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah'tır. Daha önce ise onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler."[589]

Hz. Îsâ'nın Müjdesi:

Hz. Îsâ, kendinden sonra gelecek olan peygamberin adını da söyleyerek, insanları müjdelemiştir. Kur'ân'da bu ifade şöyledir: "Hatırla ki, Meryem oğlu Îsâ, Ey israiloğulları! Ben size Allah'ın benden evvelki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de

585 İbn Kesîr, a.g.e, 1/268; Elmalılı, a.g.e, 1/410; Kalacı, Muhammed Revvâs, Dirâsetün Tahlîliyyetün Li Şahsiyyeti'r-Resûli Muhammed, s. 101.

586 Râzî, *Tefsir*, 4/60; Elmalılı, a.g.e, 1/409.

587 Âl-i İmrân, 3/164.

588 Tevbe, 9/128.

589 Cum'a, 62/2.

müjdeleyici olarak (geldim)' demişti. Fakat o, kendilerine apaçık delililler getirince 'Bu, aşikar bir büyüdür' dediler"[590]

Âyette Ahmed ismi geçmiştir ki, Hz. Peygamberin isimlerinden birisi de budur. Ona, Muhammed ismi verilmeden önce, Ahmed ismi verilmiştir. Diğer bir deyimle insanlar, Hz. Peygamberi övmeden önce o, Allah'ı yüksek sıfatlarıyla övmüştür. Bu cihetledir ki, Peygamberimizin Ahmed adı, geçmiş peygamberlerin Kitap'larında zikredilmiş, Muhammed adı ise, Kur'ân-ı Kerim'de verilmiş olup, her ikisi de en güzel iki isimdir.[591]

Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: "Bana mahsus beş isim vardır. Ben Muhammed'im ve Ahmed'im, ben o Mâhiyim ki Allah benim (nübüvvetim)le küfrü izale edecektir. Ben o Hâşir'im ki (kıyamet gününde), insanlar beni takip ederek haşrolunacaktır. Ben Âkib'im, Hâtem'ül-Enbiyayım (Benden sonra hiç bir kimse peygamber olmayacaktır.)"[592]

Tevrat Ve İncil'in Müjdeleri:

Allah, geçmiş peygamberlerden, gelecek olan peygambere inanma, O'na yardım etme ve destek olmalarının yanında, ayrıca O'nun bir kısım özelliklerini de Tevrat ve İncil'de nazara vermiştir. Yukarıda bunlara âit bir kaç misâl vermiştik. Ancak Kur'ân'ın da bizzat kendisi, O'nun vasıflarının ellerinde bulunan Kitap'lar da var olduğunu söylemektedir. "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları, okuyup yazması olmayan, Allah'ın elçisi peygambere tabi olurlar. Peygamber onlara iyiliği emreder, kötülüğü meneder. Temiz şeyleri onlar için helâl, murdar şeyleri de haram kılar. Onların üzerlerindeki ağır yükleri ve kendilerini bağlayan bağları kaldırır. O Resûle iman edenler, O'na saygı gösterenler, O'na yardım edenler ve kendisine indirilen nura tabi olanlar, işte onlar, kurtuluşa erenlerdir."[593]

Abdullah b. Amr b. el-Âs'a Resûlulllah'ın Tevrat'ta olan özelliklerin-

---

590 Sâf, 61/6.

591 Kâdı İyâz, Ebu'l-Fadl el-Yehsubî, eş-Şifâ Bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ, 1/228-231.

592 Buhari, Menakıb 17; Tirmizi, Edeb 67; Muvatta, Esmâun-Nebî 1; Dârimî, Rikak 59; Ahmed b. Hanbel 4/ 80,81,84.

593 A'râf, 7/157.

den sorulduğunda, şöyle cevap verdi: "Evet, Vallahi Resûlullah, Kur'ân'daki bazı sıfatlarıyla Tevrat'ta tavsif buyurulmuştur ki, bu muhakkaktır; (ve şöyledir:) Ey Aziz Peygamber! Şüphesiz Biz seni (Hakka) şâhid, (müminlere) müjdeleyici, (inanmayanlara) korkutucu, âcizlere koruyucu gönderdik. Sen, elbette Benim kulum ve Peygamberimsin! Sana Ben 'Mütevekkil' adını verdim. Bu peygamber, kötü huylu, katı kalpli, çarşılarda bağıran değildir. O, kötülüğe kötülükle mukâbele etmez, bilâkis onu affile, mağfiretle karşılar. Allah, (şirke) sapan kavmi, bu peygamberle 'Lâilâhe illallah' diyerek doğrultmadıkça onun rûhunu almayacaktır. Allah, kör gözleri, sağır kulakları, kapalı gönülleri bununla açacaktır."[594]

Allah'ın, yalnızca Hz. Peygamberin değil, aynı zamanda O'nunla beraber olan kişilerin de bazı özelliklerini Tevrat ve İncil'de dile getirmiş olduğuna yine Kur'ân'ın şu âyeti delildir: "Muhammed, Allah'ın resûlüdür. O'nun ynında bulunan mü'minler kafirlere karşı çok sert, kendi aralarında son derece merhametlidirler. Onların rüku ve secde ettiklerini görürsün. Onlar Allah'ın lütuf ve rızasını dilerler. Onların yüzlerinde secde izleri vardır. İşte bu onların Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkmış, derken kuvvetlenip, kalınlaşmış, sapı üzerine dimdik duran bir ekine benzer ki, bu, çiftçilerin hoşuna gider. İşte Allah, kâfirleri öfkelendirmek için, mü'minleri böyle çoğaltıp geliştirir.."[595]

Ehl-i Kitabın Açıkça Onu Bilmeleri:

Özellikle Yahudilerin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gerçek peygamber olduğunu bildiklerine dâir, elimizde pek çok delil vardır. Bu konudaki kaynaklar ittifak halindedir. İslâm'dan önce uzun süre birbirleriyle komşu olarak yaşayan Medine'li Araplarla Yahudiler arasında zaman zaman kavgalar çıkardı. Yahûdiler yenilince derlerdi ki: "Bizim söylediklerimizi tasdik eden, bir peygamberin gelme zamanı yaklaştı. Biz onunla birlik olup sizi, 'Âd ve İrem kavimleri gibi öldüreceğiz." Ve son zamanda gelecek olan peygamberin yüzü hürmetine Allah'a duâ ederler: "Ya Rabbi! Evsafını Tevrat'ta gördüğümüz, âhir zamanda gönderilecek peygamberle bize yar-

594 Buhâri, Tefsir 48/3, Buyu' 50; Ahmed b. Hanbel, 2/174, 448; 6/236.
595 Fetih, 48/29.

dım eyle!" derlerdi. Fakat âhir zaman peygamberi gelince Yahûdiler beklediler ki, O, kendileriyle beraber olsun, Onun liderliğinde Arapları yensinler, cihana hâkim olsunlar. Hz. Peygamber, onların dünya hâkimiyeti dâvâlarına hizmet etmediği, ırkçılığı yerip, bütün insanları eşit ve kardeş ilan ettiği için bile bile ona düşman oldular.[596]

Peygamberimizin ehl-i kitap tarafından bilindiği, Kur'ân'nın değişik âyetlerinde bizlere bildirilmektedir: "Onlara Allah katından, ellerinde bulunanı tasdik eden bir Kitap gelince, -ki onlar daha önce kâfirlere karşı kendilerine yardım edilmesini bekliyorlardı- evet kendilerine bildikleri gelince, onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerinedir.[597] "Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar; ama yine de onlardan bir gurup bile bile hakîkatı gizlerler."[598]

Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre, o, Abdullah b. Selam'dan Hz. Peygamberi sordu. Abdullah b. Selam da cevaben şöyle dedi: "Ben onu, oğlumdan daha iyi tanırım." Hz. Ömer: "Niçin?" deyince, o, "Çünkü ben Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamber olduğundan şüphe etmem. Fakat çocuğumdan şüphe edebilirim. Çünkü annesi ihanet etmiş olabilir."[599]

Bütün bunlar gösteriyor ki, ehl-i kitap, âhir zamanda gelecek olan peygamberi, en ince özellikleriyle biliyorlar, ancak bunların pek çoğu çeşitli sebeplerden dolayı, onu bir türlü kabul etmek istemiyorlardı.[600]

109. ÂYET:

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا

"Yine yüzüstü secdeye kapanırlar. İşte Kur'ân onların saygısını böyle artırır."

خُشُوعًا Korkma, saygı duyma, ürperme.

---

596 İbn Hişam, a.g.e, 1/211; Vâhidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nîsâbûrî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 28; İbn Kesîr, a.g.e, 1/178; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 17; Ateş, a.g.e, 1/271-272.

597 Bakara, 2/89.

598 Bakara, 2/146; En'âm, 6/20.

599 Vâhîdî, a.g.e, s. 44; Râzî, *Tefsir*, 4/116-117; Elmalılı, a.g.e, 1/438-439; Zuhaylî, *Tefsîr*, 2/20.

600 Akgül, Muhittin, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber, Işık Yayınları, İst. 2002, s.62-67.

Secde, inananların iman ve teslimiyetlerini artırır. Başka bir âyette de Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayanlar şu övgülerle anılmaktadır: أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَن خَرُّوا سُجَّداً وَبُكِيّاً "İşte bunlar, Allah'ın nimetine mazhar olmuş olan bu zatlar, Âdem neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın evlatlarından, İbrâhim ve İsrailin nesillerinden ve hidâyete erdirip seçtiğimiz kimselerdendir. Onlar Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı." (Meryem, 19/58)

Kur'ân okurken neşeli bir sesten ziyade kalbe etki eden hüzünlü bir edayla okunması müstehap kabul edilmiştir. Hüzünlü okumanın yolu şöyle bildirilmiştir: Kur'ân'daki tehdit, vaîd, sözleşmeler, ahitler inceden inceye düşünülür. Sonra Cenab-ı Hakk'ın emir ve yasakları karşısında gösterilen eksiklikler hatırlanır. Böylelikle insan kendi eksiklerini görür ve ağlar. Eğer temiz kalbe sahip kişilerde meydana gelen hüzün ve ağlama olmuyorsa, o zaman insan hüzün ve ağlama olmadığından dolayı ağlamalıdır. Zira Kur'ân'dan ibret alıp ağlamayan bir kimsenin başına gelen musibetten daha büyük bir musibet yoktur.[601]

Hz. Peygamber (s.a.s.) de bununla ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır: "Şüphesiz ki Kur'ân hüzünle indi. Onu okuduğunuzda ağlayın. Şayet ağlayamazsanız, ağlamak için gayret gösterin."[602]

Kur'ân-ı Kerim'de, okurken ya da dinlerken ağlayan insanlar nazara verilerek, böyle bir davranışın değerine dikkatler çekilmektedir. Bir âyette: وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنْ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنْ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ*وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنْ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ*فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ "Peygambere indirilen Kur'ân'ı dinledikleri vakit, onda âşinaları olan hakikate kavuşmaları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup taştığını görür ve şöyle dediklerini işitirsin: "İman ettik ya Rabbenâ! Bizi de hakka şahitlik edenlerle beraber yaz! Bütün istediğimiz ve umudumuz, Rabb'imizin bizi

601 Gazâlî, İhyâ; 1/277.
602 İbn Mâce, İkâme 176; Zühd 19.

salihler arasına dahil etmesi iken, ne diye Allah'a ve bize gelen hakikate iman etmeyelim ki? Böyle demelerine mukabil Allah onları, içinden ırmaklar akan ve ebedi kalacakları cennetlerle ödüllendirdi. İşte iyi hareket edenlerin mükâfatı böyle olur." (Mâide, 5/83-85)

110. ÂYET:

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَانَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

"De ki: "Dua ederken ister "Allah" ister "Rahman" diye hitab edin. Hangisini deseniz hep Onundur o en güzel isimler!" Namazında sesini pek yükseltme, ama iyice de kısma, ikisinin arası bir yol tut."

ادْعُوا Dua etme, çağırma, yalvarma, seslenme.

وَلَا تَجْهَرْ Kur'ân okurken cehrî yani dışarıdakiler duyacak kadar sesli okuma.

وَلَا تُخَافِتْ Sesi tamamen kısma, gizleme.

Sebeb-i Nüzûl

Âyetin sebe-i nüzûlüyle ilgili şu rivayetler vardır: Resulullah (s.a.s.) bir gün Mekke'de "Ey Allah, ey Rahman" diye dua ederken müşrikler işitmişler. Ve "Muhammed bir ilâha davet ediyordu, halbuki kendisi iki ilâha dua ediyor" demişler. Onlara cevap olarak Allah'ın bu emri inmiştir.[603]

Meymun b. Mihran'dan gelen bir rivayet ise şöyledir: Resûlullah (s.a.s.) vahyin ilk zamanlarında "Bismikellahümme" diye yazıyordu. Ne zaman ki إِنَّهُ مِن سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ "Mektup Süleyman'dandır ve "rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla" diye başlamaktadır." (Neml, 27/30), âyeti nâzil oldu, bundan sonra "Bismillahirrahmanirrahim" diye yazmaya başladı. Arap müşrikleri bunun üzerine şöyle dediler: "Bu Rahim ismini biliyorduk. Rahman da nereden çıktı?" Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.[604]

Yine Dahhak'tan gelen bir rivayette de, ehl-i kitap Resûlullâh'a (s.a.s.)

603 Vâhidî, a.g.e, s. 294.

604 Vâhidî, a.g.e, s. 294.

şöyle dediler: "Sen Rahman adını çok az anıyorsun. Halbuki Allah Tevrat'ta bu ismi çok zikrediyor." Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.[605]

Burada Allah Teâlâ elçisi Muhammed'e (s.a.s.) müşriklere, Allah'a dua ederken O'nun isimlerinden hangisiyle dua edilirse edilsin herhangi bir farkın olmadığını bildirmektedir. Çünkü O, bir tek isme değil, sayısız güzel isimlere sahiptir. Ve buna "esmâ-i hüsnâ" denmektedir.

Esmâ-i Hüsnâ

Genel kanaat bu isimlerin 99 olması ve bunların da Kur'ân ve sünnetten tespit edilmiş olmasıdır. Mesela Haşr sûresinde: "Allahtır gerçek İlah, Ondan başka yoktur ilah. O Melik'tir, Kuddûs'dür, Selam'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, Aziz'dir, Cebbar'dır, Mütekebbir'dir. Allah, müşriklerin iddialarından münezzeh ve Yücedir."[606] O **Meliktir**: kâinatın gerçek hükümdarıdır. **Kuddûsdur**: bütün eksiklerden uzak ve Yücedir. **Selamdır**: kusurlardan salim olup yaratıklarına esenlik verendir. **Mü'mindir**: güvenlik verendir. **Muheymindir**: herşeyin üzerinde gözetip kollayandır. **Azizdir**: üstün kudret sahibi, mutlak galipdir. **Cebbardır**: Yaratıklarının hallerini ve işlerini düzelten ve iradesi ile onları istediği şekilde yönetendir. **Mütekebbirdir**: Büyükler Büyüğüdür. Allah, müşriklerin iddialarından münezzeh ve Yücedir. "Allah o gerçek İlahdır ki Halık'dır, Bârî'dir, Musavvir'dir. Hasılı, en güzel isimler ve vasıflar Onundur. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Onu tesbih ve tenzih eder. O, Azizdir, Hakimdir."[607] **Bâri'dir**: yaratıklarını düzgün ve âhenkli kılandır. **Musavvirdir**: bütün mahluklarına özel sûretlerini verendir.

Ayrıca Kur'ân'ın değişik âyetlerinde yine Cenâb-ı Hakk'ın farklı isimlerine yer verilir. Mesela İhlas sûresinde: "De ki: O, Allahdır, Tekdir. Allah Sameddir. Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu." (İhlâs, 112/1-4)

Hz. Peygamber de şu ifadelerinde Allah Teâla'nın değişik isimlerinin olduğunu bildirmiştir: "Allah Teâlâ'nın 99 ismi vardır. Her kim bunları bellerse cennete girer. Şüphesiz O birdir, biri sever."[608]

605 Vâhidî, a.g.e, s. 295.

606 Haşr, 59/23.

607 Haşr, 59/24.

608 Buhârî, Deâvât 69; Müslim, Zikir 5,6.

Ancak bu güzel isimlerin hepsinin önünde "Allah" ismi vardır ve Cenâb-ı Hakk bunu tekrar etmektedir. Bu da "Allah" isminin asıl, diğerlerinin birer sıfat olduğunu gösterir. Nitekim bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de de açıkça belirtilmiştir: "En güzel isimler Allah'ındır, o halde bu isimlerle O'na dua edin. O'nun isimleri konusunda haktan sapanları terkedin. Onlar işlediklerinin cezasını çekeceklerdir."[609]

Allah Teala sayılamayacak kadar fazla güzel fiilleri ve eserleri ile Kendisini tanıtmaktadır. Bu fiillerin kaynağı O'nun güzel isimleri, isimlerin kaynağı da zatî ve sübûtî sıfatlarıdır. Allah Kendisini nasıl tanıtıyorsa insanın da öyle tanıması gerekir. Yoksa insan kendi sınırlı akıl ve duyuları ile Allah'ı tavsif etmeye kalkarsa ciddî eksiklikler ve yanlışlar yapabilir. Kur'ân, Allah'ı ulûhiyetin nihayetsiz hususiyetlerini ortaya koyacak en güzel isimlerle tanıtır. Bu ilahî isimler vasıtasıyla insan, yaşayışının her türlü durumunda Allah ile bir bağ kurma imkânına kavuşur. Esma-yı hüsnanın en önemli işlevi Allah ile insan, insan ile Allah arasında münasebetleri en ideal bir seviyede gerçekleştirmektir. Kur'ân, insanlığa indirdiği esma-yı hüsna bağları ile, şirkin ayrı ayrı tanrılara dağıttığı birçok kavramı, Allah ile münasebete koyar. Böylece bu isimler, insanlık için mümkün olan en yüksek seviyede bir marifetullahı gerçekleştirirler. Alimlerin çoğuna göre, esma-yı hüsna tevkifîdir, yani dinde hangileri bildirilmiş ise yalnız onlar kullanılır. Mesela: "Allah Alimdir", denir, ama aynı mânaya geliyor diye "Allah Ariftir, Fatindir, Bilgedir" denilmez. Allah'a yaraşmayan isimler vermek, veya vasfettiği bazı isimleri O'na vermemek, O'nun isimlerini putlar hakkında kullanmak, yahut o isimleri te'villerle gerçeğinden saptırmak tarzlarında olur. Mezkûr yanlışlardan her biri, Allah'ın isimleri konusunda "haktan sapma" ya girer.[610]

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا Bu kısmın sebeb-i nüzûlüyle ilgili de şu farklı rivayetler vardır:

"Bu ayet, Resûlullah'ın (s.a.s.) gizli tebliğde bulunduğu sırada nazil olmuştur. O sesini yükseltince müşrikler işitiyor ve Kur'ân'a onu indirene

609 A'râf, 7/180.

610 Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Feza Gazetecilik A.Ş. İst.1998, s. 173.

ve getirene küfrediyorlardı. Allah Teâla: "Namazını açıktan yapma." yani "açıktan, yüksek sesle okuma, ta ki müşrikler duymasın, ashabın işitmeyecek kadar da kısma" buyurarak ikisi arası, yâni seslilikle sessizlik ortası bir yol tutmasını emretti."[611] Hz. Aişe de (r.a.) bu âyetin dua hakkında nazil olduğunu söylemektedir.[612]

Hasan Basri'ye göre ise, bunun anlamı: "Duada sesini çok yükselterek riyakârlık yapma, çok gizli okuyarak da kıraatın vasfını bozma" şeklindedir.[613]

Rivayete göre Allah Resûlü geceleyin ashabın evlerini dolaşırdı. Hz. Ebubekr'in (r.a.) namazda Kur'ân okurken sesini kıstığını, Hz. Ömer'in (r.a.) yükselttiğini görünce, sabahleyin bunların sebebini sordu. Hz. Ebubekir (r.a.): "Ben Rabbime münacaat ediyorum. O benim ne istediğimi zaten biliyor" şeklinde cevap verdi. Hz. Ömer de (r.a.): "Şeytanı kovuyor ve uykuyu dağıtıyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) Hz. Ebubekr'e (r.a.) sesini biraz yükseltmesini, Hz. Ömer'e de (r.a.) sesini biraz alçaltmasını tavsiye etti.[614]

Orta yol müslümanların her konuda uymaları gereken bir prensip olduğu gibi, Kur'ân okurken de bu prensibe uyulmalıdır. Sesin aşırı bir şekilde yükseltilmesi yahut kısılması, ister Kur'ân okurken, ister namazda, isterse dua da olsun farketmez. Normal bir sesle okunmalı, başkaları rahatsız edilecek bir seviyede ses yüksek tutulmamalıdır.

111. ÂYET:

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَر۪يكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْب۪يرًا

"Her türlü hamd O Allaha mahsustur ki, asla evlad edinmemiştir. "Hakimiyetinde hiç bir ortağı yoktur. Acze düşüp de bir desteğe muhtaç olmamıştır" de ve tekbir getirerek O'nun büyüklüğünü ilan et."

---

611 Buhari, Tefsir, Ben-i İsrail 14, Tevhid 34, 44, 52; Müslim, Salat 145; Tirmizi, Tefsir, Ben-i İsrail; Nesâî, Salat 80.

612 Buhari, Tefsir, Benû İsrail 14, Da'avât 17, Tevhid 44; Müslim, Salât 146; Muvatta, Kur'ân 39.

613 Taberî, a.g.e, İsrâ sûresi 110. âyetin tefsirinde; Râzî, a.g.e, 21/59.

614 Taberî, a.g.e, İsrâ sûresi 110. âyetin tefsirinde; Râzî, a.g.e, 21/59.

شَرِيكٌ Eş, ortak, benzer.

وَلِيٌّ Dost, destekçi, yardımcı.

الذُّلّ Acze düşme, başkasına muhtaç olma durumu, hor hakir olma.

Hamd Allah'a, her türlü yüceltme ile şükür Allah'a. O Allah ki çocuk edinmedi. Doğurmaktan uzak olduğu gibi evlatlık da edinmedi. Bundan dolayı çocuk edindi diyenler onun şanını bilmediler. Yalan söylediler. Mülkte O'nun ortağı yok. Allah iki veya üç diyenler, başkalarını karıştıranlar iftira ettiler. O'nun acizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı yoktur. Yani acizliğinden meydana gelen, zilletten korunmak, izzet bulmak için yardım etmesine muhtaç olunan dosttan, sevgili ve yardımcıdan ve ittifak eden kimseden de uzak ve beridir. Üstünlük ve rahmetiyle sevdiği, velilik verdiği, Allah'ın dostları denebilecek dürüst kulları olmaz değil ise de herhangi bir ihtiyaçtan dolayı dost edindiği hiçbir veli de yoktur. Alçaklıktan uzak bizzat aziz ve kuvvetlidir. "Kuvvet ve kudret tamamıyla Allah'ındır." (Fatır, 35/10) Ve onu tekbir ile yücelt de yücelt. Zatında da yücelt, sıfatında da yücelt, yaptıklarında da yücelt, isimlerinde de yücelt. "Allah, en büyüktür, Allah en büyüktür, Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur, Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. Hamd yalnız Allah'a mahsustur."[615]

Bu âyette Cenâb-ı Hakk kendisinin şu üç eksik sıfattan uzak olduğunu bildirmiştir ki, bunlar: 1. O'nun evlat edinmemiş olmasıdır. Zira evlat edinmeye muhtaç değildir. Burada aynı zamanda Üzeyr'in ve Mesih'in Allah'ın oğlu olduğuna inananlara da bir red vardır. 2. Cenâb-ı Hakk'ın mülke hiçbir ihtiyacının olmamasıdır. Zira O, mülk edinmeye ve saltanata muhtaç değildir. Şayet böyle bir ihtiyacı olmuş olsaydı, aciz olmuş olurdu. Zira bir yerde iki ilahın olması karışıklığa ve bozguna delalet eder. 3. Cenâb-ı Hakk'ın acziyetinden dolayı bir yardımcıya muhtaç değildir. Eğer böyle bir şey caiz olsaydı, kendisine şükretmek gerekli olmazdı.[616]

Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) bu âyeti ehlinden herkese ezberletirdi. Ve bu âyet "iz" (azamet, yücelik) adını vermişti.[617]

---

615 Elmalılı, a.g.e, 5/333-334.

616 Râzî, a.g.e, 21/60.

617 Taberî, a.g.e, İsrâ sûresi 111. âyetin tefsirinde.

وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ını zalimlerin dediği şeylerden uzak tutmaktır. Hz. Ömer "Allahu Ekber" cümlesinin, dünya ve içindekilerden daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Abdulah b. Ka'b'ın rivayetine göre de bu âyet Tevrat'ın son âyetidir.[618] Resullah'tan gelen bir rivayete göre ise, Allah Teâlâ'nın en fazla sevdiği şu dört cümledir. Bunlar: "Lâilahe illellah, Allahu Ekber, Subhanellah ve Elhamdülillah"dır.[619]

Allah Teâlâ'nın yüceltilmesinden maksadın ne olduğu ile ilgili şunlar söylenmiştir: Cenâb-ı Hakk'ı Zât'ı açısından yüceltmektir ki, bu O'nun herşeyden müstağnî olduğuna inanmakla olur. O'nu sıfatları açısından yüceltmektir ki, bu O'nun noksan sıfatlardan münezzeh, kemal sıfatlarına sahip, herbir sıfatının sonsuz bilgi, kudretinin sonsuz olduğuna inanmakla olur. O'nu fiilleri konusunda yüceltmektir ki, bu O'nun hükümranlığı altında yaşadığımız için, her şey bir kader programı içinde hikmetle cereyan eder, bunun için de O'na hamdeder ve yüceltiriz. O'nu hükümleri bakımından yüceltmektir ki, bu O'nun icraatlarında dilediğini yaptığını kabul edip yüceltmektir. O'nu isimleri konusunda yüceltmektir ki, O'nun en güzel isimlere sahip olduğuna inanmakla olur.[620]

618 Kurtubî, a.g.e, İsra sûresi 111. âyetin tefsirinde.
619 İbn Mâce, Edeb 56; Ahmed b. Hanbel, 5/10, 11...
620 Râzî, a.g.e, 21/60-61.

BİBLİYOĞRAFYA

Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, Dâru'l-Maârif, Kâhire 1987

Abd b. Hasan, Muhammed Yûsuf, *el-Münâfikûn fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru't-Tevzi' ve'n-Neşrü'l-İslâmiyye, Kâhire 1991.

Abdulhalîm Mahmûd, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1993

Abdulmesih, *On Emir ve On Emir'in Diğer Dinlerle Karşılaştırmalı Bir Yorumu*, Sevgi Yayınları.

Abdurrezzâk, *Musannef*,

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut ts.

Akçay, Mustafa, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dîni Sorumluluğu*, Işık Yayınları, İzmir 2000.

Akgül, Muhittin, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber*, Işık yayınları, İst. 2002.

Ali el-Muttekî, Husâmuddin el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl Fî Süneni'l-Akvâli Ve'l-Ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989.

Aliyyü'l-Kârî, *Şerhü'ş-Şifâ*,

Âlûsî, Mahmûd Ebu'l-Fadl, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Askalânî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1989.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. 1990.

Aydemir, Abdullah, *Hz. Peygamber ve Sahâbenin Dilinden Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, Akyol Neşriyat, İzmir 1981.

Bâkıllânî, Ebûbekr, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Emîn, Kâhire 1993.

***Bardakoğlu**, Ali, İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ans.*, İFAV Yay., İst.1997.

Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâr-u Taybe, Riyad 1993.

Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyn, *Delâilü'n-Nübüvve*, Beyrut 1985

Bikâî, Burhanuddin Ebu'l-Hasan İbrâhim b. Ömer, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1995.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İst. ts.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Min Ravâi'il-Kur'ân*, Mektebetü'l-Fârâbî, Sûriye ts.

Cemal Ömerî, Ahmed, *Mefhûmu'l-İ'câzi'il-Kur'ânî*, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1984.

Cessâs, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.

Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Sıhah*, Kâhire 1950.

Cürcânî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Dâmeğânî, Hüseyn b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm, *Sünen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Davenport, John, *Hz. Muhammed ve Kur'ân-ı Kerim*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), İst. 1926.

Derveze, Muhammed İzzet, *Asru'n-Nebî*, (Çev: Mehmet Yolcu), Yöneliş Y. İst. 1995.

Deylemî, *Firdevs*

Dozy, Reinhart, *Târih-i İslâmiyet*, (Çev: Abdullah Cevdet) Mısır 1908.

Ebû Dâvûd, es-Sicistâni, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İst. 1981.

Ebû Fâris, Muhammed Abdulkâdir, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Dâru'l-Furkân, Ürdün 1990.

Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhît,*

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye Fî Dav'il-Kurân'i Ve's-Sünne*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1992.

Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Mûcizetü'l-Kübrâ el-Kur'ân*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.

Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akl-is'Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kurân'il-Kerîm*, Dâr-u ihyâi't-Türâsi'l-Arabî, *Beyrut ts.*

el-Hımsî, Nuaym, *Fikretü İ'câzi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1980.

Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Feza Gazetecilik A.Ş, ts.

Ertuğrul, İsmâil Fenni, *İzâle-i Şükûk*, İst. 1928.

Eşkar,Ömer Süleyman, *er-Rusül ve'r-Risâlât*, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt 1985.

Fazlurrahman, *İslâm*, (Çev: Mehmed Dağ, Mehmet Aydın), Selçuk Yayınları, İst. 1981.

Fîrûzâbâdî, *Besâir'u-Zevi't-Temyîz Fî Letâif'il-Kitâbi'l-Azîz*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut ts.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b.Yakub, *Kâmûsu'l-Muhît*, er-Risâle, Beyrut 1993.

Gülen, M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, Nil Yayınları, İzmir 2001.

———, *İrşad Ekseni,* Nil Yayınları, İzmir 1998.

———, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Nil Yayınları, İst. 2001.

———, *İnancın Gölgesinde*, Nil Yayınları, İzmir 2001.

———, *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, Feza Gazetecilik A.Ş İst. 2000.

———, *SızıntıDergisi*, Kasım 1982.

———, *Varlığın Metafizik Boyutu*, Feza Gazetecilik A.Ş, İst. 1998.

Halîfe, Muhammed, *el-İstişrâk ve'l-Kur'ânu'l-Azîm*, (Arapçaya Çev: Mervan Abdussabur Şahin), Dâru'l-İ'tisâm, Kahire 1994.
Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev: Salih Tuğ), İrfan Yayımcılık, İst. 1991.
Hâşimî, M.Ali, *Kur'ân'da Resûlullah*, (Çev: Nureddin Yıldız), Risâle Yayınları, İst. 1987.
Heykel, Muhammed Hüseyn, *Hayât-ı Muhammed*, Dâru'l-Meârif, Kâhire ts.
Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebûbekr, *Mecmeu'z-Zevâid Ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'r-Reyyân, Kâhire 1987
İbn Fâris, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Zekeriyya, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, Beyrut 1994.
İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahraman Yay., İst.1992.
———, *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
———, *el-Füsûl fî Sîrati'r-Resûl*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 1992.
İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, İstanbul. ts.
İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990.
İbn'ül-Esîr, Mecdüddin Ebu's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1918.
İbnü'1-Arabî, Ebûbekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* Beyrut ts.
Kâdı İyâz, Ebu'l-Fadl el-Yehsubî, *eş-Şifâ Bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, Beyrut 1988.
Kalacı, Muhammed Revvâs, *Dirâsetün Tahlîliyyetün Li Şahsiyyeti'r-Resûli Muhammed*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1988.
Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, Çağ Yayınları, ist. 1990.
Karadeniz, Osman, *Mûcize Problemi*, D.E.Ü. (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1984.
Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.
Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Kâhire 1988.
Mahmûd, Mustafa, *Kur'ân'a Yeni Yaklaşımlar* (Ter: M. Akgül) Işık Yay., İzmir 1999.
Mevdûdî, Ebu'l Alâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İst. 1996.
Muhammed el-Cebrî, Abdulmüteâl, *ed-Dâllûne Kemâ Savvarahumu'l-Kur'ân*, el-Mektebetü Vehbe, Kâhire 1984.
Mustafa Müslim, *Mebâhis fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Müslim, Riyad 1996.
Münâvî, Abdurraûf, *Feyzü'l-Kadîr*, Dâru'l-Marife, Beyrut ts.
Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc, *Sahîh-u Müslim*, D. İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
Nebhânî, İsmâil b. Yûsuf, *Peygamber Efendimizin Mûcizeleri*, (Çev: A. Duran), Konya ts.
Nedvî, Mahmûd Veliyyullah Abdurrahman, *Nübûâtü'r-Rasûl Mâ Tehakkaka vemâ Yetehakkak,* Dârus-Selâm, Kâhire 1990
Nedvî, Seyyid Süleyman, *Asr-ı Saâdet Peygamber'imizin Tebliğât ve Ta'lîmâtı*, (Çev: Ali Genceli), Şamil Yayınevi, İst. 1985.
Nursi, Saîd, *Sözler*, Tenvir Neşriyat, ist. ts.
Öksüz, Âdil, *Ceza Hükümleri Açısından Tevrat ve Kur'ân*, İst. 2006

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, İst. 1977.
Öztürk, Yener, *İmkânı ve Lüzûmu Açısından Kur'ân'da Âhiret*, Işık Yay., İst. 2001.
Râğıb, el- İsfehânî, *el-Müfredât*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
Râzî, Fahruddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, D. K. İlmiyye, Beyrut 1990.
Râzî, *en-Nübüvvât vema yete'alleku bihâ*, (Neşr: Ahmed Hicâzî es-Sekâ), Beyrut 1986
Sâbûnî, M. Ali, *Revâiu'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân*, İst.ts.
Sâbûnî, *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1989
Seâlibî, *Cevâhiru'l-Hisân*,
Soysaldı, Mehmed, *Kur'ân Semantiği Açısından İnaçla İlgili Temel Kavramlar*, İzmir 1997.
Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, Ebî Bekr, *Esbâbu'n-Nüzûl,* D. İbn Zeydûn, Beyrut ts.
———, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*; Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1985.
———, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Mısır 1314.
———, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1989.
———, *Tertîb-u Suveri'l-Kur'ân*, (Nşr: S. Cümeyli), Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1986.
Sülemî, İzzuddin Abdulazîz b. Abdusselam, *Tefsîru'l-Kur'ân*, D. İbn Hazm, Beyrut 1996.
Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr Min Ehâdîs-i Seyyidi'l-Ahyâr Şerh-u Munteka'l-Ehbâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
Şiblî, Mevlânâ, *Asr-ı Saâdet*, (Çev: Ö. R. Doğrul), Eser Neş. ve Dağıtım, İst. 1978.
Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1995,
———, *Târîhu'l-Rüsul ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Maârif, Kâhire ts.
Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1992.
Tâhir b. Âşûr, Muhammed, *Tefsîru't-Tahrîr Ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tunûsiyye, Tûnus 19984.
Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Neşr: Ahmed Muhammed Şâkir), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
Tirmizî, *Evsâfu'n-Nebî*, Dâru'l-Cîl, Beyrut ts.
Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?* Nil Yayınları, İzmir 1994.
Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir 1999.
Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâru'l-Islâh, Demmâm 1991
Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Işık Yayınları, İst. 2002.
Yiğit, Yılmaz, Ergene, Mehmet, *Çağdaşlık mı? İnhiraf mı?* Kaynak A.Ş, İzmir 1994
Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1982.
Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâik-i ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't-Tenzîl*, Dâru'r-Reyyân, Kâhire 1987.
Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1991.